

Handwritten text in Georgian script at the top right.

Printed text in Georgian script, likely a title or subtitle, located below the handwritten text.

Handwritten initials or a signature, possibly "O. J.", located below the printed text.

სტალინის ბაზა



HCXIX

კონსტანტინე ჭიჭინაძე

სუსთაველის
გარეგანი



M C M X X I X



ბიბლიოთეკის მუშა
განმარტობა - 320
ბიბლიოთეკის მუშა
განმარტობა - 320

კონსტანტინე ზიზინაძე

საქართველოს
18/5-295

რუსთაველის ბარჯეო

34958



ბ ზ ი ლ ი ს ი
1 9 2 8

სტამბა პოლიგრაფ-
სკოლისა,
წერეთლის ქ., № 3
მთავლიტ. 2022
ტირაჟი 1500.

ავტორისაგან

ამ წიგნში წარმოდგენილია უფრო დაწვრილებით ის მასალები, რომელიც გამოქვეყნებული იყო ჩემს მიერ წაკითხულ მოხსენებაზე რუსთაველის თეატრში გასული წლის 5 თებერვალს. მას აქა-იქ დამატებული აქვს ამ მოხსენების შემდეგ ქართულ პრესაში ვეფხის ტყაოსანის შესახებ აღძრული კამათის გამო ზოგიერთი ჩემი მოსაზრებანი.

ამგვარად ეს წიგნი იძლევა რუსთაველის პრობლემის თანამედროვე მდგომარეობის თითქმის მთლიან სურათს და უკანასკნელ ხანებში ამ საკითხის გარშემო გამოქვეყნებული ლიტერატურის კრიტიკას.

წიგნის გამოცემას რამდენიმედ დაავიანდა სხვა და სხვა მიზეზით. ერთი თავი ამ წიგნიდან დაიბეჭდა კრებულ „არიფიონში“.

კონსტანტინე ჭიჭინაძე.

20 ნოემბერი 1928 წ.

ქ. ტფილისი

რუსთაველის გარშემო

უმსავალი

იმ მისაზრებით, რომ ჩემს მიერ აღებული თემისათვის არა სპეციალურად მომზადებულ მკითხველს არ გაუძნელდეს ქვემოთ დასმულ საკითხებში გარკვევა, მე საჭიროდ მიმაჩნია ჯერ-ჯერობით ელემენტარულად განვმარტო, თუ რაში მდგომარეობს ვეფხის-ტყაოსანის ტექსტის საკითხი. მე ვამბობ ტექსტის, ვინაიდან ამ წიგნში მსჯელობა მექნება უმთავრესად პოემის ტექსტის შესახებ და, გარდა ამისა, ჩემის ღრმა რწმენით, მხოლოდ ტექსტის სწორი დადგენა და მასში სინათლის შეტანა მოგვცემს ყველა იმ მთავარი საკითხების გასაღებს, რომლებიც, ერთად თავმოყრილნი, რუსთაველის პრობლემას წარმოადგენენ.

საქართველოს სხვა და სხვა მუზეუმებში დაცულია, დაახლოებით ხუთმეტამდე, ვეფხის-ტყაოსანის ისეთი ხელნაწერები, რომლებსაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვთ პოემის ტექსტის დადგენის საკითხში. ყველა ეს ხელნაწერები, გარდა ერთისა, რომელიც ვადაწერილია მეცხრამეტე საუკუნეში და ცნობილია არტანუჯული ვეფხის-ტყაოსანის სახელით, ეკუთვნის მე-XVII საუკუნეს და მე-XVI საუკუნის დასასრულს. ამ ხელნაწერებს პოემის გარშემო წარმოებულ კვლევა-ძიებაში უპირისპირდება თავისი მნიშვნელობით პირველი ნაბეჭდი ვეფხის-ტყაოსანი, რომელიც გამოსცა საქართველოს მეფემ ვახტანგ მე-VI 1712 წელს, რის გამო მას ეწოდება სახელად ვეფხის-ტყაოსანის ვახტანგისეული რედაქცია. ვახტანგის მიერ გამოცემული ვეფხის-ტყაოსანი, რომელსაც ეყარებიან პოემის ყველა შემდეგი დროის ბეჭდვითი გამოცემანი, გარდა ს. კაკაბაძის პირველი გამოცემისა, არსებითად განსხვავდება ძველ ხელნაწერებში წარმოდგენილი ტექსტისაგან. ამ განსხვავების შესახებ ლაპარაკი მექნება ვრცლად შემდეგში, ჯერ-ჯერობით კი დავკმაყოფილდეთ მხოლოდ მისი საერთო აღნიშვნით. ვახტანგისეული რედაქცია ბევრად უფრო მოკლეა, ვიდრე ხელნაწერებით წარმოდგენილი პოემის ტექსტი. ყველა ძველი ხელნაწერები სჭარბობენ ბოლოში ვახტანგის მიერ გამო-

ცემულ ვეფხის-ტყაოსანს მთელი ათი თავით. გარდა ამისა, განსხვავება არსებობს ცალკე ტაეების მეტ-ნაკლებობისა და ზოგჯერ მათი შინაარსის მხრით ტექსტის საერთო ანუ ძირითად ნაწილშიაც.

პოემის მკვლევარები ერთხმად აღიარებენ იმ აზრს, რომ ხელნაწერებში წარმოდგენილი ზედმეტი თავები წამატებული აქვს რუსთაველის მიერ დაწერილ ვეფხის-ტყაოსანს შემდეგი დროის მელექსეთა, ეგრეთწოდებულ ყალბისმქნელთა მიერ. ამასთანავე ყველა მკვლევარები იმ აზრის არიან, ვითომც პოემის თვით ძირითად ნაწილშიაც, ესე იგი ვახტანგისეული რედაქციის ფარგლებში, მრავლად არის ყალბი ტაეები და ზოგჯერ მთელი ადგილებიც.

ზემოთ ნათქვამის შემდეგ მე შემიძლია წინასწარ წარმოვადგინო ჩემი საწი შემდეგი დებულება, რომელთა დასაბუთება ამ წიგნის მთავარ საგანს წარმოადგენს:

1. ვეფხის-ტყაოსანის ვახტანგისეულ რედაქციაში ყალბი ტაეები არ არის;

2. პირიქით, ვახტანგისეულ რედაქციას აკლია რუსთაველის მიერ დაწერილი ტაეები;

3. რუსთაველს გამოუშვია თავისი პოემა რამდენიმე ვარიანტით. იმ დროს, როდესაც ორ პირველ დებულებას მიეცემა ქვემოთ კათეგორიული მტკიცების ხასიათი, მესამეს წარმოვადგენ როგორც ჩემს ჰიპოტეზურ მოსაზრებას, რომლის საბოლოო გამართლება თუ უარყოფა დამოკიდებული იქნება პოემის ტექსტის გარემო მომავალ მუშაობაზე.

1. ანალოგიები

ვიდრე ვეფხის-ტყაოსანის ტექსტის განხილვას შეუდგებოდეთ, მე საჭიროდ მიმაჩნია ზოგიერთი ანალოგიური მაგალითების მოყვანა მსოფლიო ლიტერატურიდან. უდაოა ის ფაქტი, რომ პოეტური შემოქმედების ფსიქოლოგია, ისე როგორც სხვა ყოველგვარი ღრმა სულიერი მოვლენა ადამიანში, განურჩევლად ისტორიული, გეოგრაფიული და ეთნიური პირობებისა, რაღაც საერთო ნიშანდობლივ ხაზებს ატარებს. ამ საერთო ხაზებზე მსგავსება მით უფრო მეტი იქნება სხვა და სხვა დროსა და პირობებში წარმოშობილი პოეტებისათვის, რამდენადაც მათი შემოქმედების გაშლას პოეზიის ერთ რომელიმე დარგში ექნება ადგილი. ლირიკა, დრამა ეპოსი, როგორც პოეზიის განსხვავებული ფორმები, სრულიად სხვა და სხვა სულიერ განწყობილებას მოითხოვენ პოეტისაგან, და ამიტომ, რამდენადაც საერთოა ფორმა ორი პოეტის შემოქმედებისა, მით უფრო მეტია მზგავსება ამ შემოქმედების განხორციელების გზებში. აი სწორედ ამის გამო ანალოგიებსა და პარალელებს დიდი სინათლის შეტანა შეუძლია ჩვენს წინაშე დასმულ საკითხში. მეორე მხრით, საქართველო რომ ჩინური კედლებით ყოფილიყო გარემოცული, ასეთ სახეს არ მიიღებდა ის კვლევა-ძიება, რომელიც ვეფხის-ტყაოსანის გარშემო სწარმოებს; პირიქით, დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ ამ კვლევა-ძიების მეოლოები არ არის ქართულ ნიადაგზე აღმოცენებული. ანალოგიები საშუალებას მოგვცემს მივაგნოთ მათ სათავეებს, იმ პირველ წყაროებს, საიდანაც ისინი მომდინარეობენ, გამოვარკვიოთ თუ რამდენად მეცნიერულ სიმალლეზე სდგანან ისინი, რამდენად თანამედროვენი არიან და, მაშასადამე, მისაღები ამ ჟამად ჩვენთვის.

პირველად ყოვლისა შედარებისათვის გვაგონდება ვგრედწოდებული ჰომეროსის საკითხი. ბევრი მეღანი დახარჯულა და მრავალი კალამი გაცვეთილა ამ საკითხის გარშემო ატეხილ ბრძოლაში. გადავავლოთ თვალი ამ ბრძოლას და აღვნიშნოთ კონსპექტიურად, რამდენადაც საჭიროა ჩვენი პირდაპირი მიზნისათვის, მისი მთავარი ეტაპები. კამათი ჰომეროსის პოემათა ტექსტების გარშემო გაიხსნა ჯერ კიდევ ძველ საბერძნეთში. იმდროინდელი ზოგიერთი გრამატიკოსები ფიქრობდენ, რომ ილიადასა და ოდისეაში

შიგა და შიგ ყალბი, შემდეგი დროის გადამწერთა და დეკლამატორთა მიერ ჩართული, ან უნებლიეთ დამახინჯებული სტრიქონები უნდა ყოფილიყო. მაშინ მხოლოდ ცალკე სტრიქონების სიყალბეზე იყო ლაპარაკი. კვლევა-ძიება ამ საკითხის გარშემო განსაკუთრებით გაღრმავდა და გაფართოვდა ქალაქ ალექსანდრიაში, რომელიც განსაზღვრულ პერიოდში მთელი ძველი საბერძნეთის მეცნიერებისა და საერთოდ კულტურის ცენტრად იყო გადაქცეული. აქ პირველად დაიწყო ჰომეროსის პოემების გულმოდგინე „გაწმენდა“ საექვო ადგილებისაგან (ამ მხრით განსაკუთრებით ცნობილია ზენოდოდე ალექსანდრიელი). ამავდროულად პირველად გამოითქვა ის აზრი, ვითომც ილიადა და ოდისეა სხვა და სხვა ავტორის ნაწარმოები ყოფილიყო (ჰელლანიკი). მაგრამ ჰომეროსის პოემათა ტექსტებს ჰყავდათ თავიანთი დამცველებიც. მათ შორის ყველაზე უფრო შესანიშნავი იყო ალექსანდრიის სახელგანთქმული წიგნთსაცავის გამგე არისტოფანი, რომელმაც ზოგიერთი ყალბად მიჩნეული და პოემიდან თითქმის უკვე განდევნილი ადგილები ბრწყინვალედ დაიცვა და დაუბრუნა ისევ ტექსტს; მხოლოდ მან, თავის მხრით, ყალბად მიიჩნია ოდისეას დაბოლოება. ჰომეროსის მკვლევართა შორის ალექსანდრიული ეპოქიდან უნდა იქნეს აქ დასახელებული კიდევ ერთი დიდი ფილოლოგი — არისტარხი, რომელმაც განსაკუთრებული გავლენა მოახდინა შემდეგი დროის მკვლევარებზე. სხვათა შორის, მან გაილაშქრა იმ აზრის წინააღმდეგ, თითქოს ოდისეა სხვა ავტორის მიერ ყოფილიყო შექმნილი. ჩვენთვის მეტად საინტერესოა, თუ რა არგუმენტაციას მიმართა არისტარხმა ამ საკითხში. მან შეადარა ილიადა და ოდისეა ერთმანერთს და პირველ პოემაში აღმოაჩინა ისეთი ნიშნები, რომლებიც წინასწარ გულისხმობდნენ მეორე პოემის შექმნას. ასეთი მიდგომა ერთავტორიანობის დასამტკიცებლად მეტად ობიექტიურია და, მასასადამე, სავსებით მისაღები, მხოლოდ საქმე იმაშია, თუ რამდენად რეალურია და არა მოჩვენებითი მკვლევარის მიერ აღმოჩენილი ზემოხსენებული ნიშნები ილიადაში. მაინც მე ვსთხოვ მკითხველს დაიხსომოს ეს დეტალი, ვინაიდან ჩვენ მოგვიხდება მისი გახსენება შემდეგში, ვეფხის-ტყაოსანის განხილვის დროს.

საშუალო საუკუნეებში, ლათინური კულტურის გაბატონების ხანაში, ინტერესმა ჰომეროსისადმი ძალიან დაიკლო. მაშინ ყველაზე დიდ პოეტად მსოფლიოში ვირგილიუსი იყო მიჩნეული, ხოლო ჰომეროსი მის მეტოქედ და თანამედროვედ ითვლებოდა. მაგრამ ახალ საუკუნეებში ჰომეროსმა ისევ მიიქცია განათლებული ქვეყნების უმაღალითო ყურადღება. ამ გარემოებას განსაკუთრებით შეუწყო ხელი

ვილუაზონის მიერ ვენეციის წიგნთსაცავში ძველი სქოლიო-ების აღმოჩენამ (1778 წ.), რამაც მოულოდნელი ნათელი მოჰფინა ალექსანდრიელთა ფილოლოგიების, განსაკუთრებით კი არისტარხის, კვლევა-ძიებას ჰომეროსის საკითხის გარშემო.

მეთვრამეტე საუკუნის მიწურულში, სახელდობრ 1795 წელს, გერმანელმა გამოჩენილმა ფილოლოგმა ვოლფმა გამოაქვეყნა ჰომეროსის შესახებ ლათინურ ენაზე წიგნი „Prolegomena ad Homerum.“ ვოლფის გამოკვლევამ ნამდვილი გადატრიალება მოახდინა არა მარტო ჰომეროსის საკითხში, არამედ მთელ ფილოლოგიაში. მან დეტალურად განიხილა ილიადა და მის სხვა და სხვა ნაწილებ შორის იმდენი წინააღმდეგობანი აღმოაჩინა, რომ შეუძლებლად აღიარა მისი შექმნა ერთი ავტორის მიერ. მისი აზრით ილიადა უნდა ყოფილიყო შეთხზული არა ერთი პოეტის, არამედ რამდენიმესაგან (ჰომერიდები). აღმოჩენილ წინააღმდეგობათა გარდა, ვოლფის მთავარ არგუმენტს წარმოადგენდა ის მოსაზრება, ვითომც ჰომეროსის დროს დამწერლობა საბერძნეთში ჯერ კიდევ შემოღებული არ უნდა ყოფილიყო, ხოლო ზეპირად შეთხზვა და დახსომება ერთი პირის მიერ ისეთი დიდი პოემების, როგორც ილიადა და ოდისეა არის, შეუძლებელი იყო. სხვა და სხვა რაპსოდების მიერ შეთხზული და ზეპირად თაობიდან თაობაზე რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში გადანაცემი პოემების ჩაწერა, ვოლფის აზრით, პირველად მოხდა მე-VI საუკუნეში, ქრისტეს დაბადებამდე, ათინის მტარვალის პიზისტრატეს მიერ არჩეული კომისიისაგან. ვოლფის თეორიას სახელად ატომისტური თეორია ეწოდა. ამ თეორიას გასულ საუკუნეში უმაგალითო გამარჯვება ხვდა წილად. მან თითქმის უბრძოლველად დაიპყრო მთელი გერმანიის ფილოლოგია. საინტერესოა მეტად, თუ როგორ შეხვდა ამ თეორიას სამი ყველაზე უფრო გამოჩენილი იმდროინდელი გერმანელი პოეტი: კლოპშტოკი აღუშფოთებია ვოლფის თეორიას, შილერმა უწოდა მას ბარბაროსული თეორია, გოეთე მიემხრო მას, ხოლო მოხუცებულობაში უარპყო იგი. მაგრამ პოეტების აზრს ვინ მიაქცევდა ყურადღებას. ვოლფს გამოუჩნდნენ მრავალი მიმდევრები, რომელთა შორის ზოგიერთებმა უკიდურეს სიმახინჯემდე მიიყვანეს მასწავლებლის მიერ გამოთქმული მოსაზრებანი. დაიწყო ჰომეროსის პოემათა ტექსტების ნამდვილი ჯვარცმა და, მართლაც, ბარბაროსული დასახიჩრება ვითომდა მეცნიერული ანალიზის სახით. გერმანელმა მკვლევარებმა იმის გამორკვევის დროს, თუ რა არის ილიადასა და ოდისეაში ნამდვილი და ყალბი, ისეთი სუბიექტიურობა გამოიჩინეს, რომელიც ფილოლოგიური კვლევა-ძიებისათვის მიუღებელია

სრულიად. ამის შესახებ ცნობილი ინგლისელი მკვლევარი მაგაფი სწერს შემდეგს:

—გერმანელ მკვლევართა შორის ბევრი ფიქრობს, რომ ილიადას ზოგიერთი ნაწილები სრულებით არ შეეფერებიან დანარჩენებს; ისინი თქვენ იმ სტრიქონებსაც კი გიჩვენებენ, თუ სად დაიწყო შემოჭმედება ნაკლები ნიჭის პოეტმა, და შემდეგ იმ სტრიქონებს, სადაც მოთხრობის ძაფე ისევ დიდი პოეტის ხელში გადავიდა. ამგვარი კრიტიკა იმდენად სუბიექტიურია, იმდენად დამოკიდებულია თვითონ კრიტიკოსის ცვალებად გემოვნებასა და მსჯელობაზე, რომ მე არც კა ვანვიხილავ ამ საკითხს. მრავალი იმ ადგილთაგანი, რომლებსაც გერმანელები უღირსად სთვლიან, მე მიმაჩნია შესანიშნავ პოეზიად“...

აი რასა სწერს იგივე მაგაფი იმ შედეგთა სრული სხვა და სხვაობის შესახებ, რომელსაც იძლეოდა გერმანელი ფილოლოგების სუბიექტიური კრიტიკა:

„ედებს ილიადას პირველყოფილი ელემენტების აღმოსაჩენად გერმანელები საკმაოდ დიდხანს და კეთილსინდისიერად აწარმოებდნენ იმისათვის, რომ გამოეაშკარაებინათ თავიანთი მუშაობის სრული ამაოება. ჯერ მაგალითი არ ყოფილა, რომ ამ საკითხში თუნდაც ორი სკვპტიკოსი შესთანხმებოდა! ერთმანერთს, მაგრამ, კიდევაც რომ მოხდეს შეთანხმება, ისინი მაინც ვერ შესძლებენ დაუმტკიცონ მიუდგომელ კრიტიკოსს, რომ მათ მიერ მიღწეული შედეგები წარმოადგენენ უფრო მეტს, ვიდრე უბრალო მკითხაობას“.

ეს ციტატები მომყავს მხოლოდ იმ მაზნით, რომ გავიხსენოთ მაშინ, როდესაც ლაპარაკი გვექნება ვეფხის-ტყაოსანის მკვლევართა მეთოდოლოგიური შეცდომების ანალოგიურ მაგალითებზე.

გერმანელმა მკვლევარებმა მკვდრეთით აღადგინეს ჯერ კიდევ ალექსანდრიულ ეპოქაში გამოთქმული მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ოდისეა შექმნილია ილიადასა და მისი ავტორის, ან, როგორც მაშინ ფიქრობდნენ, ავტირების დამოუკიდებლად (სეპარატიუსტული თეორია). დიდი გამბედაობა იყო საჭირო ამ შეხედულების წინააღმდეგ ხმის ამოდებისათვის მაშინდელ გერმანიაში.

მაგრამ ჰომეროსის პოემათა ერთავტორიანობის იდეას (უნიტარული თეორია) ენერგიული დამცველები გამოუჩნდნენ ინგლისში (მიური, გლადსტონი და სხ.) თუმცა ვოლფის ატომისტურმა თეორიამ იქაც დიდი გავლენა მოახტინა.

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ ჰომეროსის მკვლევარები ორ დიდ ბანაკად იყოფიან: ერთნი არღვევენ, შლიან და აქუცმაცებენ მისი პოემების ტექსტებს, მეორენი სასტიკი თავგამოდებით იცავენ ამ ტექსტების მთლიანობას. ვეფხის-ტყაოსანის მკვლევარები კი, მიუხედავად იმისა რომ ისინი არაფერში არ ეთანხმებიან ერთმანერთს, არ-

სებითად ერთ ბანაკში არიან მოქცეულნი, როგორც პოემის ტექსტის დამშლელნი და დამრღვეველნი; ვეფხის-ტყაოსანის ტექსტის მთლიანობას მათ შორის დამცველი სრულებით არა ჰყავს.

რა მდგომარეობაში იმყოფება ამ ჟამად ჰომეროსის საკითხი? ჩვენი უნივერსიტეტის პროფ. გრ. წერეთელი ვრცლად ეხება ამ საკითხს თავის წიგნში „ბერძნული ლიტერატურის ისტორია“ (გვ. 49 — 73.)

პატივცემული მეცნიერის გადმოცემით ეხლა საბოლოოდ დამტკიცებულია, რომ ჰომეროსი არის ნამდვილი ისტორიული პიროვნება და ილიადას ერთად ერთი ავტორი. იმ წინააღმდეგობათა მიზეზს, რომელსაც ადგილი აქვს ილიადაში, თანამედროვე მეცნიერები ხსნიან მოსაზრებით, ვითომც ილიადა მის ავტორს თანდათანობით გაეფართოვებინოს. აი რასა სწერს გრ. წერეთელი ამის შესახებ: „ილიადას დღევანდელი სახე გვიჩვენებს, რომ ჰომეროსმა თავისი პოემა შექმნა არა ერთბაშად, არამედ თანდათანობით, სანამ არ მისცა მას საბოლოო, დასრულებული სახე“... ეს აზრი განსაკუთრებით აღსანიშნავია ჩემგან, ვინაიდან სწორედ ამგვარივე მოსაზრება გამოვსთქვი მე ვეფხის-ტყაოსანის შექმნის შესახებ ჩემს წიგნში „ალიტ. ქ. შ. და ვეფხ.-ტყაოს. პრობლემა“. ჩვენს პროფესორს მოჰყავს თანამედროვე ევროპიელი მეცნიერის ფინსლერის შეხედულება, რომ ჰომეროსს თავისი პოემის თავდაპირველ სიუჟეტად აქვლია აქილესის რისხვა, — „პოემა, რომელსაც სრული უფლებით შეიძლება „აქილეადა“ დარქმეოდა. მაგრამ ჰომეროსი არ შეჩერებულა ამ პირველ მონახაზზე. აქილეიდასაგან მან შექმნა ილიადა, ტროას ომის ეპოსი“.

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ ის აზრი, ვითომც ესა თუ ის ძველი პოეტური ნაწარმოები კოლექტიური შემოქმედების ნაყოფი იყოს, თანამედროვე მეცნიერებს დიდ შეუსაბამობად მიაჩნიათ. ვოლფის თეორია — აპოლოგია ამ შეუსაბამობისა — რამდენიმე ათეული წლის არაჩვეულებრივი ბატონობის შემდეგ საბოლოოდ უარყოფილია ამ ჟამად. საინტერესოა, თუ რა ბედი ეწვია ვოლფის მთავარ საფუძველს იმის შესახებ, ვითომც ჰომეროსის პოემების შექმნის დროს საბერძნეთში დამწერლობა არ არსებობდა, — საფუძველს, რომელიც თავის დროზე შეუორყველად ითვლებოდა? აი რასა სწერს პროფ. წერეთელი ამის გამო: „როგორც ვოლფის თეორიის შინაარსიდან სჩანს, მის მთავარ საფუძველს წარმოადგენს მოსაზრება დამწერლობის გვიან შემოღების შესახებ, მაგრამ ამას არ ადასტურებენ უახლოესი აღმოჩენანი. ბერძნული ანბანი გამოგონილია არა უგვიანეს მე-IX საუკუნისა

ქრისტეს წინ და ჩვენს განკარგულებაში ეხლა რამდენიმე წარწერა არის მე-VIII საუკუნის დასაწყისისა“.

ჰომეროსის შესახებ კი დღეს იმ აზრის არიან, რომ ის ცხოვრობდა არა მეთერთმეტე საუკუნეში, როგორც წინად ფიქრობდნენ, არამედ მეცხრეში (900 — 850 წლებში).

როგორც ზემოთ მოვიხსენიეთ, შილლერმა ბარბაროსული თეორია უწოდა ატომისტურ თეორიას; ეს სახელწოდება საცვებით შეეფერება მას, მიუხედავად იმისა, რომ მისი შემქმნელი მეტად კულტურული პირი იყო. გასული საუკუნის გერმანელ ფილოლოგებს აღბად ძალიან გაეცინებოდათ, რომ ვინმეს ეწინასწარმეტყველებია ვოლფის დამარცხება და შილლერის აზრის გამარჯვება მომავალში. მაგრამ ჩვენ არამც და არამც საქმის ვითარება ისე არ უნდა წარმოვიდგინოთ, ვითომც ფილოლოგიურ კვლევა-ძიებაში დამარცხდა მეცნიერი და გამარჯვებული დარჩა პოეტი. არა, ჩვენ დარწმუნებული უნდა ვიყოთ, რომ შილლერის მიდგომა ჰომეროსის საკითხისადმი არ იყო წმინდა „პოეტური“, ამ სიტყვის ცუდი მნიშვნელობით, ესე იგი მიდგომა მოკლებული ყოველგვარ ობიექტივობას და საღ ლოლიკურ მსჯელობას. ლიტერატურული კვლევა-ძიება არ არის ვიწროდ შემოფარგლული მეცნიერული დისციპლინა, ისე როგორც, მაგალითად, ქიმია, ბიოლოგია, გეოლოგია და სხვა. ბევრი რამ არის საჭირო იმისათვის, რომ ამ საკითხში თავისი საფუძვლიანი აზრი გამოსთქვას ადამიანმა, მაგრამ ეს „ბევრი რამ“ მხოლოდ გარედან მიღებულ ცოდნას არ წარმოადგენს. აი რა არის უმთავრესად საჭირო: ლიტერატურისა და ლიტერატურის ისტორიის კარგი ცოდნა, საფუძვლიანი ცოდნა პოეტიკის, თანდაყოლილი და კარგად აღზრდილი ესთეტიური გემოვნება, პოეტის ფსიქოლოგიასა და საერთოდ პოეტური შემოქმედების ფსიქოლოგიაში გარკვევის უნარი და, დასასრულ, გამჭრეახე გონება. თუ ამ საფუძვლებს მიხედვით მოვახდენთ ვოლფისა და შილლერის ერთმანერთთან შედარებას, ჩვენ უპირატესობას უქვევლად შილლერის მხარეზე დავინახავთ, განსაკუთრებით პოეტური შემოქმედების ფსიქოლოგიის ცოდნაში, ვინაიდან შილლერი სიყრმიდან სიკვდილამდე უაღრესად დატვირთული იყო ამ ფსიქოლოგიით. აი სწორედ ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ შილლერის მიდგომა ილიადასადმი იყო ნამდვილად მეცნიერული და რომ შილლერი ამ საკითხისათვის უკეთესი მეცნიერი იყო, ვიდრე ვოლფი. ყველაფერი, რაც ვსთქვით აქ შილლერის შესახებ, შეიძლება კიდევ უფრო ხაზგასმით გოეთეზე ითქვას, რომელიც ჰომეროსის პოემებს დედანში, ძველ ბერძნულ ენაზე კითხულობდა.

ჩვენი უდიდესი ჩამორჩენილობით უნდა აიხსნას ის შეხედულება, ვითომც ლიტერატურული კვლევა-ძიება პოეტის საქმე არ არის და, თუ მაინცა და მაინც ის ხელს მოჰკიდებს ამ საქმეს, მისი შრომის შედეგი უთუოდ ზღაპარი უნდა იქნეს. პირიქით, ხშირად სწორედ იმ მკვლევართა ნაშრომებში ვნახულობთ ყოვლად შეუსაბამო მოსაზრებებს, რომლებიც პოეტურ შემოქმედებას პირადი გამოცდილებით არ იცნობენ. ზოგჯერ ეს ნაშრომები მხოლოდ იმიტომ არ შეგვიძლია ჩავსთვალოთ ზღაპრად, რომ მეტად მოსაწყენი საკითხავი არიან.

ამ ქამად დასავლეთ ევროპაში და რუსეთში პოეტები და, საერთოდ, მხატვრული სიტყვის შემომქმედნი უდიდეს მონაწილეობას იღებენ ლიტერატურულ კრიტიკაში. მაგალითად თანამედროვე გერმანიაში სწორედ პოეტები ჰქმნიან მთელ ახალ მიმართულებებს ამ დარგში. *)

დღეს ევროპული ფილოლოგიისათვის წარმოუდგენელია, რომ მკვლევარის სული ისე დაშორებული იყოს მისი კვლევა-ძიების ობიექტისაგან, როგორც ამას საქართველოში აქვს ადგილი. ჩვენი მკვლევარებისა და კრიტიკოსების უდიდეს ნაწილს თითქო თავის უპირველეს მოვალეობად მხატვრული შემოქმედების შინაგანი კანონებისა და ელემენტარული პოეტიკის სრული უცოდინარეობა მიაჩნიათ. ბევრ მათგანს ნამდვილად სჯერა, რომ შეიძლება კაცმა არ იცოდეს თუ როგორი პროცესი ხდება პოეტის სულში, როდესაც ის ლექსსა სწერს, არ გაეგებოდეს, თუ რა არის რითმა, რიტმი, პოეტური ფიგურები, დასასრულ, მოკლებული იყოს ყოველგვარ ესთეტიურ ალღოს და მაინც ადვილად გადასჭრას ურთულესი ლიტერატურული პრობლემები.

მაგრამ დაუბრუნდეთ ისევ ანალოგიებს. ჩვენთვის კიდევ უფრო საინტერესოა ვეფხის-ტყაოსანის გარშემო წარმოებული კვლევა-ძიების შედარება ასეთსავე კვლევა-ძიებასთან გერმანული ეპიური პოემის ნიბელუნგების გარშემო. ეს პოემა შეიქმნა გერმანიაში დაახლოვებით იმავე დროს, რა დროსაც ვეფხის-ტყაოსანია დაწერილი. ავტორი პოემისა ცნობილი არ არის. ვასული საუკუნის დასაწყისში ნიბელუნგები განიხილა ვოლფის მოწაფემ ლახმანმა და აღმოაჩინა მასში ის, რაც მას წინასწარ დაესიზმრა — მრავალი წინააღმდეგობა პოემის სხვა და სხვა ნაწილებ შორის, რის გამო, ლახმანის აზრით, ის შექმნილი უნდა ყოფილიყო არა ერთის, არამედ რამდენიმე

*) ამის შესახებ — В. Жирмунский: „Новейшие течения истор.-литературной мысли в Германии.“

ავტორის მიერ. მკვლევარმა გამოსცა პოემის ტექსტი და შიგ განსხვავებული შრიფტით დაბეჭდა, როგორც ვითომდა ყალბი, სულ 745 ტაეპი (სტროფი), ესე იგი დაახლოვებით მთელი პოემის მესამედი. ნიბელუნგები იყოფა საერთოდ 39 ავენტიურად, მან იგი გაჰყო ოც თავად. შემდეგი დროის კრიტიკამ აღმოაჩინა რომ ამ თავებად ტაეპების განაწილების დროს ლახმანისათვის რაღაც მისტიური მნიშვნელობა ჰქონია რიცხვს 7-ს: ტაეპთა საერთო რიცხვი ყოველ თავში იყოფა შვიდზე, რაც სავსებით ააშკარავებს იმას, თუ რამდენად ხელოვნური უნდა ყოფილიყო მკვლევარის მიერ პოემის ტექსტის დალაგება. ლახმანმა თავის კრიტიკას დაუდო რვა საფუძველი, რომელთა სრული უსაფუძვლობა სავსებით გამოაშკარავდა შემდეგში. მე არ დავასახელებ აქ იმათ, ვინაიდან ზოგიერთი მათგანის თითქმის სიტყვა სიტყვით განმეორება მომიხდება მაშინ, როდესაც ვეფხის-ტყაოსანის ათეტიზატორთა (პოემის ტექსტიდან ყალბად მიჩნეული ადგილების ამომკრეფთა) საფუძვლების შესახებ მექნება ლაპარაკი. მხოლოდ ლახმანის ერთ მოსაზრებას მოვიყვან აქ, როგორც ჩვენთვის მეტად საინტერესოს: მკვლევარმა შენიშნა, რომ ნიბელუნგების გმირები ერთმანერთს ხან თქვენობით ელაპარაკებიან, ხან შენობით, რაც, მისი აზრით, იმის მაჩვენებელია, რომ პოემა სხვა და სხვა ავტორებს უწერია. ლახმანის ოპონენტები რომ გაცნობილი ყოფილიყვნენ ვეფხის-ტყაოსანს, ჩვენი პოემა საუცხოვო არგუმენტი იქნებოდა მათთვის კამათის დროს. ვეფხის-ტყაოსანის სრულიად უდაო ნაწილებში პერსონაჟები ზოგჯერ თქვენობით მიმართავენ ერთმანერთს, ზოგჯერ შენობით. ამ გარემოებას მე მივაქციე ყურადღება ჩემს პირველ წიგნში ვეფხის-ტყაოსანის შესახებ და ვხსნიდი მას ბგერათა შერჩევის მიზნით, მაგრამ, უნდა ითქვას, რომ ზოგჯერ არის ისეთი შემთხვევა, როდესაც აღარა სჩანს აშკარად, თუ რა მოსაზრებით ხელმძღვანელობდა რუსთაველი ამ ორი ნაცვალსახელის ხმარების დროს. ერთი რამ კი დანამდვილებით შეიძლება ითქვას: ასეთ წვრილმანს, ის, როგორც ბევრ სხვა წვრილმანებს; ეპიური პოეტები სერიოზულ ყურადღებას არ აქცევდნ.

დადათ საინტერესოა აგრეთვე ანალოგიისათვის ნიბელუნგების ხელნაწერთა საკითხი. არსებობს ამ პოემის სამი ტიპის ხელნაწერი — A, B და C. ყველაზე მოკლე ტექსტს წარმოადგენს ვარიანტი A, ყველაზე ვრცელს C. ლახმანმა განიხილა ეს ხელნაწერები და გამოიტანა ის დასკვნა, რომ რედაქცია A შეიცავს ყველაზე ძველსა და, მაშასადამე, პოემის პირველ დედანთან უფრო დაახლოვებულ ტექსტს, ხოლო ხელნაწერი C ყველაზე ახალია და გაფართოებული გადამწერთა

მიერ შეთხზული ტაეპებით. მაგრამ ლახმანის გარდაცვალების შემდეგ მკვლევარმა ჰოლცმანმა სრულიად საწინააღმდეგო აზრი დაამტკიცა. მისი შეხედულებით ვრცელი ვარიანტი C ყველაზე ძველი უნდა იყოს, ხოლო მოკლე რედაქცია A ყველაზე ახალი. მან გამოსთქვა მოსაზრება, რომ გადაწერათა პროცესში ხდებოდა არა განვრცობა ნიპელუნგების ტექსტის, არამედ მისი შემოკლება. თუ როგორ სწარმოებდა ეს შემოკლება, ამის საილიუსტრაციოდ ჰოლცმანს მოჰყავს ასეთი შესაძლებელი შემთხვევა: გადამწერი მიადგა გადაწერის დროს ტაეპს, რომელიც იწყება სიტყვებით: „უთხრა მას მეფემ...“, მაგრამ შეცდომით მან გადასწერა არა ეს ტაეპი, არამედ ამავე სიტყვებით დაწყებული რომელიმე შემდეგი ტაეპი იმავე გვერდზე და, ამგვარად, გამოსტოვა უნებლიეთ ერთი, ორი ან რამდენიმე სტროფი. გარდა ამისა, ჰოლცმანის აზრით, შესაძლებელი იყო გადამწერთა მიერ ზოგიერთი სტროფების განზრახ გამოტოვებაც. ამის შემდეგ მკვლევარებმა თანდათან აიმაღლეს ხმა ლახმანის თეორიის წინააღმდეგ, რომელიც მთელი ნახევარი საუკუნე მეფობდა გერმანიაში. ბოლოს ეს თეორია ისე გადნა მისი მოწინააღმდეგეების ხელში, როგორც თბილ ოთახში შეტანილი თოვლის გუნდა. ამ ჟამად უდავოდ არის ცნობილი, რომ პოემა ნიპელუნგები დაწერილია ერთი ავტორის მიერ, მიუხედავად იმისა, რომ მისი სხვა და სხვა ნაწილები და ცალკე სტროფები ერთნაირი პოეტური ღირსების არ არიან, რაც ერთ-ერთ მთავარ დასაყრდენს წარმოადგენდა ლახმანისათვის იმ შეხედულების მტკიცებაში, ვითომც ეს ნაწარმოები კომპილიატიური ხასიათისა იყოს.

აი რასა სწერს ამის შესახებ ცნობილი თანამედროვე რუსი ფილოლოგი — გერმანისტი ჟირმუნსკი თავის წერილში „Новейшие течения историко-литературной мысли в Германии“:

„... в начале XIX века братья Гриммы и Лахман, по примеру исследователя Гомера — Вольфа, рассматривали героические поэмы, подобные Илиаде или Нибелунгам, как свод (или свей) самостоятельных эпизодических песен, образующих как бы последовательные главы единого эпического сказания. Гейслер, однако, доказал на германском материале, что такие эпизодические песни-главы на самом деле никогда не существовали: различие между песней и поэмой — не в объеме сюжета, который остается постоянным, исчерпывая данное сказание целиком, а в стилистических приемах разработки того же сюжета. Песня заключающая 200-300 стихов, отличается краткостью сосредотачивается на нескольких драматических вершинах сюжета, экономно пользуется

героями и драматическими сценами. Поэма, имеющая несколько тысяч стихов, повествует о тех же событиях более подробно и медленно, заполняя промежутки между вершинами, задерживаясь на описаниях и психологической мотивировке событий, вводя большое число второстепенных действующих лиц и новых сцен. Происходит процесс стилистического „набухания“ („Auschwellung“), связанный от устного перехода к письменному в е влиянием литературных образцов — античных, а в более позднюю эпоху — романских поэм*. *)

ამ ციტატის შინაარსი კარგათ უნდა დაიხსომოს ჩემი წიგნის მკითხველმა.

საჭიროა კიდევ ერთს მეტად მნიშვნელოვან გარემოებას მივაქციოთ ყურადღება. ძველ საბერძნეთში და საშუალო საუკუნეების დასაველეთ ევროპაში ეპიკურ პოემებს ამღერებდენ ან ჰკითხულობდენ საჯაროდ პროფესიონალური მომღერლები და დეკლამატორები. საბერძნეთში ასეთები იყვნენ რაპსოდები, გერმანიაში მინეზინგერები, საფრანგეთში ტრუბადურები და მენესტრელები. მათ დიდი ექსპრესია შეჰქონდათ თავიანთ ხელოვნებაში, უაღრესად ლელავდენ თვითონვე საკუთარი დეკლამაციით და ამ მღელვარებას გადასცემდენ მსმენელებს. ამიტომ შესაძლებელია იქ ზოგიერთ იშვიათ შემთხვევაში შემსრულებელი მართლა აძლევდა თავის თავს ნებას შეესწორებინა ან განეერცო პოემის ზოგიერთი ადგილი, განსაკუთრებით, მაშინ, როდესაც მისი ავტორის შესახებ არაერთი ცნობა არ მოიპოვებოდა, ან როდესაც საინტერესო ეპოსის გარშემო დაწერილი ესა თუ ის ნაწარმოები სუსტი იყო შესრულების მხრით და არსებობდა მისი გაუმჯობესების შესაძლებლობა. მაგალითად, უდაოდ არის ცნობილი, რომ ტრუბადურები საფრანგეთში აგრძელებდენ ან ხელახლა ამუშავებდენ უცნობი ავტორების მიერ წინად შეთხზულ პოემებს მშობლიური ისტორიიდან აღებულ ნახევრად ლეგენდარულ ამბებზე (მეროვინგები. კარლოვინგები). ფრანგული ლიტერატურის გამოჩენილი ისტორიკოსი ლანსონი ამას იმ გარემოებით ხსნის, რომ საფრანგეთში მწერლობა ძალიან ადრე გადაიქცა პროფესიად. პოეზია ერთადერთი საარსებო წყარო იყო ტრუბადურებისა და მენესტრელებისათვის. პირველნი სწერდენ პოემებს, მეორენი ყიდულობდენ მათგან ამ პოემებს და ასრულებდენ საჯაროდ სხვა და სხვა ფეოდალების კარზე. მსმენელები მოითხოვდენ, მათგან ისეთ ნაწარმოებებს, სადაც შექმნილი იქნებოდენ მათი საყვარელი გმირები მშობლიური ეპოსიდან.

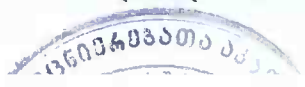
*) Поэтика, 1927 წ. 2, გვ. 23.

ამ მოთხოვნების დაკმაყოფილება შესაძლებელი ხდებოდა ერთი-და იმავე შინაარსის მრავალი ვარიაციით და ხელოვნური გაფართოებით. გარდა ამისა, ფრანგული ეპოსის ძველი უსახელო პოემები საერთოდ სუსტად, კერძოთ კი ნაკლები რითმებით იყო დაწერილი. ტრუბადურები ასწორებდნენ მათ და შეჰქონდათ შიგ სრული რითმები. სცვლიდნენ აგრეთვე მათ მეტრს მოდის მიხედვით. მაგალითად, როდესაც საფრანგეთში შემოვიდა ალექსანდრიული ლექსი, ათმარცვლოვანი ზომით დაწერილი პოემები გადააკეთეს თორმეტმარცვლოვანად ორმარცვლოვანი სიტყვების ჩამატებით. ყველაფერი ეს ხდებოდა უმთავრესად იმის გამო, რომ ამ პოემებს არ აჩნდა დიდი ხელოვანის, მაღალი პოეტური შემოქმედების ბეჭედი. ზემოხსენებული ლანსონი სწერს:

„მაშინ, როდესაც მოხდა ჰომეროსის პოემების ჩაწერა, ისინი უკვე გადარჩენილად შეიძლებოდა ჩათვლილიყვნენ. მომავალ თაობებს შეეძლო ფრთხილად ეწარმოებინა მათი ენის განახლება, მაგრამ ვინ გაჰბედავდა მათი უწმიდესი ფორმის მოსპობას ან მათ შევესებათ თავისი შეხედულების მიხედვით? ფრანგულ საგმირო პოემებს კი სხვა ბედი ეწვია: ერთი — იმის გამო, რომ მათი არა საკმაოდ ფაქიზი ფორმა არ აღძრავდა განსაკუთრებულ პატივისცემას, და მეორეც იმისათვის, რომ მათი რედაქტორები და მკითხველი საზოგადოება ყურადღებას მხოლოდ შინაარსს აქცევდნენ“.

37958

ავიღოთ ეხლა ზემოხსენებულთან ერთად ის პირობები, რომლებშიაც ხდებოდა ვეფხის-ტყაოსანის ტექსტის გადაცემა თაობიდან თაობაზე. ჩვენში ძველად პოემების საჯარო კითხვა მიღებული არ იყო. ვეფხის-ტყაოსანის ტექსტს არავინ არ ამღერებდა, მას მხოლოდ იწერდნენ. პოემის სიუჟეტი ქართული ისტორიიდან არ არის აღებთლი, რომ ყოველ მელექსეს თავისი უფლება გამოეცხადებია მასზე. რაც უმთავრესია, ვეფხის-ტყაოსანი დაწერილია ისეთი ბრწყინვალე შაირით, რომლის მხგავსი ქართულმა პოეზიამ არ იცის; მისი გასწორება, გაუმჯობესების მიზნით, არცერთს ჭკუათა მყოფელს არ მოუვიდოდა თავში. ძველ საქართველოში ვეფხის-ტყაოსანი მეორე სახარებად იყო მიჩნეული. პოემა უაღრესად ინდივიდუალური შემოქმედების ბეჭედს ატარებს. ყველამ იცოდა. თუ ვინ იყო მისი ავტორი, პატივისცემა მისდამი თაყვანისცემად იყო გადაქცეული. ვინ გაჰბედავდა, ლანსონის სიტყვები რომ ვიხზაროთ, რუსთაველის პოემის უწმიდესი ფორმის დარღვევას, თუ არა ჭკუიდან შემოილილი? თუ ვეფხის-ტყაოსანის მკვლევართა მიერ გამოგონილი ყალბისმქნელების მთელი შტაბი მივიღეთ მხედველობაში, უნდა ვიფიქროთ, რომ რაც საქართველოში შემოილილი ყოფილა, ყველას ამ პოემის გადაწერა ჰქონია მინდობილი.



II. ვეფხის-ტყაოსნის ათეტიზატორთა ზოგადი საფუძვლები.

ვოლფის თეორიამ უდიდესი გავლენა მოახდინა ქართველ ფილოლოგებზე რუსული ფილოლოგიის გზით. მაგრამ, მაშინ როდესაც რუსეთში ლიტერატურული კრიტიკის თვალის არასოდეს არ მოსწყვეტია ამ მეცნიერების განვითარების უკანასკნელ ეტაპებს ევროპაში, ჩვენებური კრიტიკა გაყინულია ერთხელ მიღებულ საფუძვლებზე და დღესაც განაგრძობს ჟამგადასული გზებით სიარულს. ვეფხის-ტყაოსნის მკვლევარები არა თუ ანგარიშს არ უწევენ ევროპის მეცნიერული კრიტიკის უკანასკნელ მიღწევებს, ისინი იმ ძველ მეთოდებსაც კი უაღრესად ამარტივებენ და ახურდავებენ, რომლებზედაც დამყარებულია მათი მუშაობა.

განვიხილოთ ჯერ საერთოდ, თუ რა მოსახრებებს ემყარებიან ისინი, როდესაც ვეფხის-ტყაოსანში ყალბ ადგილებს ნახულობენ.

1) ძველი მწერლების მოწმობა. ყოველ მათგანს მოჰყავს არჩილ მეფის მრავალტანჯული სტრიქონები: „ნანუჩის რუსთველის ნათქვამში“... და სხვა. არჩილი ძალიან უნიჭო პოეტი იყო. საქართველოს საქმე მაშინ წახდა, როდესაც მისმა მეფეებმა, იმის მაგიერ რომ მთელი თავიანთი ძალდონე მათი პირდაპირი მოვალეობის შესრულებისათვის მოენდომებიათ, ლექსების წერას მიჰყვეს ხელი. არჩილის პოეტურ ალღოს ჩვენ ვერ ვენდობით. არც იმ გარემოებასა აქვს მნიშვნელობა, რომ არჩილ მეფე ძველი მწერალია, ვინაიდან პირველი წყაროებისგან ის მეტად დაშორებულია. ალექსანდრიელი ფილოლოგები ოცდაერთი საუკუნით უფრო ახლო იდგნენ ჰომეროსთან, ვიდრე დღევანდელი მკვლევარები, მაგრამ ბევრ რამეში სცდებიან პირველნი და მართალნი გამოდგნენ უკანასკნელები. გარდა ამისა, ვეფხის-ტყაოსანის ნაწილები რომლებსაც არჩილი სხვების მიერ „შეთავებულადა“ სთვლის, უფრო ძველსა და ზოგჯერ უფრო ნიჭიერ პოეტებს რუსთაველის მიერ დაწერილად მიაჩნიათ. მაგალითად, თეიმურაზი ვეფხის-ტყაოსანის გმირების შესახებ სწერს შემდეგს:

ბოლოდვეც განვლეს საწუთრო, სოფლის საქმენი არ ესა,
იგ უსახონი ქალყმანი მიწასა მიაბარესა.

ამ სტრიქონებიდან აშკარად სჩანს, რომ თეიმურაზი ვეფხის-ტყაოსანის თავებს სთვლიდა პოემის განუყოფილ ნაწილად. ამასვე ადასტურებს „ომანიანის“ ავტორის მოწმობაც.

2) ნათქვამის განმეორება ვეფხის-ტყაოსანში. ეს საფუძველი ლახმანმა ნიბელუნგების განხილვის დროს შემდეგი სახით გამოსთქვა: „წინა და მომდევნო ტაეპებში ნახმარი სიტყვებისა და გამოთქმების უბადრუკი განმეორება“. მართლაც, ვეფხის-ტყაოსანში აქაიქ შეხვდებით ისეთ ადგილს, რომელიც წარმოადგენს დაახლოებით მის განმეორებას, რაც უმალ ან შემდეგშია ნათქვამი. ასეთ განმეორებებს ანტიზატორები სთვლიან ყალბისმქნელთა მიერ ჩამატებულ ადგილებად, მაგრამ არა ყველგან; არამედ იქ, სადაც მკვლევარს საჭიროდ მიაჩნია განმეორების შემცველი ტაეპის გაყალბება. ნათქვამის განმეორებასაერთოდ უაღრესად დამახასიათებელია ეპიური პოეტებისათვის. ისინი ცდილობენ რომ პოემის ჩარჩოები გასწიონ და გააფართოონ მისი ეპიზოდების ზედმეტი დეტალიზაციით, რასც შედეგად ხშირად ნათქვამი აზრის ან სიტყვების განმეორება მოჰყვება. არისტოტელე თავის პოეტიკაში სწერს: „დრამაში ეპიზოდები მოკლეა, ეპოსში კი გაჭიანურებული“-ო. ვრცელი კი არა, „გაჭიანურებული“-ო, ესე იგი განზრახ გაფართოებული. მაგალითისათვის არისტოტელე ასახელებს ოდისეას, რომლის მთავარი ძაფის გადმოცემა, მისი თქმით, შესაძლებელია სულ რამდენიმე სიტყვით, და მართლაც ის ექვს სტრიქონში გადმოგვცემს ამ შინაარსს. თუ გადავათვალიერებთ სხვა ძველ ქართულ ორიგინალურსა და თარგმნილ პოემებს, ყველგან აღმოვაჩინებთ განმეორებებს. ავიღოთ, მაგალითად, შემდეგი ტაეპი „ბარამ გურიანში“:

კვლა ნახა უცხო დარბაზი თვით უნახავი თვალისა,
მას შიგან ტანტი ურიცხვი დგას ზურმუხტის და ლალისა.
მზეებრ ანათებს დარბაზსა შუქი მათისა წყალისა
მუნ არსად იყო ხსენება ოქროსა ფერგამქრქალისა.

ცოტა ქვემოთ მოდის შემდეგი ტაეპი:

დასხდეს, კვლა სუფრა ჰიიღეს თვით უნახავი თვალისა,
ხონები სავეს საქმლითა ზურმუხტისა და ლალისა,
უკუნსა ღამეს ანათებს შუქი მათისა წყალისა.
თამაშობდეს და ლხინობდეს ჯარი ნნათობთა ქალისა.

ამ მეორე ტაეპში გამოთქმები: „თვით უნახავი თვალისა“, „ზურმუხტისა და ლალისა“, „შუქი მათისა წყალისა“ აღებულია პირველი ტაეპიდან. მაშე ერთი ამ ტაეპთაგანი ყალბი ყოფილა? ნუთუ „ბარამ გურიანსაც“ ჰყავდა თავისი ინტერპოლიატორები?

გარდა ამისა, საკითხავია, თუ რა მოსაზრებით უნდა ვიფიქროთ, რომ ინტერპოლიატორის მიერ ჩამატებული ადგილი უკვე ნათქვამის განმეორება იქნება? რითი და უნდა ავხსნათ მისი „შემოქმედების“ წყურვილი, თუ მას ახალი არაფერი აქვს სათქმელი? ჩემის აზრით, საბჭოთი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ ინტერპოლიაცია, პირიქით, ნათქვამის განმეორება არ იქნება. ვეფხის-ტყაოსანის ზოგიერთ ყალბად მიჩნეულ ტაყებში ეს განმეორება რუსთაველისათვის იმდენად დამახასიათებელი ფორმით ხდება, რომ მარტო ამით შეიძლება დამტკიცდეს მისი ორიგინალობა.

3) წინააღმდეგობა ან ლოლიკური შეუუსაბამობა. ეს ნაკლიც განსაკუთრებით ეპიურ პოეზიას სჩვევია. ხშირად პოეტი ივიწყებს იმას, რაც მან წინაღ სთქვა, და ამბობს შემდეგ მის საწინააღმდეგოს, ან სწერს ისეთ რამეს, რაც საერთოდ ეწინააღმდეგება მოვლენებისა და ნივთების ლოლიკას. ზოგჯერ ამის მიზეზია არა გულმაღვიწყობა, არამედ ტენიკურ დაბრკოლებათა თავიდან აცილების მიზნით წვრილმანების უყურადღებოდ. დატოვება. არისტოტელეს ასეთი წინააღმდეგობის ნიმუში მოჰყავს ჰომეროსიდან: პოეტი ამბობს, დიომედი ღვინოს უსხამდა ზევებს, მაგრამ ცნობილია, რომ ღმერთები ღვინოს არ სვამდნენ. აი ერთი სტროფი ილიადადან, რომელიც აშკარა წინააღმდეგობას შეიცავს:

„ვერ გაგმირა საკვირველი ფარი ძლიერი ენოს მიერ გატყორცნილმა ქარიშხლიანმა ჯირითმა, დასუსტებულმა ოქროთი, ღვთიური საჩუქრით. ორი ფენა გაჰკვეთა მან, მაგრამ სამი კიდევ დარჩა. ხუთი ფენა შეაწნა მასში ერთმანერთს კოჭლმა ზეციურმა მხატვარმა. ორი თითბრისა ზემოდან, ორი კალის შუაში და ერთიც ოქროსი. ამ ოქროს ფენამ შეაჩერა ჯირითი“.

აქედან სჩანს, რომ ჯირითს გაუკვეთია არა ორი, არამედ ოთხი ფენა, ან ფენები არ ყოფილა დალაგებული ისე, როგორც პოეტი ამბობს. ძველ გრამატიკოსებს დიდი კამათი ჰქონიათ ამის გარშემო.

წინააღმდეგობა მხატვრულ პროზაშიაც არის შესაძლებელი. მაგალითად, ერთი მკვლევარი შემდეგ წინააღმდეგობაზე მიგვითითებს „დონ-კიხოტში“: ავტორი ჯერ ამბობს, რომ სანჩოს დაეკარგა სახე-დარი, ხოლო შემდეგ ჩვენ ვხედავთ, რომ ის ზის ამ სახედარზეო.

არა თუ პოეტი, წინააღმდეგობაში შეიძლება ჩავარდეს მეცნიერული შრომის ავტორიც. მაგალითად, ვეფხის-ტყაოსანში წინააღმდეგობათა ძებნის დროს, წინააღმდეგობაში ვარდება პროფ. კეკელიძე თავის მხრით. განვიხილოთ იგი. პროფესორი ამტკიცებს, რომ პოემის შესავალი შეიცავს მრავალ ცალკე წინააღმდეგობას და მთლიანად აღებულიც პოემის წინაარსის სრულ წინააღმდეგობას წარმოადგენსო („ქარ-

ლიტ. ისტორია“, XI ტ., 89-92 გვ.), რის გამო შეიძლება ითქვას, რომ ის „არამც თუ არ ეკუთვნის პოემის ავტორს, სამი საუკუნით მინცაა დაშორებული მისგან“ო. რომ ეს აზრი სრულიად არ შეეფერება სიმართლეს და მხოლოდ უბრალო გაუგებრობის შედეგია, ამაზე ვრცლად ვსწერდი ჩემს პირველ წიგნში ვეფხისტყაოსანის შესახებ, მაგრამ აქ კი დაუშვათ თუნდაც ორიოდე წუთით, რომ ყველაფერი სწორედ ისეა, როგორც პროფ. კეკელიძეს ჰგონია. ავიღოთ მკვლევარის უკანასკნელი მოსაზრება მისი შეხედულების დასამტკიცებლად; მას მოჰყავს პოემის შესავალიდან ადგილი „რა ველარ მიხედეს ქართულსა, დაუწყოს ლექსმან ძვირობა“ და დასძენს: „აქ ქართული ნახმარია სიტყვის მნიშვნელობით საზოგადოთ; კლასიკური ხანის მწერლობაში ამას ჩვენ ვერსად ვერ ვხვდებით, ხოლო აღორძინების ხანის ძეგლებში ეს, შეიძლება ითქვას, სისტემადაა გადაქცეული“ (გვ. 92); მაგრამ შემდეგ პროფ. კეკელიძეს სიტყვა „ქართული“ ამავე მნიშვნელობით თვითონ პოემის ერთ-ერთ ტაეპშიაც უნახავს და ამ ტაეპის განხილვას ის გვაძლევს წიგნის ბოლოში დამატების სახით (გვ. 503). წინასწარ შეიძლება ითქვას, რომ ამ ტაეპის ბედი „გადაწყვეტილია“ — ის უნდა აუცილებლად გააყალბოს მკვლევარმა, რომ ძალაში დარჩეს მისი მტკიცება იმის შესახებ, ვითომც ქართული სიტყვის მნიშვნელობით რუსთაველის დროს არ იხპარებოდა. არის ხოლმე შემთხვევა, როდესაც სასამართლო წინასწარ უწყვეტს დამნაშავეს სასჯელს და შემდეგ ფორმლობის დასაცავად ფიქტიურ გასამართლებას მოაწყობს. ასეთი ფიქტიური გასამართლების ხასიათს ატარებს კეკელიძის მსჯელობა ხსენებული ტაეპის გარშემო. აი ეს ადგილი: „საყურადღებოა, რომ ლექსი „ქართული სიტყვის“ მნიშვნელობით თვით პოემაშიაც არა გვხვდება; არის ერთად ერთი ტაეპი, სადაც ვკითხულობთ:

ყმა ტკბილი და ტკბილ-ქართული, სიკეთისა ხელია მხდელი
 მხესა ასრე ეუბნების, ვით გაზრდილსა ამო მზრდელი;
 ქალმან მისცნა მარგალიტნი სრულქმნა მისი საწადელი.
 ღმერთმან ქმნას და გაუსრულდეს ღზინი ესე აწინდელი.

მაგრამ ეს ტაეპი აუცილებლად ყალბია, შემდეგ ჩამატებული პოემაში: აი ამისი საბუთები...“ და მას მოჰყავს აქ ხუთი „საბუთი“. მათ შორის პირველი სამი და ერთი უკანასკნელი იმდენად უსაფუძვლოა, რომ მათზე ლაპარაკი არც ღირს; მე მხოლოდ მეოთხე მოსაზრებაზე შევიჩრდები, სადაც ადგილი აქვს სწორედ იმ წინააღმდეგობას მკვლევარის მსჯელობაში, რომლის გამოც მოვიყვანე მთელი ეს ეპიზოდი მისი კრიტიკიდან. აი ეს მეოთხე „საბუთი“ მთლიანად:

„ზემო ტაეებში აწერილია ის საშინელი, მწვავე და მწარე გრძნობა. და აზრები, რომელთაც იწვევს ავთანდილის გულში ტარიელისადმი მიცემული სიტყვა და რომელთაც აძლიერებს თინათინის წინადადება დაქორწინების მაგიერ კვლავ მოშორებოდა მას და წასულიყო მეგობრის დასახმარებლად; ამ ტაეებში კი ავთანდილი წარმოდგენილია როგორც „ყმა-ტკბილი და ტკბილ-ქართული“, რომელსაც ქალმა შეუსრულა „მისი საწადელი“ და ამით თითქოს შეუქმნა „ლხინი ესე აწინდელი“. კარგი ლხინი და საწადელის შესრულებამ, უნდა მხემ, ქორწილისა და შეერთების მაგიერ, უგზო-უკვლოდ გადაკარგვა ისე, რომ სახლში მობრუნების იმედიც კი არ არის! ცხადია „საწადელის შესრულებად“ ვერ ვიგულისხმებთ ვერც საკუთრივ „მარგალიტის მიცემას“, როგორც განსვენებული ა. სარაჯიშვილი ჭეჭრობდა („ვეფხისტყაოსანის ყალბი ადგილები“), ვერც სატრფოს ხვევნა-კოცნას, ვინაიდან ხვევნა-კოცნას პოეტი ჰგმობს, ხოლო სიახლოვეს ამ შემთხვევაში ის არა ლხინად, არამედ ვაებადა სთვლის...„

ავილოთ ამ ამონაწერიდან ჯერ ფრაზა „ხვევნა-კოცნას პოეტი ჰგმობს“. სადა ჰგმობს პოეტი, ე. ი. რუსთაველი, ხვევნა-კოცნას? პოემის შესავალში — „მძულს უგულო სიყვარული, ხვევნა-კოცნა, მტლაშა-მტლუში“. მაგრამ ყველაფერს ზემოთ მოყვანილს და ბევრს კიდევ სხვას პროფ. კეკელიძე განა მხოლოდ იმისათვის არა სწერს, რომ შესავალის სიყალბე დაგვიმტკიცოს? აკი შესავალი პოემასთან შედარებით სამი საუკუნით უფრო გვიან არის დაწერილიო?! აქ კი პროფესორს მოჰყავს შესავალში გამოთქმული აზრი, როგორც რუსთაველის მიერ ნათქვამი. რომ გადაადულოთ ერთად ყველა ის წინააღმდეგობანი, რომლებიც ვეფხისტყაოსანში გვხვდებიან, ჩვენ ვერ მივიღებთ მათგან ერთს ასეთ სასტიკ წინააღმდეგობას, მიუხედავად იმისა, რომ რუსთაველს წერის დროს მრავალი დაბრკოლებები ელობებოდა წინ ვერსიფიკაციის წესების გამო, ხოლო კეკელიძეს — არავითარი.

მაგრამ ეს მაგალითი იმდენად დამახასიათებელია იმ საარაკო კვლევა-ძიებისა და კრიტიკის, რომელსაც ვეფხისტყაოსანის გარშემო აქვს ადგილი, რომ მე საჭიროდ მიმაჩნია იგი აქვე განვიხილო არსებითად, ვინაიდან შემდეგში ამის შემთხვევა აღარ მომეცემა. „ხვევნა-კოცნას პოეტი ჰგმობს“... ნუ თუ მართალია ეს? ნუ თუ რუსთაველი წინააღმდეგია შეყვარებული ქალ-ვაჟის ხვევნა-კოცნის? სად გამოსთქვა მან ასეთი აზრი? — არსად. რუსთაველი ჰგმობს გარყვნილებას, მეძაობას, მრუშობას, უგულო სიყვარულის მტლაშა-მტლუშს, ხოლო რაც შეეხება შეყვარებულთა ხვევნა-კოცნას, პოეტი ანაბეზის სტრიქონებით აგვიწერს მას, მაგალითად:

მეზარადი მოეხადნა, შეენის აკვრა¹ თმასა ლელსა,
მკვრიდ მკვრდსა შეეწება, გარდაეკლო ყელი ყელსა.

და იქვე ქვემოდ:

მათ ერთმანერთსა აკოცეს, სდგანან ყელ გარდაქდობილნი,
კვლა შეეწებნეს ხშირ-ხშირად ვარდნი ბაგეთად პობილნი.

„ხოლო სიახლოვეს ამ შემთხვევაში ის არა ლხინად, არამედ ვაებადა სთელის“, სწერს კ. კეკელიძე და ამ აზრის დასამტკიცებლად მოჰყავს შემდეგი ტაეპი:

ყმამან ჰყადრა: სიახლითა შვერთე ჰირი შვიდსა მე რვა,
ცუდი არის დამზრალისა გასათბობად წყლისა ბერვა,
ცუდი არის სიყვარული, ქვევით კოცნა, მზისა წვერვა;
თუ გვახლო, ერთხელ ვა და, რა მოგშორდე, ათასჯერ ვა!

ნუ თუ ამ ტაეპიდან მართლა იმ დასკვნის გამოტანა შეიძლება, თითქო რუსთაველი სიახლოვეს „არა, ლხინად, არამედ ვაებადა სთელის?“ რის თქმა უნდა ამ ტაეპში პოეტს? რუსთაველი აგვიწერს აქ იმ ნაღველსა და გულის ტკივილს, რომელსაც განიცდის შეყვარებული იმ შემთხვევაში, თუ მან შემჩნია თავის საყვარელ ადამიანს გულგრილობა მისდამი. ამ გრძნობას პუშკინი შემდეგი სახით გადმოგვცემს:

Без вас мне скучно — я тоскую,
При вас мне грустно — я терплю.

რუსთაველს ამ აზრის ნათელსაყოფად მოჰყავს შესანიშნავი ანალოგია: „ცუდი არის დამზრალისა გასათბობად წყლისა ბერვა“ — ცუდი არის, როდესაც სიცივით გათოშილ ადამიანს ცეცხლის მაგიერ, ცივი წყლისათვის უხდება სულის ბერვაო. მაგრამ ეს არის მხოლოდ საყვედურის გამოთქმა და არა იმის მტკიცება, ვითომც ავთანდილს თინათინთან ახლოს ყოფნა სასიხარულოდ არ მიაჩნდეს. ბოლოს და ბოლოს, თუ მხატვრული ნაწარმოების კრიტიკას ისე დავაწვრილმანებთ, როგორც ამას ვეფხის-ტყაოსანის მკვლევარები სჩადიან, თვითონ ამ ტაეპით შეგვიძლია სრულიად საწინააღმდეგო აზრის დამტკიცება. მართლაც, აქ ნათქვამია: „თუ გვახლო ერთხელ ვა და, რა მოგშორდე, ათასჯერ ვა!“ არითმეტიკიდან ვიცით, რომ ათასი ათასჯერ მეტია ერთზე, და, თუ სიახლოვე იწვევს ერთს, ხოლო მოშორება ათას „ვას“, მაშინ, ცხადია, ავთანდილისათვის სიახლოვე ათასჯერ უფრო სასიხარულო უნდა ყოფილიყო, ვიდრე სიშორე.

მაგრამ ჩვენ ვერც ამით გავათავებთ ამ საინტერესო კრიტიკული ეპიზოდის განხილვას. როგორც, ზემოთ მოყვანილი ამონაწერიდანა სჩანს, კეკელიძეს სურს გავვიშუქოს მდგომარეობა ისე, ვითომც ავთანდილს ძალიან აწუხებეს და ამძიმებს ტარიელისათვის მიცემული

სიტყვა უკანვე დაბრუნების შესახებ და ვითომც „ამ საშინელს, ძწვა-ვესა და მწარე გრძნობებს და აზრებს“ კიდევ უფრო აძლიერებს „თინათინის წინადადება — დაქორწინების მაგიერ კვლავ მოშორებოდა მას“... აბა ვნახოთ, თუ ყველაფერი ეს მართლა ასეა პოემაში. უწინარეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს შემდეგი: პროფ. კეკელიძის გადმოცემით გამოდის, თითქო ეს ადგილი პოემაში (ავთანდილისა და თინათინის შეხვედრა და საუბარი ტარიელის ამბის გაგების შემდეგ) მეტად ნაღვლიანი და შავი ფერებით იყოს დაწერილი, ხოლო ტაეპი „ყმა-ტკბილი და ტკბილ-ქართული..“ თავისი საღბინო და სასიხარულო ტონით შეუფერებელ დისონანსად გაისმოლდეს შიგ, რის გამო ვითომც საფიქრებელია, რომ ის ყალბისმქნელის ძიერ იყოს ჩამატებული. ნამდვილად კი არაფერი ამის მზგავსი არ არსებობს. პირიქით, მთელ ამ სცენაში სასიხარულო ტონი უაღრესად სჭარბობს მწუხარებასა და ნაღველს. სცენა შემდეგი სტრიქონებით იწყება:

ყმა მხიარული წინაშე დასვა სკამითა მისითა;
სხედან სავსენი ღზინითა ორთავე შესატყვისითა;
უბნობენ ლაღნი, წყლიანნი, არა სიტყვითა მქისითა...

აღფრთოვანებული ავთანდილი ხელმეორედ უამბობს თინათინს ტარიელის ამბავს. თინათინი გახარებულია ერთი იმით, რომ ამდენი ხნით მოშორებული მიჯნური დაუბრუნდა; მისი სიხარულის მეორე მიზეზს წარმოადგენს ავთანდილის მიერ ასე უცნაურად გადამალული მხედრის ნახვა; დასასრულ თინათინს, უხარია, რომ ტარიელი ასეთი საზღაპრო გმირი და საოცრად ლამაზი ჰაბუკი ყოფილა. ამ სიხარულმა მთვარესავით გაანათლა მთელი მისი სახე:

ქალსა რა ესმა ამბავი, მიხვდა წადილი ნებისა,
განათლდა პირი მთვარისა, ვით ნათლად ნავანებისა.

ავთანდილს „საშინელი მწვავე და მწარე გრძნობა და აზრები“ კი არ აწუხებს ტარიელისათვის მიცემული სიტყვის გამო, როგორც ამას კ. კეკელიძე გვიმტკიცებს, არამედ ის, რომ მან უწუგუმოდ დასტოვა თავისი ძმად ნაფიცი. აი რას ეუბნება ის თინათინს:

ხამს მოყვარე მოყვარისათვის თავი ჰირსა არ დამრიდად,
გული მისცეს გულისათვის, სიყვარული გზად და ხიდად,
კვლა მიჯნურსა მიჯნურისა ჰირი უჩნდეს ჰირად დიდად, —
აჰა, მაქვს მცა უმისოსა ღზინი არ მად, თავი ფლი-
დადი!

თინათინი წინადადებას კი არ აძლევს ავთანდილს „დაქორწინების ნაცვლად კვლავ მოშორებოდა მას და წასულიყო მეგობრის საძებნელად“, არამედ აქებს მის საქციელს, უწონებს ფიცის არ გა-

ტებას („შენ არ გატება კარგი გქირს ზენაარისა ფიცისა“), მიუხედავად იმისა, რომ მას მეტად სამძიმოდ მიაჩნია ავთანდილის ხელახალი მოშორება („ჩემი თქვი, რა ვქმნა ბედკრულმან, მზე მიმეფაროს მიცისა!“) უნდა ითქვას, რომ თინათინისადმი დიდ უსამართლობას იჩენენ, როგორც ავთანდილი, ისე პროფ. კეკელიძე; მაგრამ მაშინ, როდესაც კეკელიძის უსამართლობას არა აქვს არავითარი გამართლება, გარდა იმ წერილმანი მოსაზრებისა, რომ ამით როგორმე თავის წინასწარ აღებული აზრის დამტკიცებას შეუწყოს ხელი, ავთანდილი, თუ შეიძლება ასე ითქვას, მართალია თავის უსამართლობაში, ესე იგი იმ საყვედურში, რომლითაც ის გულგრილობასა სწამებს თინათინს. საქმე იმაშია, რომ რუსთაველმა ძალიან კარგად იცის შეყვარებულის ფსიქოლოგია: ძლიერი სიყვარულით შეპყრობილ ადამიანს ყოველთვის ჰგონია, რომ მისი სიყვარულის ობიექტი გულგრილია მისდამი. ავთანდილსაც აწუხებს ასეთი ეჭვი; მიუხედავად იმისა, რომ თინათინს უღრმესად უყვარს იგი, ის უჩივის მას გულგრილობას, ჯერ ოსტატურად აბრალებს თავს რე შემდეგ, წასვლის წინ, სთხოვს მისცეს მას სიყვარულის რაიმე რეალური ნიშანი. თინათინმა ძალიან რეალურად წარმოიდგინა ეს ნიშანი და მარგალიტები მისცა სახსოვრად. ავთანდილს, რა თქმა უნდა, გაეხარდა ასეთი საჩუქრის მიღება, მაგრამ ეტყობა, რომ მას უფრო სხვანაირი „სასიცოცხლო“ ნიშანი აინტერესებს, და ბოლოს მართლაც მიიღო ეს ნიშანიც... „ღმერთმა ჰქმნას და გაუსრულდეს ღზინი ესე აწინდელი“ შეეხება არა მარგალიტის მიღებით გამოწვეულ სიხარულს, არამედ იმას, რის შესახებაც ლაპარაკია შემდეგ ტაეპში. საქმე იმაშია, რომ ავთანდილს აქ მართლა ხვდა წილად უდიდესი ღზინი და ბედნიერება; მთელი წლების მანძილზე ჭკუის შერყევამდე შეყვარებულ ავთანდილის ფარული ნატვრა ბოლოს თავის რეალურ განხორციელებას ჰპოულობს: თინათინი და ის გადახვევიან და ჰკოცნიან ერთმანერთს. რუსთაველი აღტაცებით აგვიწერს ამ სცენას:

რა სჯობს რა კაცმან გიშერი ბროლ-ლალსა თანა ახიოს,
ანუ ბაღს ალვა საროსა ახლოს ჰრგოს, მორწყოს, ახიოს!

ქ. კეკელიძე კი გვიმტკიცებს: „ხვევნა-კოცნას პოეტი ჰგმობსო“. ამის მომდევნო ტაეპში რუსთაველი სწერს:

მათ მიხვდა ღზინი ყოველი ერთმანეთისა ჰვრეტითა,
ყმა წამოვიდა გაყრილი, მივა გულითა რეტითა.

ქ. კეკელიძე კი გვარწმუნებს, რომ „სიახლოვეს ის ამ შემთხვევაში არა ღზინად, არამედ ვაებადა სთვლის“-ო. აი შარი თუ გინდათ, სწორედ ეს არის! ყოველი მოსაზრება, გამოთქმული აქ მკვლევარი-

საგან, ყალბია, მის მიერ აქ მოყვანილი რუსთაველის ყოველი აზრი დამახინჯებულია უკიდურესად. ამის შემდეგ ლამის მეც დავრწმუნდე, რომ ვეფხის-ტყაოსანის გარემო ყალბისმქნელობას მართლა აქვს ადგილი, განსაკუთრებით უკანასკნელ ხანებში... მე არა მჯერა, რომ ჩვენი პოემის სხვა და სხვა ადგილების ასეთი ყალბი ინტერპრეტაცია უბრალო გაუგებრობის შედეგი იყოს; არა, აქ ადგილი აქვს გაცილებით უფრო დასაგმობ მოვლენას: მკვლევარი თავისი აზრის დასამტკიცებლად ყირამალა აყენებს რუსთაველის ამა თუ იმ ტაეპის შინაარსს მხოლოდ იმ იმედით, რომ მკითხველი საზოგადოება, რომელიც ვეფხის-ტყაოსანს ზედმიწევნით არ იცნობს, ვერ დაინახავს ამას.

მაგრამ განვაგრძოთ ისევ ვეფხის-ტყაოსანის ათეტიზატორთა საერთო საფუძვლების განხილვა:

4) გრამატიკული შეცდომები. ვეფხის-ტყაოსანში აქაიქ შეგხვდებით გრამატიკული ნორმების დარღვევა. თუ ასეთ ანომალიას ადგილი ექნა ექვ ქვეშ ალებულ ტაეპში, მაშინ მკვლევარი მიუთითებს მასზე, როგორც ამ ტაეპის სიყალბის დამადასტურებელ მოვლენაზე. ეს საფუძველი მოკლებულია ყოველგვარ სერიოზულობას. გრამატიკული ნორმების დარღვევა ჩვეულებრივი მოვლენა არის ლექსში; ამას იწვევს არა ენის უცოდინარობა პოეტის მიერ, არამედ ზოგჯერ ისეთი ტენიკური დაბრკოლებანი ამა თუ იმ პოეტური ეფექტის მიღწევის გზაზე, რომელთა გადალახვას, გრამატიკის შეწირვით, ჰბედავს ხშირად უფრო დიდი, ვიდრე პატარა პოეტი. ბ. ტომაშევსკის მოჰყავს პუშკინიდან ასეთი მაგალითი: როდესაც პოეტს დაუწერია „ბახჩისარაის შადრევანში“ „но кто-с тобою грузинка; равен красотою?“, მას შეუმჩნევია აქ გრამატიკული შეცდომა (მდებრობითი სქესის სიტყვა შეთანხმებულია მამრობითი სქესის სიტყვასთან) და განუზრახავს ლექსის ასე გასწორება: „равна, грузинка красотою“. მაგრამ ბგერების „ка“ — „кр“-ს ამგვარი შეხვედრა არაკეთილხმოვანად მოსჩვენებია, რის გამო უპირატესობა ისევ პირველი რედაქციისათვის მიუცია. ბ. ეიხენბაუმი*) მოყვანილი აქვს მრავალი მაგალითები იმისა, თუ ლერმონტოვის ლექსებში რამდენად დაჩრდილულია სიტყვებისა და გამოთქმების სემანტიური საფუძველი, ხოლო ნაცვლად ამისა ხაზგასმულია მათში დეკლამაციონური (ბგერითი) ხასიათის ეფექტები. ამ ნიადაგზე ის ხშირად სინტაქსურსა და ეტიმოლოგიურ შეცდომებსაც უშვებს (მაგალითად: „лишний гость на пирю“).

*) ტომაშევსკი და ეიხენბაუმი ფორმალისტური სკოლის ცნობილი წარმომადგენლები არიან თანამედროვე რუსულ კრიტიკაში.

ქართული ენის გრამატიკული ნორმების დარღვევა არა თუ ლექსში, პროზაშიაც ხშირად ხდება. ასეთი შეცდომებისაგან თავისუფალნი არ არიან ყველაზე უმაღლ ვეფხის-ტყაოსანის იმ მკვლევართა ნაწერები, რომლებიც განსაკუთრებული გულმოდგინებით ეძებენ შეცდომებს პოემის ყალბად მიჩნეულ ტაეპებში.

ამასთანავე უნდა შევნიშნოთ, რომ, როგორც არისტოტელი ამბობს თავის პოეტიკაში, გრამატიკული შეცდომა ზოგჯერ მოჩვენებითია, და მისი მოსპობა შეიძლება სასვენი ნიშნების სათანადო განწესრიგებით. სწორედ ასეთ შემთხვევას აქვს ადგილი რუსთაველის შემდეგ სტრიქონში, რომელშიაც პროფ. კ. კეკელიძე გრამატიკულ შეცდომას ნახულობს:

დავსჯე, რუსთველმან გავლექსე, მისთვის გულ ლახვარსობილი.

აქ სიტყვა „ლახვარსობილი“ შეთანხმებულია არა „რუსთველმან“-თან, არამედ „დავსჯე“-სთან, რაც უნდა ნათელჰყოს სტრიქონში თავის ადგილას დასმულმა მძიმეებმა.

5) სტილის შეუფერებლობა. პოემის მკვლევარები ამა თუ იმ ტაეპის გაყალბების დროს თითქმის ყოველთვის აცხადებენ, რომ მისი სტილი რუსთაველის სტილს არ შეეფერება. ეს „საფუძველი“, ასე ვსთქვათ, უფასო დამატება არის დანარჩენი მათი მოსახერხებისა ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში. რა არის პოეტის სტილი? ეს არის ჯამი ყველა იმ შეცნობილი თუ შეუცნობელი შემოქმედებითი ხერხებისა, რომლებიც პოეტის ნაწარმოებს ახასიათებს; სტილს ნათელჰყოფს პოეტის მიერ სიტყვიერი მასალის შერჩევა და დალაგება, თვითონ ამ შერჩეული სიტყვების მორფოლოგია, მათი სემასიოლოგიური და ფონეტიკური მხარე, წინადადებათა მოკვეთის მანერა, პოეტური ფიგურებით სარგებლობა, ამა თუ იმ სახეების ან გამოთქმების ამოჩვენება, მიდრეკილება იდეათა კონკრეტიზაციისა თუ მათ შესახებ განყენებული მსჯელობისადმი, უფრო ფართოდ, სიუჟეტის გაშლა მისი დეტალების განსხვავებული დამუშავება და მთელი ნაწარმოების კომპოზიციონური თავისებურებანი.

აქვთ შესწავლილი ამ მხრით ვეფხის-ტყაოსანი მის მკვლევარებს? რა თქმა უნდა, არა. მათ ნაშრომებში არა თუ რუსთაველის სტილის დახასიათებას ვერ ნახავთ, იმასაც კი ვერ გაიგებთ, თუ რას წარმოადგენს ბოლოს და ბოლოს ეს სტილი საერთოდ—სასმელია ის თუ საჭმელი. უკეთეს შემთხვევაში, ესე იგი მაშინ, როდესაც ეს „სტილის შეუფერებლობა“ მართლა აფიქრებს მათ, ისინი ხელმძღვანელობენ მხოლოდ პირადი მოწონებით, იმ სუბიექტიური საზომით,

რომელიც ისე სასტიკად არის დაგმობილი ინგლისელი მკვლევარის ზემოთ მოყვანილ სიტყვებში. ყოველივე ამის სისწორეში ჩვენ არაერთხელ გვექნება შემთხვევა დავრწმუნდეთ ქვემოთ, როდესაც ვეფხის-ტყაოსანის ათეტიზატორთა ნაშრომებში წარმოდგენილი კონკრეტული მასალის განხილვაზე გადავალთ.

რაც შეეხება სუბიექტივიზმს კრიტიკაში, ის დასაშვებია მაშინ თუ კრიტიკოსი მიზნათ ისახავს ნაწარმოების მხატვრულ დაფასებას. ამ შემთხვევაში კარგად დაწერილი სუბიექტიური, მაგალითად, იმპრესიონისტული, კრიტიკა ყველაზე უფრო საინტერესოა საკითხავად. აქ კრიტიკოსმა შეიძლება ვერ მოგვეცეს მწერლის ნამდვილი გაგება, მაგრამ მას შეუძლია შეჰქმნას პარალელურად ისეთი რამ, რასაც ექნება დამოუკიდებელი ღირებულება, როგორც მეორე მხატვრული სულის გამოაშკარავებას მიღებულ შთაბეჭდილებათა ნიადაგზე. მხოლოდ აქ აუცილებელ პირობას წარმოადგენს კრიტიკოსისთვის სწორედ ეს მხატვრული სული—ღრმა ბუნება, პოეტური ალლო და დიდი ესთეტიური გემოვნება. თუ შევაფასებთ ამ მხრით ვეფხის-ტყაოსანის მკვლევარებს, ჩვენ დავრწმუნდებით, რომ მათ, ზოგიერთი იშვიათი გამოჩაყლისის გარდა, არაერთი საბუთი არა აქვთ იფიქრონ, რომ იმათი სუბიექტიური კრიტიკის ნაყოფი მეტად სამწუხარო ფურცლებად არ დარჩება ქართული კრიტიკის განვითარების ისტორიაში.

მეორე მხრით, რაც უმთავრესია, სუბიექტიური მსჯელობა ყოველად დაუშვებელია იქ, სადაც ლიტერატურული კვლევა-ძიების საგანს შეადგენს არა ნაწარმოების მხატვრული დაფასება, არამედ მისი წარმოშობის საკითხი—დაწერის დრო, ავტორის ვინაობა, ორიგინალობა, ნამდვილი და ყალბი ადგილები და სხ.

ვეფხის-ტყაოსანის, ასე ვსთქვათ, ოფიციალური მკვლევარები რაღაც კასტური მედიდურობით იმიჯებიან ყველა იმ პირებისაგან, რომლებსაც ვითომდა პოეტური თვითნებობა შეაქვთ ამ პოემის გარშემო წარმოებულ კვლევა-ძიებაში. ნამდვილად კი საკითხისადმი სწორედ მათი მიდგომა არის წმინდა „პოეტური“, რა თქმა უნდა, ამ სიტყვის ცუდი მნიშვნელობით.

პირადად მე ვცდილობ რაც შეიძლება მეტი ობიექტივობა და ვიცვა ვეფხის-ტყაოსანის გარშემო მუშაობაში. ამ მუშაობის დროს ჩემი საფუძველია ფორმალიზმი, როგორც ლიტერატურული კვლევა-ძიების მეთოდი, რომელიც ეწყობა მწერლის სტილის რაც შეიძლება ფართოდ და ღრმად შესწავლას. ფორმალიზმი, როგორც განსაზღვრული კრიტიკული სკოლა, საბოლოოდ ჩამოყალიბდა თანამდევ-

როგე გერმანიაში, ხოლო რაც შეეხება მასში შემავალ ელემენტებს და მის ნაწილობრივ გამოყენებას, ის ძველი დროიდანვეა ცნობილი; მაგალითად, ალექსანდრიელი ფილოლოგები ჰგომბდენ ძველი გრამატიკოსების მუშაობაში ჰომეროსის პოემების გარშემო იმას, რომ ისინი ყურადღებას მხოლოდ იშვიათსა და ძნელად გასაგებ სიტყვებს აქცევდენ, მაშინ როდესაც შესწავლილი უნდა ყოფილიყო, თუ როგორ და რა მნიშვნელობით ხმარობდა ჰომეროსი ჩვეულებრივ სიტყვებს. ამ მხრით, ჩვენ რომ ვეფხის-ტყაოსანის ზოგიერთი მკვლევარები, რომლებიც საკითხის გადაწყვეტას რამდენიმე ძველი ქართული თუ სპარსულ-არაბული სიტყვით, ან საეჭვო ისტორიული ცნობებით ფიქრობენ, გადავიყვანოთ რაიმე სასწაულის ძალით ალექსანდირულ ეპოქაში, ესე იგი ორასი წლით უკან ქრისტეს დაბადებამდე, მე დარწმუნებული ვარ, ისინი მაშინაც კი ჩამორჩენილი აღმოჩნდებიან თავიანთი ლიტერატურული კვლევა-ძიების მეთოდებით.

მთელი ეს კვლევა-ძიება და კამათი იმდენად მოწყვეტილია თანამედროვე გარეშე სამყაროსაგან, რომ ის ძალიან წააგავს ჭურში ჩამსხდარი ადამიანების სიმღერასა და აყალ-მაყალს. ქართული ლიტერატურის მომავალი ისტორიკოსის თვალს არ გამოეპარება ალბად შემდეგი ყოვლად შემადრწუნებელი ფაქტი: თითქმის მთელს იმ ლიტერატურაში, რომელიც რუსთაველს შეეხება, არ არის დასახელებული არცერთი უცხო ფილოლოგი, არ არის მოყვანილი არცერთი ციტატა უცხოელთა ნაშრომებიდან მეთოდოლოგიური საკითხების გასარკვევად და, დასასრულს, გაყვანილი არ არის არცერთი პარალელი ანალოგიური მაგალითები თან ევროპის მწერლობაში, მიუხედავად იმისა, რომ ეს მწერლობა მთელი მეცხრამეტე საუკუნის განმავლობაში გააფთხებული ბრძოლების ასპარეზს წარმოადგენდა სწორედ ამ ანალოგიური საკითხების გარშემო. სამაგიეროდ, ლიტერატურა რუსთაველის გარშემო გავსილია ცნობებით ქართული ისტორიის ისეთი ზოგჯერ სრულიად დაუდგენელი ფაქტებისა და პიროვნებების შესახებ, რომლებსაც აბსოლუტურად არა აქვთ არავითარი კავშირი არც ვეფხის-ტყაოსანთან და არც იმის ავტორთან. ამ ისტორიული კვლევაძიების აბლაბუდაში გახვეული რუსთაველოლოგია უფრო კვერცხის ნაჭუჭში გამოიმხრჩვეალ წიწილს წააგავს, ვიდრე სიცოცხლით საკვებ მეცნიერებას.

ამის შემდეგ გადავალ რუსთაველის შესახებ ბოლო ხანებში გამოქვეყნებული ნაშრომებისა და პოემის ახალი გამოცემების განხილვაზე და ამ კონკრეტული მასალის გარჩევას დაუკავშირებ იმ დებულებათა მტკიცებას, რომლებიც მე წიგნის შესავალში წარმოვადგინე.

III. ვეფხის-ტყაოსანის მე-26 გამოცემა ი. აბუ- ლაძის რედაქტორობით.

ი. აბულაძის მიერ გამოცემული ვეფხის-ტყაოსანის ფურცლებზე მკითხველი აქა-იქ დაინახავს სქოლიოებში სხვა შრივტით დაბეჭდილ ტაეებს. გამომცემლის აზრით ეს ტაეები ჩამატებულია პოემაში ყალბისმქნელების მიერ. პოემის ტექსტს წინ უძღვის აბულაძის კრიტიკული წერილი, სადაც ის, სხვათა შორის, ვრცლად იხილავს სათითოოდ ყველა ამ ტაეების სიყალბის საკითხს. კათეგორიულად შეიძლება ითქვას, რომ აბულაძის მსჯელობა ამ ტაეების გარშემო მოკლებულია არა თუ მეცნიერულ ნიადაგს, უბრალო სერიოზულობასაც კი. ის ადარებს ვახტანგისეულ გამოცემას ძველ ხელნაწერებს, და საკმაოა ერთ რომელიმე ხელნაწერში შემთხვევით არ აღმოჩნდეს მის მიერ ექვმიტანილი ტაეპი, რომ ამ გარემოებას იხვევს ხელზე და გადაჭრით აცხადებს მის სიყალბეს. ზოგჯერ ის ემყარება მხოლოდ და მხოლოდ ამა თუ იმ კომისიის მიერ გამოთქმულ მოსაზრებას; კერძოდ, ი. აბულაძე განსაკუთრებით ხშირად იშველიებს განსვენებული ა. სარაჯიშვილის ავტორიტეტს, რომლის შესახებ ის, სხვათა შორის, სწერს, რომ „ეს ბუნებით სპეტაკი და სიმართლის მოყვარული პიროვნება ვერ შერიგებოდა ჩანართების ავტორთა უგვან მსჯელობასა და აშკარა სიყალბეს“, თითქო სპეტაკი ბუნება და სიმართლის სიყვარული რაიმე გარანტიას აძლევდეს მკვლევარს იმისათვის, რომ მისი კვლევა-ძიების ნაყოფი უთუოდ ჭეშმარიტება იქნება. ხანდახან კი აბულაძე სრულებით არავის და არაფერს არ ემყარება, გარდა თავისი ესთეტიური გემოვნებისა, რომლის მიხედვით მას თამამად გამოაქვს დასკვნა, რომ ესა თუ ის ყალბად მიჩნეული ტაეპი არის „უგვანი“, „უშნო“ ან „რუსთველის სტილისათვის შეუფერებელი“.

გარდა ზემოხსენებული „საბუთებისა“, ი. აბულაძე მის მიერ პოემის ტექსტიდან თითქმის ყოველი გაძევებული ტაეპის შესახებ სწერს, რომ მისი ამოღებით „მოთხრობის ძაფი არ წყდება“, თითქოს ამ მოსაზრებას ჰქონდეს თუნდაც იოტის ოდენი მნიშვნელობა. მოთხრობის ძაფის გაუწყვეტლად ტაეპების ამოღება შეიძლება არა

თუ ვრცელი ეპიური პოემებიდან, სადაც ხშირად, როგორც ეს ზემოთ იყო გარკვეული, მართლა ბევრი რამ არის ზედმეტი, არამედ პატარა ლირიული ლექსებიდანაც, თუ ეს ლექსები დაწერილი არ არის რომელიმე მტკიცე ფორმით (სონეტი, ტრიოლეტი, რონდო და სხ.). თუ როგორ ხერხდება ამა თუ იმ ნაწარმოებიდან ადგილების ამოღება ისე, რომ მისი მთლიანობა არ დაირღვეს, ეს ძალიან კარგად იციან სხვა და სხვა ქრესტომატიების შემდგენელებმა. არის ხოლმე შემთხვევა, რომ ნაწარმოების მხატვრულობა კიდევაც იგებს ასეთი შემოკლებით. აი ამის უბრალო მაგალითი: პუშკინის ლექსი „Писмо до пороге зимней скучной...“ ჩვენ ყველას სახელმძღვანელოებში გვისწავლია. თუ ამ ლექსს წავიკითხავთ პუშკინის ლექსების ტომში, დავინახავთ, რომ იქ არის ჩვენთვის უცნობი ტაეპები, სადაც პოეტი მიმართავს ვიღაც ქალს და სწერს: „Скучно, нина...“ ეს ლექსი გაცილებით უკეთესია შემოკლებული, ვინაიდან სახელმძღვანელოების შემდგენელთა მიერ ამოღებულ ტაეპებს მართლა რაღაც დისონანსი შეაქვთ შიგ, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ისინი პუშკინს არ დაუწერია. გასული საუკუნის ნატურალისტური რომანებიდან შეიძლება მთელი გვერდების გამოკლება, ისე რომ ნაწარმოების ძაფი არა თუ არ გაწყდება, პირიქით, უკეთესად გაიმართება.

აბულაძე ზოგჯერ იმასაც კი ვერ ახერხებს, რომ მის მიერ წარმოებული ოპერაციის დროს მოთხრობის ძაფი მართლა არ გაწყდეს. იმას ჰგონია, რომ ძაფი არ გაწყდა, ნამდვილად კი წყდება.

გადავიდეთ ეხლა ტექსტის განხილვაზე. თანახმად ჩემს მიერ ზემოთ წამოყენებული სამი დებულებისა, მე განვიხილავ ჯერ იმ ყალბად მიჩნეულ ტაეპებს, რომლებიც ამოღებულია ვასტანგისეული რედაქციიდან. აბულაძის გამოცემაში ასეთი ტაეპები ათის დაახლოებით ოთხმოცამდე. ყველას განხილვა ძალიან შორს წაგვიყვანს, ამიტომ გავარჩიოთ მხოლოდ ყველაზე უფრო დამახასიათებელი ნიმუშები.

სქოლიოში ჩატანილია, როგორც ვითომდა ყალბი, ტაეპი „თავსა ზის პირ-მზე ავთანდილ...“ (25¹) მხატვრული თვალსაზრისით ეს ტაეპი ბევრად სჯობს ზოგიერთ მის მეზობელ ტაეპებს. მკვლევარი ფიქრობს რომ მასში ადგილი აქვს უკვე ნათქვამის განმეორებას. რაც თითქო ადასტურებს მის სიყალბეს. აბულაძე სწერს: „მელექსეს გაჭირებას უნდა მივაწეროთ ის, რომ აქ განმეორებულია სიტყვები: „თქვეს თუ“. (გვ. VII). სიტყვების განმეორების შესახებ უკვე გვქონდა ზემოთ ლაპარაკი. თავისივე სიტყვებისა და მთელი ფრაზების განმეორება პოეტის მიერ ხდება უმთავრესად ორი შემდეგი მიზეზით. არის ისეთი სახეები, რომლებიც ამა თუ იმ პოეტისათვის განსა-

კუთრებით ახლობელია, ისინი ხშირად წამოიჭრებიან მის წინაშე და ისიც მათ სიტყვიერ გამოხატულებაში იძლევა ერთმანერთისაგან ცოტათ თუ ბევრად განსხვავებულ ვარიაციებს. არსებობს, მაგალითად, მთელი წიგნი პუშკინის თვითგანმეორებათა (ავტორემინისცენციების) შესახებ*). პოეტის მიერ ლექსების გადაღებას ზოგიერთები პოეტიკაში უწოდებენ იტალიანურ თერმინს პასტიჩიოს. პასტიჩიო შეიძლება როგორც სხვისი, ისე საკუთარი ლექსების. უკანასკნელი, როგორც ზემოთ ვსწერდი, განსაკუთრებით ახასიათებს ეპიკოს პოეტებს, კერძოთ რუსთაველს იმდენად, რომ ეს უნდა ჩაითვალოს მისი სტილის ერთ-ერთ მთავარ თვისებად და გამოყენებული უნდა იქნეს როგორც არა სიყალბის, არამედ ორიგინალობის მაჩვენებელი ნიშანი. აი რუსთაველის პასტიჩიოების რამდენიმე ნიმუში უდაო ადგილებიდან:

1. საროსა მჯობი ნაზარდი მზგავსი მზისა და მთვარისა.
2. საროსა მზგავსი ნაზარდი და მთვარე დღისა შვიდისა.
1. განახელმწიფა გვირგვინი ზეცით მოსრულმან ზენამან.
2. რა მოვა ჩემთვის განგება ზეცით მოსრულნი ზენანი.
1. რაცა მოვა საქმე ზენა, მომავალი არ აგვცდების.
2. არ გარდავა გარდუვალდ მომავალი საქმე ზენა.
1. აწ ამბავი სხვა დავიწყო, ყმასა წავეყვე წამავალსა.
2. აწლა დავიწყებ ამბავსა მის ყმისა წამავლობასა.

სიტყვების განმეორების მეორე მიზეზი ის არის, რომ სტრიქონში ხშირად რჩება ცალიერი ადგილი, რომლის შევსება ზოგიერთ შემთხვევაში საკმაოდ დიდ სიძნელეს წარმოადგენს, როგორც დიდი ისე პატარა პოეტისათვის. ასეთ ადგილებს პოეტი ავსებს ხოლმე უმნიშვნელო, ზოგჯერ მის მიერ უკვე სადმე იქვე ახლოს ხმარებული სიტყვებით. თანამედროვე გამოცდილი პოეტი სიტყვების ასეთ უხერხულ განმეორებას იშვიათად დაუშვებს. მაგრამ მას სრულებით არ ურიდებოდენ ძველი ეპიკოსი პოეტები; ვეფხის-ტყაოსანშიაც პირდაპირ აუარებელია ეს მეორე ტიპის სამწუხარო განმეორებანი, სამწუხარო მით უმეტეს, რომ ისინი ზოგჯერ თითქოს ადვილად ასაცდენი უნდა ყოფილიყო პოეტისათვის. ჩვენი პოეტის მკვლევარები არ უწევენ არავითარ ანგარიშს ამ გარემოებას. ისინი მხოლოდ ისეთ ტაეპებში აქცევენ ყურადღებას სიტყვის უადგილო განმეორებას, რომელთა გაყალბება მათ მიზანს წარმოადგენს.

რაც შეეხება ზემოთ დასახელებულსა და მის მომდევნო ტაეპში ორჯერ ხმარებულ გამოთქმას „თქვეს თუ“, ეს არც თუ უხერხუ-

*) Владислав Ходасевич: „Поэтическое хозяйство Пушкина“.

ლია, ვინაიდან იგი უფრო რუსთაველის იმ ბრწყინვალე პოეტური ხერხის ნაყოფია, რომლის შესახებ მე დაწვრილებით ქვემოთ მექნება ლაპარაკი. ამ ტაეპის ზედმეტობას პოემაში აბულაძე სცხათა შორის იმითაც ასაბუთებს, რომ აქ ნახსენები სოგრატი და ავთანდილი ერთხელ ზემოთ (ცამეტი ტაეპით ადრე) უკვე იყვნენ დასახელებული და მათი ხელმეორეთ დასახელება ვითომც საჭირო არ იყო. ეს ყოველად უნიადაგო მოსაზრება გვაგონებს ლახმანის ცდას, რომლითაც „ნიბელუნგების“ ზოგიერთი ტაეპების სიყალბე მას იმით უნდოდა დაემტკიცებია, რომ ბურგუნდიის გმირთა სახელები მათში უფრო ხშირად იყო მოყვანილი, ვიდრე ამას საჭიროება მოითხოვდა.

ი. აბულაძეს ვახტანგისეული ტექსტიდან გაუძევებია, როგორც ვითომდა ყალბი, ტაეპები — „კვლავ უბრძანა: თავსა ჩემსა...“ და „უბრძანა: რამცა ვიწყინე...“ (30¹—30²). ამ ტაეპების ზემოთ როსტევეანი გამოსთქვამს თავის მწუხარებას იმის გამო, რომ მთელ მის სამეფოში არ არის კაცი, რომელსაც ესწავლოს მისგან „სამამაცონი ზნენია“, და შემდეგ ამბობს: „ცოტასა შემწვეს ავთანდილ, ჩემგანვე ნაზარდობითა“. მეფის ამ სიტყვებზე ავთანდილი გაიღიმებს მორიდებული თავდახრით იმის ნიშნად, რომ ის არ იზიარებს თავისი გამზრდელის ასეთ შეხედულებას. როსტევეანი ეკითხება: „რას იცინი, ანუ ჩემგან რა შეგრცხვენდა“-ო. ავთანდილმა ვერ შეჰკადრა პასუხის გაცემა. მეფე ხელახლა შეეკითხა: „თავსა ჩემსა რას იცინი, რა დამგემო?“. ამის შემდეგ ავთანდილი მიმართავს მეფეს, მოვახსენებ, მაგრამ მიბოძე ფირმანი, რომ არ გამირისხდები ნათქვამის გამო. როსტევეანი ფიცსა სდებს, რომ ავთანდილის სიტყვები არ იქნება მისთვის საწყენი, რასაც მოჰყვება ავთანდილის თამამი პასუხი, რომელშიაც ის იწვევს მეფეს მშვილდოსნობაში შესაჯიბრებლად. აი ამგვარად არის ეს ადგილი როგორც ვახტანგისეულს, ისე ყველა ხელნაწერ ვეფხისტყაოსანში. ი. აბულაძე იღებს შუაში ორ ტაეპს, რის შემდეგ გამოდის, ვითომც ავთანდილი მეფის პირველი შეკითხვისთანავე ხებრულად მიახალებს მას პირში: შენ ვინა ხარ, მშვილდოსნობა ჩემი იკითხეო. უნდა ვიფიქროთ, რომ ავთანდილი გაცილებით უფრო ზრდილობიანი იყო, ვიდრე პატივცემულ აბულაძეს ჰგონია, და რუსთაველმა, რომელმაც ორი ტაეპი შესწირა მეფის თხოვნას იმის გიმო, რომ გაემხილა მისთვის ავთანდილს თავისი გაღიმების მიზეზი, უკეთ იცოდა სასახლის კარზე არსებული ეტიკეტი, ვიდრე მისი პოეპის მკვლევარებმა. ეს საერთოდ. ეხლა განვიხილოთ აბულაძის ყველა ის მოსაზრებანი, რომელთა მიხედვით მას ასეთი სასტიკი განაჩენი გამოუტანია ამ ორი ტაეპისათვის. აუაროთ

გვერდი მკვლევარის განცხადებას, რომ ეს ტაეპები „სტილით, შინაარსით და ლექსითაც რუსთაველის ნათქვამისაგან განსხვავდება“, ეს სტერეოტიპიული ფრაზა მცირეოდენი ვარიაციით, როგორც უფასო დამატება, ყოველთვის თან ახლავს ან წინ უძღვის მის მსჯელობას ამა თუ იმ ტაეპის სიყალბის დასამტკიცებლად. რა უყოთ, მართო აბულაძის ბრალი არ არის, თუ პოეტის „სტილი და ლექსი“ (თითქოს აქ კავშირი „და“ რაიმე შუაში იყოს) ქართული ფილოლოგიის კომპეტენციის საგანს არ შეადგენს.

ი. აბულაძე სწერს: „ეს ხანა (30⁴) იწყება ჩანართი ხანის ჩვეულებრივი დასაწყისით „კვლავ“: „კვლავ უბრძანა: თავსა ჩემსა რას იცინი, რა დამგემო?“ — მეფის ამგვარი კილო საოცარია, რადგან ავთანდილს საგმობი და დამცინავი სიტყვა არ უთქვამს, არც სხვა რამ შეურაცყოფა მიუყენებია მეფისათვის“. (შესავალი გვ. XXIX). საოცარი აქ მეფის სიტყვები კი არა, ი. აბულაძის სიტყვებია. მეფემ ჰკითხა გაღიმებულ ავთანდილს, რას იცინიო, და არა რას დამცინიო. ავთანდილს საგმობი სიტყვა არ უთქვამსო, გვარწმუნებს აბულაძე. ეს ვიცით, მაგრამ ნუ თუ ის ფიქრობს, რომ დაგმობა უთუოდ სიტყვიერ ფორმაში უნდა გამოაშკარავდეს და მისი გამოხატვა არ შეიძლება, კერძოთ, გაცილებით ან სახის მიმიკით? როსტევეანის მიერ სერიოზული ტონით გამოთქმული მწუხარება იმის შესახებ, რომ მას, როგორც რაინდს, არა რჩება ღირსეული მემკვიდრე მთელს არაბეთში, ავთანდილის სახეზე იწვევს ღიმილს. განა ამ გაღიმების შემნიშვნელ მეფეს საკმაო საბუთი არა ჰქონდა ეკითხა ავთანდილისათვის: „რას იცინი, რა დამგემო?“ ამ სიტყვების ტონის შესახებ ი. აბულაძე ისე ლაპარაკობს, თითქოს პირადად დაესწრო მათ წარმოთქმას. ამ სიტყვებს პოემის ყველა გამოცემაში თან ახლავს უბრალო კითხვის ნიშანი; აბულაძე კი უმატებს მას, ალბად ტონის ასაწევად, განცვიფრების ნიშანსაც. მას, შეუძლია ორი ასეთი ნიშანი წაუმატოს კიდევ — ეს მისი ნება არის. ხოლო ჩემთვის და ყველასათვის, ვინც ჰკრძნობს როსტევეანის სათნო ბუნებას, ამ სიტყვების ტონი იქნება წყნარი და ავთანდილისადმი სიყვარულით გამთბარი.

მკვლევარი განაგრძობს: „ვერც ყმის პასუხია მოხდენალი, იგი უპასუხებს მეფეს: „მოგახსენებ და ფირმანი მიბოძეო“ — გამოდის, რომ ჯერ უნდა თქვას, რის ნებაც არა აქვს და მერე კი აილოს ამის ნებართვა. ესეც გაჭირვების ლექსია“. ჩემის აზრით კი ეს არის მხოლოდ და მხოლოდ დიდი გაჭირვების საბუთი. რუსთაველი ამბობს ერთგან: „ცხენებსა შესხდეს, აიღეს მათ მათი ჩაბალახები“. გამოდის რომ ჯერ ცხენებზე შემსხდარან ტარიელი და მისი ძმადნაფიცები

და შემდეგ აულიათ ჩაბალახები ხელში. განა შეიძლება ასეთი მსჯელობა? ლექსში ძალიან ხშირად ხდება სიტყვების თანამიმდევრობის წესის დარღვევა ლოდიკის ან გრამატიკის თვალსაზრისით, და პოეტიკაში ამას სახელად ინვერსია ეწოდება. თვითონ აბულაძე იქვე, შემდეგ ფრაზაში, კიდევ უფრო არღვევს ლოდიკურ მსჯელობის წესებს: „იგი უფრო ვისიმე უნიჭო და გამოუცდელი მელექსის ნაწერსა ჰგავს: ამიტომ რითმებიც ვერ არის შეწყობილი: 1)... რა დამემო, 2)... ფარმანი მიბოძეო, 3)... არ გარისხდე, არ გასწყურო, 5)... არ ამიკლო ამაზეო“. რითმები მითომ „ვერ არის შეწყობილი, რომ ეს გამოუცდელი მელექსის ნაწერსა ჰგავს“, თუ პირიქით? პროზაში მართლაც ყოვლად დაუშვებელია სიტყვების ასეთი არედარევა, ხოლო ლექსი კი ამას მოითმენს ხოლმე. რაც შეეხება არსებითად აბულაძის მოსაზრებას რითმების შესახებ, უნდა ითქვას, რომ მის თვალში, ვინც იცნობს რითმის თეორიას საერთოდ და კერძოდ კი რუსთაველის რითმის ხასიათს, ეს „საბუთიც“ ახირებულია. რუსთაველის მაღალი შაირი (4 + 4) უმთავრესად ორმარცვლოვან რითმას იძლევა; ამ რითმების შემადგენლობაში დასაყრდენი ბგერა ჩვეულებრივ არ შედის. ზემოთ მოყვანილი რითმები, რომელთა მსგავსი მე მრავალი შემიძლია ამოვსწერო ვეფხის-ტყაოსანიდან, რომ ეს საჭირო იყოს, სწორეთ ამგვარია*). ეს ტაეპიც მაღალ შაირს წარმოადგენს. სულ სხვა ეფექტი იქნებოდა, რომ აბულაძეს რუსთაველის მდებალ შაირში (3 + 5) მოენახა ამგვარი რითმები.

მეორე (30²) ტაეპის შესახებ აი რასა სწერს ი. აბულაძე: „ამ აშკარა ყალბი ხანის მომდევნო მეორე 30² (= 30¹ გვ, 9), რომლის გადარჩენას ადრე ჩვენ ვცდილობდით (sic!), აგრევე ვერ არის მოხდენილი: სულ რომ არა იყოს რა, მეფის მხრით ავთანდილის წინაშე თავისი ასულის თინათინის მზის დაფიცება ვერ არის საკადრისი საქციელი“. რა მოხდა ასეთი? როსტევანმა შეჰფიცა ავთანდილს, რომ ი'ა არ შერისხავს მას, თუ იტყვის თავის გაღიმების მიზეზს, ეს ზემოხსენებულ ტაეპში ამგვარად არის გამოთქნილი: „ჰფიცა მზე თინათინისა მის მზისა მოწუნარისა“. მკვლევარს არასაკადრის საქციელად მიაჩნია ეს დაფიცება. აქ ი. აბულაძე ისეთ შთაბეჭდილებას ახდენს თითქოს მას გულდასმით არც კი წაეკითხოს ვეფხის-ტყაოსანი, და აი რატომ: როდესაც როსტევანს ნადირობის დროს უკვალოდ გაუსხლტება ხელიდან მათ მიერ ნანახი უცხო კაბუკი, ის უდიდეს მწუხარებას ეძ-

*) იხ. მაგალითად, 1319 ტაეპი აბულაძის გამოცემით (რითმები: ნუო გა-ვათუო—გავაცრუო—შევაგუო).

ლევა, შინ დაბრუნებული ჩაიკეტება ოთახში და ზის დაღვრემილი ავთანდილთან ერთად. ხანი რომ გავა, იკითხავს თინათინს და გავ-ზავნის მოლარეს მის მოსაყვანად. და ამის შემდეგ მე-ნრ ტაეპში (აბულაძის გამოცემით) ვკითხულობთ:

თინათინ ადგა, მოვიდა, მოჰყვა მამისა ნებასა:
 უგავს პირისა სინათლე მთვარისა მოვანებასა;
 მამამან გჳღრდსა დაისვა, აკოცა ნება ნებასა.

თურმე ზრდილობის თვალსაზრისით დასაშვები იყო, რომ მე-ფეს აღერსიანად დაეკოცნა თინათინი ავთანდილის წინაშე ცალკე ოთახში, ხოლო ამავე თინათინის მზის დაფიცება მამისაგან საჯაროთ მისი გამეფების დღეს, ესე იგი იმ დღეს, როდესაც ამ მზის დაფიცება სავალდებულო შეიქნა მთელი არაბეთისათვის, არასაკადრისი საქციელი ყოფილა იმის გამო, რომ შეკრებილებაში ავთანდილი ერია! არასაკადრისი საქციელი და სამწუხარო მოვლენა, ჩემის აზრით, ის არის, რომ აი ასეთი „საბუთების“ მიხედვით სწყვეტენ ვეფხის-ტყაოსნის მკვლევარები მათ მიერ ამოჩემებული ტაეპების ბედს.

ზემოხსენებულ ტაეპთა სიყალბის საბოლოო დასაბუთების მიზნით, ი. აბულაძე სწერს, რომ „ყველა ზემორე თქმულს მხარს უჭერს ნ. მარრის ავტორიტეტული მოწმობა ამ ხანათა ჩანართობის შესახებ.“ არც ეს არის საბუთი; ჩემის აზრით, უკვე დრო არის გადაჭრით ითქვას, რომ აკად. ნ. მარრის ავტორიტეტი ვეფხის-ტყაოსანის საკითხში მისმა მოწაფეებმა მეტისმეტად გააზვიადეს.

ი. აბულაძეს ყალბად მიაჩნია ტაეპი „მეფე საწოლს შემოვიდა...“ (62¹). თუ გავიხსენებთ, რაც ზემოდ ითქვა ეპიურის პოეზიის შესახებ და დაუკვირდებით ამ ტაეპის შინაარსს, მაშინ ჩვენთვის ნათელი გახდება, რომ მისი ამოღება პოემის ტექსტიდან ყოვლად დაუშვებელია. ლახმანი სრულიად სამართლიანად შენიშნავდა „ნიბელუნგების“ ერთი ადგილის გამო, სადაც ჰაგენი გადადის ნავიდან, ხოლო ზემოდ კი არაფერია ნათქვამი ნავში ჩაჯდომის შესახებ, რომ ენაწყლიანი ეპიკოსი პოეტი აუცილებლად მოიხსენიებდა ნავში ჩაჯდომასაცო. რა თქმა უნდა, ადვილად შესაძლებელია, რომ ასეთ პოეტს გამოორჩეს ესა თუ ის დეტალი, რომლის აღნიშვნა საჭიროა მის ნაწარმოებში, მაგრამ თუ ის მოხსენებულია იქ, მაშინ მისი ორიგინალობა ეჭვის ქვეშ არ უნდა იქნეს დაყენებული. კერძოთ, ვეფხის-ტყაოსანის ეს ადგილი ასეთ სურათს წარმოადგენს: ტაეპი № 62, აგვიწერს, თუ როგორ დაიშალა ნადირობა ტარიელთან შეხვედრის გამო, ხოლო მომდევნო ტაეპში აბულაძის გამოცემით, სრულიად მოულოდნელად ნათქვამია, რომ თინათინმა, მამის შეწუხება როცა გაიგო, მოლარე

იხმო და ჰკითხა: „ძილია თუ ღვიძილობაო“. აშკარაა, რუსთაველი, როგორც წმინდა წყლის ეპიკოსი, ასეთ ნახტომს არ დაუშვებდა. შეუძლებელია ტყეში მონადირეთა ალყის დაშლაზე ლაპარაკს უშუალოდ მოჰყოლოდა კითხვა: „მეფეს სძინავს თუ მღვიძარია“-ო. მართლაც, აბულაძის მიერ ტექსტიდან განდევნილ ტაეპში (62¹) ვკითხულობთ:

მეფე საწოლს შემოვიდა სვედიანი დაღრუჯილი.

აი ამ ტაეპის შემდეგ სრულიად ბუნებრივია თინათინის შეკითხვა, მეფეს სძინავს თუ ფხიზელიაო.

ი. აბულაძეს განუდევნია ტექსტიდან ტაეპები: „მონათა ჰკადრეს...“ (76¹), „მეფე ბრძანებს: მართალ იყოს...“ (75²) და „ესე თქვა და სინხარულით...“ (76³). პირველ მათგანში მოთხრობილია, თუ რა პასუხი მოუტანეს მეფეს მონებმა, რომლებიც მან ტარიელის საძებნელად გაგზავნა, რის გამო მისი ტექსტიდან ამოღება ყოველად დაუშვებელია. თუ რუსთაველმა საჭიროდ დაინახა პირველი პირით გადმოცემა ის ბრძანება, რომელიც მონებმა მიიღეს წასვლის დროს („უბრძანებს: წადით, პატყთა თავიმცა რად დაჰრიდეთა“), ნუ თუ იგი დაბრუნებული მონების პასუხს — ამ გაცილებით უფრო მნიშვნელოვან მომენტს, ისე უყურადღებოდ მიაფუჩეჩებდა, როგორც ეს ი. აბულაძის გამოცემაშია წარმოდგენილი?

მეორე ტაეპის გასაბათილებლად აბულაძე სწერს შემდეგს: „ეს 76² ხანა მარტო იმისთვის არის უარსაყოფელი, რომ მასში თინათინ წოდებულია ასულადაც და ძე-თაც, რამაც ხელი შეუწყო იმ შემცდარ აზრს, ვითომც ხელმწიფე ქალი, რომლადაც უნდა ვიგულისხმოთ თამარ მეფე, მე-XII საუკუნეში იწოდებოდა ძედ და არა ასულად“. აქედან სჩანს, რომ აბულაძე ფიქრობს, ვითომც სიტყვა ძე რუსთაველის ლექსიკონში ვაჟის სინონიმი იყოს. თუ ეს ასეა, მაშინ ავიღოთ ცნობილი სტრიქონი. „სხვა ძე არ ესვა მეფესა; მართოდენ მარტო ასული“ და ჩავსვათ აქ ძეს ნაცვლად სიტყვა ვაჟი, მაშინ ამ სტრიქონის შინაარსის სახით ჩვენ გვექნება ასეთი შეუსაბამობა: სხვა ვაჟი არ ჰყვანდა მეფეს, გარდა ქალისა. ნამდვილად კი ძე ვეფხისტყაოსანში იხმარება შვილის მნიშვნელობით, და ზემოთ მოყვანილი სტრიქონის შინაარსი არის შემდეგი: სხვა შვილი არ ჰყავდა მეფეს, გარდა ქალისა. აი ისეთი ადგილი, სადაც ვაჟზეა ლაპარაკი: „ღმერთმან არ მომცა ყმა-შვილი, ვარ საწუთროსა თიმობითა“. მეორე ადგილი, სადაც თინათინი ისევ ძედ არის წოდებული, „ჩემი ძე დავსვათ ხელმწიფედ, ვისგან მზე საწუნელია“, ზოგიერთი ხელნაწერების მიხედვით ი. აბულაძეს შემდეგნაირად გაუხსწორებია: „ჩემი მზე დავ-

სვათ ხელმწიფედ, ვისგან მზე საწუნელია“. ჩემს პირველ წიგნში ვეფხის-ტყაოსანის შესახებ მე განსაკუთრებული ყურადღება მივაქციე რუსთაველის სტილის იმ უაღრესად ნიშანდობლივ თვისებას, რომ ის ევფონიური მიზნით მეტად ხშირად იმეორებს ამა თუ იმ სიტყვას ერთი სტრიქონის ფარგალში; მაგრამ ძალიან იშვიათად შეგხვდებათ, რომ მის მიერ ამ სახით გამეორებული სიტყვა ორივეჯერ ერთსადა-იმევე გრამატიკულ ფორმაში იყოს მოცემული. კერძოთ, სიტყვა მზის გამეორება რუსთაველს ხშირად აქვს სტრიქონში, დაახლოებით ოცდაათჯერ ვახტანგისეული რედაქციის მანძილზე, მაგრამ მათ შორის არ არის არცერთი ისეთი განმეორება, რომ ორივეჯერ სიტყვა მზე ერთი და იმავე პრუნვით იყოს ნახმარი. აი რამდენიმე ამის ნიმუში:

1. ავთანდილცა თაყვანი სცა ლომთა ლომმან მზეთა მზესა.
2. იტყვის: „ჰე, მზეო, ვინ ხატად გთქვეს მზიანისა ლამისად.
3. წამწამ დაბრუნდის, იაჯის მისთვის მზისავე მზობასა.
4. ვფიცავ, რომე იგი მზეა, არა მართებს მზესა მზობა.
5. შენმან მზემან არვის მიხვდეს, მოცავიდენ სამნი მზენი.
6. მე ლომი ლომსა დაგისვა გვერდსა შენ მზესა მზეთასა.

აქედან აშკარად სჩანს, რომ ი. აბულაძის მიერ გასწორებული სტრიქონი „ჩემი მზე დავსვად ხელმწიფედ, ვისგან მზე საწუნელია“, სადაც სიტყვა მზე ასე უშნოთ და უხერხულად არის გამეორებული სრულიად უცვლელი გრამატიკული ფორმით, ნამდვილად გასწორებული კი არაა, დამახინჯებულია, ისე როგორც ყველა სხვა მის მიერ გასწორებული ადგილები ვეფხის-ტყაოსანში, რაზედაც შემდეგ მექნება ლაპარაკი.

ზემოთ განხილულის მომდევნო ტაეპი „ესე თქვა და სიხარულით...“ (76³) აბულაძეს ყალბად მიაჩნია იმის გამო, რომ იქ „მეფე მეტის-მეტად ახირებულად იქცევა“. ეს ახირებულობა ვითომც იმაში გამოიხატება, რომ როსტევეანი შეწუხების ნაცვლად სიხარულსა და გართობას მიეცემა, როდესაც გაიგებს, რომ მონებს ტარიელის კვალი ვერ უპოვნიათ. რუსთაველი სიუჟეტური კომპოზიციის იშვიათი ხელოვანია, და იქ, სადაც ი. აბულაძეს ახირებულობა ეჩვენება, ნამდვილად აი ამ იშვიათ ხელოვნებას აქვს ადგილი. საქმე იმაშია, რომ როსტევეანმა ამ ტაეპში უკვე დაასრულა თავისი მისია პოემის სიუჟეტის განვითარებაში. პოეტის პირდაპირ მიზანს წარმოადგენს, რომ ავთანდილის მიერ ტარიელის საძებრად წასვლას მიეცეს მიჯნურის ნამდვილი ველად გაჭრის ხასიათი. ავთანდილმა უნდა იკისროს ეს უმძიმესი ტვირთი არა როგორც როსტევეანის ერთგულმა კარისკაცმა,

არამედ როგორც თინათინის თავგანწირულმა რაინდმა და მისმა გახლებულმა მიჯნურმა. მისი სამი წლის ხეტიალის მამოძრავებელი ძალა უნდა იყოს არა მოხუცი მეფის კაპრიზი, არამედ მისთვის სათაყვანებელი დედოფლის უზენაესი ნება და სურვილი. მართლაც, ავთანდილი ყველგან და ყოველთვის თავისი გაქრის ერთადერთ მიზეზად თინათინის ბრძანებას ასახელებს. რუსთაველმა საბოლოოდ ჩამოაშორა როსტევეანი მისგანვე დაწყებულ საქმეს — ტარიელის ძებნას. ამიერიდან ის ამ ძებნის არა თუ ხელის შემწყობი, სასტიკი მოწინააღმდეგეა, ვინაიდან მას ვერ აუტანია საყვარელი შვილობილის მოშორება. ავთანდილს უხდება ძვირფასი გამზრდელის უსახლვროდ გამწარება, განსაკუთრებით მეორეთ გაპარვის დროს, რითაც პოეტი კიდევ უფრო ამწვავებს ავთანდილის სულიერ ტკივილებს, და ამ ხერხით ზედმეტად აძლიერებს დიდი სიყვარულის დიდ ტრაგედიას. წარმოიდგინეთ ეხლა, რომ როსტევეანს მონების დაბრუნების შემდეგ ისევ განეახლება თავისი მწუხარება და დაჟინებით მოეთხოვა ტარიელის მონახვა, მაშინ მივიღებდით იმას, რაც ი. აბულაძეს შეიძლება სავეტებით დააკმაყოფილებდა, მაგრამ მხატვრული თვალსაზრისით კი მიუღებელი იქნებოდა. მართლაც, განა მაშინ თინათინს უფლება ექნებოდა დაეელება ავთანდილისათვის ტარიელის საძებრად წასვლა მხოლოდ იმის გამო, რომ ის მას უყვარდა? განა ავთანდილს თვით როსტევეანი საკმაოდ არ უყვარდა, რომ უშუალოდ მისი გულისთვის ეკისრა ასეთი მძიმე მოგზაურობა? გარდა ამისა, სად არის აქ სალილოლიკა? საიდან მოუვიდოდა ასეთი „ახირებული“ იდეა ყალბისმქნელს? იმას მაინც ხომ ვერ უარვეყობთ, რომ ყალბისმქნელი პოემის მცოდნე უნდა ყოფილიყო, და რისთვის ჩაურთავდა მასში იმგვარ ტაეპს, რომლის შინაარსი თითქო სრულიად შეუფერებელია ტექსტისათვის?

შემდეგ მიდის კიდევ მთელი რიგი ტექსტიდან გაძევებული ტაეპებისა, რომელთა უმეტესობის საჭიროება თავის ადგილზე ნათელია დღესათვის; მაგრამ, ამ უალრესად დამახინჯებული გამოცემის განხილვა რომ არ გაგვიგრძელდეს, გვერდს აუვლი მათ.

ავთანდილისა და ასმათის პირველი შეხვედრის სცენა ყალბისმქნელების წამდელი თავშესაფარი ყოფილა, მაგრამ ი. აბულაძეს რკინის ცოცხით გამოუგვია იქედან მათ მიერ ჩართული ტაეპები. აი ერთი მათგანი, — ასმათზე არ მოქმედობს ავთანდილის არც თხოვნა და არც მუქარა, ის დიდხანს კატეგორიულ უარს აცხადებს გაუმჟღავნოს მას ტარიელის ვინაობა:

კვლავ ეტყვის: „ყმაო, რად მპოვე, ვინ მეუბნები მე, ვინო?
 ვგე ამბავი ცოცხალსა ენითა ვერ მათქმევინო!
 მე თავი ჩემი ნებითა ჩემითა მოგაკვლევინო,
 ვითა უსტარი ბედითი, ადვილად დაგახვევინო.“

დააკვირდით ამ სამაგალითო შედარებას უკანასკნელ სტრიქონში: ტარიელისა და ნესტან-დარეჯანის სამწუხარო თავგადასავალის მცოდნე ასმათი თავისთავს ადარებს უბედური ამბავის შემცველ წერილს, რომლის მოსპობა სასურველია, არა თუ საწყენი. თურმე ეს მშვენიერი ტაეპი, როგორც ი. აბულაძე გვაუწყებს, „სტილითაც და შინაარსითაც პოემის ტექსტისათვის სრულიად შეუფერებელი“ ყოფილა.

როდესაც ტარიელი და ავთანდილი პირველად ნახვევენ ერთმანერთს, ორივე ძალიან კმაყოფილია ნახულით, და ერთი მეორეს ბრწყინვალე ქებას შეასხავერ. ჯერ ტარიელი ეუბნება:

აწ ვაშად მოხველ, მიამა ნახვა შენისა პირისა,
 ტანად სარო და პირად მზე, მამაცად მსგავსი. გმირისა,
 მაგრამ გარჯილხარ, არა ხარ გარდაუხდელი ჭირისა,—
 ძნელია პოენა კაცისა, ღმრთივ ზეცით განაწირისა“.

ამაზედ ავთანდილი უპასუხებს:

ავთანდილ უთხრა: „ვით მაქებ საქები ბრძენთა ენისა,
 მაგისა ნაცვლად რად ვიყავ ღირსი ქებისა თქვენისა?!
 სახე ხარ მზისა ერთისა, ზეცით მნათისა ზენისა,
 რადგან ვერ შეგცვლის პატივი ეგზომთა ცრემლთა დენისა!“

ი. აბულაძის გამოცემაში ამ ტაეპს მოსდევს ისევ ტარიელის სიტყვები:

ტარიელ უთხრა: „მე შენი გული აწ მემხზრვალების;
 მიკვირს, თუ ნაცვლად მაგისად შენ ჩემი რა გვეალების!
 მაგრა წესია მიჯნური მიჯნურსა შეებრალების,
 შენ საყვარელსა გაგყარო, ესე რად გენაცვალების?“

რაშია საქმე? რამ გამოიწვია ტარიელის ასეთი სიტყვები? მან შეაქო ავთანდილი, ავთანდილმაც უპასუხა ქებით,—სად არის აქ დავალება? განსაკუთრებით რა შუაშია სიტყვები: „შენ საყვარელსა გაგყარო, ესე რად გენაცვალების?“ სად იყო ლაპარაკი საყვარელთან გაყრაზე? საქმე იმაშია, რომ ნამდვილად ავთანდილს ზემოთ მოყვანილი ტაეპით არ გაუთავებია თავის სიტყვა, მას ეს სიტყვა შეაწყვეტინა ი. აბულაძემ, რომელსაც ზედმეტი ლაპარაკი არ მოსწონს. აი ავთანდილის სიტყვის დაბოლოება:

„ამა დღემან დამავიწყა გული ჩემი ვინ დაბინდა,
 დამიგდია სამსახური, იგი იყოს, რაცა გინდა,
 იაგუნდი ვგრეცა სჯობს, ათასჯერცა მინა მინდა,
 შენ გეახლო სიკვდილამდის, ამის მეტი არა მინდა.“

აი ამის შემდეგ კი სრულიად გასაგებია ტარიელის პასუხი: „შენ საყვარელსა გაგყარო, ესე რად გენაცვალეღბის?“ აბულაძე კი იღებს ტექსტიდან ამ აუცილებელ ტაეპს და რჩება უღრმესად დარწმუნებული, რომ ამით „პოემის მოთხრობის ძაფი არა წყდება“ აი რასა სწერს ის ამ ტაეპის შესახებ: „ეს ხანა ისეთი შინაარსისაა, რომ მისი დატოვებით თუ განდევნით მოთხრობის შინაარსს არაფერი უშავდებოდა“. გაუგებრობა ამაზე შორს ვეღარ წავა.

ნესტან დარეჯანის მეორე წერილიდან ტარიელისადმი, როდესაც ამ უკანასკნელმა ხატაელებზე გამარჯვა, ი. აბულაძეს ამოუღია ორი ტაეპი „ღმერთმან თუცა ენა ჩემი...“ (406) და „თუცა მიგდის ღვარი ცრემლთა...“ (406), რომელთა სიყალბის დასამტკიცებლად ის იშველიებს ალ. სარაჯიშვილის ავტორიტეტს და თავის მხრით უმატებს, რომ „მათი შინაარსი სრულებით არ შეეფერება ტანჯულ მიჯნურთა სულიერ ვითარებას“. პატივცემულ მკვლევარს დავიწყნია, რომ ამ წერილის დაწერის დროს ნესტან-დარეჯანი და ტარიელი სრულებითაც არ იყვნენ ტანჯული მიჯნურები; მათი ტანჯვა დაიწყო გაცილებით უფრო გვიან. ეს დრო კი მათი სიყვარულის უღრუბლო განთიადი იყო: ტარიელი გამარჯვებული დაბრუნდა ბრძოლის ველიდან და ნესტან-დარეჯანი აღტაცებული უცქეროდა თავის კოშკიდან „ომგარდახდილი“ მიჯნურის ტრიუმფალურ მოსვლას სასახლეში. გარდა ამისა, ყოვლად დაუშვებელია ხსენებული ტაეპების ამოღება წერილიდან, რომელიც შესდგება სულ ოთხი ტაეპისაგან და ამ ათეტიზაციის შემდეგ ნახევრდება ისე, რომ მასში აღარაფერი რჩება გარდა ნესტან-დარეჯანის თხოვნისა რიდის ჩუქების შესახებ. ამ რიდის გამოთხოვა ი. აბულაძის მიერ შემოკლებულ წერილში ისე უეცარი და უხერხულია, რომ გეგონებათ თითქო ნესტან-დარეჯანი ქუჩის ქალი იყოს, რომლისათვის მიჯნურს იმდენად აქვს ფასი, რამდენადაც ის საჩუქრებს იძლევა.

572¹ ტაეპის სიყალბეს, სადაც აწერილია, თუ როგორ ემუდარება ასმათი არაბეთისაკენ გაბრუნებულ ავთანდილს ადრე დაბრუნებას, ი. აბულაძე ასაბუთებს, გარდა, რა თქმა უნდა, სტილის უგვანობაზე მითთებისა, შემდეგი მოსაზრებით: „რალა საჭირო იყო დინჯი ასმათის მხრით ასეთი თამამი საქციელი, როგორც შამბსა და ყრუ ადგილებში ადევნება ავთანდილისა...“ მართალია, შამბებში და ყრუ ადგილებში უცხო მამაკაცთან სიარული ქალის მხრივ მეტად ზამამი საქციელია, რომელსაც კარგი შედეგი არ მოჰყვება. ასმათიც რომ გადამცდარა ჭკუიდან, ეს სჩანს პოემის ერთი შემდეგი ტაეპი-

დან (1211), რომლის ორიგინალობას ყოველ შემთხვევაში ი. აბულაძე ეპყ ქვეშ არ აყენებს:

ავთანდილ ცხენსა გარდახდა ასმათის მოსახვეველად,
მან მიჰყო ხელი აღვასა, შტო მოჰყვა მოსარხვეველად.

ესეც თქვენი დინჯი ასმათი! მაგრამ ხუმრობა თავისთვის იყოს. ყველამ, ვისც კი ვეფხის-ტყაოსანი წაუკითხავს, ძალიან კარგათ იცის, რომ ავთანდილი, როგორც ტარიელის ძმად ნაფიცი, ასმათს დასავით უტკერის ამ უკანასკნელსაც თავი ავთანდილთან იმგვარადვე უჭირავს, როგორც ტარიელთან — ის შამბებშიაც ჩაჰყვება მას, თუ საჭირო იქნა, კიდევაც მოეხვევა და კიდევ აკოცებს, როგორც ძმას, ასე რომ ი. აბულაძის ექვები აქ უადგილოა სრულიად. გარდა ამისა, ი. აბულაძე სწერს, რომ ამ ტაეპში გამოთქმული „გრძობაც მეტის მეტად სანტიმენტალურია“, რომ აქ თავმოყვარე ასმათმა „ვილაც მათხოვარი დედაკაცივით მუხლნი მოუყარნა, ზენართა და თითით ეხვეწება და სხვა“. აბულაძე გველაპარაკება ასმათის სანტიმენტალობაზე, მაშინ როდესაც ვეფხის-ტყაოსანში დევებივით გმირები საათობით მოსთქვამენ და ზოგჯერ მთელი ჯარები ცრემლებად იღვრებიან. სტრიქონი: „მუხლთა უყრიდა, ტიროდა, თითითა ეხვეწებოდა“ წარმოადგენს შემდეგი სტრიქონის პასტიჩიოს: „ავთანდილ მუხლთა უყრიდა, თითითა ეხვეწებოდა.“ რატომ ეს ადგილი არ მიაჩნია ი. აბულაძეს ყალბად? განა ავთანდილს არა ჰქონდა თავმოყვარეობა, ასმათის წინ რომ დაიჩოქა და თითით დაუწყო ვედრება? განა იმ დროს და იმ ქვეყანაში, რომელიც პოემაშია მოცემული, უფრო მეტი დამცირება არ იყო კაცის დაჩოქება ქალის წინაშე, ვიდრე პირიქით? ჩემის აზრით, ასეთ მოსაზრებებზე არა ნაკლებ დამაჯერებელი იქნება, რომ ამა თუ იმ ტაეპის შესახებ აბულაძემ პირდაპირ განაცხადოს: „ამ ტაეპის სიყალბე მე დამესიზმრა წინა ღმეს. თანაც ის თავისი სტილით და შინაარსით ის სრულებით არ უდგბა რუსთაველის ნათქვამს, ამიტომ ჩვენ საჭიროდ დავინახეთ მისი სქოლიოში ჩატანა“.

ფრიდონისაკენ გამგზავრებული ავთანდილის მოთქმა ი. აბულაძეს შეუბრალებლად გაუწმენდია „ყალბი“ ადგილებსაგან. პოემის ტექსტიდან გაძევებულია სხვათა შორის ყველასათვის ცნობილი სახელგანთქმული ტაეპი (837):

აჰა, მმოწმობენ ვარსკლავნი, შვიდნივე მემოწმებიან:
მზე, ოტარიდი, მუშთარი და ზუალ ჩემთვის ბნდებიან,
მთვარე, ასპიროზ, მარიხი მოვლენ და მოწმად მყვებიან,
მას გააგონენ, რანაცა ცეცხლნი უშენოდ მდებიან.

უსაზღვროა ამ ტაეპის ექსტაზი, გრანდიოზულია მასში გაშლილი ადამიანის სულის ტკივილები, ბგერების მუსიკალურ წყობაში აქ არ

შეიძლება არავითარი ნაკლის გამონახვა. დასასრულ, მასში ჩამოთვლილი სახელები დალაგებულია განსაცვიფრებელი ხელოვნებით, რასაც მე განსაკუთრებული ყურადღება მივაქციე წინადაც („ალიტ. ქ. შაირში“, გვ. 23). და აი თურმე სწორედ ეს ტაეპი ყოფილა ყალბი, რომლის დაწერა მხოლოდ უდიდეს პოეტს შეეძლო! ი. აბულაძე მოკლედ სწვევტს ამ ტაეპის ბედს: „837' ხანა ისე უადგილოდ არის ჩართული ამბავში, რომ მკითხველი ვერ მიხვდება, თუ ვის მიჰმართავს ტანჯული მიჯნური, მნათობებს თუ სატრფოს, რასაც ყურადღება მიაქცია ჯერ კიდევ ა. სარაჯიშვილმა“. როგორ თუ უადგილოდ არის ჩართული? ეს ტაეპი წარმოადგენს ავთანდილის მიერ მნათობებისადმი მიმართვის რეზიუმეს: ავთანდილი ჯერ სათითოოდ შესჩივის მნათობებს და შემდეგ კი ყველას ერთად მოუწოდებს და თავისი ცრემლების მოწმეებად ასახელებს. რა არის აქ მკითხველისათვის გაუგებარი? განა დღესავით ნათელი არ არის, რომ ავთანდილი მიმართავს მნათობებს და არა თინათინს? მართალია, გრამატიკული თვალსაზრისით სტრიქონში „მას გააგონენ, რანიცა ცეცხლნი უშენოდ მდებიან“, უნდა იყოს არა უშენოდ, არამედ უმისოდ, მაგრამ აქ ერთი სიტყვა შეცვლილია მეორეთი წმინდა ევფონიური მიზნით, ვინაიდან პირველ სიტყვაში არის ისეთი ბგერები (ე და ნ), რომლებიც გვხვდებიან სტრიქონის დანაწიენ სიტყვებში და რომელთა განმეორება ახდენს მუსიკალურ ეფექტს:

მას გააგონენ, რანიცა ცეცხლნი უშენოდ მდებიან.

ამის ნაცვლად სტრიქონი „მას გააგონენ, რანიცა ცეცხლნი უმისოდ მდებიან“ სრულიად მიუღებელი იქნებოდა პოეტის სმენისათვის.

ტაეპი „ფრიდონისებრი მოყმენი“... (858¹), ი. აბულაძის აზრით, ყალბია, გარდა სტილის შეუფერებლობისა, იმის გამო, რომ მასში სილამაზის მხრით ავთანდილი ფრიდონზე მაღლა არის დაყენებული:

მზე უჩინო იქმს მნათობთა, რა ახლოს შეიყრებიან,
დღისით ვერ ნათობს სანთელი და ღამით შუქნი ჰკრთებიან.

ი. აბულაძის აზრით კი „ახირებულია 858¹ ხანის შინაარსი, რადგან პოეტს ერთნაირად უყვარს და შეაქებს თავის „სამთა გმირთა მნათობთა“, რომელთაც „სჭირს ერთმანეთის მონება“. აბულაძე აქაც ისეთ შთაბეჭდილებას ახდენს, თითქო მას ვეფხვის-ტყაოსანი გულდასმით არ ჰქონდეს წაკითხული. ნუ თუ მას არ ახსოვს პოემაში ასეთი ადგილი ამ „სამთა გმირთა მნათობთა“ შესახებ:

ჰგვანდა თუცა შეყრილიყენეს ორნი მზენი, ერთი მთვარე.

დან (1211), რომლის ორიგინალობას ყოველ შემთხვევაში ი. აბულაძე ეჭვ ქვეშ არ აყენებს:

ავთანდილ ცნენსა გარდახდა ასმათის მოსახვეველად,
მან მიჰყო ხელი აღვასა, შტო მოჰყვა მოსარხვეველად.

ესეც თქვენი დინჯი ასმათი! მაგრამ ხუმრობა თავისთვის იყოს. ყველამ, ვისც კი ვეფხის-ტყაოსანი წაუკითხავს, ძალიან კარგათ იცის, რომ ავთანდილი, როგორც ტარიელის ძმად ნაფიცი, ასმათს დასავით უცქერის ამ უკანასკნელსაც თავი ავთანდილთან იმგვარადვე უჭირავს, როგორც ტარიელთან — ის შამბებშიაც ჩაჰყვება მას, თუ საჭირო იქნა, კიდევაც მოეხვევა და კიდევ აკოცებს, როგორც ძმას, ასე რომ ი. აბულაძის ეჭვები აქ უადგილოა სრულიად. გარდა ამისა, ი. აბულაძე სწერს, რომ ამ ტაეპში გამოთქმული „გრძნობაც მეტიც მეტად სანტიმენტალურია“, რომ აქ თავმოყვარე ასმათმა „ვილაც მათხოვარი დედაკაცივით მუხლნი მოუყარნა, ზენართა და თითით ეხვეწება და სხვა“. აბულაძე გველაპარაკება ასმათის სანტიმენტალობაზე, მაშინ როდესაც ვეფხის-ტყაოსანში დევებივით გმირები საათობით მოსთქვამენ და ზოგჯერ მთელი ჯარები ცრემლებად იღვრებიან. სტრიქონი: „მუხლთა უყრიდა, ტიროდა, თითითა ეხვეწებოდა“ წარმოადგენს შემდეგი სტრიქონის პასტიჩიოს: „ავთანდილ მუხლთა უყრიდა, თითითა ეხვეწებოდა.“ რატომ ეს ადგილი არ მიაჩნია ი. აბულაძეს ყალბად? განა ავთანდილს არა ჰქონდა თავმოყვარეობა, ასმათის წინ რომ დაიხოქა და თითით დაუწყო ვედრება? განა იმ დროს და იმ ქვეყანაში, რომელიც პოემაშია მოცემული, უფრო მეტი დამცილება არ იყო კაცის დაჩოქება ქალის წინაშე, ვიდრე პირიქით? ჩემის აზრით, ასეთ მოსაზრებებზე არა ნაკლებ დამაჯერებელი იქნება, რომ ამა თუ იმ ტაეპის შესახებ აბულაძემ პირდაპირ განაცხადოს: „ამ ტაეპის სიყალბე მე დამესიზმრა წინა ღმეს. თანაც ის თავისი სტილით და შინაარსით ის სრულებით არ უდგბა რუსთაველის ნათქვამს, ამიტომ ჩვენ საჭიროდ დავინახეთ მისი სქოლიოში ჩატანა“.

ფრიდონისაკენ გამგზავრებული ავთანდილის მოთქმა ი. აბულაძეს შეუბრალებლად გაუწმენდია „ყალბი“ ადგილებისაგან. პოემის ტექსტიდან გაძევებულია სხვათა შორის ყველასათვის ცნობილი სახელგანთქმული ტაეპი (837):

აჰა, მმოწმობენ ვარსკლავნი, შვიდნივე მემოწმებიან:
მზე, ოტარიდი, მუშთარი და ზუალ ჩემთვის ბნდებიან,
მთვარე, ასპიროზ, მარიხი მოვლენ და მოწმად მყვებიან,
მას გააგონენ, რანიცა ცეცხლნი უშენოდ მდებიან.

უსაზღვროა ამ ტაეპის ექსტაზი, გრანდიოზულია მასში გაშლილი აღამიანის სულის ტკივილები, ბგერების მუსიკალურ წყობაში აქ არ

შერძლება არავითარი ნაკლის გამონახვა. დასასრულ, მასში ჩამოთვლილი სახელები დალაგებულია განსაკვიფრებელი ხელოვნებით, რასაც მე განსაკუთრებული ყურადღება მივაქციე წინადაც („ალიტ. ქ. შაირში“, გვ. 23). და აი თურმე სწორედ ეს ტაეპი ყოფილა ყალბი, რომლის დაწერა მხოლოდ უდიდეს პოეტს შეეძლო! ი. აბულაძე მოკლედ სწყვეტს ამ ტაეპის ბედს: „837! ხანა ისე უადგილოდ არის ჩართული ამბავში, რომ მკითხველი ვერ მიხვდება, თუ ვის მიჰმართავს ტანჯული ძიჯნური, მნათობებს თუ სატროფოს, რასაც ყურადღება მიაქცია ჯერ კიდევ ა. სარაჯიშვილმა“. როგორ თუ უადგილოდ არის ჩართული? ეს ტაეპი წარმოადგენს ავთანდილის მიერ მნათობებისადმი მიმართვის რეზიუმეს: ავთანდილი ჯერ სათითოდ შესჩივის მნათობებს და შემდეგ კი ყველას ერთად მოუწოდებს და თავისი ცრემლების მოწმეებად ასახელებს. რა არის აქ მკითხველისათვის გაუგებარი? განა დღესავით ნათელი არ არის, რომ ავთანდილი მიმართავს მნათობებს და არა თინათინს? მართალია, გრამატიკული თვალსაზრისით სტრიქონში „მას გააგონენ, რანიცა ცეცხლნი უშენოდ მდებიან“, უნდა იყოს არა უშენოდ, არამედ უმისოდ, მაგრამ აქ ერთი სიტყვა შეცვლილია მეორეთი წმინდა ევფონიური მიზნით, ვინაიდან პირველ სიტყვაში არის ისეთი ბგერები (ე და ნ), რომლებიც გვხვდებიან სტრიქონის დანაჩენ სიტყვებში და რომელთა განმეორება ახდენს მუსიკალურ ეფექტს:

მას გააგონენ, რანიცა ცეცხლნი უშენოდ მდებიან.

ამის ნაცვლად სტრიქონი „მას გააგონენ, რანიცა ცეცხლნი უმისოდ მდებიან“ სრულიად მიუღებელი იქნებოდა პოეტის სმენისათვის.

ტაეპი „ფრიდონისებრი მოყმენი“... (858¹), ი. აბულაძის აზრით, ყალბია, გარდა სტილის შეუფერებლობისა, იმის გამო, რომ მასში სილამაზის მხრით ავთანდილი ფრიდონზე მალლა არის დაყენებული:

მზე უჩინო იქმს მნათობთა, რა ახლოს შეიყრებიან,
დღისით ვერ ნათობს სანთელი და ღამით უშქნი ჰკრთებიან.

ი. აბულაძის აზრით კი „ახირებულია 858¹ ხანის შინაარსი, რადგან პოეტს ერთნაირად უყვარს და შეაქებს თავის „სამთა გმირთა მნათობთა“, რომელთაც „სჭირს ერთმანეთის მონება“. აბულაძე აქაც ისეთ შთაბეჭდილებას ახდენს, თითქო მას ევფხვის-ტყაოსანი გულდასმით არ ჰქონდეს წაკითხული. ნუ თუ მას არ ახსოვს პოემაში ასეთი ადგილი ამ „სამთა გმირთა მნათობთა“ შესახებ:

ჰგვანდა თუცა შეყრილიყვნეს ორნი მზენი, ერთი მთვარე.

გარდა ამისა, განა თვითონ იმ ადგილიდან, საიდანაც ეს 858¹ ტაეპია ამოღებული, აშკარად არა სჩანს, თუ რამდენად უფრო ლამაზია ავთანდილი ფრიდონზე? ფრიდონის მონადირეებს აი რა დაემართათ ავთანდილის დანახვაზე:

იგი რა ნახეს, მესროლნი სროლასა მოეშლებოდეს,
ალყა დაშალეს, მოვიდეს, მოეხვევოდეს, ბნდებოდეს,
იქით და აქეთ უვლიდეს, ზოგნი უკანა ჰყვებოდეს,
ვერცა ჰკადრებდეს: „ვინ ხარო?“ ვერცა რას ეუბნებოდეს.

ფრიდონმა გაგზავნა მონა ამბის შესატყობად და აი რა მოუვიდა ამ მონას:

მონა ფიცხლა მოეგება, ნახა სარო მორჩი ტანი,
დადგა, თვალნი გაურეტდეს, დაავიწყდეს სიტყვის თქმანი.

განა ეს მონადირეები და მონები ყოველ დღე არა ხედავდენ ფრიდონს, მაშ რისთვის დააღეს მათ პირი ავთანდილის დანახვაზე, თუ კი ფრიდონი მასზე ნაკლები სანახავი არ იყო? დასასრულ, თვით ამ 858¹ ტაეპს მოსდევს 859 ტაეპი, რომელშიაც აწერილია, თუ როგორ გაემგზავრენ ფრიდონი და ავთანდილი სასახლისაკენ—აქ ლაპარაკია მხოლოდ ავთანდილის მშვენიერებაზე:

ავთანდილის ჭერეტად სპანი იქით-აქეთ იქმენ ჯრასა;
თქვეს: „ასეთი ხორციელი შეუქმნია რაგვარ რასა!“.

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ თვით რუსთაველის მიერ მისი ღამი გმირი შეფასებულია შემდეგნაირად: სილამაზის მხრით პოეტის ტარიელსა და ავთანდილში განსხვავებას არ ნახულობს, ხოლო ორივეს ფრიდონზე მაღლა აყენებს; რაც შეეხება გმირობას, უპირატესობა მინიჭებული აქვს ტარიელს. ეს ნათლად სჩანს შემდეგი ადგილიდან:

თუცა ფრიდონ და ავთანდილ სიკეთე-მიუწვდომნია,
მაგრა ტარიას შემბმელი არვისგან მუსანდომნია,—
მზე მნათობთაცა დაჰფარავს, არცლა ნათლად ბომნია.

სქოლიოში ჩატანილია ტაეპი (ფატმანის ეუბნება ავთანდილს):

სხვა გიამბო საკვირველი რიდისა და ყაბაჩისა,
ვარ მნახავი ყოვლისავე უცხოსა და ძვირფასისა,
მაგრა მისი არა ვიცი ქმნილი იყო რაგვარ რისა,
სიღბო ჰქონდა ნაქსოვისა და სიმტკიცე ნაქედისა.

ამ ტაეპის შესახებ ი. აბულაძე სწერს შემდეგს: „1010¹ ხანის აზრი სრულიად ბუნდოვანია და გაუგებარი; ეს ხანა სრულიად უშიზაა და, როგორც ამგვარი, ნამდვილ ხორციელად უნდა ჩაითვა-

ლოს.“ საქმე შემდეგშია. როდესაც ტარიელი უამბობს ავთანდილს თავის გამარჯვებას ხატაელებზე, ის დაწვრილებით აუწერს მას, თუ როგორი საკვირველი რიდე იგდო მან ხელში ხატაეთის აღების დროს. აი ამის შესახებ ტაეპი 375:

ვერა შევიგენ, რა იყო, ანუ ნაქმარი რაულად:
ვისაც უჩვენი, უკვირდის, ღმრთისა თქვის მან სასწაულად;
არცა ლარულად ჰგებოდა მას ქსელი, არც ორხაულად;
სიმტიცე ჰგვანდის ნაქედსა, ვთქვი ცეცხლსა შენართაულად.

შემდეგ ეს რიდე, რომელიც ტარიელს ინდოეთში შესვლის დროს მოხვეული ჰქონდა, ნესტან-დარეჯანმა მიიღო საჩუქრად. ამ რიდის შესახებ ვეფხისტყაოსანში იმის გამოა ამდენი ლაპარაკი, რომ პოეტს ის აღებული აქვს, როგორც ეგრედწოდებული გამო-საცნობი ნიშანი, რომელიც ხშირად იხმარება მხატვრულ ლიტერატურაში, განსაკუთრებით კი დრამებში, ძველ ეპიურ პოემებში და თანამედროვე დეტექტიურ რომანებში. ამ გამოსაცნობ ნიშანს არისტოტელე მთელ თავს უძღვნის თავის პოეტიკაში. რისთვის სჭირდება რუსთაველს ეს ნიშანი? აი რისთვის: როდესაც ფატმანი ამ რიდეს თითქმის სრულიად იმგვარადვე აუწერს ავთანდილს, როგორაც ის ტარიელმა აუწერა, მისთვის ექვს გარეშე რჩება, რომ მან ნესტან-დარეჯანის კვალს მიაგნო. გარდა ამისა, ნესტან-დარეჯანი ქაჯეთის ციხიდან ტარიელს წერილთან ერთად სანიშნოდ უგზავნის ამ ქსოვილის ნაჭერს, რასაც ის შემდეგი სიტყვებით აღნიშნავს თავის წერილში:

ჰა, ინიშნე ნიშანი შენეულისა რიდისა,
გარდმიკვეთია ალაში, ჩემო, ერთისა კიდისა.

როდესაც ავთანდილი დაბრუნდა ტარიელთან და სიცილით უთხრა მტირალს, რომ მან გაიგო ნესტან-დარეჯანის ამბავი, ტარიელმა ეს არ დაიჯერა. მაშინ ავთანდილმა „გამოიღო რიდე მისი, ვინ ბაგეთა ვარდი ვარდა“, რაც საკმარისი იყო იმისათვის, რომ ელდანაცემი ტარიელი გულშემოყრილი დაცემულიყო ძირს. და აი სწორედ ის ტაეპი, რომელიც აუცილებელ რგოლს წარმოადგენს ამ პოეტური ხერხის გაშლაში, აბულაძეს ნამდვილ ხორცმეტად მიაჩნია. ის ვერ გაუგია მას, მაგრამ რათ უნდა იყოს ამგვარი გაუგებრობისათვის პასუხისმგებელი რუსთაველი, ან მისი პოემის ესა თუ ის ტაეპი? მეორე მხრით, რა არის 1010¹ ტაეპში გაუგებარი ან ბუნდოვანი? ი. აბულაძეს უშინაარსოდ მიაჩნია ალბად ამ ტაეპის უკანასკნელი, სწორედ ყველაზე უფრო შინაარსიანი და ლამაზი სტრიქონი, რომელშიაც მოცემულია შესანიშნავი, რუსთაველისათვის მეტად დამახასია-

თებელი, ანტითეზა — ესე იგი ლოგიურად ერთიმეორის მოწინააღმდეგე ცნებათა დამაპირისპირებელი პოეტური ფიგურა (სილბო — სიმტიციე):

სილბო ჰქონდა ნაქსოვისა და სიმტიციე ნაქედისა.

განა ი. აბულაძე არ იყო, რომ ამის მონათესავე ცნობილი სტრიქონი „გასტებს ქვასაცა მაგარსა გრდემლი ტყვიისა ლბილისა“ ერთ დროს ყალბად გამოაცხადა, აქაოდა ტყვიის ლბილი გრდემლი ვის გაუგონია, გრდემლი მაგარი უნდაო? სტილით გამოიცნობა არა მართო რუსთაველი, არამედ მისი მკვლევარებიც.

ი. აბულაძეს, ასე ვასინჯეთ, ნესტან-დარეჯანის მიერ ქაჯეთის ციხიდან მოწერილ სახელგანთქმულ წერილშიაც კი მოუნახავს ყალბი ადგილები. მაგალითად, ყალბი ყოფილა მისი აზრით აი ეს შესანიშნავი ტაეპი:

ჰხედავ, ჩემო, ვით გაგვეყარნა სოფელმან და ჟამმან კრულმან,
ველარ გნახე საყვარელი მზიარული მზიარულმან,
ნეტარ რა ჰქნას უშენომან გულმან შენგან დალახვრულმან,
გაგიცხადა დამალული გონებამან დაფარულმან.

ჩემის აზრით, ამ წერილის ბადალი სამიჯნურო წერილი მსოფლიო ლიტერატურაში არ მოიპოვება. მაგალითად, პუშკინის ტატიანას ცნობილი წერილი ონეგინისადმი ისე ვერ ასწვდება მას, როგორც ფიქრის გორა იალბუხს. აქ არის ყველაფერი: თავგანწირულებამდე მისული უსპეტაკესი სიყვარული, უდიდესი ტრაგიზმი მდგომარეობაში და უმაღლეს ბრწყინვალეობამდე აყვანილი პოეტური ფორმა. ეხლა ვიკითხოთ ამის შემდეგ, თუ რისთვის, რა მოსაზრებით ჩაურთავედა ამ ყოვლად უნაკლულო წერილში პოემის ესა თუ ის გადამწერი თავის ძიერ შეთხზულ ტაეპებს? იმის დასამტკიცებლად, რომ ეს კითხვა არ არის მოკლებული სერიოზულ მნიშვნელობას, მე მოვიყვან ძველი საბერძნეთის ლიტერატურის ისტორიკოსის ზემოთ დასახელებული მაგაფის წიგნიდან ერთ ადგილს, რომელიც შეეხება ოდისეასა გარშემო ატეხილ პოლემიკას გერმანელ ფილოლოგთა შორის:

„ზემოთ მოყვანილ ჰიპოთეზას ჩამატებათა შესახებ, კირხგოფი სავსებით უარჰყოფს, როგორც არამეცნიერულს, ვინაიდან დღემდე არ გამოჩნხულა იმ აშკარა მიზეზზე მითითების შესაძლებლობა, რომელმაც ეს ჩამატებანი გამოიწვია. ეს მნიშვნელოვანი პრინციპი, რომელიც კანონად უნდა იყოს გადაქცეული კრიტიკაში, საშინელ ლახვარსა სცემს მოპირდაპირეთა მოსაზრებას, რის გამო ისინი გააფთრებით ესხმიან მას თავზე“ 1)

1) Дж. П. Магаффи: „История классического периода греческой литературы“, 83. 55.

ღიახ, ეს პრინციპი კანონად უნდა იყოს გადაქეული ფილოლოგიურ კვლევა-ძიებაში, მაგრამ, არა თუ კანონად, მას ვეფხის-ტყაოსანის მკვლევრები, პ. ინგოროყვას გარდა, არ უწევენ არავითარ ანგარიშს. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ი. აბულაძესაც აქვს ორი მოსაზრება იმის შესახებ, თუ რა მიზეზით ჩაურთავს ყალბისმქნელს ვეფხის-ტყაოსანის ამა თუ იმ ადგილში თავისი ნაწარმოები. აი პირველი მისი მოსაზრება: გადამწერისათვის „წაუძლევია სულს და...“ მეორე მოსაზრება წარმოადგენს პირველის, ასე ვსთქვათ, ვარიანტს: „გადამწერს აშლია ლექსის წერის საღერღელი და..“ გაგვიგონია, რომ ბავშვს წასძლია სულმა და მოიპარა კამფეტო, მაგრამ ვის უნახავს და სად გაგონილა სულის წაძლევიტ ლექსების წერა? რა არის „აშლია ლექსის წერის საღერღელი“? ეს არის მხოლოდ და მხოლოდ ლიტერატურული კრიტიკის უკიდურესი გავულგარება და გამასხარავება.

ქაჯეთზე გალაშქრების წინ გამართული თათბირიდან სქოლიოში ჩატანილია უკანასკნელი ტაეპი „კვლა ერთმანერთსა მიუგეს...“ (1251¹) ამ ტაეპის ამოღების შემდეგ ტექსტში აღარ მოსჩანს აშკარად, რომ გმირებმა ტარიელის რჩევა მიიღეს. ყოვლად წარმოუდგენელია, რომ ეს მნიშვნელოვანი მომენტი გადაჭრით არ აღენიშნა რუსთაველს და მართლაც, აი ამ 1251¹ ტაეპში სწერია: „დაასკვნეს იგი თათბირი ტარიას განაზრახები.“ ი. აბულაძეს კი ჰგონია, რომ „ამ საეჭვო ხანის სქოლიოში მოთავსებით პოემას არაფერი აკლდება.“

თავიდან „ქაჯეთის ციხის აღება“ ი. აბულაძეს ამოუღია სამი საუკეთესო ტაეპი (1252¹, 1252² და 1255¹). აქ აწერილ ბრძოლაში აშკარად სჩანს რუსთაველის წერის მანერის დამახასიათებელი ნიშნები: ტაეპის შესავსებად ზოგჯერ წინა ტაეპში ნათქვამის ნაწილობრივი განმეორება და მოვლენათა თანამიმდევრობის დარღვევა, (როგორც ეს, მაგალითად, „ლომ-ვეფხის დახოცვა“-შია), რასაც შეცდომაში შეუყვანია ი. აბულაძე, რომელიც ფიქრობს რომ აზრი დანარჩენ ტაეპში „უმეტნაკლებოდ“ არის გამოთქმული. როგორც ზემოთ დავინახეთ, ასეთსავე შეცდომას სჩადიოდენ ლახმანი და მისი მოწაფენი, როდესაც მათ „ნიბელუნგები“-ს ტექსტში ანალოგიურ შენთხვევებთან ჰქონდათ საქმე. მესამე ტაეპის (1255¹) სიყალბის დასამტკიცებლად აბულაძე იშველიებს ნ. მარრის ავტორიტეტს. აი ესტაეპი:

ნაშინ ქაჯეთს მოიწია უსაზომო რისხვა ღმრთისა:

კრონოს წყრომით შემხედველმან მოიშორა სიტკბო ნისია:

მათვე რასხკით გარდუბრუნდა ბორბალი და სიბრგლე ვისა.

ველნი მკვდართა ვერ იტვედეს, გადიადდა ჯარი მკვდრისა.

არა თუ ნ. მარრი, ვოლფი და ლახმანი რომ აღდგენ მკვდრებით ისინიც კი ვერ შესძლებენ ამ ტაეპის სიყალბის დამტკიცებას. რუსთაველი აქ სჩანს ყველაფერში. აიღეთ სტრიქონი:

მათვე რისზევით გარდუბრუნდა ბორბალი და სიმრგვლე ცისა
და გაიხსენეთ მისი პასტიჩიო ნესტან-დარეჯანის წერილიდან:
რისზევით მობრუნდა ბორბალი ჩვენზედა ცისა შვიდისა.

სტრიქონი „ველნი მკვდართა ვერ იტევდეს, გადიადდა ჯარი მკვდრისა“ რუსთაველის მიერ სიტყვის გამეორების ტიპაჟურ ფორმას იძლევა. შემდეგ აიღეთ ტაეპის კომპოზიციონური და ინსტრუმენტალური მხარე, ბგერების შეხამება, მათი „მიჯრით მიწყობილი“ დალაგება და დინამიური სახეების მიწყეტა ერთი-მეორეზე — განა ყოველივე ამაში რუსთაველი არა სჩანს მთელი მისი ბრწყინვალეობით?.

სქოლიოში ჩატანილია ტაეპი „მიხვდეს არაბთა საზღვართა“... (1338¹), ამ მოხდენილ ტაეპში ჩვენ გვხვდება ძველი ეპიური პოეზიისათვის მეტად იშვიათი რამ — ეგრეთწოდებული *Cauleur Locale* (ადგილობრივი კოლორი), რომლის მეოხებით მკითხველისათვის განყენებულად წარმოდგენილი არაბეთი აქ ცოცხალ სახეს ღებულობს:

დახვდა სოფლები, ციხეები ხშირ-ხშირად თანისთანები,
მუნ შიგან მყოფთა ემოსა ტანთა ლურჯი და მწვანები.

გარდა ამისა, ეს ტაეპი იმითაა მნიშვნელოვანი, რომ მასში აშკარად არის ლაპარაკი ავთანდილის პატრიოტულ გრძნობაზე:

ავთანდილისთვის ყველაი, ცრემლითა არს ნაბანები.

მაგრამ მთავარი ის არის, რომ მისი კავშირი პოემის ტექსტთან დღესავით ნათელია. წინა ტაეპში არაბეთისაკენ მიმავალი გმირები ნესტანიტურთ ტარიელის ნაცხოვრები ქვაბიდან გაუღდგენ გზას, ხოლო მომდევნო ტაეპში „ტარიელ კაცი გაგზავნა წინაშე როსტენ მეფისა“ და შეუთვალა „მე მოვალ, მეფე ინდოთა, დარბაზსა თქვენსა სეფესა“-ო. ცნობილია ყველასათვის, რომ მახარობელს ჰგზავნიან მისმვლელები მაშინ, როდესაც ისინი მისასვლელ ადგილს მიუახლოვდებიან. აქ კი, თუ ზემოხსენებული ტაეპი ამოვიღეთ ტექსტიდან, გამოდის, რომ ტარიელი ჰგზავნის კაცს როსტევიანის წინაშე მეორე სამეფოდან, რამდენიმე თვის სავალი მანძილიდან. ის უთვლის მეფეს, მოვდივარ, არაბეთში კი არა, „დარბაზსა თქვენსა სეფესა“-ო, საიდანაც მკაფიოდ სჩანს, რომ მგზავრები კაცის გაგზავნის დროს ნამდვილად როსტევიანის რეზიდენციის ახლოს იმყოფებოდნენ. უკანასკნელი გარემოება კი აუცილებლად მოითხოვს, რომ პოემაში, სადაც

ასე დაწვრილებით არის აღწერილი გძირების საქორწილო მგზავრობა, თუნდა ორი სიტყვით მაინც ნახსენები იყოს მათი არაბეთში შესვლის ამბავი. და აი ამ ცნობის შემცველ ტაევს ი. აბულაძე იღებს ტექსტიდან და თვითონ კი რჩება სრულიად დარწმუნებული იმაში, რომ მოთხრობის ძაფი ამით არ გაწყვეტილა.

დასასრულ, არ შეიძლება ყურადღება არ მივაქციოთ ი. აბულაძის მიერ პოემის ტექსტში ზოგიერთი სიტყვებისა და ფრაზების „გასწორებას“, რასაც მკვლევარი წიგნის ბოლოში (347—348 გვ.) უძღვნის ცალკე საძიებელს შემდეგი პრეტენციოზული სათაურით „ჩემ მიერ აღდგენილი ადგილები“. სიტყვა, რომ ძალიან არ გაგვიგრძელდეს, მე შევხებები ამ „აღდგენილი ადგილებს“ მხოლოდ ორ ნიმუშს — ერთს ავიღებ პოემის პირველი გვერდიდან, ხოლო მეორეს უკანასკნელიდან.

რუსთაველის სახელგანთქმული სტრიქონი თავისი ბრწყინვალე ანტითეზით:

გასტეხს ქვასაცა მაგარსა გოდემლი ტყვიისა ლბილისა

ი. აბულაძეს, როგორც ვიცით, იმ თავითვე არ მოსწონდა. ამ გამოცემაში ეს ადგილი შემდეგნაირად გადაუკეთებია მას:

გასტეხს ქვასაცა მაგარსა გოდემლი სიტყვისა ლბილისა.

თურმე „ტყვიის ლბილი გოდემლი არ არსებობს“, როგორც ეს ი. აბულაძემ განაცხადა პოემის წინანდელ გამოცემაში, სამაგიეროდ ჩვენ ვტყობილობთ მისი ახალი გამოცემიდან, რომ შესაძლებელი ყოფილა სიტყვის, და ისიც ლბილი სიტყვის, გოდემლი! დაუშვათ, რომ ასეთი რამ არსებობს; თუ არ არსებობს, შესაძლებელია, ყოველ შემთხვევაში, მისი თქმა პოეტისაგან, მაგრამ ვისგან — რუსთაველისაგან?! ეს ხომ წმინდა მოდერნისტული თქმა არის, რომელიც შეიძლება მივაწეროთ მხოლოდ უკანასკნელი ათეული წლის რომელიმე ქართველ პოეტს და არა რუსთაველს. ასეთ შეცდომას სჩადის ი. აბულაძე, რომელიც თავის კრიტიკულ წერილში სიტყვას არ ამბობს ისე, რომ რუსთაველის სტილი არ მოიხსენიოს.

რაც შეეხება ზემოთმოყვანილი სტრიქონის მნიშვნელობას, ამას მე ვრცლად ვიხილავ სხვაგან (იხ. „ალიტ. ქართ. შაირი..“, გვ. 73), აქ კი მოვიყვან მის მეტად საგულისხმო განმარტებას ვახტანგის კომენტარიებიდან:

„გასტეხს ქვასაცა მაგარსა გოდემლი ტყვიისა: ეს ეს არი რომ აღმას ტყვიაზედ გასთლიან: ლექსის გაწყობისათვის გატეხად უთქვამს: აწ ეს ასრე არის როგორც ტყვია ლბილი აღმას გასთლის აგრე ქალი ხომ რბილი არის და ამ ნესტანდარფჯნისა და თინათინის საცთლოდ მონდომებამ: გმირის ტარიელის და ავთანდილის სიმაგრე გასთალა: ვატეხა და ძალიანი საქმეებ აქნევიანა“.

ეხლა განვიხილოთ ი. აბულაძის მიერ „აღდგენილი ადგილების“ მეორე ნიმუში. აღდგენა ამ შემთხვევაშიაც საკმაოდ ცნობილ სტრიქონს შეეხება, რომელიც ყველა ხელნაწერებში და ბეჭდვითი გამოცემებში შემდეგნაირად იკითხება:

დილარგეთ სარგის თმოგველსა მას ენა-დაუშრომელსა.

აბულაძეს ეს სტრიქონი თავის გამოცემაში ასე აქვს წარმოდგენილი:

დილ არგეთ სარგის თმოგველსა, მას ენა-დაუშრომელსა.

მე გადმოგცემთ აბულაძის მსჯელობას ამ ადგილის შესახებ რაც შეიძლება მოკლედ და გარკვეულად. მკვლევარის აზრით „დილარგეთ“ შესდგება ორი ნაწილისაგან: 1) დ ი ლ და 2) ა რ გ ე თ (მიაკუთვნეთ). თავდაპირველად კი აქ ყოფილა ერთი სულ სხვა სამმარცვლოვანი სიტყვა, რომლის უკანასკნელი მარცვალი იყო „დილ“. ვიღაც გადამწერს ჩავარდნა ალბად ხელში დაზიანებული ხელნაწერი, სადაც ამ სიტყვას მოხეული ჰქონია ორი პირველი მარცვალი რ, მაშასადამე, მთელი სტრიქონი წარმოდგენილი ყოფილა შემდეგი სახით „...დილ სარგის თმოგველსა, მას ენა-დაუშრომელსა“. გადამწერს მოუნდომებო დაზიანებული სტრიქონის აღდგენა და ამ მიზნით მას უცნობი სიტყვისაგან დარჩენილი მარცვლის შემდეგ ჩაურთავს ორმარცვლოვანი სიტყვა ა რ გ ე თ. „მაგრამ რა უნდა ყოფილიყო ის ორი პირველი მარცვალი, რომელიც შეადგენდა სახელის „დილ“-ის პირველ ნაწილს იმ დრომდის, სანამ იგი დაიღუპებოდა და დაზიანებული სახით ჩაუვარდებოდა ხელში რესტავრატორს?“ კითხულობს აბულაძე და შემდეგ დასძენს: „ჩვენის აზრით, ეს უნდა ყოფილიყოს „ავთან“. მკვლევარი განაგრძობს: „ამიტომაც ჩვენ ვფიქრობთ რომ „ავთანდილ“ და არა „დილარგეთ“, ან „დილარ“, უნდა ყოფილიყოს დღემდის იმ უცნობი ნაწარმოების მთავარი გმირის სახელი, რომელიც „ვეფხისტყაოსნის“ ბოლო მინაწერის ცნობით „უქია სარგის თმოგველსა მას ენა დაუშრომელსა“.

ამგვარად, როგორც მკითხველი ხედავს, ი. აბულაძის კვლევა-ძიებიდან, რომლის ფანტასტიურობა შეხერხდა დასაც კი გააოცებდა გამოდის, რომ თავდაპირველად ეს ადგილი ასე იკითხებოდა:

ავთანდილ სარგის თმოგველსა, მას ენა დაუშრომელსა.

მაგრამ, მიუხედავად ამისა, რატომღაც მას არ უსარგებლნია ამ „კვლევა-ძიების“ შედეგით და თავის გამოცემაში სიტყვა დ ი ლ ა რ გ ე თ ყოვლად უაზრო „დილ“ და „არგეთ“-ად დაუნაწილებია. სამწუხაროა, რომ აი ასეთ აბდაუბდას თანამედროვე ქართულ ფილოლოგიაში სახელად მეცნიერული კვლევა-ძიება ეწოდება.

ამით ვათავებ ამ გამოცემის კრიტიკას. მე არ შემიძლო არ ვყოფილიყო მკაცრი, ვინაიდან აქ საქმე შეეხება ქართული კულტურის უდიდესი ძეგლის დამახინჯებას და ამიტომ, ჩემის აზრით, არავითარ ლმობიერებას დამნაშავეს მიმართ აღგილი არ უნდა ჰქონდეს. რომ ასეთი „მეცნიერული ნაშრომები“ არც თუ ისე უკვალოდ ჰქრებიან ჩვენში, როგორც მათ შეეფერება, ეს იქედანა სჩანს, რომ „ქართული სიტყვა-კაზმული მწერლობის ანთოლოგიამ“ ი. აბულაძის მიერ დასახიჩრებული ვეფხის-ტყაოსანის ტექსტი თავის ფურცლებზე დასტამბა და ის ამ სახით მთელ საქართველოს მოეფინა.

IV. ვეფხის-ტყაოსანი ს. კაკაბაძის მეორე გამოცემით.

ვეფხის-ტყაოსანის არცერთი ბეჭედიანი გამოცემა ისე სრული არ არის, როგორც ს. კაკაბაძის რედაქტორობით მეორედ გამოცემული (ტფილისი, 1927 წ.) პოემის ტექსტი, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ მის დაბოლოებას.

ამ გამოცემაში ვახტანგისეული რედაქციისაგან შეტანილი არ არის, გარდა დასასრულისა, სულ რვა ტაეპი, რომლებიც, ს. კაკაბაძის აზრით, ჩამატებული უნდა იყოს ტექსტში ყალბისმქნელის მიერ.

ეს ტაეპები ისე ფრთხილად არის ამოღებული, რომ ტექსტში ამით არ იქმნება რაიმე ისეთი გაუგებრობა, როგორსაც, მაგალითად, ი. აბულაძის მიერ მოხდენილი ოპერაციები იწვევს ზოგიერთ ადგილას. მაგრამ ეს გარემოება, რა თქმა უნდა, არაფერს არ ამტკიცებს. უმეტესი ნაწილი მათ შორის რუსთაველის წერის მანერის უდაო ნიშნებს ატარებს და მათ სიყალბეზე სრულიად ზედმეტი ლაპარაკი. შესაძლებელია მხოლოდ, რომ ზოგიერთი მათგანი თვითონ რუსთაველის მიერ ამოღებული იყო პოემის ტექსტიდან მისი საბოლოო რედაქციის დროს. ს. კაკაბაძის მსჯელობა ამ ტაეპების შესახებ ზოგჯერ საკმაოდ სუბიექტიურია, მიუხედავად იმისა, რომ თვითონვე სამართლიანად ჰგმობს ასეთ მიდგომას; მაგალითად, ტაეპი „მოეხვივნეს ერთმანერთსა, უცხოობით არ დაჰრიდონ,“ ყალბად მიაჩნია მას მხოლოდ იმიტომ, რომ იქ ნათქვამია ფრიდონისა და ავთანდილის შესახებ: „მამკალ, ბაზარს სხვა მათებრი ივაჰრონ რა, ანუ ჰყიდონ“, რაც, მკვლევარის აზრით; „რუსთაველის სტილს სრულებით არ უდგება“. მართალია, ეს ვერ არის მოხდენილად ნათქვამი, მაგრამ განაცოტა არის ვეფხის-ტყაოსანში, ისე როგორც სხვა ძველ ეპიურ პოემებში, ულამაზო და უხერხული გამოთქმანი? მაგალითად, მე პირადად ძალიან სამწუხაროდ მიმაჩნია, რომ ისეთ დიდებულ ადგილს, როგორიც ავთანდილის მიმართვაა მნათობთადმი, ამახინჯებს შემდეგი უშნო შედარება: „შემომყარე კაეშანი, ტვირთი მძიმე, ვითა ვირსა“, ან კიდევ: ზღვათა მეფის კარზე გადახდილი ქორწილის ბრწყინვალე აღწერის შემდეგ ნათქვამია, რომ ასმათი „ნესტან-დარეჯანს მოეჭდო, რომე ვერ გახსნის ცულები“. მაშ მე უფლება უნდა მივსცე

ჩემს თავს ეს ადგილები და ზოგიერთი სხვა ასეთები ყალბად გამოვაცხადო? თუ რამდენად სუბიექტიურია და სერიოზულ ნიადაგს მოკლებული ვეფხის-ტყაოსანის მკვლევართა მსჯელობა რუსთაველის სტილის შესახებ, ამას შემდეგი მაგალითი გვიჩვენებს: შემოსენებულ ტაეპს პოემის ტექსტში მოსდევს ერთი ჩემს მიერ ზემოთ უკვე განხილული ტაეპი, რომელშიაც ავთანდილი სილამაზით ფრიდონზე მალა არის დაყენებული (აბულაძის გამოცემით — 858¹). პირველი ამ ტაეპთაგანი ი. აბულაძეს მიაჩნია ნამდვილად, ხოლო მეორე ყალბად, ვინაიდან ეს უკანასკნელი იქცევს მის ყურადღებას „როგორც სტილის სიახლით და ნაძალადეობით, ისე აშკარა უადგილობრით“; სამაგიეროდ, ს. კაკაბაძის აზრით, ნამდვილია მეორე ტაეპი, ხოლო პირველი „რუსთაველის სტილს სრულებით არ უდგება“. რომელია მართალი? რა თქმა უნდა, არცერთი.

ვეფხის-ტყაოსანის დასასრული ს. კაკაბაძის გამოცემაში წარმოდგენილია სრულიად ახალი სახით. კაკაბაძე დაკვირვებული მკვლევარია. მან პირველმა შეიტანა ეჭვი ვახტანგისეული რედაქციის დაბოლოების სისწორეში. მან სრულიად სამართლიანად დაიწყო პოემის სხვაგვარი დასასრულის ძებნა, მაგრამ ამ ძიების შედეგები მეტიმეტად სამწუხაროა. ს. კაკაბაძეს პოემის დასასრული უძებნია ვახტანგისეული რედაქციის ფარგალთა შიგნი, მაშინ როდესაც ის აუცილებლად ამ ფარგლების გარეშეა მოქცეული. ვახტანგისეული რედაქციისათვის მას მოუყვებითა, როგორც ვითომ შემდეგ წამატებული „ვინმე მესხის“ მიერ, უკანასკნელი თავი, — „აქა ქორწილი ავთანდილისა და თინათინისა არაბთ მეფისაგან“, რომლის სინამდვილეში ჯერ არცერთი მკვლევარი არ დაეჭვებულა, და პოემა დაუმთავრებია ავთანდილისა და თინათინის დალოცვით როსტევისაგან. მკვლევარი ფიქრობს, რომ აი სწორეთ ამ აქტით თავდება ბუნებრივად პოემის ფაბულა. თუ რით უნდა გათავდეს პოემა ბუნებრივად, ამის შესახებ ჩვენ ლაპარაკი გვექნება ქვემოთ, როდესაც ვახტანგისეულ რედაქციას შევხვები, ხოლო ეხლა კი განვიხილოთ ის მცირე საფუძველი, რომელიც ს. კაკაბაძეს პოემის ტექსტში გამოუნახავს თავისი მეტად პასუხსაგები ოპერაციის მოსახდენად.

პოემის ვრცელ რედაქციაში არის ორი მეზობელი ტაეპი (ს. კაკაბაძის პირველი გამოცემით 1608 და 1609); პირველ მათგანში ნათქვამია: „მათ სამთავე ხელმწიფეთა ერთმანერთი არა სძულდეს“; ხოლო მეორეში: „ფრიდონცა ესვა მოყვარედ, მათ წინა მოიყვანიან.“ ამ ტაეპების შესახებ ს. კაკაბაძე მსჯელობს შემდეგნაირად!

„ტაეების ასეთ გადასვლის შეუსაბამობა ცხადია: პირველ ტაეპში ლაპარაკია სამს ხელმწიფეზე. წინამორბედ ტაეების მიხედვით კი შეგვეძლო გვეფიქრა, რომ ამ სამ ხელმწიფედ იგულისხმებიან ტარიელ, ავთანდილ და ფრიდონ, მაგრამ ეს ასე არ არის, რადგან მომდევნო ტაეპში ვკითხულობთ: „ფრიდონცა ესვა მოყვარედ...“ და სხვა... ამის გამო გაუგებარი რჩება, თუ ვინ არის აქ მესამე ხელმწიფე, მაგრამ ეს ადვილი გასაგები იქნება, თუკი ტაეპს „მათ სამთავე ხელმწიფეთა ერთმანერთი არა სძულდეს...“ ვიგულისხმებთ წინამდებარე გამოცემის მე-1546 ტაეპის გაგრძელებად: მაშინ სამ ხელმწიფედ იგულისხმებიან როსტევან, ტარიელ და ავთანდილ, „რომელთაც ფრიდონცა ესვა მოყვარედ“. ვინმე მესხის მეღეკეს ამ lapsus-ის მეოხებით შესაძლებელი ხდება მექანიკურად ვეფხის-ტყაოსნის დასასრულის პირვანდელი სახით აღდგენა მოცულობის მხრივ ისე, როგორც ეს ქვემოთ ამ გამოცემაში არის წარმოდგენილი“.

არავითარ lapsus-ს „ვინმე მესხის“ მხრით, რომელიც ნამდვილად იგივე რუსთაველია, აქ ადგილი არა აქვს. პირიქით ჩვენ ვდგევართ, ძალიან განცვიფრებული სახით, თვითონ ს. კაკაბაძის შეუწყნარებელი lapsus-ის წინაშე. არა თუ როგორ დაუშვა, როგორ წარმოიდგინა პატივცემულმა მკვლევარმა, თითქო სიტყვები „მათ სამთავე ხელმწიფეთა...“ ერთ-ერთ ხელმწიფედ ჰგულისხმობდეს არა ფრიდონს, არამედ როსტევანს? ტარიელი, ავთანდილი და ფრიდონი, რომელთა შესახებ ჯერ კიდევ პოემის შესავალში ვკითხულობთ: „მათ სამთა გმირთა მნათობთა სკირთ ერთმანერთის მონება“, — ისეთი ტრიადა არის ვეფხის-ტყაოსანში, რომლის დაშლა ყოველად წარმოუდგენელია. გარდა ამისა, ხსენებული ტაეპის დანარჩენი შინაარსი დან: „ერთმანერთსა ნახვიდიან“, „მოიმატეს სამეფონი, გახელმწიფდეს, გამორქმულდეს“, განა აშკარად არა სჩანს, რომ აქ ლაპარაკია ამ ახალგაზრდა სამი გვირგვინოსნის შესახებ, რომელთაგან „სახელმწიფოს მომატება“ და „გამორქმულება“ მათი მომავალის საკითხს შეადგენს? ნუთუ სიტყვები „ერთმანერთსა ნახვიდიან“ როსტევანისა და ავთანდილის ყოველდღიურ შეხვედრას შეეხებიან, ან მსოფიანი როსტევანის მოგზაურობას ჰგულისხმობენ შორეულ ინდოეთში ტარიელის სანახავად? დაპყრდნობია რა ამ სრულიად შეუსაბამო მოსახრებას, ს. კაკაბაძეს ხსენებული ორი ტაეპი თავიანთი ნამდვილი ადგილიდან გადაუტანია ას ათი ტაეპით უკან, რაც მაჩვენებელია მკვლევარის საარაკო თვითნებობისა ამ შემთხვევაში.

მართალია, ამ ორ ტაეპ შორის ს. კაკაბაძის მიერ აღნიშნული შეუსაბამობა ნამდვილად არსებობს, მაგრამ საკვირველია აქ ერთი გარემოება: განა ას ათი ტაეპის ყალბად გამოცხადების ნაცვლად უფრო ბუნებრივი არ იქნებოდა ეფიქრა მკვლევარს, რომ ერთ-ერთი

ამ ტაეპთაგანი დაუმახინჯებია რომელიმე ძველი გადამწერის უნებურ შეცდომას, რასაც შედეგად ეს შეუსაბამობა მოჰყოლია? მართლაც, თვით ს. კაკაბაძეს იქვე (შესავ. XIII) მოჰყავს ხელნაწერიდან № 2829 მეორე ტაეპის სხვა რედაქცია, რომელშიაც სიტყვები „ფრიდონცა ესეა მოყვარედ, მათ წინა მოიყვანიან“ იკითხება შემდეგნაირად: „ორთავე მტერი მოყვარედ მათ წინა მოიყვანიან“. ამ ტაეპის ასეთი წაკითხვა, გარდა იმისა, რომ სპობს ყოველგვარ გაუგებრობას, უფრო სწორეც არის, ვინაიდან სიტყვები „მათ წინა მოიყვანიან“ იმდენად „მოყვარად დასმულ“ ფრიდონს არ შეეფერება, რამდენადაც ბრძოლაში დამარცხებულსა და დატყვევებულ მტერს, რომელიც შიშის გამო „მოყვარედ“ გადაიქცევა.

ვეფხის-ტყაოსანის ამ შედარებით კარგ გამოცემას აფუჭებს მასში წარმოდგენილი პოემის ყოვლად გაუმართლებელი დასასრული. მაგრამ ს. კაკაბაძეს, დამატების სახით, მაინც დაუსტამბავს წვრილი შრიფტით ვახტანგისეული რედაქციის დაბოლოება. ეს „დამატება“ შეიცავს სულ 52 ტაეპს. მიუხედავად იმისა, რომ საერთოდ სრულიად ზედმეტია მათი ორიგინალობის მტკიცება, მე მაინც მიუთითებ ერთ გარემოებაზე, რომელიც ამ ტაეპებს ყოველგვარი ეჭვის გარეშე აყენებს. ჩემს წიგნში „ალიტერაცია ქართულ შაირში და ვეფხის-ტყაოსანის პრობლემა“, მე ვრცლად შევეხე რუსთაველის სტილის მთავარი ნიშანდობლივ თვისებას — სტრიქონში სიტყვის ძალიან ხშირ განმეორებას. ეს ნიშანდობლივი თვისება მე ამ ჟამადაც აბსოლუტურად დამაჯერებელ საბუთად მიმაჩნია ვეფხის-ტყაოსანის ტექსტის შემოწმების დროს, როდესაც ეს შემოწმება მთელ თავებს ეხება. სტატისტიკური ცნობები რუსთაველის მიერ სიტყვების განმეორების შესახებ მე შემდეგნაირად წარმოვადგინე („ალიტ. ქ. შ.“ გვ. 49): დავითალე ეს განმეორებანი მთელ პოემაში და აღმოჩნდა, რომ ყოველ 50 ტაეპის (ე. ი. 200 სტრიქონის) მანძილზე არის საშუალოდ 36-37 სიტყვის განმეორების შემთხვევა, მაშინ, როდესაც სხვა ძველი პოეტების ლექსებში სიტყვების ასეთი განმეორება ამდენსავე მანძილზე ხუთმეტს, ყოველ შემთხვევაში ოცს, არ აღემატება. ეხლა დავითვალოთ, თუ რამდენია ამგვარი განმეორება ზემოაღნიშნულ 52 ტაეპში, რომელიც ს. კაკაბაძეს წვრილი შრიფტით დაუბეჭდავს. სულ არის 38 სიტყვის განმეორება*). მოვიყვან აქ ხუთ პირველ შემთხვევას.

*) აი ისინი ს. კაკაბაძისავე ნუმერაციით: 1-1, 2-3, 3-3, 6-3, 6-4, 8-1, 8-2, 10-1, 12-4, 14-1, 14-4, 15-1, 18-2, 20-3, 21-2, 21-3, 21-4, 23-2, 23-3, 23-4, 26-1, 27-4, 34-3, 36-2, 36-2, 36-4, 37-4, 38-3, 40-2, 42-1, 44-2, 44-3, 45-2, 45-3, 45-4, 49-4, 50-2.

1. მას დღე ავთანდილ ხელმწიფედ ზის და ხელმწიფე ზენია.
2. შეიქნა ძღონობა ძღვენისა მათისა შესამგზავისა.
3. კვლა უცხო ფერთა ჭურჭელთა სხდის უცხო-უცხო სიქები.
4. მის ქორწილისა მატები კაცი ბრძენთაგან იქები.
5. მეფე ხარ ყოვლთა მეფეთა და ვეგ დედოფალია.

თუ ს. კაკაბაძე გვიჩვენებს ან კლასიკური, ან აღორძინებას პერსიკის რომელიმე პოეტიდან ისეთ 50 ერთიმეორეზე გადაბმულ ტაეპს, რომელშიაც 37 სიტყვის ამგვარი განმეორება იქნება, მაშინ ჩემი საბუთი ჩათვლება შემცდარად, მანამდე კი მის უჩვეულობას კათეგორიული ხასიათი უნდა შერჩეს.

გარდა ამისა, არ შეიძლება ყურადღება არ მიექცეს შემდეგ გარემოებას. სარგის კაკაბაძის კრიტიკულ წერილში, რომელიც მას პოემის ტექსტისათვის წაუძღვარებია, ჩვენ ვნახულობთ რუსთაველის საკმაოდ დეტალურ „ბიოგრაფიას“. დაუსრულებელ კამათს იწვევს საერთოდ პოეტის ვინაობა, სადაურობა, ის, თუ რომელ ეპოქაში სცხოვრობდა იგი, და უცებ მისი ბიოგრაფიის დეტალები—განა საკვირველი ამბავი არ არის? განვიხილოთ სქემატიურად, თუ რა მოულოდნელ აღმოჩენებზე ამყარებს ს. კაკაბაძე ამ საინტერესო ამბავს. აი ის ორი მოსაზრება, რომელიც საფუძველად აქვს დადებული მკვლევარის მიერ რუსთაველის ცხოვრების აღწერას: 1. შოთა რუსთაველი იყო თამარ მეფის დროის გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწის ჭიანჭველის შვილი; 2) ის იყო თამარიანის ავტორის ჩახრახაძის ძმა, როგორ ასაბუთებს მკვლევარი თავის ამ ორ მოსაზრებას? გავაშიშვლოთ ეს დასაბუთება, რომ უფრო ნათელი შეიქნეს მკითხველისათვის მთელი მისი სიმსუბუქე. თამარ მეფის დროიდან დღემდე შენახულა ერთი სიგელი, რომლითაც ჭიანჭველმა შოთა მეფის მონასტრისათვის შეინახა ის ქონების ნაწილი. ამ სიგელს ხელს აწვრენ მეფე, კათალიკოსი, თვით ჭიანჭველი, ვილაც შოთა, ავაგ ორბელი და ენე ორბელი. ეს სამი უკანასკნელი პირი, ს. კაკაბაძის აზრით, ჭიანჭველის შვილები უნდა ყოფილიყვნენ, რადგან მეფის, კათალიკოსის და თვით ჭიანჭველის ხელის მოწერის შემდეგ არავის ხელის მოწერა არ იყო საჭირო გარდა შვილებისაო. განა შეიძლება ასეთ მოსაზრებაზე ამგვარი დიდმნიშვნელოვანი დასკვნის დამყარება? რა ვიცით ჩვენ, თუ ვინ იყო ეს დანარჩენი სამი პირი, რა თანამდებობა ეჭირათ ან რა კავშირი ჰქონდათ შეინახვის ქონებასთან? რომ ს. კაკაბაძის აღნიშნული მოსაზრება არ შეიძლება ერთადერთი იყოს, ეს იქედანაცა სჩანს, რომ პავლე ინგოროყვა ამ ვილაც შოთას მიერ ხელმოწერას. ხსნის, როგორც სიგელის განახლებას შემდეგი მფლობელისაგან, ხოლო თვით ეს შოთა მიაჩნია მას

ჰერეთის ერისთავის გ რ ი გ ო ლ ის ძეთ. ამ საკითხის შესახებ ქვემოთ გვექნება კიდევ ლაპარაკი, აქ კი ხაზი მინდა გაუსვა მხოლოდ იმ გარემოებას, თუ რა ადვილად იციან თავიანთი მოსაზრებების მტკიცება ვეფხის-ტყაოსანის მკვლევარებმა და რა იოლად ეხერხებათ მათ ნემსის ყურში აქლემის გაძვრენა.

მეორე თავის მოსაზრებას (რომ რუსთველი და ჩახრუხაძე ძმები იყვნენ) ს. კაკაბაძე ამტკიცებს თამარიანის ერთი შემდეგი სტროფით:

„მოხვევს ძეთა ჩახრუხაძეთა
 ექოთ თამარი მეფე წყლიანი,
 მისი სიმეტე, ბრძენთა სირეტე
 თინათინ ვაქო ბალი წყლიანი.
 ა ეს თინათინ, ნუ ის თინათინ,
 არაბეთს იყო სულადიანი,
 ჯერეთ ყმაწვილი, წმიდათ ნაწილი,
 სამოთხის ვარდი პირად მზიანი.

მკვლევარს მოჰყავს ეს ადგილი თამარიანიდან და სწერს:

„საკმაოდ გარკვევით პოეტი აქ უნდა გვიჩვენებდეს, რომ მეორე ჩახრუხაძე, თამარის შემქმნელი, არის ის, რომელსაც რომანიული გმირის თინათინის ქებით უკვე წარმოედგინა თამარ მეფის შესახებ, ე. ი. იგივე ვეფხის-ტყაოსანის დამწერი“. თუ ზემოთმოყვანილი სტროფიდან იმ დასკვნის გამოტანა შეიძლება, თითქო ერთ-ერთი ჩახრუხაძე ვეფხის-ტყაოსანის დამწერია, მაშინ იმავე საბუთით ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ერთმა ჩახრუხაძემ დასწერა ჰამლეტი, ხოლო მეორემ დონ-კიხოტი. პირიქით, თუ კი სიტყვებიდან „ა ეს თინათინ, ნუ ის თინათინ, არაბეთს იყო სულადიანი“ რაიმე აზრის გამოტანა მოხერხდება ჩახრუხაძეებისა და რუსთაველის ურთიერთობის შესახებ, ეს მხოლოდ იმისი, რომ აქ ჩახრუხაძეები აშკარად არიან გამოძიჯნული რუსთაველისაგან.

საკვირველი კიდევ ის არის, რომ, როდესაც აშგვარად ს. კაკაბაძე არკვევს ჩახრუხაძის მიხედვით შოთას ვინაობის საკითხს და თამარიანში გამოყვანილ მოგზაურ რაინდს ვეფხის-ტყაოსანის დამწერად აცხადებს, ამის შემდეგ ის უკვე შოთას მეოხებით ჩახრუხაძის ვინაობას აშუქებს. ეს გარემოება მე ძალიან მაგონებს ცნობილ ანეკდოტს ორი დაპატიმრებული კაცის მიერ მიცემული მისამართების შესახებ, რომ ისინი ერთიმეორეს პირდაპირ სცხოვრობენ.

ამგვარად, რაკი ს. კაკაბაძის ეს ორი ძირითადი დებულება რუსთაველის ვინაობის შესახებ სრულიად დაუმტკიცებელია, მაშინ ცხადია, რომ მთელი ის შენობა, რომელსაც იძლევა მისი ისტორიულ-

ლიტერატურული კვლევა-ძიება ამ საკითხის გარშემო აგებულია ქვიშაზე. მართლაც, დაუშვათ, რომ ს. კაკაბაძის ვრცელი ცნობები თამარის ეპოქის, ჭიაბერის ვინაობის, ან რუსთაველისა და ჰერეთის შესახებ სავესებით სწორია, მაინც რა კავშირი აქვს ყოველივე ამას ვეფხის-ტყაოსანის ავტორთან? ვსთქვათ, თამარიანში მოხსენებული ვიღაც მოგზაური რაინდი რეალური პიროვნება არის და მან მართლაც ბევრი იმოგზაურა, მაგრამ რა შუაშია აქ შოთა რუსთაველი?

V. პავლე ინგოროყვას „რუსთველიანა“

თავის „რუსთველიანაში“ პავლე ინგოროყვა იხილავს ვეფხის-ტყაოსანის თარიღისა და პოემის ავტორის ვინაობის საკითხს. ამ საკითხების გასარკვევად მას აქა-იქ პოემის ტექსტის განხილვა უნდება. ეს განხილვა, რომელსაც, ავტორის განცხადებით, „რუსთველიანას“ მესამე წიგნში ვეფხის-ტყაოსანის სრული ტექსტი უნდა მოჰყუეს იმ სახით, როგორც ის მკვლევარს ესმის, ჩვენ წარმოდგენას გვაძლევს იმის შესახებ, თუ რამდენად უფრო შორს წასულა პ. ინგოროყვა ყალბი ადგილების ძებნის საქმეში სხვებთან შედარებით. პ. ინგოროყვა განიჩქევა პოემის დანარჩენი მკვლევარებისაგან ესთეტიკის საკითხების ცოდნით და ბუნებრივი მხატვრული ალლოთი, ამიტომ მხოლოდ მისგან იყო მოსალოდნელი ვეფხის-ტყაოსანის სრული აპერცეპცია, როგორც მთლიანად, ისე დეტალებში. მით უფრო საინტერესოა ჩემთვის მისი ნაშრომის გარჩევა.

მე ჯერ გვერდს აუვლი „რუსთველიანას“ პირველ ნაწილში დასმულ საკითხებს პოემის გაგრძელებისა და ვახტანგისეული რედაქციის მნიშვნელობის შესახებ და, თანახმად ჩემგან მიღებული ვეგმისა, პირდაპირ შეუდგები მკვლევარისაგან ვახტანგისეული რედაქციის ფარგლებში ყალბად მიჩნეული ადგილების განხილვას. პ. ინგოროყვას აზრით, ვახტანგისეული რედაქცია ყველაზე ძველია და პოემის პირვანდელ სახესთან უფრო დაახლოებული, მაგრამ ჩანართი ადგილები აქაც ბევრია (მისი ფიქრით, დაახლოებით ოთხას ტაეპამდე). ამ ჩანართ ადგილებს ის ჰყოფს ორ კათეგორიად: ტენდენციური და ციკლიური დამატებანი. პირველი წარმოდგენს ვითომც რუსთაველის წინააღმდეგ მიმართულ ფარულ პოლემიკას, ერთი მხრით, და პოეტის რეაბილიტაციას მისი მოსარჩლეების მიერ, მეორე მხრით, ზოლო ციკლიური დამატებანი კი ატარებენ ამა თუ იმ ცალკე ეპიზოდის ჩვეულებრივი გაშლა-გაფართოების ხასიათს. პირველი ჯგუფის დამატებების შესახებ მკვლევარი სწერს:

„რომ მკითხველმა წარმოდგენა იქონიოს, თუ როგორი იეზუიტური ხასიათისაა ეს ტენდენციური ინტერპოლაციები, ჩვენ პირველად ავიღებთ ერთ დამატებას, სადაც ყალბის მქნელი აწარმოებს ფარულ პოლემიკას და სცდილობს ვეფხის-ტყაოსანის შინაგან გაბათილებას“.

ამის შემდეგ მას მოჰყავს პოემის პროლოგიდან სამი თანამიმდევარი ტაეპი—1) „ხამს თავისსა ხვაშიადსა არვისთანა ამქლავნებდეს“... 2) „მას უშნავო ვით მიენდოს, ვინ მოყვარე გაამქლავნოს“... და 3) „მიკვირს, კაცი რად იფერებს საყვარლისა სიყვარულსა“... იქვე პ. ინგოროყვას წარმოდგენილი აქვს ახალ ქართულზე მათი თარგმანი, რომელიც, მისი აზრით, არის „ზედმიწვევითი და ადექვატური“.

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ ყოველად დაუშვებელია ლექსების თარგმნა პროზაული სიტყვით. პოეტური ნაწარმოები იმდენად დამოკიდებულია სიტყვიერი მასალის შერჩევასა და დალაგებაზე, რომ მას, პროზით გადმოცემულ კონტექსტში, ეკარგება, ან ეცვლება, თავისი ნამდვილი შინაარსი. აი რასა სწერს ამის შესახებ ბ. ტომაშევსკი თავის ერთ წიგნში:

„საქმე იმაშია; რომ მხატვრულ სიტყვას, განსაკუთრებით პოეტურ, რიტმიულ სიტყვას, აქვს თავისი, მარტო მისთვის დამახასიათებელი ესთეტიური ტემპი. მისი აჩქარებით ან შენელებით ჩვენ უკარგავთ ამ სიტყვას ჩამოყალიბების პრინციპს, ვხსნით „კონსტრუქტიულ“ პრინციპს მისგან. ეს არ არის მცირე მნიშვნელობის მომენტი, ყველასათვის ცნობილია, რომ არ შეიძლება ლექსის გადმოცემა პროზით: თითქოს გამოდის ის, რაც უნდა გამოვიდეს, და არც გამოდის. ლექსად გამოთქმული ღრმა აზრიანი აფორიზმი გაცვეთილ ჭეშმარიტებად იქცევა პროზაულ გადმოცემაში. შესაძლებელია წინააღმდეგი: ლექსის მსუბუქი მეტაფორა მძიმდება პროზაულ სიტყვაში და იღებს ისეთ მნიშვნელობებს, რომლებიც მას ლექსში სრულებით არ ჰქონდა“*).

ზავლე ინგოროყვას ამ თარგმანების წინააღმდეგ შეიძლება გამოითქვას არა მარტო პრინციპიალური მოსაზრება. რუსთაველის ზოგიერთი სიტყვები და გამოთქმები ისე თავისებურად არის იქ განმარტებული, რომ ზოგჯერ ტაეპის, არა თუ ზედმიწვევითი, დაახლოებითი თარგმანიც არ გამოდის, რაც გაუგებრობის მთავარ მიზეზად უნდა ჩაითვალოს. გარდა ამისა, პ. ინგოროყვა ისე ხშირად მიმართავს პოემის ადგილების ახალ ქართულზე თარგმნას, რომ იზადება კითხვა, თუ როგორი მკითხველი ჰყავს მას მხედველობაში. კვალიფიციურ მკითხველთათვის საკმაოა მხოლოდ ძნელად გასაგები სიტყვებისა და გამოთქმების განმარტება და არა ტაეპების პირწმინდათ თარგმნა, ხოლო არაკვალიფიციურ მკითხველს კი რისთვის უნდა გაუწიოს მკვლევარმა ანგარიში ასეთ სპეციალურ ნაშრომში? ამ თარგმანების მიზანია, ჩემის აზრით, გააშიშვლოს და ნათელჰყოს მკითხველისათვის პოემის ტექსტში ის, რაც მკვლევარის დაეკვებულ ყუ-

* Б. Томашевский: Пушкин. Современные проблемы историко-литературного изучения. გვ. 95.

რადღებას დაუნახავს და რასაც ნამდვილად ადგილი არა აქვს მასში. ალბად წინასწარ ჩამოყალიბებულმა მთლიანმა კონცეპციამ ვეფხის-ტყაოსანის შესახებ იმდენად გაიტაცა მკვლევარი, რომ თვითონ ვეღარ ამჩნევდა, თუ როგორ იხრებოდა, ზოგჯერ კი დიამეტრალურად იცვლებოდა, რუსთაველის ტექსტის აზრი მის თარგმანებში.

ავილოთ ამ წინასწარი შენიშვნების შემდეგ ზემოთ დასახელებული ადგილი, რომელიც, პავლე ინგოროყვას აზრით, იეზუიტური ხასიათის ფარულ პოლემიკას წარმოადგენს პოემის შინაგანი გაყალბების მიზნით. ეს ადგილი, როგორც აღვნიშნე, იწყება სტრიქონით:

ხამს თავისსა ხვაშიადსა არვი. თანა ამქლავნებდეს.

ამ პირველ სტრიქონს პ. ინგოროყვა ასე სთარგმნის ახალ ქართულზე: „ნამდვილი მიჯნური არავისთან არ უნდა ამქლავნებდეს თავის საიდუმლოს“. პ. ინგოროყვამ კარგად უნდა იცოდეს, რომ სიტყვა „ხამს“ ნიშნავს „მართებს“ და არა „ნამდვილს“, რაც უდავოა და ამიტომ სიტყვის გაგრძელებას არ მოითხოვს. მკითხველს შეიძლება ეგონოს, რომ ამ ერთი სიტყვის შეცვლას დიდი მნიშვნელობა არა აქვს ტექსტის გასაგებად. პირიქით, ეს აქ მეტად მნიშვნელოვანი მომენტი. საქმე იმაშია, რომ პავლე ინგოროყვას აზრით, აქ ვილაც-ინტერპოლიატორი შემდეგნაირად ეკამათება რუსთაველს: შენ ვიყვარს თამარი და ამას აშკარად აღიარებ პოემაში, ესე იგი ამქლავნებ სიყვარულის საიდუმლოებას, ნამდვილი მიჯნური კი ასე არ უნდა იქცეოდესო, ამიტომ სიტყვა „ნამდვილი“ მკვლევარის თარგმანს აძლევს იმ საპოლემიკო ტონს, რომელიც საჭიროა მისი აზრის დასამტკიცებლად და რომელიც რუსთაველის ტექსტს ნამდვილად არა აქვს. ავილოთ ეხლა თარგმანის მეორე სიტყვა — „მიჯნური“ („ნამდვილი მიჯნური...“). საიდან იცის მკვლევარმა თავის „ადექვატურ“ თარგმნაში, რომ რუსთაველის ზემოთმოყვანილ სტრიქონში ქვემდებარედ ნაგულისხმევი სიტყვა „ის“ შეეხება მიჯნურს და არა ვინმე სხვას? ეს იცის მან წინამორბედი ტაეპიდან, რომელიც მას იქ არ მოჰყავს. აი ეს ტაეპი:

არს პირველი მიჯნურობა არ დაჩენა, ჳირთა მალვა.

თავის წინა იგონებდეს ნიადამცა ჳქონდეს ხალვა;

შორით ბნეა, შორით კდომა, შორით დაგვა, შორით აღვა,

დასთმოს წყრომა მოყვრისაგან, მისი ჳქონდეს შიში, კრძალვა.

ამას მოჰყვება ტაეპი „ხამს თავისსა ხვაშიადსა არავისთანა ამქლავნებდეს“, და ამ გადასვლაში აზრის მიმდინარეობას აბსოლუტურად არ ემჩნევა რაიმე განხრა, მსჯელობის ხაზი აქ ლარივით სწორია, მომდევნო ტაეპი უშუალოდ გამომდინარეობს პირველიდან, რო-

გორც შინაარსის მხრით, ისე გრამატიკულად. მაგრამ უბედურება ის არის, რომ თურმე არც ეს წინა ტაეპი ყოფილა რუსთაველის ნაწარმოები. პ. ინგოროყვას აზრით (რაც სჩანს „რუსთაველიანას“ მე-62 გვ. უკანასკნელი სტრიქონიდან, სადაც ნომერი 12 ჰგულისხმობს ამ ტაეპს), ის ჩაურთავს პოემის ტექსტში რომელიღაც ინტერპოლიატორს, რუსთაველის დამცველთა ბანაკიდან, მოკამათესთან საკამათოდ, გამბათილებელის გასაბათილებლად; ეს ყოფილა, ასე ვსტკვათ, კრიტიკის კრიტიკა. ამ მოსაზრების ფანტასტიურობა ყოველივე ეჭვის გარეშე უნდა იქნეს დაყენებული. გამოდის, რომ რუსთაველის პოემას თინიას მამითადიგით შესეგია ყალბისმქნელების ხროვა და „ამუშავებენ“ მას. ამგვარი წესით ითოხნება ჩვენში ყანა, იმკება პური, იკრიფება ვენახში ყურძენი, მაგრამ არსად მთელ დედამიწის ზურგზე ასე არ დაწერილა არცერთი მხატვრული ნაწარმოები. გარდა ამისა, როგორ მოხდა, რომ პირველმა ინტერპოლიატორმა თავისი ინტერპოლიაცია დაიწყო ისეთი ფრაზით („ხამს თავისსა ხეაშარდას“), სადაც ქვემდებარე სრულიად გაურკვეველია? ნუ თუ იმ იმედით, რომ ამ საქმეს გამოასწორებდა შემდეგში სხვა, მისი მოწინააღმდეგე ყალბისმქნელი?!

პავლე ინგოროყვა იხილავს ამ სამ ტაეპს აგრეთვე ფორმალური მხრითაც და სწერს:

„ამ სტროფების სიყალბეს ამხელს, გარდა მისი საერთო ვულგარული სტილისა და შინაარსისა, აგრეთვე ფორმალური ნიშნები; საკმაოა აქ აღენიშნოთ, რომ ამ ყალბ დამატებაში წარმოდგენილია დარღვევა ქართული რითმის ისეთი ელემენტარული კანონისა, როგორცაა ერთმარცვლოვანი (ვაჟური) რითმის ხმარება ორსა და მრავალ-მარცვლოვან სიტყვებში: „გაამყლანოს—ინოს“; ამის სხვა მაგალითი არ არის ვეფხის-ტყაოსანში, არა თუ ნამდვილ ტექსტში, არამედ ჩამატებულ ადგილებშიაც“. (გვ. 47).

ამის შესახებ საერთოდ უნდა ითქვას შემდეგი: რითმის კლასიფიკაცია ემყარება არა სარიტმიო სიტყვების მარცვალთა რაოდენობას, არამედ სალექსო სტრიქონის ეგრეთწოდებულ კლასულათა ხასიათს. ერთმარცვლოვანი ანუ ვაჟური რითმა ვეფხის-ტყაოსანში არ არის და არც შეიძლება იყოს, ვინაიდან აქ ლექსის მეტრი (შაირი) სრულებით არ იძლევა ამის შესაძლებლობას. ის, რაც პ. ინგოროყვას ვაჟურ რითმად მიუჩნევია, ნამდვილად ნაკლული რითმა არის. მკვლევარი ტყუილად ფიქრობს, თითქო ვეფხის-ტყაოსანში ამის მეორე მაგალითი არ იყოს. აი მეორე მაგალითი ძირითადი ტექსტიდან:

ხამსცა, კაცმან პატრონისა საწყინარსა არ დარიდნეს,
ოდეს სიტყვა უმეცრული უალაგოდ დაიყბედნეს.

ხოლო რაც შეეხება ეგრეთწოდებულ ჩამატებულ ადგილებს, მე მოვიყვან ერთ ასეთ მაგალითს პირველი თავიდან (პროლოგიდან) და მეორეს უკანასკნელიდან.

1. ლექს ქართული აღარბოხს, საუბარი გაასრულოს,
ნახოს კარგმან გამგონემან, არა სადა არ აბრალოს.
2. ამისთანითა სიტყვითა გრძლად და გულმდულრად ტიროდა.
მერმე ადგა და ქვანიცა ტიროდეს, ასრე სულთქმიდა.*)

პ. ინგოროყვა შენიშვნაში სწერს (აქ საჭიროა გავიხსენოთ ლახმა-
ნის საფუძველი—„თავისივე სიტყვის უბადრუქი განმეორება“): „აღ-
სანიშნავია აგრეთვე უმწეო განმეორება ერთისა და იმავე სიტყვებისა,
ასე:—მოყივნება („იყივნებდეს“, „მოაყივნოს“, „აყივნებს“—ორხელ),
გამჟღავნება („ამჟღავნებდეს“, „გაამჟღავნოს“)“. აი ორი სტრიქონი
ამ ადგილიდან სიტყვების ასეთი განმეორებით:

ვინცა უყვარს, რად აყივნებს მისთვის მკვდარი მისთვის წყლულსა!
თუ არ უყვარს, რად არა სძულს, რად აყივნებს, რაცა სძულსა?!

იმის დასამტკიცებლათ, რომ ეს სტრიქონები, კარგია თუ ცუ-
დი, რუსთაველს ეკუთვნის, მე მოვიყვან პოემის უღაო ადგილიდან
ორ სხვა სტრიქონს, რომელიც წარმოადგენს ზემოთმოყვანილის ზედ-
მიწვევითი პასტიჩიოს სინტაქსის, სიტყვის გამეორებისა და ინტონა-
ციის მხრით. ავთანდილი ეკითხება ასმათს ტარიელის შესახებ:

იგი ფიცი ვით გატეხა, არ ვეცრუე ვით მეცრუა!
ვერ იქმოდა, რად მიქადდა, თუ მიქადა, რად მიტყუა?!

ნუ თუ შეიძლება დაეჭვება იმაში, რომ ეს ორი ადგილი ერთსა
და იმავე პოეტს ეკუთვნის? განა საერთოდ სიტყვის განმეორება,
რომელიც შესაძლებელია ზოგჯერ ულამაზო და რიტორიულიც იქნეს,
რუსთაველის სტილის უტყუარ ნიშანდობლივ თვისებას არ წარმოა-
დგენს? ასე რომ, ტექსტის სიყალბის დასამტკიცებლად მკვლევარს
მოჰყავს ამ შემთხვევაში ისეთი საბუთი, რომელიც, პირიქით, სავსე-
ბით ნათელჰყოფს მის ორიგინალობას.

წავიდეთ წინ. „ტენდენციურ დამატებათა“ შემდეგ თავში მკვლე-
ვარი იხილავს ამგვარი „ჩანართების“ სხვა მაგალითებს. მას მოჰყავს
პოემის ეპილოგიდან ტაეპი „დავითის ქნანი ვითა ვთქვენე...“, ხაზს
უსვამს შიგ სიტყვა „ვილაყფეთანი“-ს და სწერს, რომ აქ „ყალბის-
მქნელი პოემის შინაგანი გაბათილების მიზნით უკუღმა აბრუნებს

*) იხ. ს. კაკაბაძის პირველი გამოცემა—107 და 1756 ტაეპები.

პოეტის სიტყვებს, და ვეფხის-ტყაოსანს იგი აცხადებს ლაყბობად“. როგორ შეიძლება ერთ სიტყვაზე ამდენი ამბის აშენება, მით უმეტეს მაშინ, როდესაც ეს სიტყვა რითმისთვის არის ნახმარი! ნუ თუ პ. ინგოროყვამ არ იცის, რომ ძველი ეპიკოსი პოეტები, რომელთათვის ნაწარმოების სიდიდე მოცულობის მხრით ერთ-ერთ მთავარ მიზანს შეადგენდა, ღობე-ყორეს ედებოდნენ რითმის გულისათვის? განა ვეფხის-ტყაოსანში ცოტა არის ისეთი რამ ნათქვამი, რომელიც უშუალოდ რითმის ძებნას მოჰყოლია? მე მოვიყვან აქ იმის მაგალითს, თუ რა გაუგებრობა შეიძლება მოჰყვეს შედეგად სარიტმო სიტყვათა მნიშვნელობის ასეთ გაზვიადებას. წარმოიდგინეთ, რომელიმე მკვლევარს აღეძრა სრულიად ბუნებრივი სურვილი, გამოარკვეს ვეფხის-ტყაოსანის გმირთა შედარებითი ასაკი. დაიწყო, ვსთქვათ, მან პოემის ტექსტში სათანადო რეალებების ძებნა და წაიწყდა ორს ასეთ ადგილს: ავთანდილი სწერს ერთგან შერმადინის შესახებ — „თქვენცა იცით, გამიზრდია, ვითა ძმა და ვითა შვილი“, ხოლო მეორეგან იგივე ავთანდილი ამბობს ტარიელზე — „შემიტკბო და შემეყვარა, ვითა ძმა და ვითა შვილი“. ამ ორი სტრიქონიდან ცალკე სიტყვების მნიშვნელობაზე გადაყოლილ მკვლევარს შეუძლია ის დასკვნა გამოიტანოს, რომ ტარიელი ავთანდილს შეეფერებოდა ნამათ, ხოლო შერმადინს ბაბუათ. სიტყვა „შვილი“ ამ სამი პირის ურთიერთობის აღსანიშნავად რუსთაველს არსად არა აქვს შიგნი სტრიქონში, ეს მას მხოლოდ რითმისათვის დასჭირდა. რა უყოთ, რომ ამ ტაეპში პოემის შესახებ, რითმის საჭიროების გამო ნათქვამია „ამითა ვილაყუეთანი“, განა იმავე ტაეპში ამ ამბავს „ქებანი მათ მეფეთანი“ არ ეწოდება? თინათინი ერთგან შემდეგი სიტყვებით მიმარაგვს ავთანდილს: „ქალმან ჰკადრა: მოგახსენებ მე სიტყვასა დანაყბედსა“. ნუ თუ ეს ადგილი ყალბად უნდა მივიჩნიოთ იმ მოსაზრებით, რომ არაბეთის ბრწყინვალე დედოფალი თინათინი თავის სიტყვას „დანაყბედს“ არ უწოდებდა? გადავიდეთ „ტენდენციურ დამატებათა“ მესამესა და უკანასკნელი მაგალითის განხილვაზე. პ. ინგოროყვას მოჰყავს პროლოგიდან ორი შემდეგი სტროფი:

მიჯნური შმაგსა გვიქვიან არაბულითა ენითა,
 მით რომე შმაგობს მილისა ვერ-მიხვდომისა წყენითა;
 ზოგთა აქვთ საღმრთო ბუნება, დაშვრების აღჰაფრენითა,
 კვლა ზოგთა ქვე-უც ბუნება კეკლუტთა ზედან ფრფენითა.

მას ერთსა მიჯნურობასა ჰკვიანნი ვერ მიხვდებიან,
 ენა დაშვრების, მსმენლისა ყურნიცა დავაღდებიან,
 ვთქვენ ხელობანი ქვენანი, რომელნი ხორცთა ხვდებიან,
 მართ მასვე ბაძვენ თუ ოდეს არ სიძვენ, შორით ბნდებიან.

მკვლევარი იძლევა ორივე ტაეპის თარგმანს ახალ ქართულზე. აი როგორ სთარგმნის იგი პირველი ტაეპის უკანასკნელ სტრიქონს; „ზოგს [მაჯნურს] მდაბალი; ქვენა ბუნება აქვს და იგი კმაყოფილდება ამ ქვეყნიურთ, ადამიანურთ მშვენიერებთ“.

მეორე ტაეპის ორი უკანასკნელი სტრიქონი მას ასე უთარგმნია:

„ხორციელს მიჯნურობას მე ვუწოდებ მდაბალს, ქვენა [გრძნობას]. სწორედ ამას [ქვენა გრძნობას] ბაძვენ [მიჯნურნი], როცა ისინი არ მრუშობენ, არამედ შორით სიყვარულს ჯანიცდიან“.

ამგვარად, პავლე ინგოროყვას სიტყვა ქვენა (პირველ ტაეპში შემოკლებით ქვე და მეორეში სრული ფორმით) გადმოუთარგმნია როგორც „მდაბალი“, „უზნეო“, ანუ „ქვენა“ ამ სიტყვის თანამედროვე მნიშვნელობით. აჩისტოტელე თავის „პოეტიკა“-ში, სახელდობრ იმ თავში, სადაც ის ეხება პოეტებზე თავდასხმისა და მისი მოგერიების საკითხს, ამბობს, რომ ზოგიერთი თავდასხმის მოგერიება შეიძლება სიტყვის ჩვეულებრივ მნიშვნელობაზე მითითებით, და შემდეგ განაგრძობს: „ხოლო თუ კი ისე სჩანს, რომ ამა თუ იმ სიტყვას აქვს რაიმე წინააღმდეგი მნიშვნელობა, მაშინ საჭიროა მიექცეს ყურადღება იმას, თუ რამდენი მნიშვნელობა შეიძლება ჰქონდეს მას ამ ფრაზაში“. პავლე ინგოროყვას რომ დაკვირვებით გამოერკვია, სიტყვა „ქვენა“-ს შესაძლებელი მნიშვნელობა როგორც ზემოთმოყვანილ კონტექსტში, ისე მთელ პოემაში, მისთვის ცხადი გახდებოდა, რომ რუსთაველს ამ სიტყვის გაგებაში არავითარი ზნეობრივი შინაარსი არ შეაქვს. ვეფხის-ტყაოსანში სიტყვა „ქვენას“ პირდაპირი და ძირითადი მნიშვნელობა არის „ქვედა“—არც მეტი, არც ნაკლები. აი ეს სიტყვა პოემის სხვა ადგილებიდან—ერთხელ სრული და მეორეთ შემოკლებული ფორმით:

1. „თქვეს: სუნნელნი, სუნნი ვარდთა დღეს მოგვებრა ქვენამ, ბუქმან.“
2. გავიჭერ, სრულად დავტკვენე ქვე მინდორი და ზე მთანი.

პირველ შემთხვევაში „ქვენა“ ნიშნავს ქვედა ქარს, მეორე შემთხვევაში „ქვე“. ანუ ქვენა (=ქვედა) დაპირისპირებულია „ზე“-სთან, ანუ ზენასთან (=ზედასთან). სწორედ ასეთსავე დაპირისპირებას ვხედავთ პ. ინგოროყვას მიერ ყალბათ მიჩნეულ ადგილში. რომ ეს სავსებით ნათელი იქნეს მკითხველისათვის, მე მოვიყვან ამ ვითომდა ყალბი ტაეპების წინამორბედ ტაეპს, სადაც ლაპარაკია საზეო სიყვარულზე. აი ეს ტაეპი:

ვთქვა მიჯნურობა პირველი და ტომი გვართა ზენათა
ძნელად სათქმელი, საჭირო, გამოსაგები ენათა,

იგია საქმე საზეო მომცემი აღმაფრენათა,
ვინცა ეცდების თმობამცა ჰქონდა მრავალთა წყენათა.

ამ ტაეპში პოეტი ეხება საზეოს (=ზეციურს), ანუ სულიერს (=საღვთო) სიყვარულს, ესე იგი ღრმა სარწმუნოებრივ გრძნობას; ხოლო მომდევნო ორი ტაეპი შეეხება ქალ-ვაჟის სიყვარულს, ქვენას (=მიწიერს), ანუ ხორციელ (=ადამიანურ) გრძნობას. მაშასადამე, აქ დაპირისპირებულია შემდეგი, ამ შემთხვევაში, ერთი და იმავე მნიშვნელობის ცნებები: ზენა და ქვენა, ზეციერი და მიწიერი, სულიერი და ხორციელი.

პ. ინგოროყვას პოემის შინაგან გაყალბებად მიაჩნია ხორციელ სიყვარულზე ლაპარაკი. მაგრამ განა მთელი ვეფხის-ტყაოსანი წარმტაცი ხორციელი სიყვარულის აპოლოგია არ არის? ძველმა პოეზიამ, და მასთან ერთად რუსთაველმა, ქალ-ვაჟთა შორის იცის მხოლოდ და მხოლოდ ხორციელი სიყვარული. სულიერი სიყვარული კი ამ სფეროში სისხლ-ნაკლული რომანტიზმისაგან მოგონილი ამბავია. რუსთაველისათვის რომ ვინმეს სულიერ სიყვარულზე დაეწყო ლაპარაკი, მას ალბად ეგონებოდა თუ სარწმუნოებაზე ელაპარაკებინა.

რომ არ დარჩეს არავითარი ეჭვი იმაში, თუ რა მნიშვნელობით იხმარებოდა ძველად სიტყვა ქვენა, მე მოვიყვან აქ ქართლის ცხოვრებიდან ერთ ადგილს. თამარ მეფის ისტორიკოსი, როძელიც თამარს საბერძნეთის ღმერთებს—კრონოსს, ზეესს, აფროდიტეს, აპოლონს და სხვებს ადარებს, სწერს შემდეგს:

„... და ესრეთ აღებაძვა ზენასა მნათსა ქვენა ესე მნათი, გინდა თუ სიბრძნითა და ზეცნიერობით მპყრობელობითა; ანუ-თუ ნზეებრ უხვებითა, მიფნად სწორებით მართალთა და ცოდვილთა“. (ქ. ც. ხ. ჰ-ის გამოცემა, გვ. 404).

რუსთაველის ტექსტის ინტერპრეტაციის დროს საჭიროა დიდი სიფრთხილე. ერთმა ყალბად განმარტებულმა სიტყვამ შეიძლება თავდაყირა დააყენოს პოეტის ნათქვამი. მოვიყვან ამის ერთ მაგალითს. თანამედროვე ქართულში სიტყვა მდაბალი, ისე როგორც ქვენა, ზოგიერთ შემთხვევაში ზნეობრივი შინაარსით იხმარება. თუ ჩვენ ამ სიტყვას ვეფხის-ტყაოსანშიაც თანამედროვე მნიშვნელობით განვმარტავთ (ნამდვილად კი ამ პოემაში არსად ეს სიტყვა ამგვარი შინაარსის ელფერს არ ატარებს), მაშინ პოემის პირველი ორი სტრიქონიდან:

იყო არაბეთს როსტევან მეფე ღვთისაგან სვიანი,
მალალი, უხვი, მდაბალი, ლაშქარ მრავალი, ყმიანი,—

აი რა გამოგვივა „ახალ ქართულზე“: „არაბეთს იყო სვებედიანი მეფე ღვთით როსტევან; ის იყო მალალი, გულუხვი, მდაბალი

[ზნედაცემული ადამიანი], მას ჰყავდა მრავალი ლაშქარი და ყმები“. პ. ინგოროყვას ზემოთ მოყვანილ თარგმანებში ადგილი აქვს სავსებით ანალოგიურ მოვლენას.

ეხლა, როდესაც სრულიად გამოირკვა, თუ რა მნიშვნელობით აქვს რუსთაველს ნახმარი სიტყვა ქვენა, საკითხი შემდგენაირად შეიძლება დაისვას: თუ კი ზემოაღნიშნულ სამ ტაეპში მოცემულია ერთი მთლიანი პოეტური დაპირისპირება, ეგრეთწოდებული პარალელიზმი, მაშინ როგორ მოხდა, რომ მისი პირველი ნაწილი (პირველი ტაეპის სახით) დაუწერია რუსთაველს, ან მის რომელიმე დამცველს, ხოლო მეორე ნაწილი (ორი შემდეგი ტაეპი) მოწინააღმდეგე ინტერპოლიატორს შეუთხზავს? ეს ხომ შეუძლებელია: გამოდის, რომ ორ მოწინააღმდეგე მხარეს ერთმანეთთან შეთანხმებით დაუწერია ეს ადგილი, ესე იგი გამოდის აბსურდი.

მკვლევარის მსჯელობა პოლემიკური დანართების შესახებ ეწინააღმდეგება აგრეთვე საღ ლოლიკასაც. ჯერ ერთი, დაუშვათ, რომ რუსთაველის მოწინააღმდეგეებს შეჰქონდათ პოემაში, მისი გაყალბების მიზნით, თავიანთი ტაეპები; როგორ მოიქცეოდნენ ამ შემთხვევაში პოეტის დამცველნი? ისინი პოლემიკას კი არ გაუმართავდენ ყალბისმქნელებს ვეფხის-ტყაოსანის ფურცლებზე, არამედ თავიანთ ასლებში გასწმენდნენ მას ყალბი ადგილებისაგან. მეორე: რა აზრი ჰქონდა ისეთი სიტუაციით წარმოებულ პოლემიკას, რომლის პოლემიკური ბუნება პ. ინგოროყვამდე, ესე იგი რამდენიმე საუკუნის მანძილზე, ვერავინ შეამჩნია? მესამე: ჩვენ ვხედავთ, რომ ყალბისმქნელებს არა თუ ვერ გაუყალბებიათ მათგან ამოჩემებული პოემა, პირიქით, უფრო განუდიდებიათ იგი, ვინაიდან ზოგიერთი, ვითომც მათ მიერ შეთხზული ადგილები, როგორც არის, მაგალითად, ორი ზემოთ მოყვანილი ტაეპი, ვეფხის-ტყაოსანის ნამდვილ დამამშვენებელ ადგილებად ჩაითვლება. სად ნახულა და ვის გაუგონია ასეთი გაყალბება? „რუსთველიანას“ იმ თავებს, რომლებშიაც ეს პოლემიკა არის განხილული, სახელად უფრო „ტენდენციური განმარტებანი“ შეეფერება, ვიდრე „ტენდენციური დამატებანი“. თუმცა ჩვენ ეპვი არ გვეპარება იმაში, რომ მკვლევარის ტენდენციურობა აქ არ არის წინასწარ განზრახული.

„ტენდენციური დამატებების“ შემდეგ პავლე ინგოროყვა გადადის „ციკლიურ დამატებებზე“. მისი აზრით, თუ პირველი ჯგუფის ინტერპოლიაცია რამდენიმე ათეულ ტაეპს არ აღემატება, სამაგიეროდ მეორე ჯგუფი რამდენიმე ასეულ ტაეპს აღწევს ვახტანგისეულის, ე. ი. ყველაზე მოკლე რედაქციის ფარგლებში. ვიდრე ამგვარ

დამატებათა მაგალითის განხილვას შეუდგებოდეს, მკვლევარი ეხება ერთი მეჩვიდმეტე საუკუნის ხელნაწერის (Q-ხელნაწერის) მიერ პომის ტექსტის ზოგიერთი ადგილების განსხვავებულ წაკითხვას და დაასკვნის, რომ აქა-იქ საიტყვები ამ ხელნაწერში უფრო სისწორით არის დაცული, ვიდრე ვახტანგისეულ რედაქციაში. თუ რისთვის სკირდება პ. ინგოროყვას ამ ხელნაწერის ავტორიტეტის აწევა, ამას დავინახავთ შემდეგ, ჯერ კი შევჩერდეთ მის მიერ ამ ხელნაწერიდან სანიმუშოდ მოყვანილ ორ განსხვავებულ წაკითხვაზე. მას მოჰყავს ცნობილი ტაეპი:

უმრძანა: გკითხავთ საქმესა ერთგან სასაუბნაროსა.

რა ვარდმან მისი ყვაილი გაახმოს, დამჰკნაროსა,

იგი წავა და სხვა მოვა ტურფასა საბაღნაროსა,

მზე ჩაგვისვენდა, ბნელსა ვსჭურეტთ ღამსა ჩვენ უმთვარისა.

პ. ინგოროყვას აზრით, ეს მიღებული წაკითხვა სწორი არ არის, რასაც ააშკარავებს თითქო ის გარემოება, რომ აქ, მეოთხე სტრიქონში, დარღვეულია რითმა—მესამე მარცვლის წინ აღარ ისმის ბგერა „ნ“. სამაგიეროთ Q-ხელნაწერში ნაცვლად „ჩვენ უმთვაროსა“ სწერია სიტყვა „მომთენაროსა“, რომელიც, მკვლევარის შეხედულებით, არის დამახინჯებული „უმთენაროსა“, ესე იგი ამ ტაეპის უკანასკნელი სტრიქონი თავდაპირველად უნდა ყოფილიყო ასე: „მზე ჩაგვისვენდა, ბნელსა ვსჭურეტთ ღამესა უმთენაროსა“. უწინარეს ყოვლისა, უნდა ითქვას, რომ არავითარ რითმის დარღვევას ზემოხსენებულ ტაეპში ადგილი არა აქვს. რითმის შემადგენლობას წარმოადგენს აქ „აროსა“ და არა „ნაროსა“, ვინაიდან ბგერა „ნ“ ამ შემთხვევაში თამაშობს ეგრეთწოდებული დასაყრდენი თანხმოვანის (Опорная согласная, Consonne d'appui) როლს, და მისი მოქცევა რითმის შემადგენლობაში არ არის სავალდებულო. როდესაც დასაყრდენი თანხმოვანი შედის რითმაში, მაშინ ჩვენ ვიღებთ განსაკუთრებულ რითმას, და რითმის კლასიფიკაციაში მას სახელიც განსაკუთრებული აქვს. ფრანგულად მას ჰქვიან rime riche (მდიდარი რითმა), რუსულად ზოგი უწოდებს მდიდარს, ზოგი სრულს და ზოგიც (ვ. ბრიუსოკი) „сочная рифма“-ს. ქართულად ზოგიერთი მოსაზრების გამო, რომელზედაც აქ ზედმეტია ლაპარაკი, შეიძლება ეწოდოს მას დასაყრდენობილი რითმა. მართალია, რუსთაველი, შედარებით სხვა ძველ პოეტებთან, დასაყრდენობილ რითმას ხშირად ხმარობს, რასაც მე სპეციალურად შევხები ქვემოთ, მაგრამ ასეთი რითმა მაინც ვეფხის-ტყაოსანში წარმოადგენს მხოლოდ რამდენიმე პროცენტს, თუ ვიანგარიშებთ მართო იმ ტაეპებს,

სადაც დასაყრდენი თანხმომავანი ოთხივე სტრიქონში ერთი და იგივეა. ამ დასაყრდენი თანხმომავანის გარშემო ყოველგვარი მაგალითების მოყვანა მრავლად შეიძლება ვეტხის-ტყაოსნიდან: ზოგჯერ ის სხვა და სხვა არის ტაეპის ოთხივე სტრიქონში, ზოგჯერ მხოლოდ ორ სტრიქონშია ერთნაირი, ზოგჯერ კი სამში, როგორც ამას ადგილი აქვს ზემოთმოყვანილ ტაეპში. მე მოვიყვან ამ უკანასკნელი შემთხვევის ყველა ოთხივე სახის მაგალითს, როდესაც განსხვავებული დასაყრდენი თანხმომავანის მქონე სტრიქონს უჭირავს პირველი, მეორე, მესამე და მეოთხე ადგილი ტაეპში. აი ეს მაგალითები (ტაეპების ნომრები ნაჩვენებია ს. კაკაბაძის მეორე გამოცემით): № 2 (...მარტო ასული—... დასული—... დასული—... ბევრად ასული), № 4 შესავალიდან (...დათხეული — ...გამორჩეული — ...რხეული — ... ხეული), № 802 (მზურვალეები — ... შევიცვალეები—...იგი ალები — ... სასურვალეები) ო № 38 (...დაცილებასა — ...კლებასა — ...ხლებასა — ...ქებასა). აი ამ უკანასკნელი მაგალითის სრულ მსგავსებას წარმოადგენს ზემოთ მოყვანილი ტაეპი, სადაც არავითარ რითმის დარღვევას ადგილი არა აქვს. შესაძლებელია რომ ამ ტაეპში პირველ სტრიქონშიაც სხვა დასაყრდენი თანხმომავანი იყოს, ვინაიდან იქ უფრო ხშირად იკითხება არა „სასაუბნაროსა“ (ან „საუბნაროსა“) არამედ „სასაუბაროსა“. მაგრამ დავანებოთ თავი ბევრებს და დავაკვირდეთ სტრიქონის აზრს (თუმცა ამას დიდი დაკვირვება არ ესაჭიროება): „მზე ჩავვისვენდა, ბნელსა ვსქვრეტ...“ აქ ადგილი აქვს ორი მოვლენის დაპირისპირებას, — რუსთაველის მსჯელობის ამ ყველაზე უფრო დამახასიათებელ ფორმას; დღე (ანუ მზე) აქ დაპირისპირებულია ღამესთან: ერთის მხრით ჩასული მზის ბრწყინვალეობა — მეორეს მხრით მის ნაცვლად მოსული ღამის სიბნელე. მაშ რაზე უნდა ყოფილიყო აქ ლაპარაკი უმთენარო, ე. ი. გაუთენებელ ღამეზე, თუ უმთეარო ღამეზე? პოეტური ფიგურისათვის რა არის აქ საინტერესო სიბნელის ხანგრძლივობა, თუ მისი ინტენსიურობა? — რა თქმა უნდა, უკანასკნელი. პირიქით, მთელი ტაეპიდან აშკარად სჩანს, რომ აქ გაუთენებელ ღამეზე არც შეიძლება რომ იყოს ლაპარაკი. ტაეპის ეს მეოთხე სტრიქონი მხოლოდ შებრუნებული სახით გამოსთქვამს იმ ანალოგიას, რომელიც მოცემულია მეორე და მესამე სტრიქონებში მოვლენათა და საგანთა კანონზომიერი ცვალებადობის შესახებ სამყაროში:

რა ვარდმან თვისი ყვაილი გაახმო, დაამკნაროსა,
იგი წავა და სხვა მოვა ტურფჰა საბაღნაროსა.

ნუ თუ ამ ბრწყინვალედ გამართული ანალოგიის შემდეგ პოეტი სრულიად საწინააღმდეგო აზრს გამოსთქვამდა იქვე: მზის ჩასვლას გაუთენებელი ღამე მოჰყვებაო?

მეორე და უკანასკნელი მაგალითი Q-ხელნაწერის წაკითხვისა, რომელიც პ. ინგოროყვას მოჰყავს, — „მისივე ჰმეტობს ყვეა ვილთა სუნი და ტურფ ფერობა“ ნაცელად მიღებულის „მისივე ჰმეტობს ყოველსა...“, შესაძლებელია მართლაც უფრო სწორი იყოს. მაგრამ ეს ორი მაგალითი მეტად ცოტა არის იმისათვის, რომ მათზე დამყარებით, თუნდაც ორივე სწორ წაკითხვას წარმოადგენდეს, რაიმე აზრი გამოვიტანოთ ზემოხსენებული ხელნაწერის ღირსება-ნაკლოვანებაზე.

ამის შემდეგ პავლე ინგოროყვა გადადის ციკლიური დამატებების ერთ მნიშვნელოვან ნიმუშზე. მისი აზრით, როსტევეანისა და ავთანდილის ნადირობის აღწერიდან რუსთაველს ეკუთვნის მხოლოდ შვიდი ტაეპი, ხოლო დანარჩენი შვიდი კი ყალბისმქხელის მიერ არის ჩამატებული. თავის შეხედულებას ამ ეპიზოდის შესახებ მკვლევარი იმდენად მოხერხებულად ანვითარებს, რომ მან ბევრი მკითხველი დაარწმუნა მის სისწორეში. ამიტომ მე არ დავსტოვებ აქ არცერთ მის მოსაზრებას განუხილველად, რათა საესებით ნათელი შეიქნეს, თუ რა შეცდომას საჩადის იგი. მკითხველს ვსთხოვ განსაკუთრებულ ყურადღებას.

თავის მხრით, პავლე ინგოროყვაც მიმართავს მკითხველს ამ ეპიზოდის გარჩევის წინ შემდეგი სიტყვებით: „გადავდივართ რა ტექსტის შინაგანი ნიშნების განხილვაზე, ჩვენ აქ მკითხველისაგან ვითხოვდით განსაკუთრებულს ყურადღებას: რადგან მთელი ანალიზი აქ დამყარებულია ნიუანსებზე“. ხედავთ! ტექსტის ანალიზი, რომელიც პ. ინგოროყვას ერთადერთ საფუძველს წარმოადგენს ამ შემთხვევაში, როგორც ამას ჩვენ ქვემოთ დავინახავთ, დამყარებული ყოფილა აქ თურმე ნიუანსებზე, ე. ი. ნაჩრდილებზე, სტრიქონსა და სტრიქონ შუა აღმოცენებულ მოსაზრებებზე. ნიუანსებს ხომ ექვების აღძვრა შეუძლია მხოლოდ, და ამის მიხედვით რუსთაველის ტექსტიდან დღემდე ექვმიუტანელი ტაეპების განდევნა მკვლევარისაგან უღრის იმას, რომ ვინმე მსაჯულმა განუცხადოს პატიმარს: „მე ეჭვი მეპარება შენს სიმართლეში და ამიტომ სიკვდილით უნდა დაგსაჯო“-ო. ნიუანსებზე დამყარება, თუ სხვა საბუთი არ იქნა, შემიძლია მე, პოემის ტექსტის დამცველს, და არა პავლე ინგოროყვას, რომელიც ამ ტექსტს არღვევს და შლის. რატომ? რა ჭინხვავება არის ჩემსა და იმის შუა ამ შემთხვევაში? არსებობს ერთი დიდი განსხვავება. მე ვღებულობ არსე-

ბულს, ეს არის საუკუნეების განმავლობაში დაცული და თაობიდან თაობაზე გადმოსული ტექსტი ამ ეპიზოდისა, რომლის არცერთ ტაეპს არ უარყოფს არცერთი დღემდე მოღწეული ხელნაწერი — აი ჩემი მტკიცე საფუძველი. პავლე ინგოროყვა კი უარყოფს არსებულს და იღებს არარსებულს, — მისი საფუძველი ამ შემთხვევაში არის ჰაერი, ამიტომ ნიუანსები ჩემთვის კიდევ გამოდგება როგორმე საბუთად, იმისთვის კი არა. მან თავისი შეხედულები დასამტკიცებლად უნდა წარმოადგინოს ურყევი, ობიექტიური ხასიათის საბუთები, ხოლო რაც შეეხება ნიუანსებს, ისინი მან უნდა დაიტოვოს ბოლოსთვის, როგორც ზედმეტად დამაჯერებელი მასალა, როგორც მესამე და მეოთხე ხარისხოვანი არგუმენტები.

შემდეგ მოყვანილია ის შვიდი ტაევი ნადირობიდან, რომლებიც, პ. ინგოროყვას აზრით, ნამდვილად რუსთაველს ეკუთვნის*) მაგრამ ის წინასწარ კიდევ შემდეგს შენიშვნას:

„მივაქცევთ მკითხველის ყურადღებას, რომ რუსთველის ამ ტექსტში არის რიტმიული ცვლა ორი მეტრისა: დაბალი შაირისა (5 + 3) და მაღალი შაირის (4 + 4). ყოველ სტროფს დაბალი შაირიდან მოსდევს ანტი-სტროფი მაღალი შაირისა“.

სხვისი არ ვიცი და ჩემი ყურადღება რომ არ მიექცია ამ გარემოებისათვის მკვლევარს სჯობდა, ვინაიდან ისე მას შეიძლება ვერ შევამჩნევდი. ეხლა კი უნდა განვაცხადო, რომ მარტო აქედან შეგვიძლია დავინახაოთ აშკარად, თუ რამდენად ხელოვნურად არის შერჩეული აქ ეს შვიდი ტაევი. ვეფხის-ტყაოსანის არცერთი ადგილიდან არა სჩანს, რომ მაღალი და დაბალი შაირი ერთმანერთს პერიოდულად ენაცვლებოდენ. მათი თანამიმდევრობა იქ არ ემორჩილება არავითარ კანონს. მომავალი გვიჩვენებს, თუ როგორ დალაგებს ამ ნიშნის მიხედვით პ. ინგოროყვა ვეფხის-ტყაოსანის ტექსტს, წინასწარ კი მხოლოდ იმის თქმა შეიძლება, რომ, რაც უნდა ლამაზად და გონება მახვილურად არ უნდა იქნეს დალაგებული, ის რუსთაველის ნაწარმოები არ იქნება.

შემდეგ პ. ინგოროყვა არკვევს, თუ რა მიზეზმა გამოიწვია ყალბი ადგილების დამატება. მის მიერ ნამდვილად მიჩნეულ შვიდ ტაეპში არაფერია ნათქვამი იმის შესახებ, თუ ვინ გაიმარჯვა — როსტევეანმა თუ ავთანდილმა. მკვლევარის აზრით, ეს არც ყოფილა საჭირო, ვინაიდან პოეტის მიზანია ნადირობის საშუალებით მოახდინოს უცხო ყმასთან შეხვედრა. რაც შეეხება ნადირობაში ჯობნის საკითხს —

*1 42, 43, 45, 46, 48, 54, და 55 (ს. კაზ. გამოცემით).

„რუსთველი შეგნებულად არ უსვამს ხაზს ავთანდილის უპირატესობას როსტევეანის წინაშე, ჯერ მარტო იმიტომ, რომ როსტევეან მეფეა, ხოლო ავთანდილი მის მოყმე. პოეტმა დაგვანახა, რომ როსტევეან და ავთანდილ ორივე შეუდარებელი მშვილდოსანია და ამით დაკმაყოფილდა“.

რა თქმა უნდა, რუსთაველის მთავარი მიზანი იყო ნადირობის დროს უცხო ყმასთან შეხვედრა მოეწყო, მაგრამ ის აზრი, თითქოს რუსთაველი განზრახ გვერდს უვლიდეს ნადირობის შედეგის გამორკვევას, სრულებით არ შეეფერება სიმართლეს.

მკვლევარის ამ შეხედულების დარღვევა შეიძლება მარტო ერთიშეკითხვით: თუ რუსთაველის მიზანი მხოლოდ უცხო ყმასთან შეხვედრის მოწყობა იყო, მაშინ რად დასჭირდა მას ნადირობის გამართვის ასეთი რთული დასაბუთება, როდესაც თინათინის გამეფებით გამოწვეული ზენიმი სრულიად საკმარისი საბუთი იყო იმისათვის, რომ მეფეს მოეწყო დიდი ნადირობა ყოველგვარი შეჯიბრების გარეშე? ცხადია, რომ რუსთაველს ჰქონდა აქ აგრეთვე მეორე მიზანიც — გაეცნო მკითხველისათვის ავთანდილი, როგორც პირველი რაინდი მთელს არაბეთში; ამიტომ პოეტი არავითარ შემთხვევაში ნადირობის ეპიზოდს არ დაამთავრებდა იმით, თითქო „როსტევეან და ავთანდილ ორივე შეუდარებელი მშვილდოსანი იყვნენ“. შეჯიბრებაში სრულიად არა ჰქმნის უხერხულ მდგომარეობას, როგორც ამას პ. ინგოროვყა ფიქრობს, ის გარემოება, რომ როსტევეანი იყო მეფე და ავთანდილი კი მისი ქვეშევრდომი. საქმე იმაშია, რომ აქ ადგილი აქვს შეჯიბრებას და არა ინტერესთა დაპირისპირებას. ავთანდილი როსტევეანის გაზრდილია — მისი უძვირფასესი შვილობილი. როსტევეანი კი არ ტრამბახობს, ჩემზე უკეთესი მშვილდოსანი არაბეთში არ არისო, ის სწუხს ამას, ვინაიდან მას საფლავში მიჰყვება დარდი თავის სამეფოს მომავალზე. ნადირობაში შეჯიბრებულ ორივე მხარეს აქვს ერთი ფარული სურვილი — ავთანდილის გამარჯვება. ეს გამარჯვება გაახარებს ავთანდილს, მაგრამ იმაზე უფრო თვით როსტევეანს. და ეს მართლაც ასე ხდება:

მეფესა ესე ამბავი უჩანს ვით მღერა ნარდისა.

უხარის ევრე სიკეთე მისისა განაზარდისა.

მაშასადამე, შემცდარია მკვლევარის აზრი როდესაც ის ავიწროებს რუსთაველის „არტიისტულ მიზანს“. თუ რუსთაველმა მართლა დაუშთავრებლად დასტოვა ნადირობა, მაშინ მისი ბოლომდე მიმყვანი ყალბისმქონელი იმაზე უკეთესი არტიისტი ყოფილა ფაბულის გაშლაში.

ამის შემდეგ პ. ინგოროყვა გადადის იმ შეიდი ტაეპის განხილვაზე, რომლებიც, მისი აზრით, ყალბისმქნელის ციკლიურ დამატებას წარმოადგენს. მას მოჰყავს ჯერ „ნამდვილი“ და შემდეგ მისი მომდევნო „პირველი ყალბი სტროფი“: „შეეკაზმა მეფე, შეჯდა...“ და „უბრძანა მონა თორმეტი...“ არ შეიძლება არ შევნიშნოთ, რომ ეს მეორე ტაეპი („ყალბი“) გაცილებით სჯობს პირველს („ნამდვილს“). ეს არც გასაკვირია, ვინაიდან უკვე დამტკიცებულ ამბავად ჩაითვლება, რომ ყალბისმქნელები საერთოდ ბევრად უკეთ სწორდნენ, ვიდრე რუსთაველი. ამ შეხედულების განმტკიცებაში ყველაზე დიდი ღვაწლი მიუძღვით ა. სარაჯიშვილს, კ. კეკელიძეს და ი. აბულაძეს; ეხლა ამით პ. ინგოროყვაც მიშველებიათ, თითქო მათი ავტორიტეტი საკმარისი არ იყო ამისათვის. პ. ინგოროყვას მოჰყავს ოთხი მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ეს მეორე ტაეპი აუცილებლად ყალბია. განვიხილოთ ოთხივე მოსაზრება.

„ა. ზევით ნამდვილ სტროფში გადმოცემული იყო, რომ ნადირობა უკვე დაწყებულია და გაჩაღებული:

ზეიმი და ზარი იყო, სპანი ველთა დაჰფარვიდეს,
ნაძღვევია მათისათვის ისროდეს და ერთგან სრვიდეს.

ამის შემდეგ რასაკვირველია სრულიად მოულოდნელია მომდევნო სტროფის შინაარსი; მისი მიხედვით გამოდის, რომ ნადირობა ჯერ კიდევ არ დაწყებულია და მხოლოდ ეხლა ემზადებიან ნადირობისათვის.—ამგვარად ეს სტროფი სრულიად უადგილოა და არღვეს მოთხრობის მიმდინარეობას“.

მე არა ერთხელ აღმინიშნავს, და ამის განმეორება აქ ჩემი მკითხველებისათვის, მე მგონია, საჭირო აღარც კი უნდა იყოს, რომ რუსთაველი ხშირად იმეორებს ტაეპში იმას, რაც მან უკვე სთქვა წინა ტაეპში და ამით ზოგჯერ წინ წასულ ამბავს ისევ უკან აბრუნებს. მაგალითისათვის ერთხელ უკვე დავასახელიე ლომ-ვეფხის დახოცვის ამბავი; ერთ ტაეპში ტარიელი ამბობს ვეფხის შესახებ: „ველარ გაუძელ, იგიცა მოვკალ გულითა ხელითა“-ო, მომდევნო ტაეპში კი ვეფხი ისევ ცოცხალია: „რაზომსაცა ვანშვიდებდი ვეფხი ველარ დავამშვიდე“. აი კიდევ მეორე მაგალითი, ტარიელი უამბობს ავთანდილს:

დღესა ერთსა მე და მეფე ნადირობას გამოვედით,
ზღვასა ზედან წაწურვილსა ქედსა რასმე გარდავედით.
ფრიდონ მითხრა: „გითხრობ რასმე, ვთამაშობდით, ცხენსა ვსხედით.
ერთი რამე საკვირველი მე ვნახეო ამა ქედით“.

მე გკითხავდი, ფრიდონ მეტყვის მართ ამბავსა ესოდენსა:
„დღე ერთ მწადდა ნადირობა, შევჯე ამა ჩემსა ცხენსა,
ზღვათა შიგან იხვსა ჰგვანდა, ხმელთა ზედან შევარდენსა.
აქა ვდექ და თვალ უგდებდი ქორსა იქით განაფრენსა.

აქ მკითხველი აშკარად ხედავს, თუ როგორ უბრუნდება რუსთაველი უკან წინა ტაეპში დაწყებულ ამბავს. მესამე მაგალითი: ნესტან დარეჯანთან ქაჯეთის ციხეში გაგზავნილი მონა შეუმჩნეველად გაივლის ციხის კარებს, მივა, მიესალმება ნესტან-დარეჯანს და შემდეგ ტაეპში კი... ისევ ციხის კარებში შედის! აი დიდებული მასალა ყალბისმქნელობის კვალიფიკაციისათვის: ვეფხის-ტყაოსანის მკვლევარს აქ შეუძლია ნამდვილ სააშკარაოზე გამოიყვანოს გაიძვერა ყალბისმქნელი მთელი მისი უგვანო და ულაზათო სტილით. მაგრამ ჩვენ ვიცით, რომ არცერთი მკვლევარი ამ ადგილებისა და მრავალი სხვა ასეთი ადგილების სინამდვილეში არ დაექვევებულა. ამგვარად, პ. ინგოროყვას ზემოთ მოყვანილი (ა) მოსაზრება არავითარ წონას არ შეიცავს. პირიქით, სწორედ ის ნიშანი, რომლითაც ასაბუთებს პ. ინგოროყვა ტაეპის სიყალბეს, სავსებით იმის მაჩვენებელია, რომ ის რუსთაველს ეკუთვნის.

3. ინგოროყვას მეორე მოსაზრება:

„B. ამ ყალბი სტროფის თანახმად, მეფის როსტევეანისა და სპასპეტის ავთანდილის უშუალო მხლებლად და მათი მშვილდოსნობის მსაჯულად მოწვეულია მონები. აქ არის სრული შეუსაბამობა. პოემის ნამდვილ ტექსტში, ნადიმის აღწერის დროს, როცა გადაწყდა ნადირობის მოწყობა, მხლებლად და მოწმეებად დასახკლებული იყვნენ „ყმანი“, ანუ „სპანი“. ორივე ტერმინი—„სპანი“ და „ყმანი“ ნაშნავს „millites“, საშუალო საუკუნეთა რაინდს, რაიტერს. ყალბისმქნელს კი ეს „ყმანი“—ე. ი. რაინდნი გადაუქცევია „მონებად“. აქ არის სრული არევა სოციალ-პოლიტიკური ცნებებისა, და ეს ეწინააღმდეგება ვეფხის-ტყაოსანის რეალიებს“.

ვეფხის-ტყაოსანის რეალიებს, რომ ანგარიში გასწეოდა ამ შემთხვევაში, მაშინ ასეთ მოსაზრებას აღარ წამოაყენებდა არც პ. ინგოროყვა და აღარც აკად. ნ. მარრი, რომელსაც ის აქ ემყარება. წინა დე შემთხვევა მქონდა მოკლედ შევხებოდი („ალიტ. ქ. შ...“ გვ. 43) ნ. მარრის შეხედულებას ამ საკითხის შესახებ, რომელიც გასაოცარი სიმსუბუქით გაიზიარეს პოემის სხვა მკვლევარებმაც. ეხლა დეტალურად განვიხილავ მას, რომ აღარ დარჩეს არავითარი ეჭვი მის სრულს უნიადგობაში.

რა მნიშვნელობით იხმარება ვეფხის-ტყაოსანში სიტყვები ყმა, მონა, სპა და რა ურთიერთობა არსებობს ამ თერმინებ შორის?

ნ. მარრისა და მისი მიმდევრების (ამ შემთხვევაში პ. ინგოროყვას) აზრით ყმა ვეფხის-ტყაოსანში ნიშნავს რაინდს მხოლოდ. ნამდვილად კი სიტყვა „ყმა“-ს პოემაში აქვს ორი სხვა და სხვა მნიშვნელობა. ერთი მხრით ის არის ჰასაკის აღმნიშვნელი თერმინი და

უღრის ჭაბუკს. ამ შემთხვევაში ის ზოგჯერ რაინდსაც ნიშნავს, მაგრამ უსათუოდ ახალგაზრდა რაინდს. ტარიელს, ავთანდილს და ფრიდონს ყმა ეწოდებათ ამ პირველი მნიშვნელობით მხოლოდ იმიტომ, რომ ისინი ახალგაზრდა რაინდები არიან. იმის დასამტკიცებლად რომ ყმა ამ პირველ შემთხვევაში უწინარეს ყოვლისა ჰასაკის აღმნიშვნელი თერმინია, მოვიყვან შემდეგ მაგალითს პოემიდან. ფატმანისაგან ქაჯეთის ციხეში გაგზავნილ ახალგაზრდა მონასს, ზანგს, ნესტან-დარეჯანს ასე მიმართავს: „ქალმან უთხრა: მემართლების, ყმაო, შენი ნაუბარი“. ეს სტრიქონი თავდაყირა აყენებს ნ. მარრის მიერ სიტყვა ყმის განმარტებას; მაგრამ ასეთი დაბრკოლება ვეფხის-ტყაოსანის მკვლევარისთვის საერთოდ არ არსებობს: რისთვისღა არის საჭირო ყალბისმქნელების მთელი შტატი, თუკი ისინი გაჭივრებიდან ვერ გამოიხსნიან მას? ნ. მარრმაც ეს ადგილი ყალბისმქნელს მიაწერა. სხვა ადგილები პოემიდან:

1. აქა მოსვლითა გაყმდების კაცი, თუც იყოს ბერები.
2. არა ბერსა, არა ყმასა, მოყვარესა, არცა მტერსა.
3. იგი მართო გაპარულა, ყმა არ ახლავს, არცა ბერი.
4. ვერ ნახეს შენი მნახველი ვერცა ყმა, ვერცა ბერი.

აქედან აშკარაა, რომ ყმა არის ჰასაკის აღმნიშვნელი სახელწოდება.

მეორე მხრით სიტყვა ყმა იხმარება ვეფხის-ტყაოსანში სწორედ იმავე მნიშვნელობით, რა მნიშვნელობითაც გვეხმის ის ჩვენ დღეს, ე. ი. ეს არის ბატონ-ყმობის ინსტიტუტის ცნობილი თერმინი, შემოღებული გაცილებით უფრო ადრე, ვიდრე ვეფხის-ტყაოსანი დაიწერებოდა. როდესაც თინათინი ეუბნება ავთანდილს: „პირველ ყმა ხარ, ხორციელი არვინა გყყავს შენად სწორად“-ო, აქ, ლაპარაკია არა რაინდის, არამედ ქვეშევრდომის შესახებ, რაც კიდევ უფრო აშკარად სჩანს თვით ავთანდილის სიტყვებიდან,—ის ეუბნება წასვლის წინ შერმადინს: „პირველ ყმა ვარ, წასვლა მინდა პატრონისა სამსახურად“. ხოლო, ავთანდილის მიმართვა თავისი მონის შერმადინისადმი—„ვართ უმოყვრესნი მე და შენ ყოველთა პატრონ-ყმათასა“,—აღარ სტოვებს არავითარ ეჭვს იმაში, რომ ყმა აქ ნიშნავს ქვეშევრდომს—ჩვეულებრივ ყმას. ამგვარადვე უდავოა ამ სიტყვის მნიშვნელობა ავთანდილის სიტყვებში ტარიელის შესახებ: „იგი ძმად მიხზოხს, ძმა ხარო, თუცა ძლივ ღირს-ვარ ყმობასა“. ყოველი ქართველი მიხვდება, თუ რას ნიშნავს სიტყვა „საკარგ-ყმო“ სტრიქონში: „ერთი სამეფო, საკარგ-ყმო, უბოძა ამიღბარობა“. სიტყვები როსტევანის შესახებ, რომ ის იყო მეფე „ლაშქარ-მრავა-

ლი, ყმიანი“ ნიშნავს არა იმას, თითქო როსტევეანს გარს ერტყა მრავალი რაინდები, როგორც რუსულად სთარგმნის ამ ადგილს აკად. ნ. მარტი (Окруженный витязями), არაედ იმას, რომ როსტევეანს ჰყვანდა ბევრი ქვეშევრდომები. როსტევეანის სიტყვები: „კარგთა ყმათასა“ ვიქმოდეთ მოწმად ჩვენთანა ხლებასა“, ჰქვულისხმობენ არა კარგ რაინდებს („дирных витязей“ ნ. მარტი). არამედ კარგ ყმებს, ამ სიტყვის ჩვეულებრივი მნიშვნელობით. სიტყვა „კარგი“ შეეხება აქ მოწმეების ზნეობრივ მხარეს და არა მათ ვაჟკაცობას (თუმცა არც ეს შესაძლებლობა არის გამორიცხული), ამიტომ ზოგიერთი ვარიანტებით ნაცვლად „კარგთა ყმათასა“, იკითხება „კარგთა კაცობასა“.

ეხლა ვნახოთ თუ რა მნიშვნელობით ხმარობს რუსთაველი სიტყვა მონას. ვეფხის-ტყაოსანში მონათ იწოდება მოახლე, მსახური ქვეშევრდომი, ყმა, — ეს სიტყვა აქ ვიწროთ განსახლვრული თერმინი არ არის. შერმადინს ხან მონა ეწოდება ავთანდილის და ხან ყმა; მაგალითად, როცა ავთანდილი გაიპარა მეორედ:

მონა ტირის და მკვრდსა იცემს, სისხლმან მისმან კლდენი ღარნა,
პატრონისა ვერ მკვრეტელმან ყმამან რამცა გაიხარნა*).

ქვეშევრდომები იგივე მონები იყვნენ მეფის, მაგალითად, ტარიელი ამბობს:

ამიღბარი ვარ ხელმწიფე, სრულად ინდონი მმონებუნ.

ფრიდონი ეუბნება ტარიელს:

ერთი ვარ მონა მონებად წინაშე თქვენსა მდგომელი.

თუ რამდენად უახროა ნადირობის ეპიზოდში იმ თორმეტი მონის უარყოფა, რომლებიც ჯერ როსტევეანის და ავთანდილის მხლებლები იყვნენ, ხოლო შემდეგ კი ტარიელის დასაჭერად იქმნენ გაგზავნილნი მეფის მიერ, იქედან სჩანს, რომ ეს მონები შემდგომ, ვეფხის-ტყაოსანის სრულიად უდაო ნაწილებში, რამდენჯერმე არიან გახსენებული. როდესაც ავთანდილი შეეყრება ტარიელს ქვაბში, ის აგონებს მას პირველი შეხვედრის ამბავს:

1. გახსოვსა, ოდეს დახოვე მონები არ საპყრებია:

2. ვითა ქაჯი დავგვმალე, მონებიცა დავაფუთეთ.

*) ამგვარადვე ი. ჭავჭავაძის „აჩრდილნი“ ჩვეულებრივი ყმა დასახელებულია მონად:

1. აჯერ უფალი და მისი მონა!

2. მონამ მწუჟარეჟ გულს გაიღიმა.

3. მონა ბედშავი, მონა საწყალი. და სხვა.

ტარიელსაც აგონდება:

რა მონანი შესაპყრობლად მომწიენით, გაგულვანდით.

პოემის ბოლოში ის ეუბნება როსტეევანს:

დავხოცე მონა მრავალი, მსახური სრისა თქვენისა.

ამასთანავე უდავოა, რომ ეს თორმეტი მონა „სპანი“-დან, ან, თუ გნებავთ, „milletes“-დან იყვნენ გამოყოფილი. ისინი არა თუ შედიოდნენ როსტეევანის ლაშქარში, არამედ მეტიც — ითვლებოდნენ იქ როგორც საუკეთესო მეომრები („ახლოს უთქს მონა თორმეტი უმხნესი სხვათა მხნეთასა“). სპა, სპანო — გრამატიკულად შემკრებითი სახელია, ისე როგორც ლაშქარი. მაგრამ მაშინ როდესაც ამ უკანასკნელიდან წარმოებულია „მოლაშქრე“, „სპა“-დან ამგვარი ფორმის სიტყვა არ არსებობს. ამიტომ, როდესაც რუსთაველს ნადირობის დროს „სამზოდ“ გაწვეული „სპანი“-დან ცალკე თორმეტ კაცზე უხდება ლაპარაკი, მათ ის ხან ყმებს უწოდებს, ხან მონებს, იმისდა მიხედვით, თუ როდის რა ზომის სიტყვა ესაჭიროებამას ლექსში, რადგან მისთვის ეს სიტყვები ან სრულებით არ განსხვავდებიან მნიშველობით ერთმანერთისაგან ან ძალიან ცოტათი. როგორც დავინახეთ, ამ თორმეტ მონაზე შემდეგაც არის ლაპარაკი, და იქედან უკვე სრულიად აშკარად სჩანს, რომ ისინი როსტეევანის „სპანი“-დან იყვნენ გამოყოფილი. ავთანდილი უამბობს ფრიდონს:

1. მეფემან სპანი შეპყროპად შეუზახა და წყრებოდა.

2. მათ სპათაგან ვერ შეპყრობა ცნეს მეფეთა მეტად მწყრლოთა.

ზემოთ კი იგივე ავთანდილი ამ სპას მონებს უწოდებს. გარდა ამისა, რომ აქ მონები და სპა ერთსა და იმავეს ნიშნავს, ეს უდაოდ სჩანს ტარიელის სიტყვებიდან, რომლითაც ის მიმართავს როსტეევანს:

მე შენთა სპათა ვაჩვენე ნიშანი რამე წყენისა,

დავხოცე მონა მრავალი, მსახური სრისა თქვენისა.

მონა არ არის ისეთი უფლება აყრილი პიროვნება ვეფხის-ტყაოსანში, როგორც ეს აკად. ნ. მარრს და მის მიმდევრებს ჰგონიათ. აი რასა სწერს ნ. მარრი ორი ტაეპის შესახებ ნადირობის ეპიზოდის დან, სადაც მონებზეა ლაპარაკი:

Автор вставки этих двух четверостиший не понял, что в свидетели должны были быть призваны витязи, добрые витязи. ყმანი, კარგი ყმანი. Он ყმა принял в зночении раба (это значение тоже присуще у слова, но не у Шоты), и вместо описания жюри из витязей идет соображение о призываемых двенадцати рабах — мონа мონа: рабы должны сыграть роль судей-ценителей в состязании царя с витязем Авандидом! это полная бессмыслица..*)

*) Н. Я. Марр, „Витязь в Борсовой Шкуре“... გვ. 433

აბა ვნახოთ ეხლა, თუ რას იტყვის ყოველივე ამის გარშემო ვეფხის-ტყაოსანის რეაქციები. რო შ ა ქ ი ს შესახებ აი რა სწერია პოემაში:

როშაქ მონაა, თავადი მონისა ბევრ-ათასისა.

ეს როშაქი, როგორც წარჩინებული პიროვნება, დის დასატირებლად უნდა გაჰყოლოდა დედოფალს. ის, ეტყობა, ვეზირი უნდა ყოფილიყო ქაჯეთის სამეფო კარზე. ეხლა გავიხსენოთ როსტევიანის სიტყვები ნადირობის წინ:

თორმეტი ჩემად ისრისა ღომრთმელად, მოსახმარებლად,
ერთი შენი შერმადინ არას მათად დასადარებლად —

და ვიკითხოთ, თუ ვინ იყო შერმადინი? — ის იყო, როგორც ცნობილია, ავთანდილის მონა. რას წარმოადგენდა იგი? როდესაც ავთანდილი გაემგზავრა პირველად ტარიელის საძებნელად, მან წასვლის წინ თავის საიდუმლოება შერმადინს გაანდო და შემდეგ აი რას ეუბნება მას:

ვართ უმოყვრესნი მე და შენ ყოველთა პატრონ-ყმათასა,
ამისთვის გნუჟავ სმენ-სა შენ ამა ჩემთა ხმათასა;
ჩემ-წილ დაგაგდებ პატრონად, თავადად ჩემთა სპათასა,
ამა საქმესა ვერა ვიქ მე განდობათა სხვათასა.

ლაშქართა და დიდებულთა ალაშქრებდი, პატრონობდი,
დარბაზს კაცსა გაგზავნიდი და ამბავსა მათსა სცნობდი,
წიგნსა სწერდი ჩემმაგიერ... და სხვ.

ამის შემდეგ ავთანდილი სწერს წერილს „ყმათა მიმართ“, რომელშიაც ის ატყობინებს მათ:

მე შერმადინ დამიგდია, ჩემად კერძად პატრონობდეს...
ამას ასრე ჰმორჩილობდეთ, არის ვითამც ავთანდილი.

მერმეთა:

შერმადინ ერთად შეყარა ხასნი და დიდებულები,
უჩვენა იგი უსტარი, ამბავი მისი თქმულები.

ეს ხასნი და დიდებულები სწუხან ავთანდილის წასვლას, მაგრამ შერმადინს ეუბნებიან: „უშენოსა საჯდომი და ტახტი მისი ვისმცა მისცა!“ —ო, და ბოლოს:

იგი მონა აპატრონეს, ყველაკამან თაყვანი სცა.

აი ესეც თქვენი მონა! ამის შემდეგ აკადემიკოსი ნ. მარრი და პ. ინგოროყვა სერიოზულად ფიქრობენ დაგვარწმუნონ იმაში, რომ შერმადინს და იმ თორმეტ მონას, რომლებიც ალბად ისეთივე „მონები“ იყვნენ, როგორც შერმადინი, უფლება არა ჰქონდათ როსტევიანისა და, ავთანდილის შეჯიბრების დროს მსაჯულებად გამოსულიყვნენ! ვს ეწინააღმდეგება არა თუ „ვეფხის-ტყაოსანის რეაქციებს“, არამედ ყოველგვარ რეალურ მიდგომას ამ პოემისადმი.

წავიდეთ წინ და განვიხილოთ პ. ინგოროყვას მესამე მოსაზრება;

„ე. დამოუკიდებლად ყოველივე ამისა თვით 'შინაარსი ამ ყალბი სტროფისა უცნაურია: გამოდის, რომ ეს მონები ეხლა იწყებენ ნადირობის სწავლას!—მეფე უხსნის თუ როგორ უნდა მოიქცენ მონადირენი:

მოდით ჩვენთანა ვლიდითა...

მშვილდსა ფიცხელსა მოგვემდით...

ისარსა მოგვართმიდითა...

ნასროლსა შედარებდით...

ნაკრავსა დასთვალვიდითა....

ეს არის ტიპიური ვულგარი, პროტოკოლური სტილი ყალბის-მქნელისა“.

პ. ინგოროყვა ჩვენში სამართლიანად პოეზიის ერთ-ერთ საუკეთესო დამფასებლად ითვლება; ამისათვის განსაკუთრებულ გაცეზებას იწვევს ჩემში მისი მსჯელობა აქ და „რუსთველიანას“ ზოგიერთ სხვა ადგილებში. როგორცა სჩანს ყალბისმქნელობის იდეას თვალების ახვევამდე გაუტაცნია იგი. ამ ტაეპში ვულგარობის ნასახიც კი არ არის მოკვეთილი, ლაპიდარული გამოხატვა ბრძანებისა მკვლევარს პროტოკოლურ სტილად მოსჩვენებია. გარდა ამისა, რით არის უცნაური ამ ტაეპის შინაარსი? განა პოემაში აწერილი ნადირობა ჩვეულებრივია, რომ მონებს დარიგება არ დასჭირვებოდა? ნუ თუ „ნასროლის შედარება“ და „ნაკრავის დათვლა“ ყოველგვარი ნადირობის დროს იყო საჭირო? მაგრამ მაინც თუ ასე კრიჭაში ჩაუდგებით ტაეპის შინაარსს, მაშინ ხომ რუსთაველის ტაეპთა უმეტესი ნაწილიდან მხოლოდ ისეთი ცალკე ფრაზები დაგვრჩება, რომლებიც აუცილებელია მოთხრობის მსვლელობისათვის. რა საჭირო იყო, მაგალითად, მონადირეებისადმი გაცემულ ბრძანებაში, გარდა „დაცევით ჯოჯი მრავალისა“, კიდევ „მინდორნი მოიარენით“ და „თავნი ამისთვის არენით“? მათ ხომ უნდა სცოდნოდათ, რომ ნადირის მოსარეკად მინდვრების მოვლა იყო საჭირო? ან რისი მაქნისია ტარიელის საძებნელად ვაგზავნილი კაცებისადმი გაცემულ ბრძანებაში ასეთი ფრაზები: „პატიჟთა თაჯიმცა რაუ დარიდეთა“ და „...სხვად ნურად მოიკლიდეთა“? ამ უკანასკნელი სიტყვების ზედმეტობა და ნაძალადეობა, რომლის გამო არავის აზრად არ მოსვლია ეს ადგილი ყალბად გამოეცხადებინა, მართლაც აშკარაა, მაგრამ ზემოხსენებულ ტაეპში კი თორმეტი მონის შესახებ თავის ადგილზეა ყოველი სიტყვა.

პ. ინგოროყვას მეოთხე და უკანასკნელი მოსაზრება (d) შეეხება ჩემი მკითხველებისათვის კარგად ცნობილ ამბავს—ნათქვამის განმე-

ორებას. მკვლევარს მოჰყავს სანიმუშოდ ორი ადგილი „ნამდვილი“ ტექსტიდან და მათი პარაფრაზები „ყალბი“ ადგილიდან შემდეგი სახით:

ნამდვილ ტექსტში:	ყალბ სტროფში:
მოვიდა ჯოგი ნადირთა	დაიწყო მოსვლა ნადირთა
ანგარიშ-მიუწდომელი.	ყოვლათა მინდორთა კიდითა.
აჰა მშვილდი და ისარი	მშვილდა ფიცხელსა მოგვეცემდით,
და მკლავი დაუშრომელი.	ისარსა მოგვართმედიდა!

ამ ნიმუშების შესახებ პ. ინგოროყვა სწერს:

„ნუ თუ ასეთი უმწეო განმეორება თავისივე თავისა სულ ორი სტროფის მანძილზე შესაძლოა მიეწეროს რუსთაველს, პოეტს დევნიტ: „გრძელი სიტყვა მოკლედ ითქმის შაირია ამაღ კარგი!“ ყველა ეს ნიშნები ჩასაკვირველია ეჭვს გარეშე აყენებს, რომ ეი სტროფი ყალბია.

მეორე ზემოთ მოყვანილ ნიმუშზე ზედმეტია შეჩერება, ვინაიდან იქ რაიმე უხერხულ განმეორებას ადგილი არა აქვს,—მშვილდსა და ისარზე იქ სულ სხვა და სხვა მიმართებიტათაა ლაპარაკი. პირველი კი მართლაც ერთი შეხედვით ნათქვამის სრულიად უმწეო განმეორებას წარმოადგენს. რუსთაველის თავყანისმცემელ მკითხველს გაუძნელდება, რომ პ. ინგოროყვას არ დაუთანხმოს ამ შემთხვევაში; მაგრამ მოვიყვანოთ აქ მთლიანად ეს ორი ტაეპი და ვნახოთ, თუ მართლა ასე უმწეოდ იმეორებს პოეტი თავის თავს. აი ეს ტაეპები:

უბრძანა: მონა თორმეტი მოდით, ჩემთანა ვლიდითა,
მშვილდსა ფიცხელსა მოგვეცემდით, ისარსა მოგვართმედიტათა;
ნაკრავსა შეადარებდით, ნასროლსა დასთვალვიდითა.
დაიწყო მოსვლა ნადირთა ყოვლგნით მინდორთა
კიდიტა.

მოვიდა ჯოგი ნადირთა ანგარიშ-მიუწდომელი,
ირემი, თხა და კანჯარი, ქურციკი მალლამხლდომელი,
მას პატრონ-ყმანი გაუხდეს,—ჭკრეტადმცა სჯობდა რომელი?
აჰა მშვილდი და ისარი და მკლავი დაუშრომელი!

აი ეს სულ სხვა არის! აქ ადგილი აქვს არა ერთი და იმავე სიტყვების უმწეო განმეორებას, არამედ ერთ-ერთ ბრწყინვალე პოეტურ ხერხს, რომელიც პოეზიისათვის უძველესი დროიდან არის ცნობილი და რომელსაც სახელად ანადიპლოზისი ეწოდება. ჩვენ რომ ავიღოთ, მაგალიტად, ფსალმუნდიდან ასეთი სიტყვები:

უფალი სუფევს, შეენიერება შეიმოსა,
შეიმოსა უფალმან ძალი და აგრე შეირტყა,

სადაც ანადიპლოზისია მოცემული, და დაუპირისპიროთ ერთ-მანერთს ეს ორი სტრიქონი, როგორც ამას პ. ინგოროყვა სჩა-

დის რუსთაველის სტრიქონების მიმართ, შესაძლებელია ისეთი შთაბეჭდილება შეიქმნეს, რომ ერთი მათგანი მეორეს უმწეო განმეორებად მოგვეჩვენოს. ზემოთ მოყვანილი შემთხვევა რუსთაველისათვის უაღრესად დამახასიათებელია. მართალია, ეს არ არის სასტიკად განსახლვრული ანადიპლოზისი, რომელიც თანამედროვე განმარტებით ეწოდება ერთი სალექსო სტრიქონის დაწყებას იმ სიტყვით ან ფრაზით, რომლითაც წინა სტრიქონი დასრულდა, მაგრამ მისი მხატვრული ეფექტი სრულიად იგივეა. რუსთაველი იწყებს ხშირად ტაეპს ისეთი სტრიქონით, რომელშიაც განზრახ მოცემულია წინა ტაეპის უკანასკნელი სტრიქონიდან ცალკე სიტყვა ან ფრაზა, ზოგჯერ შეცვლილი, ზოგჯერ უცვლელი სახით, და ამ გზით მომდევნო ტაეპი რაღაც მომხიბლავი გენეტიური კავშირით იკვრება წინამორბედ ტაეპთან.

მაგალითად, ნესტან-დარეჯანის პირველ წერილში ტარიელი-სადმი ერთი ტაეპი ასე თავდება:

რომე წელან მოგეხვიენეს, იგი ჩემთვის არიდენო.

შემდეგი ტაეპი კი დაწყებულია ასე:

იგი მე მომეც რიდენი, რომელნი წელან გეხვიენეს.

ეს ბგერითი და აზრობრივი განმეორება აქ, გარდა ნათქვამისათვის ხაზის გასმისა, ჰქმნის რაღაც გრაციოზული ექსტით უკან მიბრუნების მოულოდნელ შთაბეჭდილებას. *)

მოვიყვანოთ კიდევ ნიმუში რუსთაველის მიერ თავისივე სიტყვების ასეთი „უმწეო განმეორებისა“. როდესაც ავთანდილმა ნესტან-დარეჯანის წერილი მიუტანა ტარიელს შამშის პირს, სადაც მას ლომი მოეკლა ხმალით, მოულოდნელი სიხარულით ელდახაცემი ტარიელი გულშემოყრილი დაეცა მიწაზე. შეწუხებულმა ავთანდილმა ამგვარად სცადა მისი მობრუნება:

უცნობო-ქმნილი ტარიელ ძეს მსგავსად ნატურალისად.
ავთანდილ ადგა, გამოვლნა შამშნი საქებრად წყალისად;
მან ჰპოვა სისხლი ლომისა, მოაქეს საესებლად ალისად.
მკერდსა დაასხა, გავებნა ლაჟვარდი ფერად ლალისად.

ავთანდილ მკერდსა დაასხა მას ლომსა სისხლი
ლომისა.

ტარიელ შეკრთა, შეინძრა რაზმი ინდოთა ტომისა;
თვალნი აღახვნა, მიეცა ძალი ზეწამოჯდომისა.
ლურჯად ჩანს შუქი მთვარისა, მზისაგან შუქ ნაკროთომისა.

*) ა. სარაჯიშვილისა და ი. აბულაძის აზრით კი აქ ყალბისქმნელის ბორჯბტი ხელია გარეული.

ამ მეორე ტაეპის პირველ სტრიქონში ყველა სიტყვები, გარდა ერთი უმნიშვნელო სიტყვისა „მას“, გადმოტანილია წინა ტაეპიდან. აღარაფერს ვიტყვი იმ ბრწყინვალე ეფექტის შესახებ, რომელსაც აქ ეს სიტყვების განმეორება იძლევა. *)

აი კიდევ ერთი შესანიშნავი მაგალითი იმისა, თუ როგორ აკავშირებს რუსთაველი ტაეპებს ერთიმეორესთან სიტყვების განმეორებით.

შენმან მზემან, უშენოსა არვის მიხვდეს მთვარე შენი,
შენმან მზემან, ვერვის მიხვდეს, მოცავიდნენ სამნი მზენი:
აქა თავსა გარდავიტყვე ახლოს მახლან დიდნი კლდენი;
სული ჩემი შეივდრე, ზეცით მომხვდეს ნუთუ ფრთენი.

ღმერთსა შემევედრე, ნუთუ კვლა დამხსნას სოფლისა შრომასა,
ცეცხლსა, წყალსა და მიწასა ჰაერთა თანა ძრომასა;
მომცნეს ფრთენი და აღვფრინდე, მივხვედე მას ჩემსა ნდომასა,
დღისით და ღამით ვხედვიდე მზისა ელვათა კრთომასა.

მზე უშენოდ ვერ იქნების რადგან შენ ხარ მისი წილი,
გალანამცა მას იახელ, მისი ეტლი არ თუ წბილი.
მუნა განაზო, მასვე გსახო, განმინათლო გული ჩრდილი.
თუ სიტოცხლე მწარე მქონდა, სიკვდილიმცა მქონდეს ტკბილი.

მე სიკვდილი აღარ მიმიძიმს, შემოგვედრებ რადგან სულსა,
მაგრა შენი სიყვარული ჩავიტანე, ჩამრჩა გულსა;
მომეგობხოს მოშორებდა, მემატების წყლული წყლულსა;
ნუცა მტირ და ნუცა მიგლოვ ჩემო ჩემსა სიყვარულსა.

აქ ყოველი ტაეპის უკანასკნელ სტრიქონში არის ერთი ისეთი მნიშვნელოვანი სიტყვა, რომლიდანაც შემდეგი ტაეპი ისე გამოდის, როგორც ყვავილი კვირტიდან. შექმნილია აზრთა მიმდინარეობის რალაც განუწყვეტელი ჯაჭვი, რომლის რგოლებს ტაეპის საზღვრებზე განმეორებული სიტყვები წარმოადგენენ. რუსთაველის მიერ თავისივე სიტყვების ანგვარ განმეორებაში ჩვენ უნდა დავინახოთ არა ყალბის-მქნელის უმწეო ლულული, არამე განსაკუთრებულ გამახვილებამდე მიყვანილი პოეტური კულტურა.

*) სამაგიეროდ არ შემიძლია მოკლედ არ შევეხუ ამ დიდებული ტაეპების საერთო სილამაჯეს. დააკვირდით, როგორი სურათი იშლება აქ. გულშემოყრილი ტარიელის მოსაბრუნებლად ავთანდილს წყალის მაგიერ ახლად მოკლული ლომის სისხლი მოაქვს პეშვიტ, — „მკერდსა დაასხა, გავებდა ლაყვარდი ფერად ლალისად“. მხოლოდ გრანდიოზულ შთაგონებას და პოეტური შემოქმედების პროცესში უკიდურეს გაფიცებამდე მისულ ფანტაზიას შეეძლო ამ სურათის ჯერ წარმოდგენა და შემდეგ ასეთივე შეუდარებელი ფორმით გადმოცემა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ერთი მეტაფორა მეორე ტაეპში: „ტარიელ შეკრთა, შეინძრა რაზმი ინდოთა ტომისა“. აქ ლაბაოაკია მობრუნებული გმირის შავი წამწამების შერხვევაზე. რუსი პოეტი ფეტი ჰაფიზის ერთი მეტაფორის შესამბ, სადაც სპარსელი პოეტი ლამა-

ამის შემდეგ შეეჭირდეთ პ. ინგოროყვას მხოლოდ მთავარ მოსაზრებებზე „ნადირობის“ გარშემო.

მკვლევარი დაუინებით იმეორებს რამდენიმე ადგილას, რომ რუსთაველის მიზანი იყო ეჩვენებია, ვითომც მეფე და ავთანდილი ორივე უცდომელი მშვილდოსნები იყვნენ და მხოლოდ ყალბისმქნელს მიუნიჭებია ავთანდილისათვის უპირატესობა ამ მხრით. ნადირობაში ჯერ ნათქვამია ორივე მონადირის შესახებ: „ჭკვეტადმცა სჯობდა რომელი“, ხოლო შემდეგ კი ავთანდილს ექცევა მეტი ყურადღება („ავთანდილის შემხედველთა: ჰგავსო ალვას ედემის ხეს“). ამ გარემოების გამო პ. ინგოროყვა სწერს შემდეგს (გვ. 81):

„ეს ყალბი ეპაზოდი ნადირობის შედეგის შესახებ თავისი შინაარსით ეწინააღმდეგება ნამდვილ ტექსტს. მკითხველმა უკვე იცის, რომ თითონ ნადირობის აღწერაში მეფე და ავთანდილი ორივე წარმოდგენილი იყო, როგორც უცდომელი მშვილდოსნები... ხოლო ნადირობის შედეგის გადმოცემაში ყალბისმქნელი მხოლოდ ავთანდილს მიაწერს უცდომელობას“.

არსებობს მართლა რაიმე წინააღმდეგობა იმაში, რომ რუსთაველი ჯერ ორივე მონადირეს ერთნაირად აქებს („ჭკვეტადმცა სჯობდა რომელი“), ხოლო შემდეგ კი ის უპირატესობას თანდათან ავთანდილს ანიჭებს? აქ ადგილი არა აქვს იოტიის ოდენ წინააღმდეგობას. პ. ინგოროყვას დაეიწყნია პოემაში და საერთოდ მხატვრულ ნაწერებში მიღებული ჩვეულებრივი წესი: როდესაც მწერალი ორ მოპირდაპირე პიროვნებას ერთმანერთს შეაჯახებს, ის თავიდანვე კი არ ააშკარავებს იმის უპირატესობას, ვინც ბოლოს იმარჯვებს, არამედ ხშირად, პირიქით, რომ ფინალი მოულოდნელი იქნეს და მკითხველის ინტერესი გაძლიერდეს, უპირატესობას ჯერ იმას ანიჭებს, ვინც ბოლოს უნდა დამარცხდეს. გავიხსენოთ თუნდაც „შაჰნამედან“-ის ეპიზოდი, სადაც აწერილია როსტომისა და ზურაბის ომი და რკენა, რომელიც რამდენიმე დღე გაგრძელდა. იქ გამარჯვება ჯერ თითქო ზურაბის მხარეზეა: მან დასცა როსტომი („მედგრად დასცა მიწაზედან, პირი მტვერსა გაურია, ვითა ვეფხი ზედ შეახტა, შვილი

ზი ქალის შავ თვალ! სასტიკ ზანგს ადარებს. შენიშნავს შემდეგს: აი ნამდვილი გადმოხტომა მეშიდე სართულიდან, მაგრამ სამაგიეროდ რა პოეზია არისო. თუ ეს ასეა, მაშინ რუსთაველის შემოთმოყვანილი ბეტაფორა თავისი მოულოდნელობით უდრის მეთორმეტე სართულიდან გადმოხტომას, მიუხედავად იმისა, რომ იგი პოეზიის მიუკარებელი სიმაღლეებიდან იმზირება.

რუსთაველის ბეტაფორა ჯერ შესწავლილი არ არის. ეგებ გადაჭარბებულ ნათქვამი არ იქნეს, თუ ვიტყვით, რომ რუსთაველს, როგორც ბეტაფორის უდიდეს ოსტატს, შეძლება ბ.დალი არ ჰყვანდეს მსოფლიო პოეზიაში.

მამას მოერია“) და ამ უკანასკნელმა მხოლოდ მოტყუებით გადაიჩინა სიკვდილისაგან თავი; მაგრამ ბოლოს მაინც როსტომი ამარცხებს და ჰკლავს ზურაბს. ან კიდევ, ვინ წარმოიდგენდა, რომ ალ. ყაზბეგის „ელეონორა“-ში კრეჭიაშვილი ასლან გირეის დაამარცხებდა? აკაკი წერეთელი „თორნიკე ერისთავში“, ორბელიძისა და აფრანიკის შეტაკების ეპიზოდში სწერს შემდეგს: „მოლუნეს მშვილდი მოსდევს საცერე და ერთმანეთსა სტყორცეს ისარი, მაგრამ ორივემ სწორი სიმარდით მას მიაგებეს მათ-მათი ფარი“. ბოლოს ორბელიძე ამარცხებს აფრანიკს, და თუ ისე ვინსჯელვებთ, როგორც პ. ინგოროყვა მსჯელობს „ნადირობის“ გარშემო, გამოდის, რომ „თორნიკე ერისთავის“ ამ ეპიზოდში ადგილი აქვს წინააღმდეგობას, ვინაიდან აკაკის ზემოთმოყვანილი სიტყვებიდან სჩანს, რომ ორივე მებრძოლი ერთნაირი სიმარდით ხმარობდა იარაღს.

სწორედ ამგვარსავე მოვლენას აქვს ადგილი ნადირობის ეპიზოდში. რუსთაველს რომ ავთანდილის უპირატესობა თავიდანავე გამოემჟღავნებია, მას რომ ნაცვლად სტრიქონებისა:

ცხენთა მათთა ნატერფალნი მხესა შუქსა წაუხმიდეს;
მიჰხოდეს და მიისროდეს, მიხდორს სისხლსა მისხმიდეს
მხეცნი მათგან დაკოდინი ბიჯსა წალმა ვერ წასდგმიდეს—

ეთქვა, — „ავთანდილის ცხენი ქარივით მიჰქროდა, როსტევიანის მიფორხილებდა, ავთანდილის ისარი ფეხს არ ადგმევინებდა ნადირს, როსტევიანი კი უფრო ხშირად მიწაში აკვრევიანებდა თავს ნადირისათვის დამიზნებულ ისრებს“, მაშინ ხომ როსტევიანის და ავთანდილის შეჯიბრებას არავითარი გამართლება და ინტერესი აღარ ექნებოდა.

პ. ინგოროყვას მოჰყავს ერთი, პირველი შეხედვით თითქო მნიშვნელოვანი მოსაზრება. ის სწერს:

„როგორ მოხდა, რომ წყლის პირას ჩამომბტარი მეფე და ავთანდილი ვერ ხედავენ მათ თვალწინ მყოფ ვეფხის-ტყაოსანს, და შენიშნავენ მხოლოდ მაშინ, როცა დამთავრდება ეს გრძელი ამბავი ნადირთა დათვლისა, მოხსენებებისა, ავთანდილის უპირატესობის გამორკვევისა. რასაკვირველია, ასეთი შეუსაბამობა გამოწვეულია მხოლოდ იმით, რომ აქ სრულიად უადგილოდ არის ჩართული ეს ყალბი ამბავი ნადირობის შედეგებზე“.

საქმე იმაშია, რომ აქ პ. ინგოროყვას ყურადღებას ერთი გარემოება გამოჰპარვია. წყლის პირას მჯდომი ტარიელი როსტევიანისა და ავთანდილის „თვალის წინ“ კი არ იყო, როგორც ეს მკვლევარს წარმოუდგენია, არამედ საკმაოდ მოფარებული მათი თვალისაგან. იმ ადგილის სიტუაცია, სადაც ნადირობა შესწყდა, ჩვენ ამგვარად შე-

გვიძლია წარმოვიდგინოთ: მონადირეთაგან გადარბენილი მინდორი თავდება ღელით, რომელსაც ნაპირზე კლდეები და ტყე მიუყვება:

მინდორსა იქით წყალი დის და წყლისა პირსა კლდენია,
ნადირნი ტყესა შეესწრნეს, სადა ვერა რბიი ცხენია.

მაშასადამე, მინდორში ჩამომხტარ მეფესა და ავთანდილს არ შეეძლო დაენახათ წყლის პირას მჯდომი ტარიელი, რომელიც ალბად ღელის მეორე მხრით მდებარე ველებიდან მოსულა და ცხენი გადმომხტარს შეუყვანია ღელეში. ტარიელს პირველად აძინევენ არა როსტევანი და ავთანდილი, არამედ მათი მხლებლები რომლებიც შეჰყვენ ტყეში შესწრებულ დაკოდილ ნადირს („ნადირნი ტყესა შეესწრნეს, სადა ვერა რბის ცხენია“) და იქ თავს წაადგენ მტირალ ჭაბუკს. ვეფხის-ტყაოსანის საბოლოო რედაქციიდან არა სჩანს აშკარად, თუ ვინ შეხედა პირველად ტარიელს, მაგრამ პოემის ვარიანტებში შენახულია პირდაპირი ცნობა ამის შესახებ („მნახავნი მოდგეს, ჩვენ ვნახეთ ტურფა რამ სანახავია“), რაც, სხვათა შორის იმის უდაო მაჩვენებელია, რომ რუსთაველს თავის პოემა რამდენიმეჯერ გადუკეთებია. ამ ადგილს ვრცლად განვიხილავ ქვემოთ, იმ თავში, სადაც ლაპარაკი იქნება ვეფხის-ტყაოსანის ვარიანტებზე.

პ. ინგოროყვას მოჰყავს კიდევ ერთი შემდეგი მოსაზრება ამ საკითხის გარშემო:

„არის კიდევ ერთი გადამწყვეტი მნიშვნელობის ჩვენება, რომელიც ამტკიცებს, რომ ნადირობის შედეგის აღწერა ყალბია. მართლაც შეიძლებაოდა თუ არა ჯერ კიდევ ყოფილიყო საუბარი ნადირობის შედეგის შესახებ? რასაკვირველია არა. პოემის შემდეგი მოთხრობიდან ირკვევა, რომ ნადირობა ჯერ კიდევ არ იყო დასრულებული“.

ამ აზრის დასამტკიცებლად მკვლევარს მოჰყავს პოემიდან ადგილი, სადაც ნათქვამია, რომ, როდესაც როსტევანი შეწუხდა ტარიელის გადაკარგვით, მაშინ „ყველაკაი დაიშალა სადაცა ვინ მხეცთა სრვიდა“, რასაც მკვლევარი დაასკვნის: „ამნაირად, ნადირობა ჯერ კიდევ არ ყოფილა დამთავრებული და ნადირობის შედეგებზე საუბარი ჯერ კიდევ ნადირნი იყო“-ო.

ეს მოსაზრება არა თუ „გადამწყვეტი მნიშვნელობის ჩვენება“ არ არის, ჩემის აზრით, სრულიად მოკლებულია რაიმე მნიშვნელობას. როსტევანისა და ავთანდილის ცხენიდან გადმომხტომით გათავდა მათი შეჯიბრება და არა ნადირობა საერთოდ. ამის შემდეგ „სამზოდ“ გაწვეულ ლაშქარს, და ნადირის მოსარეკად გაგზავნილ მონადირეებს იმდენი შეეძლოთ. ენადირნათ გამომფრთხალ ნადირზე, რამ-

დენიც მათ სურდათ. ბატონები რომ გაათავებენ ჭამას, მოსამსახურენი სხდებიან იჯრათ, მეფე-დედოფალი რომ სუფრიდან ადგება, მაყრიონი კიდევ განაგრძობს ქეიფს,—რა არის აქ არაჩვეულებრივი? განასტრიქონიდან „ყველაკი დაიშალა, სადაცა ვინ მხეცთა სრვიდა“ აშკარად არა სჩანს, რომ აქ სხვა მონადირეებზეა ლაპარაკი და არა როსტევიანსა და ავთანდილზე? ამ უკანასკნელების მიერ დაკოდინადირებს სპეციალურად დანიშნული პირები ადევნებდნენ თვალ-ყურს და, მაშასადამე, იმის გამოსარკვევად, თუ რომელი დარჩა მათ შორის გამარჯვებული, სრულიად არ იყო საჭირო ნადირობის შეწყვეტა საერთოდ.

საინტერესოა ერთი გარემოება. როგორც ვიცით, ვეფხის-ტყა-ოსანის ზოგიერთ ხელნაწერებში არის ბევრი ისეთი ტაეპი, რომელიც ვარიანტების ხასიათს ატარებს. კერძოთ არსებობს „ნადირობის“ ეპიზოდის ვარიანტი. ეს ვარიანტი შესრულებულია გაცილებით უფრო სუსტად, მაგრამ მისი შინაარსი თითქმის იგივეა, რაც ძირითადი ტექსტის; ნადირობის შედეგი იქაც სავსებით იმგვარია, ესე იგი იქაც ავთანდილი იმარჯვებს მეფეზე. აი ზოგიერთი ადგილები იქედან ავთანდილის შესახებ:

1. ისრითა ეტლსა დაბამს, არ უჩანს მისი სწორია.
2. თქვეს ავთანდილ აჯობაო..
3. მონათა ჰკადრეს: „მეფეო, ვერ მოგახსენებთ რიდითა, ლომსა ავთანდილს უფროსი მოუკლავს ოცდაშვიდითა.

თუ ჩვენ პ. ინგოროყვას შეხედულებას მივიღებთ ნადირობის შედეგის შესახებ, მაშინ გამოდის რალაც ორსართულიანი ყალბისმქნელობა: რუსთაველის „ნადირობის“ ეპიზოდს გასჩენია ყალბისმქნელი (ის, რომელსაც პ. ინგოროყვა ჰგულისხმობს), ხოლო ამ ყალბისმქნელის ნაწარმოები კიდევ სხვა ყალბისმქნელს შეულამაზებია. ეს მეორე ყალბისმქნელი ყოფილა, ასე ვსთქვათ, ყალბისმქნელი კვადრატში. ეს ზომ საზღაპრო ამბავია და ამაზე ლაპარაკიც არა ღირს.

პ. ინგოროყვას არ უნდა, რომ მისი მოსაზრება ამ ეპიზოდის შესახებ მხოლოდ ტექსტის ანალიზის ნიუანსებზე დამყარებული, ე.ი. ჰერში გამოკიდებული იყოს; ამიტომ მას მოუხნახავს ერთხელნაწერში—*Q-ხელნაწერში*—ნადირობის ეპიზოდიდან ერთი სიტყვის განსხვავებული წაკითხვა, რომელსაც ის ობიექტიური ხასიათის საბუთად იყენებს. აი თურმე რისთვის სჭირდებოდა მას ამ *Q-ხელნაწერის* პრესტიჟის აწევა! ადგილი, რომელიც პომის ყველა ხელნაწერში იკითხვის: „იგი მაშვრალნი ორნივე მოსწყდეს, რაზომცა მხნენია“, *Q-ხელნაწერში* შემდეგი სახით ყოფილა წარმოდგენილი: „იგი მაშვ-

რალნი გარდახდეს, მოსწყდეს, რაზომცა მხნენია“. საკვირველია, პ. ინგოროყვა ანგარიშს არ უწევს იმ გარემოებას, რომ ვეფხის-ტყა-ოსანის არცერთი რედაქცია, ხელნაწერი თუ ბეჭდვითი, არ უარჰყოფს „ნადირობის“ შედეგს, ხოლო ერთი სიტყვის ერთ ხელნაწერში სხვანაირ წაკითხვას კი ასეთ დიდ მნიშვნელობას აწერს. ვეფხის-ტყა-ოსანის ტაეპთა უმეტეს ნაწალში ყოველთვის მოიპოება ისეთი ცალკე სიტყვა ან ფრაზა, რომელსაც პოემის ესა თუ ის ხელნაწერი განსხვავებულად ჰკითხულობს, მაგრამ ეს არის უმთავრესად გადამწერთა აუცილებელი შეცდომების ნაყოფი.

მაინც განვიხილოთ, თუ როგორ იყენებს პ. ინგოროყვა ამ სტრიქონის განსხვავებულ წაკითხვას. მისი აზრით, ნადირობის ეპიზოდის ნამდვილი ტექსტი თავდება ამ სტრიქონით, ხოლო შემდეგ კი ყალბისმქნელის მიერ ჩამატებული ტაეპები მიდის. ვითომც ყალბისმქნელს, იმ მოსაზრებით, რომ მას ტექსტის გაგრძელების შესაძლებლობა მისცემოდა, აქ სიტყვა „გარდახდეს“, რაც ნადირობის გათავებას ჰგულისხმობს, შეუცვლია სხვა სიტყვით („ორნივე“-თი), ხოლო ცნობა ცხენებიდან ჩამოხტომის შესახებ გადაუტანია თავისი ყალბი დამატების ბოლოში („იგი ორნივე საგრილოდ გარდახდეს ძირთა ხეთასა“). მკვლევარის ასეთი მოსაზრება უეჭველად შემცდარია. საქმე იმაშია, რომ სტრიქონი „იგი მაშვრალნი ორნივე მოსწყდეს რაზომცა მხნენია“ ისედაც აუცილებლად ჰგულისხმობს როსტევანისა და ავთანდილის ცხენებიდან ჩამოხტომას, რაც სჩანს მისი მომდევნო ტაეპიდან, რომლითაც, პ. ინგოროყვას აზრით, ყალბი ეპიზოდი იწყება:

ერთმანერთსა თუ: „მე გჯობო“, სიცილით ეუბნებოდეს,
ამხანაგობდეს, ლალობდეს იქით, და აქათ დგებოდეს.

რას ნიშნავს სიტყვები „იქით და აქათ დგებოდეს“? — რათქმა უნდა იმის, რომ ცხენებიდან უკვე ჩამომხტარნი როსტევანი და ავთანდილი ერთმანერთს, დღევანდელი სიტყვა რომ ვიხმაროთ, რვევრანსებს უკეთებენ, ხუმრობენ და იცინიან*). ამასვე ადასტურებს მესამე მომდევნო სტრიქონიც — „მერმე მოვიდეს მონანი, რომელნი თანა ჰყვებოდეს“, საიდანაც სჩანს, რომ ცხენოსნებისაგან უკან ჩამორჩენილი მონები დაეწივნენ ბატონებს მაშინ, როდესაც ისინი შეჩერდნენ და ძირს გადმოხტნენ. ეხლა დააკვირდით, თუ

*) არას ვამბობ აქ იმის შესახებ, თუ რამდენად დამახასიათებელია ეს მშვენიერი სტრიქონები რუსთაველისათვის და რა მოზღვნილად არის აქ გადმოცემული როსტევანისა და ავთანდილის განწყობილება ერთმანერთისადმი. როგორ შეიძლება მათ სიყალბეზე ლაპარაკი!

როგორ წინააღმდეგობაში ვარდება როგორც პ. ინგოროყვა, ისე მისი ყალბისმქნელი: ის გვარწმუნებს, ყალბისმქნელს ზემოთმოყვანილ სტრიქონში მოუსპია ცნობა მეფის და ავთანდილის ცხენებიდან ჩამოხტომის შესახებო, ხოლო „ყალბი დამატების“ მეორე სტრიქონიდან კი („იქით და აქათ დგებოდეს“) აშკარად სჩანს, რომ ეს ორი მონადირე უკვე ჩამოქვეითებულნი არიან. როგორ მოხდა, რომ ყალბისმქნელი ჯერ ასწორებს რუსთაველის ნამდვილ დედანს იმისათვის, რომ გვაჩვენოს, ვითომც „მეფე დი ავთანდილი ჯერ კიდევ ისევ ცხენებზე სხედან“ (რუსთაველი იანა, 84 გვ.), ხოლო იქვე ორი სტრიქონის შემდეგ თავის ყალბ დამატებაში სრულიად საწინააღმდეგოსა სწერს?! რა თქმა უნდა, არავითარი ამის მაგვარი არც მომხდარა—არავითარ ყალბ დამატებას აქ ადგილი არა აქვს. ხოლო რაც შეეხება იმას, რომ რამდენიმე ტაეპის ქვემოთ ისევ მეორდება ცნობა ცხენებიდან ჩამოხტომის შესახებ („გარდახდეს ძირთა ხეთასა“) ეს, როგორც ზემოთ დავინახეთ, სრულიად ჩვეულებრივი ამბავია ვეფხის-ტყაოსანში. დ-ხელნაწერის განსხვავებული წაკითხვა კი, სავეფხით ადგილი ასახსნელია: ვადამწერს შეცდომით „ორნივე“-ს ნაცვლად ჩაუწერია „გარდახდეს“, ეს მით უფრო შესაძლებელი იყო, რომ ტექსტის აზრით აქ სწორედ ჩამოხტომა არის ნაგულისხმევი. დასასრულ, საჭიროა გადავავლოთ თვალი, თუ რას წარმოადგენს ის შვიდი ტაეპი მთლიანად, რომელიც პ. ინგოროყვას გამოუყვია „ნადირობის“ ეპიზოდიდან, როგორც „ნამდვილი ტექსტი“. ჯერ ერთი, უნდა ითქვას, რომ ორი უკანასკნელი მათ შორის აღებულია არა „ნადირობიდან“, არამედ შემდეგი თავიდან („ნახვა არაბთა მეფისაგან მის ყმისა ვეფხის-ტყაოსნისა“), და, მაშასადამე, ეს ეპიზოდი, პ. ინგოროყვას რედაქციით, შესდგება ნამდვილად არა შვიდის, არამედ მხოლოდ ხუთი ტაეპისაგან. რათ დასჭირდა მკვლევარს ტაეპების ასეთი გადარიცხვა ერთი თავიდან მეორეში? მას დასჭირდა ეს ჯერ ერთი იმისათვის, რომ როგორმე გაედიდებია ყალბად მიჩნეული ტაეპების ამოღების შემდეგ მეტად დაპატარავებული „ნადირობა“. ის გრძნობდა ალბად ერთგვარ უხერხულობას, როდესაც ტექსტის გაწმენდის შემდეგ მას ხელში შერჩა მხოლოდ ხუთი ტაეპი იმ „ნადირობიდან“, რომლის შესახებ ჯერ მარტო წინასწარ ლაპარაკს რუსთაველი 10—12 ტაეპს ანდომებს. მეორე მხრით, „ნადირობის“ ეპიზოდისათვის შემოხსენებული ორი ტაეპის წაბმა მკვლევარს დასჭირდა ერთგვარი სიმეტრიის დასაცავად: 7 ტაეპი რუსთაველის—7 ყალბისმქნელის. გვაგონდება აქ ლახზანის მიერ „ნიბელუნგების“ ტექტის დალაგება: მის მიერ „ყალბი

ადგილებისაგან“ გაწმენდილი პოემის ყოველი ქების ტაეპთა რიცხვი, როგორც ბოლოს გამოირკვა, ისე იყო შერჩეული რალაც მისტიური ხასიათის მნიშვნელობით, რომ უთუოდ შვიდზე იყოფოდა. აქ მხგაესება, რა თქმა უნდა, მხოლოდ გარეგნულია და ის გამოიხატება ნამდვილად არარსებულ სიმეტრიის და წონასწორობის ხელოვნურ შექმნაში.

ცალკე აღსანიშნავია ამ შვიდ ტაეპში ერთი სტრიქონი:

ნახეს!—უცხო მოყმე ვინმე სჯდა მტირალი წყლისა პირსა!..“

3. ინგოროყვას სასვენნი ნიშნები, მძიმე და წერტილ-მძიმე, შეუცვლია განცვიფრების ნიშნებით, რითაც სტრიქონის მოთხრობითი კილოსა და მშვიდი რიტმისათვის. სრულიად მოულოდნელი და ამ ადგილისათვის შეუფერებელი ექსპანსიურობა მიუცია. განსაკუთრებით მიუღებელია პირველი განცვიფრების ნიშანი; რუსთაველის სალექსო სტრიქონმა არ იცის რიტმის დატეხა და კადანსები შუაში, ის გასროლილი ისარივით სწორი და შეუფერხებელი ხაზით მიემართება; გამონაკლისს მხოლოდ ისეთი სტრიქონები შეადგენენ, სადაც ადგილი აქვს ნაწყვეტ-ნაწყვეტი საუბრის გადმოცემას პირველი პირით. 3. ინგოროყვა ანგარიშს არ უწევს ამ გარემოებას, ის ხშირად რუსთაველის ცალკე სტრიქონებს თავისი შესწორებებით რალაც თანამედროვე ლექსის ხასიათს ანიჭებს.

3. ინგოროყვა ანგარიშს არ უწევს აგრეთვე იმ გარემოებას, რომ სხვა და სხვა დროის პოეტები სრულიად არ ხელმძღვანელობენ ერთი და იმავე წერის პრინციპებით. მკვლევარის ცდა, რომ რუსთაველის პოემა რაც შეიძლება მოკლედ და დაწურულად წარმოგვიდგინოს, განომდინარეობს მის მიერ პოეტური შემოქმედების თანამედროვე პრინციპებზე დამყარებიდან, მაშინ როდესაც ეს პრინციპები ნამდვილ პროკრუსტოს საწოლს წარმოადგენს ვეფხის-ტყაოსანისათვის. მე არა ერთხელ აღმინიშნავს ძველი ეპიური პოეზიის თვისებები—აღწერის სისრულე და ხედმეტი დეტალიზაცია, ეპიზოდების განზრახ გაჭიანურება და ამის გამო ნათქვამის ხშირი განმეორება. მოვიყვან აქ ცნობილი რუსი კრიტიკოსის ი. აიხენვალდის აზრს ამის შესახებ:

„Древний, типичный эпос будто читает книгу мира по складам: он не спешит переходить от предмета к предмету, а подолгу сосредотачивается на каждом из них, описывает его во всех подробностях; не раз и не два раза,—прибегает к повторениям“:

რუსთაველიც ასე იქცევა. ის ამბობს: „მოშაირე არა ჰქვიან, ვერას იტყვის ვინცა გრძელად“-ო და მეორე ადგილას: „სიტყვა კარგი

გამოვავო ლექს მრავალმან, ენა მეტმან.“ ვეფხის-ტყაოსანის მკვლევა-რები ამოდ სცდილობენ შეამოკლონ რუსთაველის მრავალი ლექსი და ენამეტობა.

ამით ვასრულებ „ნადირობის“ ეპიზოდის დაცვას ყოველგვარი შემოკლებისაგან..

შემდეგ „რუსთველიანაში“ მიდის თავი „ვეფხის-ტყაოსნის უძველესი ინტერპოლატორი“. ასეთ ინტერპოლიატორად პ. ინგოროყვას მიაჩნია „ვინმე მესხი მეღექსე“. მკვლევარის აზრით, „ციკლიური დამატებანი“, რომელთა რაოდენობა პოემის ვახტანგისეული რედაქციის ფარგლებში ვითომც ოთხას ტაეპამდე აღის, უმთავრესად დაწერილია ამ მესხის მიერ, რომელიც თურმე „საკმაოდ კარგად ჰფლობს ლექსის ტენიკას“. ვიდრე ამ აზრის დარღვევას შეუდგებოდე, მე წინასწარ კათეგორიულად შემიძლია დავარწმუნო მკითხველი იმაში, რომ ეს „ვინმე მესხი“ არის იგივე რუსთაველი და, მაშასადამე. აქ ლაპარაკია იმის შესახებ, რომ რუსთაველი, საქართველოს უდიდესი პოეტი, „საკმაოდ კარგად ჰფლობს ლექსის ტენიკას“!

იმ შეხედულებას, რომ არსებობდა ვიღაც ყალბისმქნელი „მესხი მეღექსე“, პ. ინგოროყვას გარდა, აღიარებენ პოემის თითქმის ყველა მკვლევარები (ს. კაკაბაძე, ი. აბულაძე კ. კეკელიძე); ისინი ემყარებიან უმთავრესად შემდეგი, მათ მიერ ყალბად მიჩნეული, ტაეპის უკანასკნელ სტრიქონს:

გასრულდა მათი ამბავი, ვითა სიზმარი ღამისა;
გარდახდეს, გავლეს სოფელი, ნახეთ სიმუხთლე ჟამისა;
ვის გრძლად ჰკონია, მისთვისცა არის ერთისა წამისა.
გსწერ ვინმე მესხი მეღექსე მე რუსთველისად
ამისა.

პ. ინგოროყვას აზრით, ამ უკანასკნელ სტრიქონში ინტერპოლიატორი აშკარად ამტკიცებს თავის ვინაობას, — „თვით მისივე სიტყვებით იგი სწერს ამ სტროფს რუსთველის თქმულის შესავსებად“—ო. მკვლევარს ჰკონია, რომ სიტყვა რუსთველისად ნიშნავს „რუსთველისათვის, რუსთველის დამატებად“. ნამდვილად კი ამ სიტყვის ასეთი განმარტება სრულიად არ შეეფერება სინამდვილეს. ავიღოთ პოემის სხვა ადგილები, სადაც ამგვარადვე დაბოლოებული სიტყვები გვხვდება, მაგალითად:

ავთანდილ მალვით ცრემლსა სწვიმს, სდის ზღვათა შესართავისად.

ნუ თუ აქ სიტყვა „შესართავისად“ ნიშნავს „შესართავისათვის“ ან „შესართავის მაგიერ“, ან „შესართავის ნაცვლად“, ან კიდევ „შესართავის დამატებად“? ვეფხის-ტყაოსანში საკმაოდ ბევრი სი-

ტყვებია ამგვარი ფლექსიით (უმთავრესად რითმებში) და არსად მათი გაგება ზემოხსენებული აზრით არ შეიძლება. ხსენებულ მაგალითში სიტყვა „შესართავისად“ ნიშნავს შესართავად. ამგვარადვე სტრიქონი „ვსწერ ვინმე მესხი მეღლექსე მე რუსთველისად ამისა“ ნიშნავს, ვსწერ მე—ვინმე მესხი—ამის რუსთველად, ე. ი. რუსთველის სახელით, ანუ, დღევანდელი თერმინი რომ ვიხმაროთ, რუსთველის ფსევდონიმით. შოთას სრული უფლება ჰქონდა ეთქვა ვსწერ „ამის რუსთველად“-ო, ვინაიდან ის მაშინ რუსთაველი იყო მხოლოდ როგორც ვეფხის ტყაოსანის ავტორი, ისე კი მას ალბად სხვა გვარით იცნობდნენ. სხვანაირად ამ სიტყვების ახსნა არ შეიძლება.

პ. ინგოროყვას მოჰყავს (თუმცა სხვა აზრის დასამტკიცებლად) პოემიდან რამდენიმე ისეთი ტაეპი, სადაც რითმები იგივეა, როგორც ამ ტაეპში, და აღნიშნავს, რომ იქედან ვითომც „ინტერპოლაციური სესხულობს თავის რითმებს“. ვეფხის-ტყაოსანის მკვლევართა შორის პ. ინგოროყვას ყველაზე ნაკლებად შეეფერება ასეთი გულუბრყვილო და მსუბუქი შეხედულება რითმაზე. რითმა გაოგნული სამკაული არ არის ლექსის, რომ ცოტად თუ ბევრად სერიოზულ პოეტურ ნაწარმოებში მის სესხებაზე და მექანიკურ გადაღებაზე ლაპარაკი შეიძლებოდა. რითმა დიდ როლს თამაშობს შემოქმედების პროცესში, ის ხშირად ტრამპლინია პოეტის აღმაფრენისათვის; ტაეპის ოდნავ მონახული შინაარსი, უკეთ ვსთქვათ—თემა, დეტალურად იშლება და სახიერდება სიტყვიერ ფორმაში რითმის ძიების დროს; ზოგჯერ ერთი რომელიმე მაგისტრალური სტრიქონის უკანასკნელი, ესე იგი სარიტმო სიტყვა მთელ გადატრიალებას ახდენს ტაეპის განზრახულ შინაარსში.

რითმის გადაღება ერთი პოეტის მიერ მეორესაგან თანამედროვე ქართულ მწერლობაშიაც არ ხდება, როდესაც რითმის პრობლემა განსაკუთრებით მწვავედ არის დასმული პრაქტიკულად; მით უმეტეს არ შეიძლებოდა ამას ადგილი ჰქონოდა ძველად, როდესაც რითმას არ უყენებდნენ დიდ მოთხოვნილებებს, რის გამო მისი მონახვა საკუთარ ლექსიკონში რაიმე სიძნელეს არ წარმოადგენდა პოეტისათვის. სამაგიეროდ ძველად პოეტი ძალიან ხშირად იმეორებდა თავისსავე რითმებს, ისე როგორც თავის სახეებს და სხვა და სხვა პოეტურ ფიგურებს.

ყოველივე ამის გამო, პ. ინგოროყვას მიერ პოემიდან მოყვანილი ტაეპები, სადაც გამეორებულია სავსებით, ან თითქმის სავსებით, ყალბად მიჩნეული ტაეპის—„გასრულდა მათი ამბავის“—რითმა (ლა-

მისა—ჟამისა—წამისა—ამისა), სრულიად საწინააღმდეგო დასკვნისათვის უნდა გამოვიყენოთ. საკუთარი რითმების ამგვარი დაჭინებული პასტიჩიო უდაოდ ამტკიცებს იმ ფაქტს რომ ყველა ეს ტაეპები დაწერილია ერთი პოეტის—რუსთაველის მიერ.

ამ ტაეპის მნიშვნელობა მეტად დიდია ვეფხის-ტყაოსანის ზოგიერთი საკითხის გადასაწყვეტად. მისი შინაარსი შეეხება პოემის გმირთა გარდაცვალებას და, მაშასადამე, სრულიად არ შეეფერება ვახტანგისეული რედაქციის დაბოლოებას, ეს უდაოა. აშკარა არის, რომ ეს ტაეპი ეკუთვნის იმას, ვინც დასწერა ვრცელი რედაქციის უკანასკნელი თავები, სადაც აწერილია ვეფხის-ტყაოსანის გმირთა დაბერება, დასნეულება და გარდაცვალება, და ის ხელოვნურად აღმოტანილია ვახტანგისეულ რედაქციაში.

ეს გარემოება გამოუვალ წინააღმდეგობაში აყენებს პ. ინგოროყვას, რომლის აზრით „ვინმე მესხი მელექსე“ სცხოვრობდა მე-XIII საუკუნეში, ხოლო ვეფხის-ტყაოსანის ვრცელი რედაქციის უკანასკნელი თავები შეტანილია პოემაში არა უადრეს მე-XV საუკუნისა. გამოდის რომ პოემის გმირთა გარდაცვალება დაიწერა ერთ განსაზღვრულ ეპოქაში, ხოლო ტაეპი „გასრულდა მათი ამბავი, ვითა სიზმარი ღამისა, გარდახდეს, განვლეს სოფელი, ნახეთ სიმუხთლე ჟამისა“, ორი საუკუნით უფრო ადრე!

საინტერესოა, თუ როგორ ცდილობს პ. ინგოროყვა დაახწიოს თავი ამ აშკარა წინააღმდეგობას. მისი აზრით, ეს ტაეპი ჰგულისხმობს არა პოემის გმირთა სიზმარისაებრ გასვლას ამ ქვეყნიდან, არამედ თამარის გარდაცვალებას მთელი მისი შედეგებით. აი სიტყვა-სიტყვით ეს ადგილი „რუსთაველიანა“-დან:

„მონგოლთა მფლობელობის დროს თამარი თვლებოდა საქართველოს მფარველ გენიად, საქართველოს დიდების სინონიმად. და ეს მელექსე თავის ელეგიურ ეპილოგში სჩანს აღნიშნავს, რომ თამარმა, რომლის ბრწყინვალეობა გადმოცემულია რუსთაველის პოემით, „განვლო სოფელი“, და რომ ამის შემდეგ საქართველოს დიდება სიზმარისაებრ დამთავრდა“.

ტაეპის შინაარსის ასეთი განმარტების შემდეგ, რომლის ნაძალადეობა და სრული უსაფუძვლობა აშკარა უნდა იყოს მკითხველისათვის, მკვლევარი გადაჭრით აცხადებს, რომ „ახსნა სხვანაირად ამ ელეგიური სტროფის შინაარსისა შეუძლებელია“. მე კი ვიტყვი, რომ, პირიქით, ახსნა ამნაირად ამ ელეგიური სტროფის შინაარსისა შეუძლებელია და გამოვსთქვამ ჩემს გაოცებას მკვლევარის ამგვარი

დაჯერებული ტონის გამო იქ, სადაც საქმე ყოვლად დაუჯერებელ ამბავს შეეხება.

პ. ინგოროყვას მოსაზრებათა ნაძალადეობა ამ ტაეპის შესახებ, რომელიც, ვიმეორებ, თავდაყირა აყენებს მთელს იმის ქრონოლოგიას, იქამდე მიდის, რომ გვიმტკიცებს, ვითომც ტაეპის შინაარსი „ღია-მეტრალურად ეწინააღმდეგება“ „პოემის იდეას და საზოგადო მსოფლ-მხედველობას“. თუ ასეა, მაშინ ისეთი პირველხარისხოვანი ტაეპები პოემაში, როგორიც არის „ვერ დაიჭირავს სიკვდილსა...“, „ვამ სოფელ-ლო, რაშიგან ხარ...“ და ბევრი სხვა, სადაც პოეტი სჩივის ადამიანის სიცოცხლის წარმავლობაზე და საერთოდ სოფლის უკუღმართობაზე, ეწინააღმდეგებიან თავისი შინაარსით პოემის იდეას, რომელიც პ. ინგოროყვას შემდეგს მეტად მდაბალი მხატვრული ღირებულების სტრიქონში დაუნახავს:

ბოროტი სძლია კეთილმან, არსება მისი გრძელია.

ტაეპი „გასრულდა მათი ამბავი...“ წინააღმდეგობაში აყენებს არა მარტო პ. ინგოროყვას, არამედ პოემის თითქმის ყველა მკვლევარებს, იგი ნათელსა ჰფენს ვეფხის-ტყაოსანის ვრცელი რედაქციების საკითხს და ამიტომ მას კიდევ შეეხები ქვემოთ, როდესაც პოემის ვარიანტებზე მექნება ლაპარაკი.

აუაროთ გვერდი პ. ინგოროყვას ისტორიულ კვლევა-ძიებას რუსთაველის ვინაობის შესახებ, რაზედაც მე ქვემოთ სხვა თავში გამოვსთქვამ ჩემს შეხედულებას, და გავყვეთ „რუსთველიანას“ ფურცლებზე ვეფხის-ტყაოსანის ტექსტის შემცდარი ინტერპრეტაციით გამოწვეულ გაუგებრობათა განხილვას.

პ. ინგოროყვა აცხადებს, რომ რუსთაველს ვეფხის-ტყაოსანის დაწერამდე გამოუქვეყნებია სხვა პოემა — „ქებანი“. მკვლევარი, დარწმუნებული იმაში, რომ მან სავსებით დაამტკიცა ასეთი პოემის არსებობა, მთელს ათეულ ფურცლებზე არკვევს, თუ რა ერქვა მას, როდის დაიწერა, რა შინაარსის იყო, პოეზიის რომელ დარგს ეკუთვნოდა, რა როლი ითამაშა რუსთაველის ცხოვრებაში და სხვა. მხოლოდ პ. ინგოროყვას დიდი ლიტერატურული ნიჭით უნდა აიხსნას ასეთი დეტალური განხილვა ნაწარმოების, რომელიც არასოდეს არ დაწერილა.

რას ემყარება ის თავის აღმოჩენაში? მთელს იმის საბუთს წარმოადგენს პოემაში ნახმარი ერთად-ერთი სრულიად ჩვეულებრივი სიტყვა, რომლის მნიშვნელობა მკვლევარის დაეჭვებულ ყურადღებას არაჩვეულებრივად გაუზვიადებია. საერთოდ, როგორც ზემოთ მქონდა აღნიშნული, ყოვლად შეუწყნარებელია ლექსის ტექსტუალური

განხილვის ისეთი სისტემა, რომელიც პ. ინგოროყვასა აქვს მიღებული. ის კითხულობს რუსთაველის ლექსს ნელა, თითქმის მარცვლამარცვლა, აკვირდება ცალკე სიტყვებს, ითვალისწინებს მათ შესაძლებელ მნიშვნელობას და იღებს იმ მნიშვნელობას, რომელიც ასე თუ ისე ამართლებს მის წინასწარ ჩამოყალიბებულ კონცეპციას პოემის შესახებ. მას გამოაქვს აზრი ცალკე სიტყვიდან, მაშინ როდესაც ცალკე სიტყვას აქვს მნიშვნელობა და არა აზრი. ეს უკანასკნელი მხოლოდ ფრაზის სახით შეიძლება რომ იქნეს მოცემული.

აი რასა სწერს ზემოთ დასახელებული ტომაშევსკი ტექსტის ნელი კითხვის შესახებ:

„Замедляя чтение, мы как бы переакцентуируем (в смысловом, логическом плане) речь, разбивая ее на более мелкие фразы (иногда поневоле отягощаем ее остановками, логическими ударениями, смысловыми каденциями). Смыслы начинают копиться там, где их не было, каждое слово начинает высказывать из контекста, вырабатывая себе какую то суррогатную фразовую среду“. *)

სწორედ ასეთი ნელი კითხვის შედეგია პ. ინგოროყვას მიერ რუსთაველის შემდეგი ორი სტრიქონიდან იმ აზრის გამოტანა თითქო მას ვეფხის-ტყაოსნამდე სხვა პოემა ჰქონოდა დაწერილი:

თამარს ვაქებდეთ მეფესა სისხლისა ცრემლ დათხეული,
ვთქვენი ქებანი ვისნი მე არ ავად გამორჩეული.

პ. ინგოროყვას ჰგონია, რომ აქ, მეორე სტრიქონში, „ქებანი“-ს სახით ლაპარაკია რაღაც სხვა, წინათ დაწერილ პოემაზე. აი როგორ გვითარგმნის ახალ ქართულზე ის ამ სტრიქონებს:

„მეფის თამარის ქებათა ვიწყებ აქ, მე — დამაფრქვეველი სისხლისა ცრემლთა [—განშორებული მისი მიჯნური!] ქებანი თამარისა სადიდებლად მე უწინაც მითქვამს და [იგი პირველი ქებანი] არ იყო ცუდად შერჩეული“.

ამ თარგმანს მკვლევარი უწოდებს „სიტყვა-სიტყვითი“ თარგმანს „ყველა მეტაფორების გახსნით“. თუ რანაირი თარგმანია აქ მოცემული და როგორ არის მეტაფორები გახსნილი, ამაზე ქვემოთ მექნება ლაპარაკი, როდესაც ამ ტაეპს უფრო დაწვრილებით განვიხილავ, აქ კი ამ „ქებანი“-ს შესახებ ვილაპარაკოთ მხოლოდ.

მკვლევარის აზრით „ქებანი“ ნიშნავს „შოთას ტერმინოლოგიით“ პოემა-რომანს. დაუშვათ ერთი წუთით, რომ ეს ასეა, და ვნახოთ თუ რა გამოვა. რუსთაველი ზემოთმოყვანილ სტრიქონებში

*) Б. Томашевский: „Соврем. проб. историко-литер. изучения“, გვ. 96.

ამბობს—მე ვსთქვი თამარის ქებანიო. თუ „ქებანი“ აქ ნიშნავს არა ზბრალლო ქებას, არამედ პოემა-რომანს ან პოემის სახელს, მაშინ ხომ ეს „ქებანი“ თამარის კი არ იქნებოდა, არამედ რუსთაველის, ისე როგორც პოემა-რომანი „ვევენი ონეგანი“ ეკუთვნის პუშკინს და არა ტატიანა ლარინას! გამოდის თითქო რუსთაველი ამბობდეს: მე ვსთქვი თამარის პოემა რომანიო. ასეთ შეუსაბამობას ის არ იტყოდა. რუსთაველი ჰკულისხმობს აქ თვით ვეფხისტყაოსანს, რომელიც მას თამარის საქებრად დაუწერია. პ. ინგოროყვა შეცდომაში შეუყვანია იმ გარემოებას, რომ აქ ვეფხისტყაოსანზე ლაპარაკია ისე, როგორც დასრულებულ ნაწარმოებზე. სწორედ ამგვარივე შეცდომა დაუშვა აკად. ნ. მარრმაც, როდესაც მან სტრიქონი „ვპოვე და ლექსად გარდავთქვენ საქმე ვქმენ საქოჭმანები“ ასე გადააკეთა: „ვპოვე და ლექსად გარდავთქვა, საქმე ვქმენ საქოჭმანები.“ *) საკვირველია, ნუ თუ პ. ინგოროყვამ და ნ. მარრმა ვერ შეამჩნიეს პროლოგში სხვა ადგილები, სადაც ვეფხისტყაოსანზე ლაპარაკია ისე, როგორც შესრულებულ ნაწარმოებზე? მაგალითად:

1. მისი სახელი შეფრქვევით ქვემოთ მითქვამს, მიქია.
2. ვთქვენ ხელობანი ქვენანი, რომელნი ხორცთა ხედებიან. და სხ.

ვიმეორებ წინად გამოთქმულ ჩემს მოსახრებას („ალიტ. ქ. შ.“, გვ. 97), რომ ვეფხისტყაოსანის პროლოგი დაიწერა არა პოემის შექმნამდე, არა მისი დამთავრების შემდეგ (რაც უფრო შესაძლებელი იქნებოდა პირველზე), არამედ ის მუშავდებოდა მთელი იმ ხნის განმავლობაში, რომელიც პოემის დაწერას მოუხდა. სწორედ ამიტომ იქ ვეფხისტყაოსანი ნაგულისხმევია ხან როგორც დაწერილი, ხან როგორც დასაწერი ნაწარმოები.

„ვთქვენი ქებანი“, ისე როგორც „ვთქვენ ხელობანი“, ვეფხისტყაოსანს დაწერილად ჰკულისხმობს. აქ სიტყვა „ქებანი“ ნახშირის სავსებით იმავე მნიშვნელობით, რა მნიშვნელობითაც ის ეპილოგში გვხვდება — „ქებანი მათ მეფეთანი“. პროლოგში ვეფხისტყაოსანი მოხსენებულია როგორც თამარის ალექსანდრიული ქებანი, ხოლო ეპილოგში კი როგორც უცხო მეფეთა (ტარიელის, ავთანდილის და ფრიდონის) ქებანი პირდაპირი გაგებით. არავითარ წინააღმდეგობას აქ ადგილი არა აქვს, როგორც ამას პ. ინგოროყვა და კ. კეკელიძე ფიქრობენ.

პ. ინგოროყვა, როგორც ზემოთ აღვნიშნე, დეტალურად იხილავს ამ არარსებულ პოემა-რომანს „ქებანს“. ის, სხვათა შორის, იმასაც კი

*) Н. Марр; „Тексты и разыскания по арм.-груз. филол.“ გვ. 34.

არკვევს, თუ რა შეხედულების იყო თვითონ რუსთაველი ამ პოემის შესახებ. მას მოჰყავს რუსთაველის პოეტიკის დასახასიათებლად ცნობილი სტრიქონი „არ ძალუძთ სრულქმნა სიტყვათა გულისა გასაგმირეთა“ და დასძენს:

„ხოლო შოთას პირველი „ქებანი“, თვით მისივე სიტყვით, წარმოადგენდა სრულებით სხვას; აქ იყო ის, რაც შოთას აზრით არ შეიძლება გადმოიცეს ლირიკით: მხატვრული სრულქმნა აზრისა, რომელსაც ძალუძს განგმირვა გულთა; [„ვინცა ისმინოს“ — ამბობს შოთა თავის პირველ ნაწარმოებზე — „დაესვას ლახვარი გულსა ხეული!“].“

ჯერ ერთი ეს ვიკითხოთ: როგორ მოხდა რომ რუსთაველი თავისი პირველი პოემის შესახებ, რომელიც, პ. ინგოროყვას გამოანგარიშებით, ვეფხის-ტყაოსანზე ათი წლით ადრე დაიწერა და გამოქვეყნდა, სწერს „ვინცა ისმინოს“-ო? მკვლევარისავე მტკიცებით, ეს პოემა კიდევ „ისმინეს“ და კიდევ გააძევეს ავტორი საქართველოდან მისი შეუფერებელი შინაარსის გამო ეს იმას ემგვანებოდა, რომ ილია ჭავჭავაძეს „განდეგილის“ გამოქვეყნებიდან ათი წლის შემდეგ, ეთქვას: ჩემს პოემას ვინც მოისმენს, ლახვარით გაიგმირება მისი გულიო.

გარდა ამისა, ზემოთ მოყვანილ ციტატაში ყურადღება უნდა მიექცეს იმ გარემოებას, რომ პ. ინგოროყვას შემცდარად აქვს გაგებული რუსთაველის სიტყვა „სრულ-ქმნა“ („არ ძალუძთ სრულ-ქმნა სიტყვათა...“) მკვლევარს ეს სიტყვაც თანამედროვე მნიშვნელობით გაუგია და ჰგონია, რომ აქ ლაპარაკია რაღაც მხატვრულ სრულ-ქმნაზე, რასაც ის რამდენგანმე იმეორებს ხაზგასმით. ამგვარადვე აქვს გაგებული ეს სიტყვა აკად. ნ. მარსს, რომელიც ზემოხსენებულ სტრიქონს ასე სთარგმნის რუსულ ენაზე:

„это удел поэтов, бессильных отлить мысли, проливающие сердце, в совершенные [формы]“.*)

აქ აშკარა გაუგებრობა არის: სრულქმნა, თანამედროვე გაგებით, ნიშნავს სრულყოფას, უნაკლოდ შესრულებას; რუსთაველის ლექსიკონში კი ეს სიტყვა ნიშნავს მხოლოდ და მხოლოდ შესრულებას, გარეშე ყოველგვარი ღირსობრივი ელფერისა. „არ ძალუძთ სრულ-ქმნა სიტყვათა გულისა გასაგმირეთა“, ესე იგი — არ ძალუძთ გულის გამგმირავი სიტყვების შესრულება, ანუ შეთხზვაო. აი ნიმუშები ვეფხის-ტყაოსანიდან, რომლებიც სავსებით ნათელჰყოფენ თუ რა მნიშვნელობით ხმარობდა ამ სიტყვას რუსთაველი:

*) Н. Марр: „Вступ. и заключит. строфы...“ გვ. 9.

1. ქალმან მისცნა მარგალიტნი ს რ უ ლ - ქ მ ნ ა მისი-საწადელი.
2. უბრძანა დარბაზს მოყვანა, ს რ უ ლ - ქ მ ნ ა უსენის თქმულისა.

ორივე შემთხვევაში აქ „სრულ-ქმნა“ ნიშნავს მხოლოდ და მხოლოდ შესრულებას.

პოემა „ქებანის“ გამოკვეყნებასთან დაკავშირებით მომხდარა ვითომც „შოთას განდევნა სამეფო კარიდან და მისი უცხოეთში ყარიბობა“. პ. ინგოროყვა სწერს: „რომ შოთა ვეფხის-ტყაოსანის დაწერის დროს განდევნილი იყო სამეფო კარიდან, ამის შესახებ დაცულია პირდაპირი ცნობა იმავე ვეფხის-ტყაოსნის შესავალში“—ო. ასეთი პირდაპირი ცნობის შემცველად მას მიაჩნია შესავალის სამი შემდეგი ტაეპი:

თამარს ვაქებდეთ მეფესა სისხლისა ცრემლ დათხეული,
ვთქვენი ქებანი ვისნი მე არ ავად გამორჩეული.
მელნად ვიხმარე გიშრის ტბა და კალმად მინა რხეული,
ვინცა იმინოს, დაესვას ლახვარი გულსა ხეული.

თვალთა მისგან უნათლოთა ენატრამცა ახლად ჩენა.
აჰა გული გამიჯნურდა, მიხდომია ველთა რბენა.
მიაჯვთ ვინ, ხორცთა დაწვა კმარის, მისცეს სულთა ლხენა.
სამთა ფერთა საქებელთა ლამის ლექსთა უნდა ლენა.

ჩემი აწ სცანით ყოველმან მას ვაქებ, ვინცა მიქია,
ესე მჩანს დიდად სახელად, არ თავი გამიქიქია.
იგია ჩემი სიცოცხლე, უწყალო ვითა ჯიქია;
მისი სახელი შეფრქვევით ქვემოვრე მითქვამს, მიქია.

პ. ინგოროყვა სთარგმნის ამ ტაეპებს ახალ ქართულზე ისეთი სახით, რომ მკითხველს ეგონება თითქო ის ახალი, დღემდე უცნობი ტაეპების შინაარსს კითხულობდეს. აი სანიმუშოდ პირველი ტაეპის თარგმანი:

„მეფის თამარის ქებათა ვიწყებ აქ, მე — დამაფრქვეველი სისხლისა ცრემლთა [განშორებული მისი მიჯნური!] ქებანი თამარის სადიდებლად მე უწინაც მითქვამს, და [იგი პირველი ქებანი] არ იყო ცუდად ვერჩეული: მელნად მე მაშინ მქონდა გიშრის ტბა, [—თამარის თვალები, რომლის პირისპირ ხილვას იმ დროს ღირს ვიყავი]; ხოლო კალამი თვით მე ვიყავ, რხეული ლერწამი, [—მიჯნურობით გალექული მისი პოეტა] ვინც მოისმენს [იმ პირველ ქებათა], მასაც დაესობა გულში ლახვარი [—განიგმირება ჩემის მიჯნურობის მოსმენით]“.

ამ თარგმანს მკვლევარი უწოდებს „სიტყვა-სიტყვითი“ თარგმანს „ყველა მეტაფორების გახსნით“. განვიხილოთ ეს მეტაფორები. „სისხლისა ცრემლ დათხეული“, რომელიც მკვლევარს მეტაფორად მიაჩნია, ნამდვილად მეტაფორა არ არის. ამ ფრაზაში მხოლოდ ერთი სიტყვა „სისხლისა“, შეიძლება მივიღოთ ეგრედწოდებულ მეტა-

ფორულ ეპიტეტად. მაგრამ რასაც არ უნდა წარმოადგენდეს პოეტური ფიგურების თვალსაზრისით ეს ფრაზა, ჩვენ არ შეგვიძლია აღმოვაჩინოთ მათში რაიმე მითითება ან განშორებაზე, ან შეერთებაზე. სისხლის ცრემლებით ტირილი ვეფხის-ტყაოსანში ნიშნავს მხოლოდ და მხოლოდ დიდი მწუხარების გამოძვლავნებას (თუ რა მწუხარებას უნდა ამჟღავნებდეს აქ პოეტი, ამაზე სხვაგან მექნება ლაპარაკი). მაგალითად, როდესაც ავთანდილი შორდება შერმადინს, ის მას „მოეხვია და ატირდა ცრემლითა სისხლის ფერითა“, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი ჯერ კიდევ ერთად იყვნენ.

სიტყვები: „მელნად ვიხმარე გიშრის ტბა და კალმად მინა რხეული“ (პ. ინგოროყვას რედაქციით — „ნაი რხეული“), ჩემის აზრით, ჰგულისხმობენ არა თამარის თვალებს მელნად და რუსთაველის სხეულს კალმად, რაც მეტის-მეტად ანტიესთეტიურ შთაბეჭდილებას მოახდენდა, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ იმ მელანსა და კალამს, რომლითაც ვეფხის-ტყაოსანი იწერებოდა; ამ შემთხვევაში გვექნება არა მეტაფორა, არამედ ჰიპერბოლა, — მაღალი ხოტბის დასაწერ საშუალებათა ღირსებების გახვიადება. მაგრამ დაუშვათ, რომ ეს არის მეტაფორა, ესე იგი აქ ნაგულისხმევია გიშრის თვალები, რის შესაძლებლობა უთუოდ არსებობს, მაინც რაგვარად შეიძლება აქედან გამოვიტანოთ ისეთი დასკვნა, რომ რუსთაველი გაძევებული იყო სამეფო კარიდან და უცხო ქვეყნებში ყარობობდა? რა სახითაც არ უნდა განვმარტოთ ეს ადგილი, როგორც არ უნდა გავხსნათ აქ წარმოდგენილი პოეტური ფიგურა, ყოვლად შეუძლებელია მივიღოთ მისგან ის, რაც პ. ინგოროყვას მიუღია: „თამარის თვალები, რომლის პირისპირ ხილვას იმ დროს ღირს ვიყავი“.

ამგვარადვე თავისებურად არის გადათარგმნილი დანარჩენი ორი ტაეპიც; განსაკუთრებულ გაცეხას იწვევს მესამე ტაეპის შინაარსი, სადაც ასეთ ფრაზებსა აქვს ადგილი: „ახლად შთაგონებული“, „ზეციურ მნათობს [თამარს]“, „ეს არის სამარადისო ძეგლი სახელისა, აქ არ არის [—მარადი იყვეს მათი მეფობა!—] შეურაცხება!“ და სხვა.

ამ თარგმანებს მოჰყვება მკვლევარის შემდეგი დასკვნა:

„ინტერპრეტაცია ამ ტექსტის შინაარსისა არ იწვევს არავითარ დაეჭვებას. შოთას, როგორც ვხედავთ თვით მისი სიტყვებიდან, თავისი პირველი თხზულება „ქებანი“ თამარის კარზე დაუწერია; ხოლო ვეფხის-ტყაოსნის დაწერის დროს იგი უკვე მოშორებულია მეფე თამარს, განდევნილია სამეფო კარიდან“.

ყოველივე ეს და ამაზე მეტიც შეიძლება სჩანდეს ტექსტის იმ ინტერპრეტაციიდან, რომელსაც პ. ინგოროყვა იძლევა, მაგრამ რაც

შეეხება თვითონ რუსთაველის ზემოთ მოყვანილ სამ ტაეპს, არაფერი ამის მსგავსი იქ არა სჩანს.

მკვლევარი პოემის ტექსტშიაც ეძებს რუსთაველის გაძევების დამამტკიცებელ ფაქტებს. მისი აზრით, პოემაში გვხვდება ისეთი ლირიული გადახვევები, რომლებშიაც რუსთაველი იძლევა თავის ზოგიერთ ბიოგრაფიულ ცნობებს. ამ ლირიული შესავლებისა და გადახვევების შესახებ პ. ინგოროყვა ისე ლაპარაკობს, თითქო საქმე ვეფხისტყაოსანს კი არა, „ჩაიპლდ-ჰაროლდს“ ან „ევეგენი ონეგინს“ შეეხებოდეს.

ასეთი ბიოგრაფიული ცნობის შემცველ ტაეპად პ. ინგოროყვას მიაჩნია რუსთაველის სახელგანთქმული ტაეპი „ვაჰ, სოფელო, რაშიგან ხარ...“ ამ ტაეპს აქ დაწვრილებით უნდა შევეხო, ვინაიდან ვეფხისტყაოსანის ერთ-ერთმა მკვლევარმა, სახელსობრ პროფ. კ. კეკელიძემ, ისეთი ყოვლად შეუსაბამო აზრიც კი გამოსთქვა, თითქო ეს ტაეპი პოემის ტექსტში ყალბისმქნელის მიერ იყოს ჩამატებული *).

საქართველოში რომ ანკეტა მოეწყოს ვეფხისტყაოსანის ცალკე ტაეპთა პოპულარიზების გამოსარკვევად, უეჭველად აღმოჩნდება, რომ არ არსებობს არც ვეფხისტყაოსანში და არც სხვა რომელიმე ნაწარმოებში მეორე ისეთი ტაეპი, რომელიც ასე ღრმად იყოს შეჭრილი მთელი ხალხის გულში. რა არის ამის მიზეზი? ეს ტაეპი ვეფხისტყაოსანის გამოცემებში არც წითელი საღებავით იბეჭდებოდა და არც ლურჯით, რომ ამის გამო განსაკუთრებული ყურადღება მიექცია მისთვის მკითხველს. ცხადია, მასში მოთავსებულია ისეთი შინაგანი ძალა, რომლის მყოფებით ის მთელი საუკუნეების განმავლობაში რჩება მუდამ აქტუალური და ცხოველი ცეცხლით ანთებული. მოიგონეთ „გლახის ნაამბობიდან“ სიკვდილის პირზე მისული გლახის აღგზნებული დეკლამაცია:

ვაჰ, სოფელო, რაშიგან ხარ, რას გვაბრუნებ, რა ზნე გჭირსა!
ყოვლიმც შენი მონდობილი ნიადამცა ჩემბრ სტირსა.
სად წაიყვან სადაურსა, სად აღუფხრი სადით ძირსა,
მაგრა ღმერთი არ გასწირავს კაცსა შენგან განაწირსა!

ილ. ქავჭავაძე ასეთი სიტყვებით გადმოგვცემს იმ განცვიფრებულ სასოებას რუსთაველისადმი, რომელიც გლახის ამ დეკლამაციამ გამოიწვია მასში:

„ბარაქალა იმ კაცის მეტყველებას, რომლის სიტყვები ამისთანა უნუგემოსაც ნუგეშებს საფლავის კარამდინა! მშვიდობა ძლიერსა სულსა შენსა, უკვდ ვო რუსთაველო!“

*) მნათობი — 1927 წ. № 2, გვ. 196.

არა თუ ქართულ მწერლობაში, მსოფლიო პოეზიაში არ მეგულებოდა მე ოთხი ისეთი სტრიქონი, სადაც კოსმიური სევდა ისე ღრმად და ფართოდ იყოს გაშლილი, როგორც ამ ტაეპში. სიმკაცრე და უკულმართობა, როგორც ძირითადი პრინციპი ცხოვრებისა, ადამიანის უმწეობა ამ ცხოვრების წინაშე, მისი ატირება და მისი უკანასკნელი იმედი გადარჩენისა, ისეთი პათოსით, ამაღლებული ტონით და ფილოსოფიური განყენებულობით არის აქ გადმოცემული, რომ ეს ტაეპი ყოველთვის დარჩება როგორც კაცობრიობის ტკივილებისა და მისი უღრმესი სევდის ბრწყინვალე პოეტური განსახიერება.

ვინც ამ ტაეპში დიდი პოეტის გენიის მაგიერ ყალბისმქნელის თაღლითობას ხედავს და საკაცობრიო მწუხარების ნაცვლად „ცხოვრების ზნეზე წუწუნს“, იმან უმჯობესია პოეტურ ნაწარმოებთა განხილვისაგან თავი შეიკავოს.

გავარჩიოთ ეხლა ეს ტაეპი ფორმის მხრით, და ჩვენ დავრწმუნდებით, რომ ის ატარებს რუსთაველის სტილის უტყუარ ნიშნებს*).

როგორც ვიცით, რუსთაველი ხშირად იმეორებს ეფვონიური მიზნით, ერთსა და იმავე ბგერებს სიტყვების თავსართებში, ფლექსივებში ან თვითონ ძირებში, მაგალითად:

1. ბროლ-ბალახშისა თლილისა მი თ მი ჯრით მი წყობილისა.
2. მი ჰხოდდეს და მი ი სროდეს, მი ნდორს სისხლსა მი ასხამდეს.
3. სი ბრძნე, სი მდიდრე, სი უხვე, სი ყმე და მოცალეობა.
4. კარვის კალთა ჩა ხლართული ჩავსჭერ, ჩავაკარაბაკე.
5. მკლავი მისი სასთუმალად მი იდვის და მი წვის მითა.
6. ვწერ ვინ მე მე სხი მე ლექსე მე რუსთველისად ამისა.

ამ ტაეპში:

1. ვაჰ, სოფელო, რა შიგან ხარ, რას გვაბრუნებ, რა ზნე გჭირსა.
2. სა და წაიყვან სა და ურსა, სა და აღუფხვრი სა დით ძირსა.

შემდეგ მოვიგონოთ რუსთაველის წერის მანერის მთავარი, შეიძლება ითქვას, ყოვლად უცდომელი ნიშანი — სიტყვის განმეორება სტრიქონში:

მაგრა ღმერთი არ გასწირავს კაცსა შენგან განაწირსა.

დააკვირდით აგრეთვე აქ მოცემულ პარალელიზმს, რომელიც არა ნაკლებ დამახასიათებელია რუსთაველისათვის. განა შეიძლება ამ ტაეპის სიყალბეზე ლაპარაკი?

*) რუსთაველის სტილის ამ უტყუარი ნიშნების დანახვა აქა-იქ უკვე დაიწყეს ვეფხის-ტყაოსანის მკვლევარებმა, მაგრამ საჭირო არ არის, განსაკუთრებით ჩემთვის, იმის დავიწყება, რომ ეს „უტყუარი ნიშნები“ თვალსაჩინო ვახდა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც გამოვიდა წიგნი „ალიტერაცია ქართულ შაირში და ვეფხის-ტყაოსანის პრობლემა“.

პ. ინგოროყვა არა სთვლის მას ყალბად. ის ფიქრობს, რომ აქ რუსთაველი სწერს თავისი პირადი ცხოვრების შესახებ. მკვლევარის შეხედულებით, ამ ტაეპის პირველი სტრიქონი ასე უნდა იკითხებოდეს:

ვაჰ, სოფელო, რაშიგან ხარ, რას მ ა ბ რ უ ნ ე ბ, რა ზნე გჭირსა.

რომ ამ სტრიქონის ასეთი რედაქცია ყოვლად მიუღებელია, ამას ჩვენ აქვე აშკარად დავინახავთ. ჯერ ერთი, ეს ტაეპი იმდენად არის დიდებული, რამდენადაც იქ ადამიანის ჩივილი სოფლის უკუღმართობის გამო ზოგადი სახით არის გადმოცემული. ბევრი პოეტი და მრავალი მოქალაქე უჩივის თავის პირად ცხოვრებას, მაგრამ მათი აცრემლება ძალიან შორს არის კოსმიური სევდისაგან. დააკვირდით კარგათ ამ სიტყვებს — „ვაჰ, სოფელო, რაშიგან ხარ, რას მ ა ბ რ უ ნ ე ბ, რა ზნე გჭირსა“ და თქვენ დაინახავთ, რომ რუსთაველის მაღალი ტრაგიზმით გამსჭვალული მსოფლმხედველობა აქ სასაცილოდ დაპატარავებულია — პირდაპირ სასაცილოდ! აი რა ძირითადი გადატრიალება მოახონა სტრიქონში ერთი ბგერის გამოცვლამ. კარგად არის რუსულად ნათქვამი: „От великого до смешного лишь один шаг“.

გარდა საერთო აზრის დამახინჯებისა, ამ კონიექტურაში აშკარად დამახინჯებულია აგრეთვე მსჯელობის ლოგიური წყობა. მართლაც: რუსთაველი პირველ სტრიქონში ლაპარაკობს ზოგადად („რას გვაბრუნებ“), მეორე სტრიქონის პირველ ნაწილში კიდევ უფრო აყოვლადებს თავის აზრს („ყოვლიმც შენი მონდობილი“) და მხოლოდ შემდეგ შედარებისათვის გადადის პირადულზე („ჩემებრ სტირსა“) აქ მსჯელობა მიემართება დედუქციის გარკვეული გზით. პ. ინგოროყვას რედაქციით წარმოდგენილ ტაეპში კი მსჯელობა ასეთი უსისტემო ხაზით ვითარდება: კერძო—ზოგადი—კერძო. რა შუაშია აქ შედარება „ჩემებრ სტირსა“, თუ კი წინ თავის თავზეა ლაპარაკი? დასასრულ, ამ სტრიქონის სწორ და ყველასაგან მიღებულ წაკითხვაში ჩვენ ვხედავთ ბგერა გ-ს ალიტერაციას:

ვაჰ, სოფელო, რაშიგან ხარ, რას გვაბრუნებ, რა ზნე გჭირსა

მართო ეს უკანასკნელი მოსაზრება კმარა იმისათვის, რომ კათეგორიულად უარყვით პ. ინგოროყვას მიერ წარმოდგენილი კონიექტურა, რომელიც ცენტრალურ ადგილას არღვევს სტრიქონის ინსტრუმენტალობას (გ-ს შეცვლა მ-თი).

ყოველივე ზემოაღნიშნულის გარდა, აშკარაა რომ ამ ტაეპში რუსთაველი ლაპარაკობს არა თავისი, არამედ ავთანდილის პირით.

მე განვიხილე ვეფხის-ტყაოსანის ტექსტის ყველა ის ცოტათო თუ ბევრად მნიშვნელოვანი საკითხები. (ვახტანგისეული რედაქციის

ფარგლებში), რომლებიც „რუსთველიანას“ ფურცლებზეა დასმული და გამოვიტანე შესაფერი დასკვნები.

დასასრულ, მინდა მოკლედ შევეხო იმ წვრილმანს, მაგრამ ზოგჯერ მეტად მნიშვნელოვან ცვლილებებს, რომლებიც შეუტანია აქა-იქ პ. ინგოროყვას რუსთაველის ლექსში. ავიღოთ სანიმუშოდ მის მიერ წარმოდგენილი კონიექტურების ორი მაგალითი. სტრიქონს:

სამთა ფერთა საქებელთა ლამის ლექსთა უნდა ლევენა.

პ. ინგოროყვა ასე კითხულობს:

სამთა ფერთა საქებელთა ლამის ლექსთა უნდა ვლენა.

ამ ადგილის ასეთი წაკითხვა აშკარად მიუღებელია. ჯერ ერთი, თუ აქ ლაპარაკია ლექსების „ვლენაზე“ და არა „ლენაზე“, მაშინ რაღა საჭიროა სიტყვა „ლამის“? მეორე, — მომდევნო ტაეპიდან უდავოდ სჩანს, რომ რუსთაველს მხედველობაში აქვს ლექსების „ლენა“ და არა „ვლენა“; იქ ნათქვამია:

რა მისჭირდეს საუბარი და დაუწყნს ლექსმან ლევა.

მესამე, — ეს წაკითხვა არღვევს რუსთაველის სიტყვების ბგერათა ეფონიას; რუსთაველს აქვს: **ლ ე ქ ს თ ა ლ ე ვ ნ ა**, სადაც მოცემულია ბგერათა ჯგუფის ეგრეთწოდებული ან აფორული განმეორება.

ვახტანგიც თავის კომენტარებში სიტყვებს „ლამის ლექსთა უნდა ლენა“ ასე „სთარგმნის“: „ლამის ლექს დალენა უნდაო“. განვიხილოთ მეორე მაგალითი. შესავალში ნათქვამია:

ჩემი აწ სცანით ყოველმან, მას ვაქებ ვინცა მიქია.

პ. ინგოროყვა კი, ისე როგორც ნ. მარრი, ამ სტრიქონს შემდეგნაირად წარმოგიდგენს:

ჩემი აწ სცანით ყოველმან მას ვაქებ, ვინცამ მიქია.

ამ წაკითხვის ხელოვნურობა, ისე როგორც პ. ინგოროყვას მიერ მისი შინაარსის განმარტების ნაძალადეობა, არ იწვევს არავითარ ეჭვს.

რად დასჭირდა აკად. ნ. მარრს, ან პ. ინგოროყვას, ამ მარტივი და სავსებით გასაგები სტრიქონის უკანასკნელი ბგერების ასეთი უაზრო დაჯგუფება? ალბად იმისათვის, რომ თავიდან აეცილებიათ სარიტმო სიტყვის უცვლელი განმეორება ამ ტაეპში:

ჩემი აწ სცანით ყოველმან, მას ვაქებ, ვინცა მიქია.

მისი სახელი შეფრქვევით ქვემოთ მითქვამს, მიქია.

ამგვარ რითმას ვერსიფიკაციაში ტავტოლოგიური რითმა ეწოდება. მკვლევარების ყურადღებას გამოჰპარვია ის გარემოება, რომ ტავტოლოგიური რითმა ვეფხის-ტყაოსანში არა ერთხელ და ორჯერ გვხვდება. მაგალითად:

ტარიელ ნახა ნაწერი კვლაცა მკვლელისა მისისა;
იკითხავს, თუცა აშეთებს კითხვა წიგნისა მისისა.

ტავტოლოგიური რითმები ვეფხის-ტყაოსანში არ შეიცავენ საესებით იდენტური მნიშვნელობის სიტყვებს. განსხვავება არის ხოლმე გრამატიკულ ფორმებსა და მიმართებებში. მაგალითად, უკანასკნელ ნიმუშში ნაცვალსახელი „მისისა“ პირველ სტრიქონში ტარიელს აღნიშნავს, მეორეში კი ნესტან-დარეჯანს. ხოლო რაც შეეხება „მიქია“-ს, იქ არსებობს ნიუანსური განსხვავება დროისა და ადგილის მიმართ (მიქია საერთოდ და მიქია აქ, ამ პოემაში).

ამით ვამთავრებ „რუსთველიანას“ ცალკე განხილვას. იქ დასმულ სხვა საკითხებს, როგორც არის, მაგალითად, ვახტანგისეული რედაქციისა და შოთას ვინაობის საკითხი, შემდეგ თავებში შევხები.

აქვე თავდება აგრეთვე დასაბუთება ჩემი პირველი დებულებებისა, რომ ვახტანგისეულ რედაქციაში ყალბი ადგილები არ არის. ამ მიზნით მე განვიხილე და დავიცავი ათეტიზატორთა მიერ ყალბად მიჩნეული ადგილები ვახტანგისეული რედაქციის ფარგლებში. თუ ჩემი მსჯელობა ყოველივე ამის გარშემო დამაჯერებელია, მაშინ მიზანი მიღწეულად ჩაითვლება.

VI. ვეფხის-ტყაოსანის ვახტანგისეული რედაქცია.

ვეფხის-ტყაოსანის ეგრეთწოდებული ვახტანგისეული რედაქციის საკითხი კარდინალური საკითხია ვეფხის-ტყაოსანის პრობლემაში. ამ საკითხის სწორი გადაჭრა დიდ სინათლეს შეიტანს რუსთაველის სახელის გარშემო გამეფებულ წყვედიადში. როგორც წიგნის შესავალში მქონდა განმარტებული, ვახტანგისეული რედაქცია ეწოდება ვეფხის-ტყაოსანის იმ ტექსტს, რომელიც დაბეჭდა ვახტანგ მეფემ 1712 წელს და რომელიც რადიკალურად განსხვავდება პოემის ყველა უძველესი ხელნაწერების ტექსტისაგან. შემდეგი დროის ბეჭდვითი გამოცემები, გარდა ს. კაკაბაძის პირველი გამოცემისა, ემყარებიან ვახტანგისეულ რედაქციას, ასე რომ ფართო მკითხველი საზოგადოება ვეფხის-ტყაოსანს იცნობს დაახლოებით იმ სახით, რა სახითაც ის ამ რედაქციაშია წარმოდგენილი.

წიგნის ამ ნაწილში მე შევეცდები დავამტკიცო ჩემი მეორე დებულება: ვახტანგისეულ რედაქციას აკლია ნამდვილად რუსთაველის მიერ დაწერილი ცალკე ტაეპები სხვა და სხვა ადგილას და მთელი თავები ბოლოში. დავიწყოთ ცალკე ტაეპებიდან.

1 მაგალითი. პოემის თავი „ნახვა არაბთა მეფისაგან მის ყმისა ვეფხის-ტყაოსნისა“ პირველ ორ ტაეპში („ნახეს უცხო მოყმე ვინმე...“ და „მას ტანსა კაბა ემოსა..“) აგვიწერს წყალის ნაპირას მჯდომარე ტარიელს. ამ ტაეპს ვახტანგისეულ რედაქციასა და ყველა მასზე დამყარებულ ბეჭდვითი გამოცემებში, გარდა ს. კაკაბაძის უკანასკნელი გამოცემისა, მისდევს ტაეპი — „წავიდა მონა საუბრად მის ყმისა გულმდუღარისა“. ეს ყოვლად შეუძლებელია, მონა ვერ წავიდოდა, თუ ის არავინ გაგზავნა, თუ მას არავინ უბრძანა წასვლა. ასეთი მნიშვნელოვანი მომენტის გამოტოვებას არა თუ ენაწყლიანი ეპიური პოეტი, არავინ არ დაუშვებდა. მართლაც, ზოგიერთ ხელნაწერებში ორ პირველ ტაეპს მისდევს შემდეგი ტაეპი, რომლის აუცილებლობა პოემის ტექსტისავთის დღესავით ნათელია:

მეფემან ბრძანა, ვინ არის უცხო პირად და ტანადო,
უბრძანა ერთსა მონასა წადი ფიცხლად და ჯანადო;
გიბრძანებს, უთხარ, ვერ გიცნობ ჩვენთა ლაშქართა თანადო;
ვინცა ხარ, მოდი წინაშე შენ ჩემგან მონაყვანადო.

აი ამ ტაეპის შემდეგ უკვე სრულიად ბუნებრივია ტაეპი— „წავიდა მონა საუბრად...“

2 მ ა გ ა ლ ი თ ი. როსტევანი უამბობს თინათინს უცხო ყმის გადამალვის ამბავს. ვახტანგისეულ რედაქციასა და მასზე დამყარებულ ბეჭვდიითი გამოცემებში აქ ტაეპს „მე რა მნახა, ცხენსა შეჯდა...“ უშუალოდ მოჰყვება ტაეპი— „ტკბილნი მი სნი წყალთბანი ბოლოდ ასე გამემწარნეს...“; სრულიად გაურკვეველია თუ ვის ჰგულისხმობს აქ ნაცვალსახელი „მისნი“, რომლის შესახებ არაფერი წინა ტაეპში ნათქვამი არ არის. მაგრამ ყველაფერი გასაგები ხდება, თუ ამ ადგილს ზოგიერთ ხელნაწერებში წავიკითხავთ, სადაც შენახულია ტაეპი:

აწ ესე მიკვირს რა იყო, ანუ რა ვნახე დარული;
მან დამიხოცა ლაშქარი სისხლი ადინა ღვარული;
კაცთა ხორცისად ვით ითქმის ისე თვალთაგან ფარული;
უცილოდ ღმერთსა მოვსძულდი აქამდის მე მხიარული.

ამის შემდეგ სავსებით ნათელია ტაეპი „ტკბილნი მისნი წყალთბანი...“, რომელშიაც როსტევანი უჩივის ღმერთს. მოვიყვან შესადარებლად ამ ტაეპის პირველი სტრიქონის გვერდით სხვა სტრიქონს პოემიდან და მკითხველი აშკარად დაინახავს, რომ ორივე ერთ ავტორს ეკუთვნის:

აწ ასე მიკვირს რა იყო, ანუ რა ვნახე დარული.

ტარიელი ამბობს მის მიერ ნახული რიდის შესახებ:

ვერა შევიგენ რა იყო, ანუ ნაქმარი რაულად.

3 მ ა გ ა ლ ი თ ი. ნესტან დარეჯანი მიმართავს ტარიელს: „წა შეები ხატაელთა...“ ამ ტაეპს, რომელიც მთლიანად ნესტან-დარეჯანის სიტყვებს წარმოადგენს, ვახტანგისეულ რედაქციაში მოსდევს ტაეპი— „აწ რასაცა მე მაღირსებ ხორციელი არვინ ღირსა...“ მკითხველს ჰგონია, თითქო აქ ისევ ნესტან-დარეჯანი განაგრძობს ლაპარაკს, მაგრამ ნათქვამის აზრიდან სჩანს, რომ ეს ტარიელის პასუხია. ვინც ვეფხისტყაოსანის დიალოგის წყობას იცნობს, მისთვის აშკარა უნდა იყოს, რომ აქ რაღაც გამოტოვებულია. როდესაც სიტყვა მეორე პირზე გადადის, რუსთაველი ყოველთვის ამბობს — „მიუგო“, „უთხრა“, „მოახსენა“, „უბრძანა“, ან „მოვახსენე“, „უუბრძანე“ და სხვა. მართლაც, ხელნაწერების უმეტესი ნაწილიდან სჩანს, რომ სიტყვა ტარიელმა აიღო. იქ იმ ორი ტაეპის შუა ასეთი ტაეპი იკითხება:

მოვახსენე: არ მეწყალვის თ:ვი შენთვის დასაწველად;
მაგრა რადგან დამარჩინე, არ გამიჩინდი ჩემად მკვლელად,
შენ სინათლედ თვალთა ჩემთა მიჩნდენ მზეებრ სანახველად,
აწ შევება ხატაელთა, მუნ გამოვჩნდე ლომი ქველად.

ამის შემდეგ ტარიელი განაგრძობს: „აწ რასაცა მე მალირსებ..“
და სხვა.

4 მაგალითი. ტარიელმა რომ ხატაელებზე გაიმარჯვა, მას სასახლეში ნადიმი გაუმართეს და დიდათ დააჯილდოეს. მეფე-დედოფალი მიმართავენ მას:

აწ ვითა გმართებს შემოსვა, ვის მორკმით მოგივლენიან,
არ შეგმოსთ მაგა კაბითა, არ აგზდით—ტურფად გშვენიან;
აწ გქონდეს ასი საქურჭლე, ვის შუქი მოგიფენიან.
თვით შეიკერე, რაცა გწადს, ჩვენგან ნულარა გრცხვენიან.

ამას ვახტანგისეულ რედაქციაში მოჰყვება ტაეპი — „კვლაცა და აჯ და მხიარული, მოიმატა სმა და მღერა...“

ვინ დაჯდა? ვისი „კვლაცა“ დაჯდომის შესახებ არის ლაპარაკი, როდესაც ადგომის შესახებ არაფერი გავიგია?

მაგრამ ვეფხის-ტყაოსანის ხელნაწერებში დაცულია რუსთაველის უდავო ტაეპი, რომელიც აქარწყლებს ამ გაუგებრობას; იქ ზემოთმოყვანილ ტაეპს მისდევს არა „კვლაცა დაჯდა...“, არამედ შემდეგი ტაეპი.

მომართვეს ასი კლიტენი ასთავე საქურჭლეთანი;
თაყვანი ვეც და დავლოცე დავლანი მათთა სკითანი;
მაკოცეს, ადგეს ორნივე თვით იგი მზენი მზეთანი;
რა გასცეს ზომნი, ვით გითხრენ ლაშქართა სისავსეთანი.

ამის შემდეგ უკვე სრულიად გასაგებია ტაეპი „კვლაცა დაჯდა“, ვინაიდან წინა ტაეპში ლაპარაკია მეფე-დედოფლის ადგომის შესახებ.

5 მაგალითი. ტარიელი უამბოს აფთანილს ნესტან-დარეჯანის დაკარგვას:

მეტმან ზარმან გამაშმაგა, მომივიდა ცხრო და თრთოლა;
თავსა უთხარ: ნუ მოკვდები, არას გარგებს ცუდი წოლა.
გიჯობს გაჭრა ძებნად მისად, გავარდნა და ველთა რბოლა,
აჰა უამი ვისაც გინდა ჩემი თანა წამოყოლა“.

ამის შემდეგ ვახტანგისეულ რედაქციაში მიდის ტაეპი: „ნავსა ჩაეჯე, ზღვასა შეველ...“. ყოვლად შეუძლებელია, რომ რუსთაველს ასე მოულოდნელად დაეწყო ლაპარაკი ნავში ჩაჯდომის შესახებ. ის ჯერ უეჭველად იტყოდა რამეს ზღვის, ნავის ან მენავის გარშემო; მართლაც, აი ასეთი შინაარსის შემცველი ტაეპი არსებობს ზოგიერთ ხელნაწერებში:

შეველ, ფიცხლა შევეკაზმე, ცხენსა შევეჯე შეკაზმული;
ას სამოცი კარგი მოყმე ჩემსა თანა ხანდაზმული
წამომყვა და წამოვედით კართა გარე დარაზმული.
ზღვის პირს მიველ, ნავი დამხვდა, მენავემან მნახა
ზმული.

აი ამის ნამდვილ გავრძელებას წარმოადგენს ტაეპი „ნაესა ჩავჯე, ზღვასა შეველ...“.

ესეც არ იყო, ამ ტაეპის პირველი სტრიქონი ერთი და იმავე თავსართის ოთხეცეტი ჩამორეკით და სიტყვის განმეორებით:

„შეველ, ფიცხლა შევექაზე მე, ცხენსა შევეჯე შექაზე მული განა იოტის ოდენა ექვსა სტოვებს იმაში, რომ ის რუსთაველს ეკუთვნის?“

ეს ხუთი მაგალითი უკვე საკმარისია იმისათვის, რომ დაერწმუნდეთ იმაში, თუ, ერთი მხრით, რამდენად შორს არის ვახტანგისეული რედაქცია პირველი დედნისაგან და, მეორე მხრით, რამდენად ყოველგვარ დაკვირვებას მოკლებული იყო ამ რედაქციაზე დამყარებული ბეჭდითი გამოცემების რედაქტორთა მიერ კრიტიკული შესწავლა პოემის ტექსტისა.

ეხლა ვადავიდეთ ვახტანგისეული რედაქციის დაბოლოების განხილვაზე.

როგორც ამ წიგნის თავში იყო აღნიშნული, ვახტანგისეული რედაქცია მთელი ათი თავით უფრო მოკლეა, ვიდრე ხელნაწერებში წარმოდგენილი ვეფხისტყაოსანი. პოემის მკვლევარებს ეს თავები ერთხმად შემდეგ საუკუნეებში (XIII—XVI) სხვა და სხვა ყალბისმქნელების მიერ დამატებულ ნაწილებად მიაჩნიათ. ჩემი შეხედულება კი ამის შესახებ სრულიად სხვა არის.

მე შევეხები ჯერ გავრძელების სამ პირველ თავს, ვინაიდან მათი ორგანიული კავშირი მთელ პოემასთან გაცილებით უფრო ნათელია და, გარდა ამისა, ისინი პოემის ნამდვილ დაბოლოებას წარმოადგენენ.

ეს თავები უთუოდ რუსთაველს ეკუთვნის. აი ამ თავების სახელწოდება: 1) „ტარიელისაგან ინდოთ მეფის სიკვდილის ცნობა“, 2) „ტარიელისაგან ინდოეთის მისვლა და ხატაელთ დამორჩილება“ და 3) „ქორწილი ტარიელისა და ნესტან-დარეჯანისა“. ამ უკანასკნელი თავიდან მექანიკურად არის ამოღებული ვახტანგისეული რედაქციის დაბოლოება დაწყებული ტაეპიდან „ტარიელს და ცოლსა მისსა მიჰხედა მათი საწადელი...“ და გათავებული ტაეპით „ყოვლთა სწორად წყალობასა, ვითა თოვლსა მოათოვდეს...“, ესე იგი სულ 22 ტაეპი.

გასულ 1927 წელს მწვავე კამათი გაიმართა ვახტანგისეული რედაქციის გარშემო. პ. ინგოროყვას „რუსთველიანას“ ქვაკუთხედს წარმოადგენს ის მოსაზრება, რომ ვახტანგისეული რედაქცია პოემის დედანის ყველაზე უფრო ძველ და ნაკლებად დამახინჯებული პი-

რია. უურნალ „მნათობის“ ფურცლებზე პ. ინგოროყვას გამოცემათა პროფ. კ. კეკელიძე, რომელიც ამტკიცებდა, რომ ვახტანგისეული რედაქცია წარმოადგენს ვახტანგის მიერ პოემის ტექსტის კრიტიკულ გამოცემას. უწინარეს ყოვლისა, საინტერესო და საკითხავი აქ შემდეგი გარემოება არის:

რამდენი ხანია მას შემდეგ რაც კ. კეკელიძეს ვახტანგისეული რედაქცია ხელნაწერებში წარმოდგენილი ტექსტის შემოკლებულ გამოცემად მიაჩნია? თავის წიგნში—„ქართული ლიტერატურის ისტორია“, ის დიამეტრალურად საწინააღმდეგო მოსახრებას ამტკიცებს. გადაშალეთ ამ წიგნის 47 გვერდი, სადაც მოთავსებულია თავი „ვეფხისტყაოსანის დამატებანი“— აი რასა სწერს სხვათა შორის ის ამ თავში:

„ჯერ ერთი ამ პოემას დამატებია პროლოგი და ეპილოგი, რომელთა შესახებ ჩვენ უკვე გვქონდა ლაპარაკი თვით პოემის მიმოხილვისას. უფრო მეტი და თვალსაჩინო დამატებანი ჩვენ გვაქვს პოემის ბოლოში; აი ეს დამატებანი:

„1) არაბეთიდან ტარიელ-ნესტანი გამოემართენ ინდოეთისაკენ; ერთ ტაეპში შოკლედ აღწერილია მათი მგზავრობა (1527 ტ. ს. კაკაბაძის გამოცემით) და მერე უცბად იწყება ლაპარაკი იმის შესახებ თუ როგორ „ტარიელს და ცოლსა მისსა მიხვდა მათი საწადელი“ (1527), ესე იგი როგორ გამეფდენ ისინი. ვილაც მელექსეს აღძვრია სურვილი შეეთხზა ამბავი იმის შესახებ, რა პირობებში გამეფდა ტარიელი, ცოცხალნი იყვნენ მათი დაბრუნებისას ნესტანის მშობლები თუ არა, ან რა მდგომარეობაში იყო თვით ინდოეთი. ამ მიზნით მას ჩაუერთავს აღნიშნული ტაეპის შუა თავები: „ტარიელისაგან ინდოთ მეფის სიკვდილის ცნობა“. „ტარიელისაგან ინდოეთს მისვლა და ხატაელთ დამორჩილება“ და ზოგიერთი დეტალები (ხაზი ჩემი—კ. კ.) ტარიელისა და ნესტან-დარეჯანის ქორწილში“.

ამ ადგილს პროფ. კ. კეკელიძე უკეთებს შენიშვნას, რომელშიაც ნომრებით აღნიშნულია ვითომც ამ „ვილაც მელექსის“ მიერ ჩამატებული ტაეპები. აი ეს შენიშვნა:

„ს. კაკაბაძის გამოცემა, ტაეპ. 1528. — 1584; 1589 — 1594; 1596, 1602, 1609“.

თუ ზემოაღნიშნული 3 თავიდან ამოვიღებთ ამ ტაეპებს, ჩვენ უცვლელად მივიღებთ ვახტანგისეული რედაქციის დაბოლოებას და, მაშასადამე, ამ დაბოლოებას პროფ. კეკელიძე სთვლის ნამდვილ დაბოლოებად. „მნათობში“ კი ის, როგორც აღვნიშნე, სრულიად საწინააღმდეგო აზრს ამტკიცებს. აი რასა სწერს იგი იქ: „ამ გამოცემაში (ლაპარაკია ვახტანგის გამოცემაზე. კ. კ.) ჩვენ ვხედავთ 22 ტაეპს

(1568—1689), რომელთა გაგება შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ვიგულისხმებთ, რომ ისინი ამოღებულია ამ დანართი ეპიზოდებიდან“. საკვირველი ამბავია! პროფ. კეკელიძე ერთი მხრით გვიმტკიცებს, რომ ვახტანგისეული რედაქციის ეს 22 ტაეპი „ვილაც მელექსეს“ თავის სამთავიან დამატებაში შეუტანია, მეორე მხრით ის გვარწმუნებს, რომ ვახტანგს ეს 22 ტაეპი ამოულია „ვილაც მელექსის“ მიერ დამატებული სამი თავიდან ვის ეკუთვნის ბოლოს და ბოლოს ეს 22 ტაეპი და ვინ ვისგან გადაიღო ისინი?! ჩვენ ვიცით, თუ როგორ გულმოდგინეთ ააშკარავებდა პროფ. კ. კეკელიძე ნამდვილად არარსებულ წინააღმდეგობებს პოემის პროლოგში, მისი სიყალბის დამტკიცების მიზნით, და შემდეგ ჰკითხულობდა „რომელს დაუჯეროს კაცმა-ო?“ („ქართ. ლიტ. ისტ.“, გვ. 91). ეხლა ჩვენ შეგვიძლია შევეკითხოთ მას: რომელს დაუჯეროს კაცმა, — „ქართული ლიტერატურის ისტორიას“ თუ „მნათობში“ მოთავსებულ წერილს? ერთი მათგანი უთუოდ ყალბისმქნელის დაწერილი იქნება. თუ პროფ. კეკელიძემ თავისი წიგნის გამოქვეყნების შემდეგ გამოიცვალა შეხედულება ამ საკითხის გარშემო, დამოუკიდებლად ან ვინმეს გავლენით, მაშინ რატომ არაფერს ამბობს ის ამის შესახებ?*)

ეხლა გადავიდეთ იმის მტკიცებაზე, რომ ვახტანგისეული რედაქცია არის ნამდვილად ხელოვნურად შემოკლებული პოემის ტექსტი, სულ ერთია ვისგან — ვახტანგის მიერ, როგორც ეს უფრო საფიქრალია, თუ რომელიმე წინამორბედი რედაქტორისაგან, როგორც ამას ს. კაკაბაძე ფიქრობს თავის უკანასკნელ გამოცემაში.

*) ძალიან კარგი იქნებოდა, რომ პროფ. კეკელიძეს პირდაპირი პასუხი გავცა ყოველივე იმაზე, რასაც მე ვსწვრთ იმის კვლევა-ძიების შესახებ ვეფხის-ტყაოსანის გარშემო აქ და ჩემს პირველ წიგნში, თორემ ვინ დაიჯერებს მის განცხადებას, თითქო მე მეტად „ბუნდოვანი წარმოდგენა“ მქონდეს ალიტერაციაზე (მნათობი, № 2. 1927 წ.). ჩემი წიგნი „ალიტ. ქართ. შტრში“ საკმაოდ მარტივად არის დაწერილი, მაგრამ არც იმდენად, რომ ის ბუნდოვანად არ მოსჩვენებოდა ვეფხის-ტყაოსანის ზოგიერთ ისეთ მკვლევარს, რომელიც რუსთაველის სრულიად სადა lart poetique-შიაც კი ვერ გარკვეულა. სამაგიეროდ, როგორც პროფ. კეკელიძე გადმოგვცემს, ალიტერაციაზე ნათელი წარმოდგენა ჰქონია ი. აბულაძეს; ეს ალიტერაცია მას თურმე ჯერ კიდევ შეგირდად ყოფნის დროს შეუმჩნევია ვეფხის-ტყაოსანში. აბულაძის „პოეტიკა“ ჩვენ პროფ. კეკელიძისათვის დაგვიტოვია, მაგრამ ამასთანავე არ შეგვიძლია გულწრფელად არ ურჩიოთ მას, რომ მოერიდოს ის ამგვარი წყაროებიდან მიღებული ცნობების მიხედვით პოეტის ამა თუ იმ საკითხზე მსჯელობას და მით უმეტეს, კმათს. არსებობს ამ თემაზე გაცილებით უფრო ახალი და სანდო წყაროები, რომელთა ცოდნა მხოლოდ ქართველი ფილოლოგებისთვის არ ყოფილა სავალდებულო.

ჯერ საერთო მოსაზრება. ჩვენს მუზეუმებში დაცულია პომის მრავალი ძველი ხელნაწერი. ვახტანგისეულ რედაქციაზე უმაღლეს რედაქციულ უფლები ყველა ხელნაწერები შეიცავენ ყველა შედმეტ თავებს. როგორ მოხდა, რომ საქართველოში, სადაც ვეფხის-ტყაოსანი მეორე სახარებად იყო გადაქცეული, ყალბის-მქნელების მიერ ბოლოწამატებული ტექსტისაგან დარჩა რამდენიმე ათეული ასლი, ხოლო ნამდვილისაგან კი არცერთი? მეორე: თუ ეს ათი თავი სხვა და სხვა დროს სხვა და სხვა გადმოწერთაგან არის წამატებული, როგორც ამას პომის მკვლევარები აღნიშნავენ ერთხმად, — რატომ არ წარმოგვიდგენენ გადარჩენილი ხელნაწერები ტექსტის განვითარების ეტაპებს, ესე იგი რათ არის ყველა ხელნაწერებში სულყოფილი ათი თავი მოცემული? ძველ საქართველოში, სადაც ბეჭდვითი სიტყვა არ არსებობდა, ხელნაწერები ვრცელდებოდა ალბად კუს ნაბიჯით. როგორ მოხდა რომ ამ ათი თავიდან მეტად სუსტი ლექსით დაწერილი უკანასკნელი რამდენიმე თავი, რომლის წამატებას მკვლევარები ძალიან ნაგვიანვე ამბავად სთვლიან, ისე მალე გავრცელდა და, რაც უმთავრესია, ისე დაკანონდა ვეფხის-ტყაოსანის ნამდვილ ტექსტზე აღზრდილი მკითხველების თვალში, რომ ეს თავები უკვე შეთქმულსაუკუნის დასასრულისა და მეჩვიდმეტე საუკუნის ყველა ხელნაწერებში მოექცენ?

თუ ისტორიულ ლიტერატურულ წყაროებს მივმართავთ, მით უმეტეს მიუღებელი ხდება ის პრიორიტეტი, რომლითაც სარგებლობს ვახტანგისეული რედაქცია ძველ ხელნაწერებთან შედარებით. ვეფხის-ტყაოსანის სრული დაბოლოების სინამდვილეში ექვები აქვს შეტანილი არჩილ მეფეს, მაგრამ, როგორც უკვე აღვნიშნე, იმაზე

პროფ. კეკელიძე სწერს: „პოეტიკის საშუალებით კარდინალური ისტორიულ-ლიტერატურული საკითხები არსად არ გადაწყვეტილა და ვერც ჩვენში გადაწყვეტა“. პროფ. კეკელიძე რომ აბულაძის შეგირდული ლიტერატურული კვლევების ნაცვლად თანამედროვე რუსეთისა და უცხოეთის ფილოლოგიურ ნაშრომებს გასცნობოდა, თუნდაც ზერელედ მაინც, მაშინ ამას აღარ დასწერდა. მაგალითად სახელგანთქმული გერმანელი მკვლევარი ფორმალისტი სივერსი, ვგრთვოდებულ ალიტერაციონული ლექსის შესწავლის გზით, არკვევს ძველ-გერმანულ უსახელო პოემების ავტორიანობის საკითხს. რა არის ეს, თუ არა პოეტიკის საშუალებით კარდინალური ისტორიულ-ლიტერატურული საკითხების გადაჭრა? ყ ი რ მ უ ნ ს კ ი ჩვენთვის მეტად საინტერესო საკითხის შესახებ სწერს: „Новейшая еоря происхождения германского эпоса. выдвинутая А. Гейслером (Andreas Heusler) непосредственно основывается на изучении морфологии эпической формы“. (Поэтика № 2 გვ. 23). განა ეს პოეტიკის საშუალებით კარდინალური ისტორიულ-ლიტერატურული საკითხების გადაჭრა არ არის?

გაცილებით უფრო ძველი მწერლები, „ომანიანის“ ავტორი და თეიმურაზ მეფე, ამ თავებს სთვლიდნენ ვეფხის-ტყაოსანის განუყოფელ ნაწილად.

ფსიქოლოგიურად სრულიად არ არის გასაკვირი, რომ ვახტანგის მიერ 1712 წელს შემოკლებით დაბეჭდილმა ვეფხის-ტყაოსანმა თანდათან დაახრჩო ძველი ხელნაწერები და დაუკარგა მათ ნდობა მკითხველი საზოგადოების თვალში. საქმე იმაშია, რომ დაბეჭდილი წიგნი რაღაც თილისმურ გავლენას ახდენს განსაკუთრებით იმაზე, ვინც ბეჭდვითი საქმეს ახლოს არ იცნობს. არა თუ მკითხველის, ხშირად თვით ავტორის თვალშიაც კი მეტი წონისა და მეტი ღირებულებისა ხდება ნაწარმოები მას შემდეგ, რაც ის დაიბეჭდება. მით უფრო მეტი უცდომელობის დალით იქნებოდა აღბეჭდილი ვახტანგის მიერ დასტამბული პოემის ტექსტი იმდროინდელი ქართველების წარმოდგენაში, რომლებსაც დაბეჭდილი წიგნი არც კი ენახათ მანამდე. თუ დღეს ხელნაწერი ვეფხის-ტყაოსანი შეუდარებლად მეტი ღირს, ვიდრე დაბეჭდილი, მაშინ სრულიად წინააღმდეგ მოვლენას ექნებოდა ადგილი. ამას უნდა დაუმატოთ ის მოსაზრება, რომ წმინდა ესთეტური თვალსაზრისით (რაც ფილოლოგიური კვლევა-ძიების დროს სახელმძღვანელოდ არ გამოდგება) ვახტანგის მიერ შემოკლებული პოემა, მიუხედავად იმისა, რომ ეს შემოკლება უნდა შეხებოდა არა ათს, არამედ შვიდ თავს, გაცილებით უკეთესია, ვიდრე ხელნაწერების სრული ტექსტი.

დავანებოთ თავი საერთო მოსაზრებებს და დავავიწროოთ უფრო ვახტანგისეულ რედაქციაზე მიტანილი იერიშის რკალი.

ვახტანგისეული რედაქციის პრიორიტეტობის დამკველთა შორის მხოლოდ პ. ინგოროყვას მოჰყავს რეალური მოსაზრებანი თავისი შეხედულების დასამტკიცებლად. ის არ ზოგავს თავის ძალ-ღონეს ამისათვის, რაც სავსებით გასაგებია, ვინაიდან მისივე თქმით: „თუ ვახტანგის დედანი არის ხელოვურად შემუშავებული რედაქცია, ცხადია, მას ყოველგვარი მნიშვნელობა ეკარგება ვეფხის-ტყაოსანის ტექსტის გენეალოგიის გამოსარკვევად“. *) ამ სიტყვებს, ჩვენის მხრით, შეგვიძლია დაუმატოთ, რომ მაშინ „რუსთველიანას“ გამოცელება მთავარი საფუძველი, ვინაიდან მკვლევარის ერთ სისტემაში ჩამოსხმული კონცეპცია ვეფხის-ტყაოსანის შესახებ თითქმის სავსებით იმ აზრს ემყარება, რომ ვახტანგისეული რედაქცია ჩამოყალიბებულია მეცამეტე საუკუნეში და ყველაზე უფრო უახლოვდება პირველ დედანს.

*) რუსთველიანა. გვ. 12.

განვიხილოთ პ. ინგოროყვას მიერ მოყვანილი საბუთები ამ საკითხის გარშემო. წინასწარვე შეიძლება ითქვას, რომ ეს საბუთები მეტისმეტად სუსტია, მაგრამ ეს მკვლევარის ბრალი არ არის, ვინაიდან საკითხის ობიექტიური მდგომარეობა მას არ აძლევს არცერთ სერიოზულ საბუთს.

1. პ. ინგოროყვა გადმოგვცემს, რომ ვახტანგისეული ტექსტის მსგავსი რედაქცია შენახულა წერა-კითხვის მუხეუმის ერთ ხელნაწერში. ამ ხელნაწერის შესახებ მკვლევარი სწერს შემდეგს: „მართალია ეს ხელნაწერი გადაწერილი არის ვახტანგის გამოცემის შემდეგ, მაგრამ...“ მეტის თქმა საჭირო აღარ არის, პირველი მოსაზრება თავისთავად იხსნება. აბსოლუტურად დაუშვებელია, რომ ვახტანგისეული რედაქციის წარმოშობის საკითხში რაიმე მნიშვნელობა მივიანიჭოთ მის შემდეგ შესრულებულ ხელნაწერს. რასაც არ უნდა წარმოადგენდეს იგი.

2. პ. ინგოროყვა სწერს:

„ვახტანგის გამოცემის ბეჭდვის ბევრად უფრო წინ, ასეთივე რედაქცია ხელში ჰქონიათ ორს მე-XVII საუკუნის მწერალს, რომელთაც შეუსრულებიათ ხელნაწერები B და C (№ 5006 და 4988). საკმაოა, ამ ორი ხელნაწერის შედარება სხვა და სხვა ვარიანტებთან, რომ დავრწმუნდეთ შემდეგში: გადამწერიანი ხელმძღვანელობენ ორი დედნით: ერთია ვახტანგის დედნის მსგავსი, ხოლო მეორე ვრცელი ხელნაწერი მე-XVII საუკუნის ტიპისა. ძირეული ტექსტი პოემისა გადმოწერილია ვახტანგის მსგავსი დედანიდან, ხოლო პოემის დამატებანი და გაგრძელებანი ამოღებულია მეორე ვრცელი ხელნაწერიდან.“*)

მკვლევარის მსჯელობა აქ მე მაგონებს მარჯვენა ხელით მარცხენა ყურის ჩვენებას. მართლაც, დაუშვათ, რომ ხელნაწერებს № 5006 და 4988 ახლო მსგავსება აქვთ ვახტანგისეულ რედაქციასთან (რაც ნამდვილად სწორი არ არის), ნუ თუ ამ შემთხვევაში მხოლოდ ისეთი დასკვნის გამოტანა შეიძლება, როგორც პ. ინგოროყვას გამოაქვს? ვიღაც ორი გადამწერისა და რომელიღაც ორი ხელნაწერის მაგიერ უფრო მოხერხებული და საღ ლოლიკურ მსჯელობასთან დაახლოებული არ იქნება წარმოვიდგინოთ ამ მსგავსების ასახსნელად, რომ ვახტანგს, პოემის ტექსტის შემოკლების დროს, უსარგებლნია ზემოთ დასახელებული ხელნაწერების ტიპის ერთ-ერთი ხელნაწერით?

3 და 4. პ. ინგოროყვა გვარწმუნებს, რომ ვახტანგს არ შეუტანია არავითარი ცვლილება პოემის დედანში, ის სწერს: „ვახტანგს

*) რ უ ს თ ვ ე ლ ი ა ნ ა, გვ. 13.

არ შეუცვლია არა თუ სტროფების რიცხვი, არამედ ცალკე სიტყვების შეცდომებიც კი...“

კეთილი, დაუჯეროთ მკვლევარს. მაგრამ უბედურება იმაშია, რომ ის დიდ წინააღმდეგობაში ვარდება ამით. ზოგიერთ ხელნაწერებში ვეფხისტყაოსანი იწყება ტაეპით—„პირველ თავი დასაწყისი ნათქვამია იგ სპარსულად...“ ეს ტაეპი ვახტანგის გამოცემაში არ არის. ამიტომ პ. ინგოროყვას შეეძლო ის გადაეტანა მეორე ან მესამე პლასტში; მაგრამ საქმე იმაშია, რომ მკვლევარს ეს ტაეპი განსაკუთრებით ესაჭიროება პირველი პლასტის, ე. ი. ვახტანგისეული დედანისათვის, რომელიც, მისი აზრით, მე-XIII—XIV საუკუნეში ჩამოყალიბდა; ესაჭიროება იმიტომ რომ ამ ტაეპში ის ხედავს „ტენდენციურ დამატებას“, პოლემიკას რუსთაველთან მისი პოემის „შინაგანი გაყალბების მიზნით“. გამოდის ასეთი წინააღმდეგობა: მკვლევარი გვარწმუნებს, ვახტანგს თავის გამოცემაში ტაეპების რიცხვიც კი არ შეუცვლიაო, და ნამდვილად კი მას პირველივე ტაეპი უარუყვია. პ. ინგოროყვა ცდილობს თავი დააღწიოს ამ წინააღმდეგობას, ის ერთგან (გვ. 54) წვრილი შრიფტით შენიშნავს ორიოდ სიტყვას ამის გამო. აი ეს შენიშვნა:

„ეს სტროფი, როგორც ირკვევა, შემთხვევით არის გამორჩენილი ვახტანგისეულ დედანში, რადგან იგი თავისი რეალიებით უფრო არქაიულია, ვიდრე ვახტანგისეული დედნის მე-16 სტროფი“.

„როგორც ირკვევა“—საიდან ირკვევა?—მხოლოდ იქედან, რომ ის ვახტანგისეულ რედაქციაში არ არის. „შემთხვევით“ ამ ტეპის გამორჩენა ყოვლად შეუძლებელი იყო. ვახტანგი დიდის ამბით შეუდგა უდიდეს საქმეს—ვეფხისტყაოსანის დაბეჭვდას, და უცებ შემთხვევით გამორჩა ამ პოემის პირველივე ტაეპი—ეს ხომ დაუჯერებელი ამბავია. შემთხვევით შესაძლებელია გამორჩენოდა სხვა რომელიმე ტაეპი ტექსტში, მაგრამ პირველი კი არასოდეს.

შემთხვევით კი არ გამორჩენია, ვახტანგმა სრულიად შეგნებულად არ შეიტანა ის თავის გამოცემაში და კარგადაც მოიქცა, ვინაიდან ეს ტაეპი არც რუსთაველს ეკუთვნის და არც ყალბისმქნელს—ეს არის ვიღაც გადამწერის მიერ შეთხზული უბრალო წინამინაწერი, რომელსაც ხშირად წაუშმდვარებდენ ხელნაწერს გადამწერები, არა მისი გაყალბების მიზნით, არამედ გადაწერის თარიღის, გადამწერის ვსნაობის ან ნაწარმოების ღირსების აღსანიშნავად. ეს წინამინაწერი ტაეპი სრულიად ბუნებრივად შემდეგ გადაწერათა დროს პოემის ტექსტში შესულა და დაუჭერია იქ პირველი ადგილი.

ამის შემდეგ ჩვენ შეგვიძლია კიდევ უფრო დავავიწროოთ კრიტიკის რკალი და გადავიდეთ ვახტანგისეული რედაქციის ხელოვნურობის მაჩვენებელ პირდაპირ ნიშნებზე.

უწინარეს ყოვლისა, საჭიროა გავითვალისწინოთ ვეფხის-ტყაოსანის შინაარსი, მისი საუყეტური კომპოზიცია, და ვნახოთ თუ რამდენად შესაძლებელია, რომ პოემა დასრულდეს ისე, როგორც ის დასრულებულია ვახტანგის გამოცემაში. აქ, ზოგიერთ შემთხვევაში. მე მომიხდება უკვე ჩემს პირველ წიგნში ნათქვამის განმეორება, მაგრამ ეს საკითხი იმდენად კარდინალურია ვეფხის-ტყაოსანის პრობლემაში, რომ დასაშვებია ნათქვამი ვიმეოროთ მანამდე, სანამ მოწინააღმდეგენი მას ან არ გააბათილებენ, ან არ მიიღებენ.

აი ვეფხის-ტყაოსანის მოკლე, სქემატიური შინაარსი:

არაბეთის მეფეს როსტევანს ტახტზე აპყავს, თავისი მოხუცებულიობის გამო, მისი ერთად-ერთი მემკვიდრე თინათინი. ამ ზეიმს სხვა დიდებულებთან ერთად ესწრება არაბეთის სპასპეტი, თვით როსტევანის მიერ აღზრდილი და თინათინის ფარული მიჯნური ავთანდილი. მეფე და ავთანდილი ზეიმის დროს შეეცილებიან ერთმანერთს პირველობაში, როგორც მსროლელნი, და ამის გამო ეწყობა შესაჯობებელი ნადირობა. ნადირობის დროს მონადირენი წააწყდებიან ვიღაც უცხო ჭაბუკს, რომლის შეპყრობას ისინი უნაყოფოდ ლამობენ. ეს უცხო ჭაბუკი გაუსხლტება მათ ხელიდან და უკვალოდ გადაიკარგება. ამით შეწუხებული როსტევანი ჰგზავნის კაცებს ყოველი მხრით ჭაბუკის ამბავის გასაგებად, მაგრამ ერთი წლის შემდეგ გაგზავნილი კაცები უკან ბრუნდებიან და ეუბნებიან მეფეს, რომ მათ ვერაფერი ვერ გაიგეს. ამის შემდეგ უცხო ყმის საძებნელად, თინათინის დავალებით, მიემგზავრება ავთანდილი. მას დადებული აქვს სამი წლის ვადა. დიდი ხეტიალის შემდეგ ის მიაგნებს უცხო ჭაბუკს, ტარიელს, ერთ გამოქვამულში, გაეცნობა და მალე დაუმეგობრდება მას. ტარიელი უამბობს ავთანდილს თავის თავგადასავალს. ის ყოფილა ინდოეთის ერთ-ერთი მეფის სარიდანის შვილი, ფარსადან მეფის შვილობილი და მთელი ინდოეთის ამილბარი. პატარაობითვე დაობლებული ტარიელი იზრდება ფარსადანის სასახლის კარზე. ფარსადანის ერთად-ერთ ასულს ნესტან-დარეჯანს და მას ერთმანერთი შეუყვარდებათ. თავისი მუჯნურის დავალებით ტარიელი შეებრძოლება ხატაელებს და დაამარცხებს მათ. ნესტან-დარეჯანის მშობლებმა არ იციან, თუ ტარიელს მათი ქალი უყვარს, და მისივე თანდასწრებით აწყობენ ბეჭობას იმის შესახებ, თუ ვინ მოიწვიონ ინდოეთში თავიანთი ასულის ქმრად და ტახტის მემკვიდრედ. მათი არჩევანი

ხედება წილად ხვარაზმელ უფლისწულს. ეს უკანასკნელი დიდი აშალით შემოდის ინდოეთში, როგორც სასიძო. ნესტან-დარეჯანის მოთხოვნით ტარიელი მოჰკლავს მას მძინარს და გადაუდგება ამის გამო განრისხებულ ფარსადანს. ნესტან-დარეჯანის აღმზრდელი, ფარსადანის და, დაეარი, როდესაც შეიტყობს, რომ მკვლელობა მისი გაზრდილის დავალებით არის ჩადენილი, გაატანს მას გადასაკარგავად ორ მონას, ხოლო თვითონ კი თავს მოიკლავს. ტარიელი რომ გაიგებს ნესტან-დარეჯანის დაკარგვის ამბავს, საჩქაროდ გაიჭრება მის საძებნელად, მაგრამ ველარსად ნახულობს, მიუხედავად იმისა, რომ მთელი წლობით დახეტილობს ყველგან, სადაც კი ფეხი მიუწვდება. ავთანდილი დაეხმარება ტარიელს დაკარგული მიჯნურის ძებნაში. ამიერიდან ამ ძებნის მთელი სიმძიმე ავთანდილზე გადადის. ავთანდილი აგნებს ნესტან-დარეჯანის კვალს, რომელიც ჯერ ზღვათა მეფის კარზე ყოფილა, ხოლო შემდეგ კი ქაჯეთის ციხეში მოხვედრილა. ტარიელსა და ავთანდილს ჰყავთ მესამე მეგობარი ფრიდონი. სამივენი მცირედი ჯარით გაილაშქრებენ ქაჯეთის ციხეზე, აიღებენ მას და გამოიხსნიან ნესტან-დარეჯანს. შემდეგ ისინი განუწყვეტელი ქორწილითა და ზენიმით გამოივლიან ზღვათა მეფის კარზე, ფრიდონის სამეფოზე, ქვაბთან, სადაც ტარიელი ცხოვრობდა, და მივლენ არაბეთში; აქ მოხდება ავთანდილისა და თინათინის დაქორწინება. ქორწილის შემდეგ სამივე გმირი ნესტანითურთ გაემგზავრებიან ინდოეთში. მათ თან ახლავს ოთხმოცი ათასი კაცისაგან შემდგარი არაბთა ლაშქარი.

აქ თავდება ვეფხის-ტყაოსანის ამბავი ვახტანგისეულ რედაქციაში; ამის შემდეგ იქ მოთავსებულია, გარდა ხუთ ტაეპიან ეპილოგისა, კიდევ ის 22 ტაეპი, რომელიც უცვლელად მეორდება, მხოლოდ ცოტა სხვა დალაგებით, მესამე ზედმეტ თავში. რომ ეს 22 ტაეპი გაგრძელების მესამე თავიდან არის ამოკრეფილი — ეს მოსაზრება უდაოდ შეიძლება ჩაითვალოს; ამ შეხედულებას ადგანან ამ ჟამად სარგის კაკაბაძე და კ. კეკელიძე. მაგრამ მათი აზრით გამოდის, რომ ვეფხის-ტყაოსანის ნამდვილ დედანთან შედარებით ვახტანგისეული რედაქცია არის არა შემოკლებული, არამედ გაგრძელებული ტექსტი. სარგის კაკაბაძის აზრით, როგორც დავინახეთ, რუსთაველს თავისი პოემა ზოსტევეანის მიერ თინათინისა და ავთანდილის დალოცვით გაუთავებია*).

*) თუ გაგრძელების მაგიერ საერთოდ როგორ მოკლდებოდა ვეფხის-ტყაოსანის ტექსტი საუკუნეთა განმავლობაში, ამის ბრწყინვალე დადასტურება მოხდა აგერ ჩვენი თვალის წინ: ს. კაკაბაძემ თავის შარშანდელ გამოცემაში შეამოკლა პოემის უმოკლესი (ვახტანგისეული) რედაქცია თითქმის ორმოცდაათი ტაეპით. ეს წიგნი რომ იხავე პირობებში გამოცემულიყო, რა პირობებშიააც ვახტანგისეული

კეკელიძე კი, რამდენადაც შესაძლებელია გავიგოთ მისი მეტად აბნეული შეხედულება ამ საკითხის გარშემო, უნდა ფიქრობდეს ამ ჟამად, რომ ვეფხის-ტყაოსანის ნამდვილი ტექსტი თავდება თინათინისა და ავთანდილის ქორწილით. მოკლედ რომ ითქვას, ამ მკვლევარების შეხედულებით ვახტანგისეული რედაქცია შემოკლებულია ვრცელ ხელნაწერებთან შედარებით, ხოლო რუსთაველის ხელიდან გამოსულ ტექსტს თუ მივიღებთ მხედველობაში, ის გაგრძელებულია ყალბი ტექსტებით. ვახტანგისეული რედაქციის დაბოლოების ხელოვნური შეკოწიწება იმდენად აშკარაა, რომ მისი უცვლელად მიღება ყოველად დაუშვებელია. აქ მართლაც შესაძლებელია მხოლოდ ორი მოსაზრება: პოემის ნამდვილი დაბოლოება უნდა იქნეს მოძებნილი ან ვახტანგისეული რედაქციის შიგნი, როგორც ზემოაღნიშნული მკვლევარები ფიქრობენ, ან და მისი ფარგლების გარეშე, როგორც მე ვფიქრობ.

ეხლა გავითვალისწინოთ, თუ რამდენად შესაძლებელია, რომ რუსთაველს თავისი პოემა თინათინისა და ავთანდილის დალოცვით ან მათი ქორწილით გაეთავებინოს. უეჭველია, რომ ვეფხის-ტყაოსანში უმთავრესად ინდოეთის ამბავია აწერილი. არაბეთი იქ არის როგორც ერთი მთავარი ეპიზოდი მხოლოდ, და მას პოემის სიუჟეტურ კოპოზიციასაში უჭირავს მხოლოდ ერთ-ერთი კომპონენტის ადგილი. პოემის მთავარი გმირებიც—ტარიელი და ნესტან-დარეჯანი—ინდოელები არიან. ვეფხის-ტყაოსანის ამბავი იწყება არა არაბეთში, როგორც ეს მკითხველს პირველი შეხედვით ეგონება, არამედ ინდოეთში, ტარიელისა და ნესტანის ბავშობისა და შემდეგ მათი გამიჯნულების აღწერით. არაფერს არ ნიშნავს ის გარემოება, რომ პოემა არაბეთის ამბავით იხსნება, — მწერალს შეუძლია თავისი ნაწარმოებისათვის აღებული ამბავის მოთხრობა დაიწყოს, შეუაგულიდან და, ასე გასინჯეთ, ბოლოდანაც კი; ეს დამოკიდებულია ნაწარმოების იმ კომპოზიციასზე, რომელიც ავტორს უფრო მიზანშეწონილად მიუჩნევია. ამრიგად, რაკი ვეფხის-ტყაოსანის ამბავი ინდოეთისაა და ინდოეთში იწყება, ის არაბეთში კი არა, ინდოეთში უნდა გათავდეს. ნუთუ შესაძლებელია რომ რუსთაველს, ვინც ასე დაწვრილებით გვიშლის თავისი რომანის ფაბულას არ აეწერა ბოლოს, თუ რა მდგომარეობაში იყო ინდოეთი, რომელიც მისმა გმირებმა ათი წლის წინად დასტოვეს და

დედანი გამოიკა, მომავალი საუკუნის ფილოლოგს შეეძლო ეფიქრნა, რომ ს. კაკაბაძეს ხელთა ჰქონდა პოემის რალაც უძველესი დედანი, თუმცა კი ნამდვილად, როგორც ეს ჩვენ კარგად ვიცით, მის მიერ მოხდენილი ათეტიზაცია წარმოადგენს ვეფხის-ტყაოსანის მკვლევართა სუბიექტიურ მოსაზრებებზე დამყარებულ თვითნებობათა იშვით ნიმუშს.

რომელსაც ისინი ახალი მბრძანებლების სახით უნდა მოევიდნენ, ან რა ბედი ეწვიათ ნესტან-დარეჯანის მშობლებს, ვისი ადგილიც ამიერიდან ტარიელმა და ნესტანმა უნდა დაიკავეთ? თუ ფარსადანი ცოცხალი იყო, დაუთმობდა თუ არა ის თავის ტახტს ტარიელს, რომელმაც იმდენი მწუხარება მიაყენა მას? თუ ცოცხალი აღარ იყო, მის ნაცვლად სხვა ვინმე გამეფდებოდა და ეს გარემოება მით უფრო გაუძნელებდა ტარიელს ინდოეთის ტახტზე ასვლას. გარდა ამისა, რუსთაველმა არ გაუშვა პოემაში მოხსენებული არც ერთი ქვეყანა ისე, რომ იქ მრავალტანჯული მიჯნურებისათვის ბრწყინვალე ქორწილი არ გადაეხადნა, და ნუთუ წარმოსადგენია, რომ მას თავისი პოემის ამბავი ტარიელისა და ნესტანის სამშობლო ინდოეთში გადახდილ ქორწილამდე არ მიეყვანა?

ამ საკითხებს ეხება სწორედ ის სამი თავი, რომლებიც მკვლევარებს ერთხმად პოემის გაგრძელების პირველ, დამოუკიდებელ ნაწილად მიაჩნიათ. წავაბათ ზემოთ მოყვანილ ვეფხის-ტყაოსანის შინაარსს ამ თავების შინაარსი, ისე როგორც ეს პოემის ხელნაწერშია, და ჩვენ დავინახავთ, რომ ამბავი შესანიშნავი დალაგებით და აუცილებელი გზით მიმდინარეობს.

ინდოეთისაკენ დიდი ლაშქრის თანხლებით მიმავალ რაინდებს წინ შემოეყრება შავებით შემოსილი ვაჭართა ქარავანი. ისინი გამოვლასპარაკებიან ამ ვაჭრებს. ეს ვაჭრები ინდოეთში სავაჭროდ წასული ეგვიპტელები ყოფილან და ეხლა სახლში ბრუნდებიან. არაბულ ენაზე უამბობენ ტარიელსა და მის მხლებლებს, რომ შავები აცვიათ მათ იმ წესის განო, რომელიც ეხლა შემოღებულია ინდოეთში, ვინაიდან ამ ქვეყანას უდიდესი უბედურება დასტეხია თავს. ვაჭრები სქემატიურად უამბობენ ტარიელსა და ნესტან-დარეჯანს მათსავე ამბავს: ინდოეთის ძლევა მოსილ მეფეს ფარსადანს ჰყავდა ქალი „მნათობი, მზისაცა უფრო მზიანი“. ამ ქალსა და ინდოეთის ამილბარს ერთმანერთი შეუყვარდათ. „ამილბარმან სიძე მოჰკლა“ და მას მოჰყვა მთელი უბედურება. ქალი გადაჰკარგა გრძნეულმა მამიდამ და თვი-თონ თავი მოიკლა. „ცნა ამილბარმან, წავიდა ლომი მის მზისა მძებნელად“. ორივენი დაიკარგენ უკვალოდ, რამაც უდიდეს მწუხარებაში ჩააგდო მეფე ფარსადანი:

მეფე გაშმაგდა მათისა უღონო ქნილი ძებნისა;
შავად შესცვალა ინდოეთს ხმა წინწილისა, ებნისა;
ცრტასა ხანსა გავესძლო დება სახმილთა გზნებისა,
აწ თვითცა მოკვდა, შეიქნა ბოლო სრისა და ტკეპნისა*).

*) ვინც ამ ტაეპში რუსთაველს ვერ იცნობს, ის არ იცნობს რუსთაველს.

ამ სიტყვების გავონებაზე ნესტან-დარეჯანმა და ტარიელმა მოთქმა დაიწყეს: „ნარგისთაგან ნაწვიმარი ღვარი ადგა, თოვლი გადნა“. ვაჭრები შეკრთენ და დაიბნენ ასეთი სურათის დანახვაზე. მაგრამ მათ აცნობეს, თუ რაში იყო საქმე, და სთხოვეს ეამბნათ ინდოეთის დანარჩენი ამბავი. ვაჭრებმა უპასუხეს, რომ ინდოეთში ამ უამად დიდი ომია ატეხილი. ინდოეთს თავს დასხმიან ხატაელები, სწორედ ის რამაზ მეფე, რომელიც ისე სასტიკად დაამარცხა ოდესლაც ტარიელმა. ინდოეთი განადგურების პირზე ყოფილა მისული. რაინდები თავიანთი ლაშქრით სასწრაფოდ გაემურებიან წინ — „ეჯა სამ დღე წასავალი ერთსა დღესა წაიარა“. ტარიელი, ზურგიდან მოულოდნელი თავდასხმით, დაამარცხებს ხატაელებს და ძლევაშობილი მიუახლოვდება სასახლეს, საიდანაც მის შესახვედრად გამოდიან სიხარულით და მწუხარებით ატირებული ქვრივი დედოფალი — დედა ნესტან-დარეჯანისა — და დიდებულები. დედოფალი გასცემს ბრძანებას შავების ახდის შესახებ და გაიმართება დიდი ზეიმი და ქორწილი*).

აი ეს არის ვეფხის-ტყაოსანის ამბავის ბუნებრივი დასრულება, აქ ყველაფერი ახსნილია, ყველაფერი ნათლად სჩანს, მოთხრობის რკალი ბოლომდეა მიყვანილი და მტკიცედ შეკრული.

მაგრამ სიუჟეტის გაშლისა და განვითარების შესახებ კიდევ შეიძლება კამათი. ამიტომ მე შევეცდები მოვიყვანო აქ ისეთი სრულიად ობიექტიური ხასიათის საბუთი, რომელიც ყოველგვარი ეჭვის გარეშე დააყენებს იმ აზრს, რომ ეს სამი თავი პირდაპირ რუსთაველიდან მომდინარეობს.

მკითხველს მოვაგონებ ამ წიგნის პირველი თავიდან ერთ ადგილს: დიდმა ალექსანდრიელმა ფილოლოგმა არისტარხმა იმ აზრის გასაბათილებლად, თითქო „ილიადა“ ერთ ავტორს ეკუთვნის, ხოლო „ოდისეა“ მეორეს, შემდეგი დროის პოეტს, სცადა „ილიადაში“ აღმოეჩინა ისეთი ადგილები, რომლებიც წინასწარ ჰგულისხმობენ „ოდისეის“ დაწერას.

საკითხისადმი უფრო ობიექტიური მიდგომა შეუძლებელია. ამიტომ მივბაძოთ ამ ძველ მეცნიერს და ვნახოთ, ხომ არ არის ვეფხის-ტყაოსანის ძირითად, უდაო ნაწილში ისეთი ნიშნები, რომლებიც უთუოდ ჰგულისხმობენ ამ სამი თავის დაწერას მთლიანად ან ნაწილობრივად? ასეთი ნიშნები უეჭველად არსებობს. პოემის ძირითად ტექსტში რამოდენიმე ადგილიდან აშკარად სჩანს, რომ ინდოეთი დიდ

*) ამ ქორწილის აღწერიდან არის ამოღებული ვახტანგისეული რედაქციის ხსენებული 22 ტაეპი.

განსაცდელში იმყოფება, მას მტერი დასხმია თავს და, ვიდრე ეს მტერი დამარცხებული არ იქნება, ზედმეტია ლაპარაკი ტარიელის გამეფებაზე იქ. გავყვეთ ამ ადგილებს.

ქაჯეთის ციხიდან ნესტან-დარეჯანი სწერს ტარიელს:

წადი ინდოეთს მიჰმართე, არგე რა ჩემსა მშობელსა,
მტერთაგან შეიწრებულსა, ყოვლგნით ხელ-ალუპყრობელსა...

ინდოეთის გაქირვებაზე აქ პირდაპირაა ლაპარაკი.

ტარიელის გამეფება ინდოეთში რომ ისე ადვილად არ მოხდება, როგორც ეს ვახტანგისეული რედაქციის დაბოლოების შემკოწიწებელსა ჰგონია („ტარიელს და ცოლსა მისსა მიხვდა მათი საწადელი...“), ნათლად სჩანს ავთანდილის სიტყვებიდან, ფრიდონის კარზე, ქორწილის გადახდის შემდეგ. აქ კამათი იმართება ტარიელსა და ავთანდილს შუა ფრიდონის მოციქულობით. ტარიელის სურვილია წავიდნენ არაბეთში და დააქორწილონ ავთანდილი და თინათინი; ავთანდილი კი ინდოეთში მოითხოვს წასვლას და აი რა მოსაზრებით— ის უთვლის ტარიელს ფრიდონის პირით:

ვარ მუცლიდგანავე დედისა თქვენად სამონოდ შობილი,
ღმერთმან მუნამდის ნიწა მყოს, ვი რ მეფე იყო ცნობილი.

და შემდეგ:

ესეა ჩემი საწადი და ჩემი მოსანდომარე,
ინდოეთს განახო მორკმული, საჯდომსა ზედან მჯდომარე.
გვერდსავე გიჯდეს მნათობი, პირი ელვათა მკრთომარე,
მებრძოლნი თქვენნი მოგესრნეს, არვინ ჩნდეს მუნ
მეომარე!

ტარიელს გააქვს თავისი. გმირები მიემგზავრებიან არაბეთში, სადაც იმართება ავთანდილისა და თინათინის დიდი ქორწილი. ხანგრძლივი ზეიმის შემდეგ ტარიელი გაიწევს ინდოეთისაკენ, და აქ საესებით ირკვევა, თუ რა მდგომარეობაში იმყოფება ეს უკანასკნელი. აი ეს ადგილი:

ტარიელ ჰგვანდის ვარდსა და იყვის ფიფქისა მთოველად:
ავთანდილ როსტენს წინაშე გაგზავნა დასათხოველად,
შესთვალა: „შენი სიახლე კმა ჩემად ლხინად ყოველად,
მტერთა აქვს ჩემი სამეფო, ვიცო, მუნ შიგან მძო-
ველად.

უტყბნი მოსრნის მცოდნეთა ცოდნამან ხელოვნებამან,
ვეჭვ, მოგცეს თქვენცა დაღრეჯა ჩემან რასაცა ვნებამან;
წავიდე, ავიარ მიცოს მე აქა დაყოვნებამან,
ადრე კვლა განზე მორკმულნი, ინებოს ღმრთისა ნებამან.

ამაზე როსტევეანი უბასუხებს:

როსტევეან ჰკადრა: „მეფეო, რად ხარ რასაცა რიდიოთა,
რაცა გიჯობდეთ, იქმოდით, გასჭვრეტდით, გაიცდიდითა,
ავთანდილ თანა წამოგყვეს წადით ლაშქრითა დიდითა,
თქვენთა მტერთა და ორგულთა დაჭურეწდით, და-
ცასაჭირდითა!

ამის შემდეგ:

ავთანდილ ბრძანებს ლაშქართა ყოველგნით მისთანა წვევასა,

აი როგორ ლაშქარს მოუყარა მან თავი:

შეჰყარნა სპანი არაბეთს—ალარა ხანსა ზმულია—
კაცი ოთხმოცი ათასი, ყველაი დაკაზმულია—
კაცსა და ცხენსა ემოსა აბჯარი ხვარაზმულია.
არაბთა მეფე მათითა გაყრითა ნაღველ სმულია.

შემდეგ:

გაემართეს და წავიდეს დია სპითა და ბარგითა,
ტარიელ, ფრიდონ, ავთანდილ თავითა მეტად კარგითა.
კაცი ოთხმოცი ათასი ჰყვა ცხენებითა ვარგითა.
მივლენ სამნივე გულითა ერთმანერთისა მარგითა.

რისთვის გაიყოლა ტარიელმა თან ოთხმოცი ათასი კაცისაგან შემდგარი ლაშქარი—საცეკვაოდ, სარიკაოდ თუ მაყრულის სამღერ-
ლად? რა თქმა უნდა, მხოლოდ იმისთვის, რომ შებრძოლებოდა თა-
ვის მტერს, ხატაელებს, და გამოეხსნა ინდოეთი განსაცდელისაგან,
რაც ნამდვილად აწერილია, როგორც დავინახეთ, „გაგრძელების“
მეორე თავში და რის შესახებ ერთი სიტყვაც არ არის ნააქვამი
ვახტანგისეული რედაქციის დაბოლოებაში. იქ მხოლოდ მესამე თა-
ვიდან აშკარად ამოღებულ ტაეპში ვკითხულობთ შემდეგს:

სრულნი ჰინდონი ავთანდილს და ფრიდონს მწედ ხადოდიან.
„თქვენგან გვპირს კარგი ყველაი“, მართ ამას მოიტყოდიან,

რაც გაუგებარია ვახტანგისეულ რედაქციაში, ხოლო ხელნაწე-
რებში კი სავსებით გასაგები, ვინაიდან ამ სიტყვებს ინდოელები იქ
ეუბნებიან ავთანდილსა და ფრიდონს იმ დიდი ღვაწლის გამო, რო-
მელიც მათ დასდეს ინდოეთის განთავისუფლების საქმეს.

საკითხავია ერთი რამ, საიდან გაიგო ნესტან-დარეჯანმა თავისი
სამშობლოს უბედურება? ამ კითხვას არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს,
მაგრამ ისე კი ძალიან საინტერესოა. ქაჯეთი შედარებით უფრო ახლოს
მდებარეობდა ხატაეთსა და ინდოეთთან, ვიდრე ის სახელმწიფოები,
სადაც პოემის სხვა გმირები იმყოფებოდნენ მაშინ. ქაჯეთში ალბად
გავარდნილი იყო ხმა იმ დიდი ომის შესახებ, რომელიც მის მეზო-

ბელ სახელმწიფოებ შორის გაიმართა; ეს ხმა ნესტანის ყურამდეც მიაღწევდა. მაგრამ აქ შეიძლება კიდევ ასეთი კითხვა დაისვას: თუ ნესტან-დარეჯანმა იცოდა ინდოეთის დიდი გაჭირვება, რატომ მაშინვე გარკვეულად არ აცნობა ეს ტარიელსა და მის მეგობრებს, როდესაც მათ გაანთავისუფლეს ის ტყვეობიდან? ეს შეუძლებელი იყო, და აი სწორედ აქა სჩანს რუსთაველის ბრწყინვალე ნიჭი პოემის ფაბულის დამუშავებაში. საქმე იმაშია, რომ ინდოეთის გაჭირვებული მდგომარეობის შესახებ აშკარა ცნობების მიწოდება ტარიელისათვის ქაჯეთში სრულიად დაარღვევდა პოეტის მიერ შემუშავებულ იმ გეგმას, რომლის მიხედვითაც პოემის შემდეგი თავები იშლება. მართლაც, როგორ შეეძლო ტარიელს გაუთავებელი ზეიმითა და ქორწილებით ქაჯეთიდან შორეულ არაბეთში გამობრუნებულყო, თუ კი მას აშკარად (თვითონ ავტორის დადასტურებით) ეცოდინებოდა, რომ მისი სამეფო ფეხით გაუთელავს მტერს? ნესტან-დარეჯანს, როგორც ეტყობა, უამბნია ყველაფერი მისი მხსნელებისათვის, მაგრამ რუსთაველი განზრახ არას ამბობს ამის შესახებ, რათა მკითხველმა ინდოეთის უბედურება მთლად გამორკვეულ ფაქტად არ მიიღოს და ამის გამო შეუფერებლად არ ჩასთვალოს ხს უდარდელი ლხინი და ზეიმი, რომელსაც რაინდები ეძლევიან ქაჯეთის ციხის აღების შემდეგ. მაგრამ აქ შეიძლება კითხვა ასე შეტრიალდეს კიდევ: თუ რუსთაველს არ სურდა დაერღვია საზეიმო განწყობილება ინდოეთის ამბით, მაშინ რაღა საჭირო იყო ეჭვების აღძვრა ამის გამო, მას შეეძლო სრულებით არაფერი ეთქვა ინდოეთის მდგომარეობის შესახებ არა, არც ეს შეიძლებოდა, რადგან საჭირო იყო პოეტს გაემართლებია ჯარის წაყვანა არაბეთიდან ინდოეთში, ვინაიდან მან ძალიან კარგად იცოდა, თუ რას წარმოადგენდა ამხელა მანძილზე ასეთი დიდი ლაშქრის წაყვანა (დაახლოებით ამდენი ლაშქარი გაჰყავდა იმდროინდელ საქართველოს თავის უდიდეს ბრძოლებში). აქ რუსთაველი ისე მოხერხებულად იქცევა, რომ მკითხველი ერთი მხრით, თითქმის სრულებით არ აქცევს ყურადღებას ცნობებს ინდოეთის მდგომარეობის შესახებ და, მეორე მხრით, არც სახტად რჩება, როდესაც ტარიელს ოთხმოცი ათასი ჯარისკაცი გაჰყვება არაბეთიდან ინდოეთში. ეს ძალიან ჩამოჰგავს იმ გასაოცარ სიფრთხილეს, რომელსაც რუსთაველი იჩენს დაკარგული ნესტან-დარეჯანის თავგადასავალის აღწერის დროს, სადაც ის ყოველ ღონეს მიმართავს, რომ დაასაბუთოს მკითხველის თვალში ნესტან-დარეჯანის შეუბღალავი გადარჩენა.*)

*) დაწვრილებით ამის შესახებ იხ. „ალიტ. ქართ. შაირიში“.

შეიძლება მოვიყვანოთ კიდევ ერთი ისეთი ადგილი ტექსტიდან, რომელიც სავსებით ნათელჰყოფს ვახტანგისეული რედაქციის დაბოლოების ხელოვნურობას. ამ რედაქციაში ზემოხსენებული ოცდაორი ტაეპის წინ არის ასეთი ტაეპი:

სიმთავე ვლეს,—ღმერთმან მათებრ სხვა ნურა ნუ დაჰბადოსა,
მოეგებნიან; მტერობა ვერავინ დაიქადოსა.
მინდორსა შინა სადილად გარდახდეს უდილადოსა,
ვითა ჰმართებდა, პურობდეს, ღვინოსა სვემდეს არ დოსა.

ამის შემდეგ იქ უშუალოდ მიდის: „ტარიელს და ცოლსა მისსა მიხვდა მათი საწადელი...“ და სხვა. ერთი ვიკითხოთ — რა შუაშია აქ ზემოთმოყვანილი ტაეპი, სადაც ლაპარაკია იმის შესახებ, რომ ტარიელი თავისი მხლებლებით მინდორს ჩამოხტა სასადილოდ? სამი თვის მგზავრობის დროს ისინი ალბად ყოველ დღე ჩამოხტებოდნენ სადილის საკმელად, მაგრამ რუსთაველი ამაზე არას ამბობს; სჩანს რაღაც მიზეზის გამო დასჭირდა მას მგზავრების შეჩერება ამ ადგილას, რასაც ვახტანგისეული ტექსტიდან ვერა ვტყობილობთ. მაგრამ ჩვენთვის ყველაფერი ნათელი გახდება, თუ ამ ადგილს ხელნაწერებში წავიკითხავთ, სადაც ეს ტაეპი აბოლოებს ერთ თავს, და შემდეგ მიდის სხვა თავი, სახელდობრს „ტარიელისაგან ინდოთ მეფის სიკვდილის ცნობა“. ეს უკანასკნელი თავი შემდეგი სტრიქონებით იწყება:

ქედსა რასმე გარმოადგა მეტად დიდი ქარავანი,
კაცები და სახედრები ერთობ იყო შაოსანი.

აი თურმე რაში ყოფილა საქმე! რუსთაველმა თავისი გმირები იმიტომ ჩამოახტუნა მინდორზე სასადილოდ, რათა მოაწყოს მათი შეხვედრა და გამობაასება ინდოეთიდან მომავალ ქარავანთან, რომელმაც მათ ინდოეთის ამბავი უნდა აცნობოს. ვისთვისაც ნათელი არ არის, რომ, თუნდაც სხვას ყველაფერს თავი დავენებოთ, მარტო ეს ფაქტი ააშკარავებს ვახტანგისეული რედაქციის დაბოლოების ხელოვნურობას და მომდევნო თავების აუცილებლობას, იმას თამამად შეუძლია პოეტურ ნაწარმოებათა კვლევა-ძიებით მომავალში მაინც აღარ შეიწუხოს თავი:

მიუხედავათ იმისა, რომ საკითხი უკვე სავსებით გამორკვეულია, მე მაინც განვიხილავ ხსენებულ სამ თავს აქ რუსთაველის ლექსის ფორმალური ნიშნების მიხედვით, ეგრეთწოდებული ინდივიდუალური კრიტიკის (ბეკის თერმინი) თვალსაზრისით, და ვსთხოვ მკითხველს ამ განხილვის შედეგი მიიღოს მხოლოდ როგორც ზედმეტად დამაჯერებელი მასალა, როგორც დამატება ზემოთ წარმოდგენილი სრულიად ურყევი ობიექტიური საბუთებისა.

ჩვენ ვიცით, რომ რუსთაველს ახასიათებს ბგერათა წყობის განსაკუთრებული მუსიკალობა. რუსთაველის ლექსის დაკვირვებულ მკითხველს არ შეიძლება თვალში არ ეცეს მთელი სიტყვების ან მათი თავსართების თუ ფლექსიების ხშირი განმეორება ეფფონიური მიზნით.

სიტყვებისა და თავსართების განმეორებაზე ხშირად მქონია მსჯელობა როგორც ამ წიგნში, ისე პირველში. აქ კი მე მოვიყვან საინტერესო სტატისტიკურ ცნობას ერთი ფლექსიის განმეორების შესახებ. ავიღოთ ნათესაობითი და მიცემითი ბრუნვის სრული დაბოლოება „სა“. ძალიან ხშირია როდესაც რუსთაველის სტრიქონში ერთი ამგვარად დაბოლოებული სიტყვა იწვევს სხვა სიტყვებს ასეთივე დაბოლოებით. მაგალითად:

ალაფობდეს საჭურჭლესა მისსა, ვითა ნათურქალსა,
მას ტაიჭსა არაბულსა ქვენაბამსა ნასუქალსა.

მოვახდინოთ ამ მხრით რუსთაველის შედარება სხვა ძველ პოეტებთან. ამისათვის საჭირო იქნება ერთგვარი სტატისტიკური ანგარიში, რასაც, უნდა ითქვას საერთოდ, დიდი მნიშვნელობა ეძლევა თანამედროვე ლიტერატურულ კვლევა-ძიებაში. ეს ანგარიში შესაძლებელია ამგვარად მოვაწყოთ, ჩავათვალიეროთ ტექსტი რითმებზე ყურადღების მიქცევით და შევჩერდეთ ისეთ ტაეპებზე, რომელთა რითმის უკანასკნელი მარცვალი არის ნაწილაკი „სა“. წავიკითხოთ ასეთი ტაეპის ყოველი სტრიქონი და დავითვალოთ, თუ რამდენჯერ მეორდება შიგნით ეს დაბოლოება რითმის უკანასკნელი მარცვალის ჩათვლით. ხოლო ისეთ სტრიქონში, რომელშიაც ეს ნაწილაკი არ მეორდება, უკანასკნელ მარცვალსაც ნუ ვიანგარიშებთ. ავიღოთ მაგალითისათვის შემდეგი ტაეპი და გაუსვათ ხაზი დაბოლოება „სა“-ს ყველ მის სტრიქონებში, გარდა მეორისა, სადაც ეს დაბოლოება განმეორებული არ არის:

მიბრძანეს მათდა საქებრად თქმა ლექსები ს ა ტკბილი ს ა=2
ქება წარბთა და წამწამთა თმათა და ბაგე კბილისა=0
ბროლ ბალახში ს ა თლილი ს ა მით მიჯრით მიწყობი-
ლი ს ა=3
გასტეხს ქვასაცა მაგარსა გრდემლი ტყვიისა ღბი-
ლი ს ა=3

სულ ტაეპში 8

ს. კაცბაძის პირველ გამოცემაში, რომლის მიხედვით მე ჩემს სტატისტიკურ ანგარიშს ვაწარმოებ საერთოდ, ვინაიდან მხოლოდ ამ გამოცემაშია ზედმეტი თავები წარმოდგენილი, ასეთი დაბოლოებით

გვაქვს სულ 287 ტაეპი ვახტანგისეული რედაქციის ფარგლებში (შეიძლება შემთხვევით რამდენიმე ტაეპი გამომჩა, რასაც მნიშვნელობა არა აქვს). ვიანგარიშით ყველა ტაეპებში, ზემოთ მოყვანილი მაგალითის მსგავსად, ნაწილაკი „სა“. რომ ჩვენ მოზრდილ და, მაშასადამე, შედარების დროს უფრო თვალსაჩინო რიცხვთან გვეჭონდეს საქმე, ეს 287 ტაეპი დავყოთ ათეულ ტაეპებად და ავიღოთ ნაწილაკი „სა“-ს განმეორების ჯამი ყოველ ასეთ ათეულში.

მაგალითად:

I. ათეული— $5+5+7+3+ 2+4+9+5+5+3=48$.

II. ათეული— $7+7+9+2+ 7+8+8+6+4+4=62$.

III. ათეული— $5+7+7+8+ 8+7+8+8+6+7=71$.

IV. ათეული— $5+0+2+9+10+6+4+6+4+6=52$.

და სხვა.

აი ყველა 28 ათეულისა და ერთი შვიდეულის ჯამები: 48, 62, 71, 52, 35, 40, 40, 54, 47, 56, 53, 53, 70, 64, 40, 64, 40, 61, 60, 44, 53, 57, 50, 51, 49, 67, 69, 52 და 22 (შვიდ უკანასკნელ ტაეპში). აქედან საშუალო რიცხვი ყოველ ათეულ ტაეპში ხსენებული დაბოლოებით ვახტანგისეული რედაქციის ფარგლებისათვის იქნება 54.

ავიღოთ ეს საშუალო რიცხვი და შევადაროთ ზოგიერთი სხვა ძველი პოემების ასეთსავე საშუალო რიცხვებს:

ვახტანგისანი	24
სამამიამი (შაჰ-ნამე)	28
ლეილ-მეჯნუნისანი	29
იოსებ ზილიხანისანი	35
როსტომისანი (შაჰ-ნამე)	37
სამამისანი (შაჰ-ნამე)	42
ბარამ-გურიანი	47
ვეფხისტყაოსანისანი	54*).

ჩვენ ვხედავთ, რომ რუსთაველის ლექსში დაბოლოება „სა“ მეორდება უფრო მეტჯერ, ვიდრე სხვა რომელიმე ზემოთ დასახელებულ პოემაში.

ეხლა მოვახდინოთ ასეთი ანგარიში ვეფხისტყაოსანის გაგრძელების იმ სამ თავში, რომლის წარმოშობის საკითხიც ჩვენ ამჟამად გვინტერესებს. იქ არის სულ შვიდი ისეთი ტაეპი, სადაც რითმების უკანასკნელი მარცვალი არის „სა“. შვიდი ტაეპის ჯამი უდრის 41-ს.

*) ზოგიერთ აქ ჩამოთვლილ შედარებით პატარა ზომის პოემებში ანგარიშისათვის აღებულია მთელი ტექსტი, ზოგშიც კი ტექსტის მნიშვნელოვანი ნაწილი.

ამ შვიდი ტაეპის ჯამი რომ ათი ტაეპის ჯამამდე ავიყვანოთ პროპორციონალური გადიდებით ($41:7/10$) მივიღებთ 60-ს. არც ერთი ზემოთ დასახელებული პოემა, ვეფხის-ტყაოსანის გარდა, ამხელა რიცხვს არ იძლევა. ეს ფაქტი უსათუოდ ყურადღების ღირსად უნდა ჩაითვალოს.

ავილოთ მეორე ფაქტი. ამ წიგნის იმ ნაწილში, სადაც „რუსთველიანას“ ვიხილავ, მე შემთხვევა მქონდა ორიოდ სიტყვა მეთქვა დაყრდნობილი რითმის, ესე იგი ისეთი რითმის შესახებ, რომლის შემადგენლობაში შეტანილია ევრეაწოდებული დასაყრდენი თანხმოვანი, რაც სავალდებულო არ არის თვით კლასიკურ რითმაშიაც კი*). დაყრდნობილი რითმა განსაკუთრებით ხშიერია, მაგრამ მისი გატარება შაირით დაწერილ ტაეპში, სადაც ოთხი სტრიქონი ერთ რითმაზეა აგებული, დიდ სიძნელეს წარმოადგენს. აი დაყრდნობილი რითმით დაწერილი ტაეპი ვეფხის-ტყაოსანიდან, სადაც დასაყრდენი თანხმოვანი არის ბგერა ზ:

ამა ქალაქსა წესია დღესა მას ნავროზობასა,
 არცა ვინ ვაჭრობს ვაჭარი, არცა ვინ წავა გზობასა,
 ყველაი სწორად დავიწყებთ კახმასა ლამაზობასა,
 დაღსა შეიქმენ მეფენი პურობა დარბაზობასა.

ასეთი რითმა შედარებით ხშირია ვეფხის-ტყაოსანში, მაშინ როდესაც ის ზოგიერთ ძველ პოემაში სრულებით არ გვხვდება (მაგალითად, უზარმაზარ შაჰ-ნამეში მე ის არც ერთხელ არ შემხვედრია). ზოგიერთში კი ძალიან იშვიათად (ბარამ-გურამიანის პირველ ას ტაეპში მხოლოდ ორი ტაეპი იძლევა დაყრდნობილ რითმას). რუს-

*) რითმის პრობლემას ვრცლად შევხები ცალკე წერილში. ეს საკითხი სრულიად დაუმუშავებელია ქართულ ლიტერატურაში. მე დაწმუნებული ვარ, რომ რუსეთში და საზღვარგარეთ ალბად არითმეტიკულ ამოცანათა კრებულების შემდგენლები უფრო ვალდებულად სთვლიან თავს იცნობდენ ევრეაწოდების სხვა და სხვა საკითხებს, ვიდრე ჩვენი კრიტიკოსები და ფილოლოგები. კერძოდ, მეტად უმწეო მდგომარეობაში ვარდებიან ვეფხის-ტყაოსანის მკვლევარები, პ. ინგოროვას გამოკლებით, როდესაც მათ ლექსთაწყობის ამა თუ იმ საკითხზე უხდებთ სიტყვის ჩამოგდება. მაგალითად, პრ. კეკელიძეს თუ რითმა მოეწონა, ეს უეჭველად „დახვეწილი რითმა“ იქნება, თითქოს რითმა ცხენის ძუა-ფაფარი იყოს და არა მეცნიერების მიერ კარგად შესწავლილი პოეტური ხერხი. ი. აბულაძე ასეთი სიტყვებით იწყებს თავის წერილს „პოიმის ენის ხალხურობა“ (ვეფხ. ტყაოს. გვ. 321): „რითმისა და ლექსთწყობის საჭიროებით არის გამოწვეული“... ამას ემგვანებოდა, მაგალითად, რომ ვინმე მათემატიკოსმა ასე დაიწყოს წერილი: „ტრიგონომეტრიისა და მათემატიკის საჭიროებით არის გამოწვეული“... ან ექიმმა რომ დასწეროს: „ტერაპიისა და მედიცინის საჭიროებით არის გამოწვეული“... ცხადია, აქ საქმე გვაქვს ელემენტარულ გაუგებრობასთან.

თაველს ამ მხრით უახლოვდება რითმის ისეთი ვირტუოზი მხოლოდ, როგორც არის დავით გუარამიშვილი.

ავილოთ ეხლა იმ სამი „ზედმეტი“ თავიდან ერთი შესანიშნავი ადგილი, სახელდობრ ტარიელის შეხვედრა დამარცხებული ინდოეთის დედოფალსა და დიდებულებთან. მე მოვიყვან ოთხს ერთი-მეორის მიმდევნო ტაეპს, რომელთა შორის სამი უკანასკნელი დაწერილია დაყრდნობილი რითმით (დასაყრდენი თანხმოვანები ბ, ტ, ხ) და ხაზს გაუსვამ გამეორებულ სიტყვებს:

ტარიელ მიდგა, უყვილა: მე მოველ მეფე თქვენიო,
თანა მყავს ჩემი მნათობი, პირი ელვათა მფენიო;
ჩვენ მოგვცა მაღლით მაღალმან აწლა ორბისა ფრთენიო;
გამოდით, თქვენი სიშორე არს ჩვენგან მოუთმენიო.

მაშინ ღა იცნეს ტარიელ, მათგან მიდამო სრბანია;
სრულად ნათლითა აივსო ზღუდე და ბანის ბანია;
ხმა მაღლაჲ ხმო ბდეს, იზახდეს: „მოკვშორდეს საღმობანია,
აკამდის რისხვა მაღალმან, აწ მოგვცა წყალობანია!“.

კარნი გაახვენეს, გამოჩნდეს, მოიხვენეს მათ კლიტენია,
ერთობ ფლასითა მოსილნი უმზერდეს მუნ მჭვრეტელნია;
ტირან ორნივე ქალ-ყმანი, ვარდისა ბალსა ტენია,
ზახილით თავსა იცემდეს, ყორნის თმა ბროლს ატენია.

ვითა გამზრდელსა მართებდა გაზრდილი აგრე ხელია,
რომე სდის ცრემლი თვალთაგან ცეცხლთაგან უფრო ცხელია,
თავსა იცემდეს, იზახდეს, ტირს მეტად გულფიტხელია,
გიშრისა ტვერსა მოფოცხდა ბროლისა საფოცხელია.

მე შემიძლია გადაჭრით განვაცხადო, რომ მთელს ქართულ პოეზიაში არ მოინახება მეორე ისეთი ადგილი, სადაც ოთხი შაირით დაწერილი ტაეპიდან სამში დაყრდნობილი რითმა იქნება მოცემული. ჩემის აზრით, ანგარიში უნდა გაეწიოს ამ ფაქტსაც.

ანგარიშ გასაწევია ის გარემოებაც, რომ ზემოთ მოყვანილ ოთხ ტაეპში ჩვენ გვხვდება ექვსი სიტყვის განმეორება, რომლის მეორე მაგალითს, რუსთაველის გარდა ვერცერთ ქართველ პოეტს ვერ მოუნახავთ.

მრავალია ამ სამ თავში რუსთაველისათვის უაღრესად დამახასიათებელი პოეტური ფიგურები, მაგალითად მეტაფორები. როგორ შეიძლება დავიჯეროთ რომ რუსთაველს არ ეკუთვნის, მაგალითად, ასეთი შესანიშნავი მეტაფორა:

გიშრისა ტვერსა მოფოცხდა ბროლისა საფოცხელია*).

*) ეს სიტყვები შეეხება მამის გარდაცვალების გამო ატირებულ ნესტანდა-რეჯანს. გიშრის ტვერი თმებია ნესტანის, ბროლის საფოცხელი კი მისი ხელი.

რუსთაველი მეტაფორის უდიდესი ოსტატია; ხოლო მეტაფორის შესახებ ან რასა სწერს არისტოტელე თავის პოეტიკაში:

„განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა აქვს მეტაფორებში დახელოვნებას, ვინაიდან მხოლოდ ამის გადმოღება არ შეიძლება სხვისაგან, და ეს ნიჭი მჩვენებელია ტალანტის, კარგი მეტაფორების შექმნა ხომ მსგავსების შენიშვნის ნაყოფია“.

დიახ არც ერთ ყალბისმქნელს არ შეეძლო გადმოეღო რუსთაველისაგან ის მეტაფორები, რომლებიც ამ სამ თავში გვხვდება. ამის გარდა, აქ არის მრავალი პასტიჩიო ისეთი სტრიქონების, ცალკე ფრაზებისა და სიტყვათა წყობის, რომელიც ჩვენ ვეფხისტყაოსანის უღაო ნაწილში გვხვდება. აი ამ პასტიჩიოების ნიმუშები:

გ ა გ რ ძ ე ლ ე ბ ი ს ს ა მ ი
თ ა ვ ი დ ა ნ :

ვ ა ხ ტ ა ნ გ ი ს ე უ ლ ი რ ე დ ა -
ქ ც ი ი დ ა ნ :

გიშრისა ტევრსა მოფოცხდა
ბროლისა საფოცხელია.

ვარდისა ბაღსა მოგუბდა
ცრემლისა საგუბარია.

სრულად ნათლითა აივსო
ზღუდე და ბანის ბანია.

ერთობ ლაშქრითა აივსო
მინდორი, ტყე კაპანია.

სრულად ნათლითა აევსო
სახლი, შუკა და უბანი.

ქედსა ზედა გარდმოადგა
მეტად დიდი ქარავანი.

ქედსა რასმე გარდავადექ
მინდორს მტვერი დავინახე.

მათ ჰკადრეს: „ზეცით მოსრულა
ინდოეთს რისხვა ზეცისა.

რა მოვა ჩემთვის განგება,
ზეცით მოსრულნი ზენანი.

განახელ მწიფა გვირგვინი
ზეცით მოსრულმან ზენამან.

გავს, თუ ტყუპნი მარგალიტნი
სხენ ბროლისა ხარხაჩოა.

შუა ძოწსა და აყიყსა
სჭვირს მარგალიტი ტყუპები.

დადუმდი, სული დაიღე
ჩემგან ამისგან მამენელმან.

დადუმდეს, ცრემლნი მოჰკვეთა
შავმან გიშრისა დანამან.

ამ პარალელურად წარმოდგენილ სტრიქონებში უეჭველად სჩანს ერთი ავტორის შემოქმედებითი აზრის მუშაობა.

მე აღარ შევჩერდები აქ ცალკე სიტყვებზე, განსაკუთრებით კი ბგერათა შერჩევასა და სიტყვათა განმეორებაზე, რომელიც იოტის ოდენ ექვს არა სტოვებს იმაში, რომ ეს სამი თავი რუსთაველს ეკუთვნის.

მართალია აქ არის სუსტი ადგილები, მაგრამ არ არის ისეთი, რომელზე სუსტი პოემის უღაო ნაწილში არ მოიძებნებოდეს. ეს თავ-

გები, პროექს საბოლოო რედაქციაში,—ჩემის აზრით, მესამეში, — მეორე რედაქციიდან უნდა ჰქონდეს შეტანილი გადაუმუშავებლად, ისე როგორც ბევრი სხვა ადგილები (მაგალითად, ავთანდილის პირველი წასვლა ტარიელის საძებნელად და მომდევნო თავები), რომელთა პროეტური ღირსება ამ თავებზე მალა არა სდგას. კერძოთ, არ განირჩევა ამ თევებისაგან ღირსებით ვახტანგისეული რედაქციის უკანასკნელი რამდენიმე ათეული ტაეპი (ქორწილი თინათინ-ავთანდილისა და მომდევნო ტაეპები).

ასეთ აუცილებელ დასკვნამდე მივყევართ ვეფხის-ტყაოსანის ტექსტუალურ კრიტიკას, რომელსაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ეძლევა ფილოლოგიურ კვლევა-ძიებაში. ფილოლოგიური კვლევა-ძიება, შლეიერმახერის აზრით, სრულიად განსხვავებულ კრიტიკულ დისციპლინას წარმოადგენს საერთო კრიტიკაში; მისი მთავარი მიზანია დოკუმენტის სინამდვილის დამტკიცება, და, მასადაამე, ამ დოკუმენტის ტექსტის ყოველმხრივი შესწავლა. აი რასა სწერს თანამედროვე რუსი ფილოლოგი ვინოკური სხვა და სხვა კრიტიკული თვალსაზრისის შესახებ: „ესთეტიური კრიტიკა იტყვის: ეს ნამდვილია, მაგრამ ლამაზი არ არის. ისტორიული კრიტიკა იტყვის: ეს ნამდვილია, მაგრამ სწორი არ არის. ხოლო ტექსტუალური კრიტიკა უბასუხებს: ეს არც ლამაზია, არც სწორი, მაგრამ ნამდვილია“.

ვასრულებ რა ვახტანგისეული რედაქციის კრიტიკას, მე საჭიროდ მიმაჩნია კიდევ გაუსვა ხაზი იმ გარემოებას, რომ ლექსის ფორმალური ნიშნების განხილვა წარმოდგენილია აქ როგორც ზემდებად დამადასტურებელი მასალა იმისა, რაც უეჭველად გამომდინარეობს ჩემს მიერ ზემოთ მოყვანილი სხვა უფრო ობიექტიური ხასიათის საბუთებიდან. აი სახელდობრ რა გამომდინარეობს იქედან;

1. ვახტანგისეული რედაქცია არის ვეფხის-ტყაოსანის ტექსტის კრიტიკული გამოცემა, წინააღმდეგ პ. ინგოროყვასა და ი. აბულაძის შეხედულებისა.

II. ვახტანგისეულ რედაქციაში მოცემულია პოემის თავდაპირველი ტექსტი შემოკლებით და არა გაგრძელებით, როგორც ეს ს. კაკაბაძეს და პროფ. კ. კეკელიძეს წარმოუდგენიათ*).

*) ამ წიგნის ეს თავი უკვე გამოქვეყნებული იყო კრებულ „არიფონში“ როდესაც მიმდინარე წლის ზაფხულზე მე გადმომცა ლეჩხუმში პატივცემულმა ფარნაოზ ჯიჯავაძემ ერთი ხელნაწერი ვეფხის-ტყაოსანი ამ ხელნაწერში პოემა თავდება, სწორედ ისე, როგორც მე ვფიქრობ

სასრულის ხელნაწერები—პოემის ყველაზე ძველი ხელნაწერები, რომლებიც ჩვენამდე მოღწეულან, — უკვე იცნობენ მას მთლიანად. ისინი სავსებით მართალნი არიან ამ მხრით, ისე როგორც მართალი იქნება, მაგალითად, რომელიმე მომავალი საუკუნის მკვლევარი, თუ კი ის განაცხადებს შემდეგს: „ვეფხის-ტყაოსანის უკანასკნელი თავების წამატება არ შეიძლებოდა მომხდარიყო მეოცე საუკუნის დასაწყისზე უფრო გვიან, ვინაიდან ამ თავებს უკვე იცნობს მთლიანად სარგის კაკაბაძის მიერ გამოცემული პოემის ტექსტი“. შორეული მომავალის მკვლევარს სრული უფლება ექნება დასწეროს ეს, თუ კი მისი ცხოვრების დრომდე ს. კაკაბაძის რედაქტორობით პირველად გამოსულ ვეფხის-ტყაოსანზე უფრო ძველი წყაროები ველარ მიაღწევს.

ცხადია, რომ ამ თარიღების დაახლოებითი გამოსარკვევად საჭიროა პირველი საზღვარის დადება, ესე იგი იმის გამორკვევა, თუ რომელ დროზე ადრე არ შეიძლებოდა დაწერილიყო ეს თავები. როგორაა ამ მხრით ვეფხის-ტყაოსანის მკვლევარების მდგომარეობა? ძალიან ცუდათ. საქმე იმაშია, რომ არცერთი ძველი ლიტერატურული წყარო არ იძლევა იმის მოწმობას, თითქოს ოდესმე ეს თავები ვეფხის-ტყაოსანში არ ყოფილიყო. არც თვითონ პოემა იძლევა რაიმე ხელმოსაკიდებელ საბუთს ამის დასამტკიცებლად. ტექსტისა და მისი ვარიანტების იმ ადგილებში, რომელთა სიყალბე მკვლევარებს უდავოთ მიაჩნიათ, არსებობს სამი ისტორიული ხასიათის რეალია; ამ რეალებს ზოგიერთი მკვლევარი ისე მაგრად უჭერს ხელს თარიღების გამორკვევის მიზნით, რომ ლამის ძმარი გაადინოს მათ, მაგრამ ძინც არაფერი გამოდის. განვიხილოთ ეს სამი ადგილი და მათი გამოყენება მკვლევარების მიერ.

მკითხველისათვის უკვე კარგად ცნობილ სამ თავში, სახელდობრ პირველში, სადაც ტარიელი და ნესტანი მწარედ მოსთქვამენ ფარსადანის გარდაცვალებას, პოეტი ავთანდილისა და ფრიდონის შესახებ, რომლებიც გამამხნეველები სიტყვით მიმართავენ ჭირისუფალთ, ამბობს შემდეგს:

მაგრამ ექნეს სულის მღებლად ქათალიკოზ-მაწვევერლად.

პროფ. კეკელიძე ემყარება ამ ადგილს და აცხადებს, რომ ეს დამატებული თავები უნდა დაწერილიყო არა უადრეს მეთექვსმეტე საუკუნისა. ის სწერს ამის შესახებ შემდეგს:

„აქ მაწვევერელი და ქათალიკოზი დაპირისპირებულნი არიან, როგორც სწორუფლებიანი და სწორპატივიანი იერარქები; მასასადამე, ეს იმის მაჩვენებელია, რომ, როდესაც ეს ადგილი იწერებოდა, სა-

მცხის ეკლესია უკვე ფორმალურად და საბოლოოდ იყო ჩამოშორებული მცხეთის ეკლესიას და მის სრულყოფილებიან გამგეთ, როგორც მცხეთაში კათალიკოსი, ითვლებოდა უკვე მაწყვერელი. პროტესი სამცხის ეკლესიურად ჩამოშორებისა მცხეთისაგან, დაწყებული ჯერ კიდევ მეთოთხმეტე საუკუნის გასულიდან, ძლიერდებოდა მეთოთხმეტეში და დამთავრდა მეთექვსმეტე საუკუნის დამდეგს მზუჭაბუჯ ათაბაგის დროს (+1516), რომელმაც მაწყვერელად განაწესა ტრაპიზონელი ბერძენი სიმონი. ამნაირად, პირველი და, მაშასადამე, ყველაზე ადრინდელი დამატება მეთექვსმეტე საუკუნეზე ადრე დაწერილი ვერ იქნება**).

ყოვლად დაუშვებელია პოეტის მიერ რითმისათვის ნახმარი ერთი სიტყვიდან ამდენი ამბების გამოტანა. საქართველოს საეკლესიო ისტორიის მოყოლის მაგიერ, ისა სჯობდა, რომ პროფ. კეკელიძეს ჯერ კარგათ გაერკვია ზემოდ მოყვანილი სტრიქონის შინაარსი, რომელიც არავითარ „სწორუფლებიანისა და სწორპატივიანი“ იერარქების დაპირისპირებას არ ჰგულისხმობს. აქ აეთანდილი და ფრიდონი (უეკველად ცოტათ თუ ბევრად განსხვავებული ხარისხის გმირები) შედარებულია კათალიკოსსა და მაწყვერელთან. ჩვენში იტყვიან „მღვდელ-დიაკონივით“-ო, მაგრამ ეს სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, თითქოს მღვდელი და დიაკონი „სწორუფლებიანი და სწორპატივიანი“ სასულიერო პირები იყვნენ.**)

*) კ. კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია, II ტ. გვ. 218.

***) სავსებით მართალია პ. ინგოროყვა ამ საკითხში კეკელიძესთან კამათის დროს. მიუხედავად ამისა, კ. კეკელიძე თავის მეორე საპასუხო წერილში (მნათობი № 1927 წ., № 5—6, გვ. 173) სწერს შემდეგს: „ის (ინგოროყვა) მხოლოდ უკამათება ჩემს მოსაზრებას „კათალიკოს-მაწყვერელის“ შესახებ და ამბობს: „განაშედაცა ში ორი პირის ერთად დასახელება იმას მოასწავებს, რომ ისინი სწორუფლებიანი და სწორ პატივიანი არიანო“ (მნათობი, III, 215)? მე იმას კი არ ვამბობდი, რომ დამატების ცნობილ სტროფში კათალიკოს - მაწყვერელი „შედარებულნი“ არიან, არამედ „დაპირისპირებულნი“ მეთქი (II, 188); რა უნდა ელაპარაკო ისეთ ადამიანს, რომელმაც ისიც კი არ იცის, რომ შედარება სხვა და დაპირისპირება, პარალელიზმი, სხვა?!“ ჯერ ერთი, არავითარი დაპირისპირება, როგორც დავინახეთ, ვეფხის-ტყაოსანის ზემოთმოყვანილ სტრიქონში არ არის, რომ კეკელიძე იქ დაპირისპირებას ხედავს, ეს კიდევ არაფერს არ ნიშნავს, და თუ მაინცა და მაინც ნიშნავს რამეს,—მხოლოდ იმას, რომ თვითონ კეკელიძეს ვერ გაურჩევია ერთმანეთისაგან შედარება და დაპირისპირება; მეორე, შეიძლება „რუსთველიანა“დან არაფერი არ მივიღოთ, მაგრამ იმის თქმა, რომ მისმა ავტორმა არ იცის, თუ რა არის შედარება და რა დაპირისპირება, შეუწყნარებელია ყოველი მხრით. დასასრულ, პროფ. კეკელიძეს ავიწყდება, რომ დაპირისპირება თითქმის ყოველთვის შედარებასაც ჰგულისხმობს.

პროფ. კეკელიძეს ძალიან უყვარს სხვების უმეცრებაზე ლაპარაკი, ამიტომ ზედმეტი არ იქნება მოვიყვანოთ ერთი მაგალითი მისი—არ ვიტყვი უმეცრობის—

ავტორი უეჭველად მესხი უნდა ყოფილიყო, რასაც თვითონ კეკელიძე აღიარებს (იქვე, გვ. 269), და რა გასაკვირია, რომ, როდესაც ამ პოეტს დასჭირდა რითმისათვის მაწყვერელის ხსენება, იქვე დაასახელა იმაზე მაღალი სასულიერო პირი კათალიკოსი; ეს მით უფრო დასაშვები იყო, რომ ანალოგია სწორი გამოდიოდა: ავთანდილი მაღლა იდგა ფრიდონზე, როგორც კათალიკოსი მაწყვერელზე. ეს პოეტი (რომელიც, ჩემის ღრმა რწმენით, იგივე რუსთაველია) მესხეთიდან კი არა, იმ დროინდელ „ქუთათისიდან“ რომ ყოფილიყო, მას სრული უფლება ჰქონდა ანალოგიისათვის ეთქვა — „კათალიკოს-ქუთათელად“ო. ამრიგად, კ. კეკელიძის Terminus ante duem non პირველი სულის შებერვისთანავე სკდება, როგორც საპნის ბუშტი.

დანარჩენ ორ ცნობას უმთავრესად პ. ინგოროყვა იყენებს თარიღების გამოსარკვევად. წინასწარ საჭიროა განვიხილოთ მოკლეთ, თუ რას წარმოადგენენ მისი „ვეფხის-ტყაოსანის პლასტები“, რამელსაც მე „რუსთველიანას“ გარჩევის დროს გვერდი ავუარე; პ. ინგოროყვას აზრით, ვეფხის-ტყაოსანის ნამდვილ ტექსტს საუკუნეთა განმავლობაში სხვა და სხვა დროს დაერთო მრავალი ყალბი ადგილი. ეს დანართი ადგილები მას გაყოფილი აქვს სამ პლასტად. პირველ პლასტს, ყველაზე ძველს, წარმოადგენს ვახტანგისეული რედაქციათავისი ტენდენციური და ციკლიური დანართებით, რაც მე დაწვრილებით განვიხილე ზემოთ ამ წიგნში. მეორე პლასტი, მისი აზრით, შეიცავს სამს ერთი მეორესაგან დამოუკიდებელ დამატებას პოემის ბოლოში (229 ტაეპს, მისი ანგარიშით), ესე იგი იმ ათ თავს, რომელიც მკითხველს უკვე გავაცანი. მესამე პლასტში შედის ტაეპები (რიცხვით 496, მისივე ანგარიშით), რომლებიც ვარიანტების სახით თავიდან ბოლომდე გასდევენ პოემის ტექსტს პავლე ინგოროყვა იძ-

ძლიან პატარა ცოდნისა მეცნიერების იმ დარგში, რომელიც ლიტერატურის მკვლევარისათვის ყველაზე უფრო ცნობილი უნდა იყოს: პ. ინგოროყვას საპასუხო წერილის შესახებ კ. კეკელიძე თავის მეორე წერილში (მ ნ ა თ ბ ი, № 5—6, გვ. 187) სწერს შემდეგს: „მთელი ეს დაუსრულებელი „პასუხი“ წარმოადგენს პერიფრაზს, ხშირად სიტყვა-სიტყვით განმეორებას იმისას, რაც ნათქვამი აქვს მას „რ უ ს თ ვ ე ლ ი ა ნ ა შ ი“. როგორც ხედავთ, კ. კეკელიძე ნათქვამის განმეორებას პერიფრაზს უწოდებს. სიტყვიერების თეორიაში ეს თერმინი სულ სხვა რამეს ნიშნავს. პერიფრაზა ეწოდება საგნის ან მოვლენის დასახელებას მისი პირდაპირი სახელწოდების მოუხსენებლად, მაგალითად: ფრინველების მეფე (არწივი), ჯანდევლის ავტორი (ილია ჭავჭავაძე) და სხ. რაც შეეხება ნათქვამის განმეორებას, მის აღსანიშნავად არსებობს თერმინი პ ა რ ა ფ რ ა ზ ი ა მ ო რ თერმინს,

ლევა „რუსთველიანა“-ში (გვ. 20): ამ პლასტების ქრონოლოგიურ თანამიმდევრობის სურათს. აი ორი მისი მოსაზრება ამ საკითხის-გარშემო:

1 „საკითხი პირველი პლასტისა, ე. ი. ვახტანგისეული დედნის შესახებ მარტივია. ვახტანგისეული დედანი, როგორც აღნიშნული იყო, არის ყველა ხელნაწერების საერთო საფუძველი. ვახტანგისეულ ტექსტს ყველა მე-XVI — XVII საუკუნის ხელნაწერები უცვლელად იმორებენ.“

აქედან მკვლევარს გამოაქვს დასკვნა, რომ ვახტანგისეული რედაქცია არის ყველაზე ძველი ფენა, ე. ი. პირველი პლასტი.

მე მგონია, არაფერი ისე ნათლად არ არის გამოკვლეული ამ ჩემს წიგნში, როგორც საკითხი ვახტანგისეული რედაქციის შესახებ, ამიტომ ამაზე აქ სიტყვას აღარ გავაგრძელებ. ვიტყვი მხოლოდ, რომ მეთვრამეტე საუკუნეში შემუშავებულისა და გამოცემული ვახტანგისეული რედაქციის განმეორება არ შეეძლო მეთექვსმეტე — მეჩვიდმეტე საუკუნეების ხელნაწერებს. მოხდა სწორეთ პირუკულმა: ვახტანგისეულმა რედაქციამ გაიმეორა მე XVI — XVII საუკუნეების ხელნაწერები უკანასკნელი ათი თავის გამოკლებით.

მეორე და მესამე პლასტების დასათარიღებლად პ. ინგოროყვას მოჰყავს ის მოსაზრება, რომ სამი დამატება (ცნობილი ათი თავი) წარმოდგენილია ყველა ძველ ხელნაწერებში, ხოლო სხვა დამატებები (მისი ანგარიშით თორმეტი) ზოგში არის და ზოგში არა. აქედან ის დაასკვნის: „მაშასადამე პირველი სამი დამატება წარმოდგენს პოემის მეორე პლასტს, ხოლო დანარჩენი თორმეტი დამატება პოემის მესამე პლასტს“-ო.

ბგერების გარდა, არაფერი საერთო ერთიმეორესთან არა აქვთ. მაგრამ ასეთი შეცდომის დაშვება ყოველთვის შეიძლება, და მე არც ვახსენებდი მას, ერთი გარემოება რომ არა. საქმე იმაშია, რომ კ. კეკელიძეს ეს სიტყვა, მთელი მისი შემცდარი მნიშვნელობით, „რუსთველიანა“-დან ამოულია. პ. ინგოროყვაც თავის წიგნში, რამდენჯერმე, ალბად შემთხვევითი შეცდომით, ნათქვამის განხეორებას პერიფრაზს უწოდებს (ასეთივე შეცდომით არის ამ ორი სიტყვის იდენტიურობა აღნიშნული იმედაშვილის უცხო სიტყვათა ლექსიკონში). მე მგონია, არ არის ღამაში მწერალმა მწერლისაგან ისეხო სიტყვა, ისიც შემცდარი მნიშვნელობით, და შემდეგ მიაძახო მას: რა უნდა გელაპარაკო შენ, რომელსაც შედარება დაპირისპირებისაგან ვერ გაგირჩევიაო.

ამ შენიშვნით მე სრულიადაც არ მინდა ჩრდილი მივაყენო პროფ. კ. კეკელიძის ღვაწლსა და დამსახურებას ქართული ლიტერატურის ისტორიის წინაშე, მაგრამ ის ზშირად მდაბალი ხარისხის პოლემიკურ ხერხებს მიმართავს და საჭიროა ამას გადაეჩვიოს.

ეს დასკვნა შექველად შემცდარია. საქმე იმაშია, რომ იმ ტაეპთა უდიდესი ნაწილი, რომელთაც პ. ინგოროყვა მესამე პლასტში ათავსებს წარმოადგენს ძირითადი ტექსტის ვარიანტებს. რაც ამ ტაეპებშია ნათქვამი, იმას უმეტეს შემთხვევაში ძირითადი ტექსტი გაცილებით უკეთესად გადმოგვცემს, ამიტომ შეუძლებელია, რომ ეს ტაეპები, როგორც აშკარად ზედმეტი, ყველა ხელნაწერებს შერჩენოდენ, ისინი დარჩენ ალბად უფრო მდარე ღირსების ხელნაწერებში. ხოლო რაც შეეხება უკანასკნელ ათ თავს, ესე იგი იმ სამ დამატებას, რომელსაც პ. ინგოროყვა მეორე პლასტადა სთვლის, საკითხი მათ მიმართ სდგას სულ სხვანაირად. ეს თავები პოემის ტექსტის ვარიანტებს კი არ წარმოადგენენ, არამედ მისი ამბავის გაგრძელებას, და სწორედ ამიტომ შედიან ისინი ყველა ხელნაწერებში და არა იმის გამო, რომ ვითომც უფრო ადრე იყვნენ დაწერილი, ვიდრე ვარიანტული ხასიათის ტაეპი.

ამგვარად, პ. ინგოროყვას მიერ პოემის ტექსტის პლასტებად დაყოფას არავითარი მკვიდრი ნიადაგი არ მოეპოვება.

განვიხილოთ ეხლა, თუ როგორ იყენებს პ. ინგოროყვა თარიღების გამოსარკვევად ყალბად მიჩნეულ ადგილებში მოთავსებულ ორ დანარჩენ ისტორიულ-ბიბლიოგრაფიულ ცნობას.

ჩვენთვის კარგად ცნობილ სამ თავს, რომელიც პოემის ბუნებრივ დასასრულს წარმოადგენს, მოსდევს მეოთხე თავი, სადაც აწერილია ხვარაზმელების ომი ინდოეთთან. ამ ეპიზოდს აქვს დამოუკიდებელი შესავალი და ბოლოსიტყვაობა. იქ ნახსენებია ვინმე სარგისი თმოგვიდან. თავში ნათქვამია:

ძველნი ნარჩომნი ამბავნი ლექსად ვთქვენ, გაიხარენით!
სარგისს დაურჩა უთქმელად მას ესე დავაბარენით.

ბოლოში:

ეს ამბავი დარჩომოდა სარგისს ლექსთა შეუწყობლად.
შემდეგ თმოგვი თმოგველთაგან შესავლითურთ დარჩა ობლად.
მე ვნახე და მას უჩვენე, ვინ ჩანს გმირთა რაზმთა მწყობლად.
მან მიბრძანა ლექსად თქვიო მჭევრ ქართულად შესაწყობლად.

პ. ინგოროყვას ამ საგულისხმიერო ცნობიდან ის დასკვნა გამოაქვს, რომ აქ მოხსენებული სარგის თმოგველი ცხოვრობდა მე-XIV საუკუნეში, როდესაც თმოგველების გადასახლება მოხდა თმოგვიდან. ამ სარგის თმოგველს, მისი აზრით, დაუწერია პოემის პირველი დამატება, ესე იგი სამი პირველი თავი. ამგვარად პ. ინგოროყვას გამოჰყავს მეორე პლასტის თარიღის terminus ante quem non-ის არის მე-XIV საუკუნის ნახევარი.

ჩვენ ძალიან კარგათ ვიცით „ისტორიული ფაქტების“ ფასი ქართული ლიტერატურის კვლევა-ძიების საკითხში. ეს ფაქტები ყოველთვის მეტყველებენ იმას, რის თქმაც ამა თუ იმ მკვლევარსა სურს. მაგალითად, როდესაც ს. კაკაბაძემ, ზოგიერთი მისთვის საგულისხმეო ნიშნების მიხედვით, იფიქრა, რომ ვეფხის-ტყაოსანი მე-XIV საუკუნეში უნდა ყოფილიყო დაწერილი, მაშინ აღმოჩნდა, რომ თმოგველებიც ამ საუკუნეში გადასახლდნენ თმოგვიდან, დავითიც ამ საუკუნეში ცხოვრობდა, თამარიც, თვით პოემის ზოგიერთი სიტყვები ქართულ ენაში მხოლოდ ამ საუკუნიდან იქნა შემოღებული და სხვა და სხვა. ეხლა, როდესაც ს. კაკაბაძემ რადიკალურად გამოიცვალა შეხედულება პოემის წარმოშობის შესახებ და ის ისევ დიდი თამარის ეპოქას დაუკავშირა, აღმოჩნდა, რომ თუნდაც იმავე თმოგველების გადასახლება თმოგვიდან სავსებით შესაძლებელი იყო თურმე მე-XII საუკუნის მეორე ნახევარში ცნობილი მწერლის სარგის თმოგველის დროს*).

გარდა ამისა, ზემოთმოყვანილი ბიბლიოგრაფიული ცნობა, რომლის შესახებ მე კიდევ მექნება ლაპარაკი ქვემოთ, იოტის ოდენ საბუთს არ იძლევა იმისათვის, რომ ვიფიქროთ, თითქოს ამ სარგის თმოგველს დაეწეროს პირველი დამატება, ან საერთოდ პოემის რომელიმე ნაწილი.

სარგის თმოგველი პავლე ინგოროყვას გამოჰყავს როგორც ტიპიური ყალბისქმნელი, რომელიც აგრძელებს სხვის ნაწარმოებს ისე, რომ თავის სახეს არ აჩენს. თმოგველები მეტად დიდი ფეოდალები იყვნენ იმისათვის, რომ რომელიმე მათგანი ამდენად დაკნინებულიყო და ასე შემოაღლოდეს მას საქმე.

საერთოდ იმის ფიქრი, რომ სხვის მხატვრულ ნაწარმოებს ვინმე ფართულად გააგრძელებდა, არის ისეთი აბსურდი, რომელზედაც ლაპარაკი არა ღირს. ყოველ პოეტს თავისი ნაწარმოები უყვარს, როგორც საკუთარი ბუნების ნაწილი, როგორც მისი შინაგანი სამყაროს სიტყვიერი გამოხატულება; ამასთანავე ის ყოველთვის მაღალი წარმოდგენისაა თავის ნაწარმოებზე, ყოველ შემთხვევაში მანამდე, ვიდრე ამ ნაწარმოების გამომწვევი იმპულსები ჯერ კიდევ აქტუალურია მასში. ამიტომ არცერთი პოეტი არ შეიწუხებს სერიოზულად თავს იმისათვის, რომ ბოლოს თავისი ნაწარმოი სხვას მიაწეროს. ის თუ რამეს დასწერს, კიდევაც თავისი სახელით გამოაქვეყნებს მას. ჩვენ ვიცით ვეფხის-ტყაოსნის ერთადერთი გაგრძე-

*) ს. კაკაბაძე: ვეფხის-ტყაოსანი. II გამოცემა, გვ. XLIV.

ლება—ეს არის სრულიად დამოუკიდებელი ნაწარმოები, რომელსაც სახელად „ომანანი“ ეწოდება და რომლის ავტორს აზრადაც არ მოსვლია თავისი პიროვნების წაშლა რუსთაველის სასარგებლოდ.

მესამე ისტორიული ხასიათის ცნობა გვხვდება ერთ ვარიანტულ ტაეპში, რომელიც წარმოადგენს პოემის ამბავის პირველ ტაეპის ვარიაციას. აი ეს ტაეპი:

იყო არაბეთს მეფობა მეფისა როსტევანისი,

მას ჰქონდა სპარსთა ქვეყანა, მართ ვითა შანშეს ანისი.

უძრწის და ჰმონებს ყოველი, ხელთა აქვს მას საბრძანისი;
თქვეს, თუ: ხამს ხმელთა პატრონად ან ალექსანდრე, ან ისი.

ამ ტაეპის შესახებ პ. ინგოროყვას სწერს, რომ ის ეკუთვნის ერთ უძველეს დამატებას რიგით მეორეს, ჩვენ ზემოთ დავინახეთ, რომ მკვლევარის მიერ ვარიანტული ტაეპების მესამე პლასტში გამოყოფას საფუძვლად სრულიად შემცდარი მოსაზრება აქვს დადებული. მაგრამ დაუშვათ, რომ ეს ტაეპი მესამე პლასტს ეკუთვნის, საკითხავია მაინც, თუ რატომ ეკუთვნის ის ამ პლასტში „უძველეს“ და ისიც „რიგით მეორე“ დამატებას? ნუ თუ მის უძველესობას ის ამტკიცებს, რომ იგი პოემის დასაწყისშია მოთავსებული?

აქ მოხსენებული შანშე, პ. ინგოროყვას აზრით, არის ანისის მფლობელი შანშე II მხარგრძელი, მე-XIV საუკუნის მოღვაწე. მკვლევარი ერთ სიტყვასაც არა სძრავს იმის შესახებ, რომ შესაძლებელია ეს იყო არა შანშე II, არამედ შანშე I, ზაქარია მხარგრძელის შვილი, რუსთაველის თანამედროვე და მე-XIII საუკუნის პირველი ნახევრის ცნობილი მოღვაწე. ჩემის აზრით, სწორედ ეს შანშე პირველია აქ ნაგულისხმევი და არა შანშე II, და თუ ამ შესაძლებლობას შესახებ მკვლევარი არას ამბობს მხოლოდ იმიტომ, რომ ეს მოსაზრება თავდაყირა დააყენებს მთელს იმის ქრონოლოგიას.

პ. ინგოროყვას აზრით, ეს ტაეპი გადაუკეთებია ასე ან რომელიმე მხარგრძელს თავის გვარის განსაღიღებლად, ან ვინმე ანისელს მელექსეს შანშეს პატივსაცემად.

ჩვენ მზად ვართ ყოველგვარი შეუსაბამობა მივაწეროთ შორეულ წარსულს. ეს არ არის მართებული: ნივთების ძირითადი ლოლიკა ძველდაც ისეთი იყო, როგორც ამ უამად არის. უნდა ვიფიქროთ, რომ ვეფხისტყაოსანი მე-XIV საუკუნეში უფრო ნაკლებად გავრცელებული და სახელგანთქმული არ იქნებოდა, ვიდრე შემდეგ საუკუნეებში, მაგალითად, მეფე ერეკლეს დროს. ვინაიდან ჩვენთვის ერეკლე მეფე უფრო რეალური პიროვნება არის, ვიდრე შანშე ანისელი, და პირველის ცხოვრების დრო უფრო ნაკლებად ზღაპრულია, ვი-

დრე მეორესი, ამიტომ წარმოვიდგინოთ, რომ ერეკლე მეფეს, რომელიმე კარის პოეტმა გადააკეთა ვეფხის-ტყაოსანის პირველი ტექსტი ისე, რომ შიგ როსტევანის გვერდით ერეკლე მოიხსენია. ასეთ სისულელეს ხომ უწინარეს ყოვლისა თვითონ მეფე დაჰგმობდა. არის ისეთი დიდი წიგნები, რომლებშიაც ახალი პიროვნების ჩაჩვენა არათუ არ განადიდებს ამ პიროვნებას, არამედ სასაცილოდ გახდის მას. ან შესაძლებელია, მაგალითად, რომ მე-18—19 საუკუნის რომელიმე ბავრათონს თავისი გვარი ჩაერთოს ვეფხის-ტყაოსანის ტექსტში? არა, ვინაიდან ეს მისი გვარის განდიდება კი არა, გამასხარავებო იქნებოდა. ამგვარადვე უნდა წარმოვიდგინოთ საქმის ვითარება მე-18-ე საუკუნეში. გარდა ამისა, ჩემის აზრით, არავინ არ გაკადნიერდებოდა ისე, რომ ვიღაც ანისელი მთავარის სახელი ჩაერთოს იმ წიგნის ტექსტში, რომელიც საუკუნოდ დაკავშირებული იყო დიდი თამარის სახელთან, მით უმეტეს, რომ თვითონ დამარცხი კი მხოლოდ პროლოგსა და ეპილოგში იყო მოხსენებული და არა, როგორც ტევანისა და თინათინის გვერდით.

ასე თუ ისე, ვეფხის-ტყაოსანის მკვლევარებმა ვერ მოახერხეს ვერცერთი ყალბად მიჩნეული ადგილის საფუძვლიანი დათარიღება. მათ მხოლოდ ერთი რამ იციან კარგად, სახელდობრ ის, რომ პოემის ყველაზე უფრო ნავიანევი დამატება არ შეიძლებოდა დაწერდეს იყო მე-16 მე-17 საუკუნეების საზღვარზე უფრო გვიან. ამასთან დაკავშირებით შეიძლება მკვლევარებს დაუსვათ ერთი საინტერესო კითხვა და კარგი იქნება, თუ პასუხს მივიღებთ. — რას წარმოადგენს ეს მე-16—17 საუკუნეების საზღვარი ისეთს, რომ ყველა ყალბი მქნელები მის იქით მოექცენ, ხოლო პატიოსანი მწიგნობრები კი აქეთ? თუ მე-13—16 საუკუნეებში ვეფხის-ტყაოსანის ვარშემო განუწყვეტელ ყალბისმქნელობას ჰქონდა ადგილი, რით განსხვავდებოდა ისეთით ამ საუკუნეებისაგან მე-17 და მე-18 საუკუნეები, რომ ეს ყალბისმქნელობა სრულიად მოიხსნა ამ ხანებში? რა თქმა უნდა, რაიმე საამისო განსხვავება ამ საუკუნეებ შორის არ ყოფილა. საქმე მხოლოდ იმაშია, რომ პოემის ჩვენამდე მოღწეული ძველი ხელნაწერები, რომლებიც, როგორც ვიცით, მე-16 საუკუნის დასასრულსა და მე-17-ის დასაწყისს ეკუთვნიან, სავსებით წარმოგვიდგენენ ყალბად მიჩნეულ ადგილებს მაგრამ ჩვენამდე რომ პოემის უფრო ძველ ნაწერებს მოეღწია, დარწმუნებული უნდა ვიყოთ, იქაც ასეთივე სურათი გადაიშლებოდა, რის გამო ყალბისმქნელთა ფანტასტიური ლაშქარი იძულებული გახდებოდა კიდევ უფრო შორს წასულიყო საუკუნეების სიღრმეში.

მე მგონია, ზემოთ, ვახტანგისეული რედაქციის განხილვის დროს, საესებით ნათლად გავარკვეე, რომ ხელნაწერი ვეფხის-ტყაოსანის ათი უკანასკნელი თავიდან სამი პირველი თავი, ეგრედწოდებული ინდო-ხატაელთა ამბავი, წარმოადგეს პოემის განუკვეთელ ნაწილს, მის ბუნებრივ დაბოლოებას და, მაშასადამე, იმავე პოეტის ნაწარმოებს, რომელმაც მთელი პოემა დასწერა. რაც შეეხება დანარჩენ შვიდ თავს, ისინი აგვიწერენ ხვარაზმელების ომს ინდოეთთან (ხვარაზმელები ილაშქრებენ დაავადებული ტარიელის წინააღმდეგ, მის მიერ ოდესღაც მოკლული ხვარაზმელი სასიძოს სისხლის ასაღებად), პოემის გმირთა სიბერეს, მათ ანდერძებს სიკვდილის წინ და გარდაცვალებას.

მკვლევარების საერთო აზრით, ეს შვიდი თავი წარმოადგენს, პირველ სამ თავთან შედარებით, კიდევ უფრო ნაგვიანვე დამატებას და შეთხზულია სხვა და სხვა გადამწერთა მიერ. ეს შეხედულება იმდენად უდავოა მათთვის, რომ არცერთი მათგანი უბრალოდ არ დაეჭვებულა მასში. ჩემი აზრი ამ საკითხის გარშემო დიამეტრალურად განსხვავდება მათისაგან. მე ვფიქრობ, რომ ეს შვიდი თავიც არა თუ იმ თავიდანვე მომდინარეობენ, უფრო ადრეა დაწერილი, ვიდრე ვეფხის-ტყაოსანის საბოლოო რედაქცია. საამისო ნიშნები არსებობს. აი ეს ნიშნები:

1. მეოთხე თავში ნათქვამია:

„ეს ამბავი დარჩომოდა სარგისს ლექსთა შეუწყობლად“. ვის შეეძლო ამ სტრიქონის დაწერა მე-XIV—XV—XVI საუკუნეებში, როდესაც მთელი მკითხველი საქართველო უკანასკნელ კაცამდე დარწმუნებული იყო იმაში, რომ ვეფხის-ტყაოსანის ერთად-ერთი ავტორი არის რუსთაველი? გაძგრძელებელს შეეძველად უნდა ეთქვა: ეს ამბავი დარჩომოდა რუსთაველს ლექსთა შეუწყობლადო. ცხადია, რომ ეს ადგილი ვეფხის ტყაოსანის საბოლოოდ ჩამოყალიბებამდე უნდა დაწერილიყო და უნდა ეკუთვნოდეს ან რუსთაველს, ან, უკიდურეს შემთხვევაში, რომელიმე მის წინამორბედ პოეტს. ხოლო აქ მოხსენებული სარგისი შეეძველად რუსთაველის წინადროინდელი ცნობილი „დილარჩანის“, სახელგათქმული ავტორი სარგის თმოგველი უნდა იყოს, ის სარგის თმოგველი, რომელიც მოხსენებულია აგრეთვე პოემის უკანასკნელ ტაეპში („დილარგეთ სარგის თმოგველსა მას ენადაუშრომელსა“). სხვა რომელიმე სარგის თმოგველის ძებნა აქ, როგორც ამას პ. ინგოროყვა სჩადის, მოკლებულია ყოველგვარ ნიადაგს. ეს მოსახრება პირველად გამოვსთქვი მე ჩემს

წიგნში „ალიტ. ქართ. შაირში...“ ამავე აზრისაა დღეს ს. კაკაბაძეც,*) რომელიც წინად ფიქრობდა, თითქოს აქ ნაგულისხმევია მე-XIII საუკუნის მოღვაწე სარგის თმოგველი, შვილი-შვილი „დილარიანის“ ავტორისა. მაგრამ ს. კაკაბაძე ვერ განთავისუფლებულა იმ აზრისაგან, ვითომც ხელნაწერი ვეფხის-ტყაოსანის დაბოლოება შემდეგი დროის დამატებას წარმოადგენს და ამიტომ ის აშკარა წინააღმდეგობაში ვარდება. გამოვააშკარავოთ ეს წინააღმდეგობა: ჩვენ დავინახეთ, რომ ის კიდევ უფრო ამოკლებს ვახტანგისეულ რედაქციას; ამ ახლად დადგენილ ტექსტში მას გადმოაქვს სრულიად თვითნებურად გაგრძელების მეოთხე თავიდან ტაეპი „ეს ამბავი დარჩომოდა სარგის ლექსთა შეუწყობლად“, როგორც ნამდვილათ რუსთაველის მიერ დაწერილი, ხოლო პოემის დანარჩენ ნაწილს, დაწყებულს თინათინისა და ავთანდილის ქორწილით ბოლომდე, ე. ი. თერძმეტ თავს, მიაწერს „ვინმე მესხს მელექსეს“, რომელიც, მისი აზრით მე-XIII—მე-XIV საუკუნეების საზღვარზე ცხოვრობდა. ს. კაკაბაძეს ავიწყდება, ან, უკეთ რომა ვსთქვათ, ის განზრახ ივიწყებს, რომ გაგრძელების მეოთხე თავში კიდევ არის მეორე ტაეპი, სადაც მოხსენებულია იგივე სარგის თმოგველი:

სარგის დაურჩა უთქმელად, მას ესე დავაბარენით,
ლექსნი მიქენით ამისთვის ენანი მომახმარენით.

ს. კაკაბაძის ჰიპოთეზის მიხედვით გამოდის, რომ ტაეპი „ეს ამბავი დარჩომოდა სარგის ლექსთა შეუწყობლად“ დაუწერია რუსთველს მეოთხრმეტე საუკუნის დასასრულს, ხოლო ტაეპი „სარგის დაურჩა უთქმელად მას ესე დავაბარენით“ — „ვინმე მესხს“ მეცამეტე საუკუნის მიწურულში. ეს შეუძლებელია. ხსენებული ორი ტაეპი ერთი და იმავე თავის (გაგრძელების მეოთხე თავის) პროლოგსა და ეპილოგს წარმოადგენენ და მათი მიკუთვნება სხვა და სხვა პოეტებისათვის ყოვლად მიუღებელია. ვეფხის-ტყაოსანის მკვლევარები მალე იქამდე მივლენ, რომ ერთი რომელიმე ტაეპის ოთხ სტრიქონს ოთხი სხვა და სხვა საუკუნის პიოეტებს მიაწერენ. ს. კაკაბაძის მიერ თუნდაც ერთი ზემოხსენებული ტაეპის რუსთაველისათვის მიწერა, და ყველა უკანასკნელი თავების მე-XIII საუკუნეში გადატანა, ჩემის აზრით ფრიად სიმპტომატიურია. დარწმუნებული ვარ, ეს მკვლევარი კიდევ დაიხვეს მომავალში უკან და აღიარებს, რომ ხელნაწერი პოემის ბოლო თავები არ შეიძლება, ყოველ შემთხვევაში, მივაწეროთ რუსთაველის ცხოვრების დროზე უფრო ნაგვიანვე ხანას.

2. მეორე ნიშანს, რომელიც გვატყობინებს, რომ ეს თხვეზი ვეფხის-ტყაოსნის საბოლოო რედაქციაზე უმაღლეს დონეზეა დაწერილი, წარმოადგენს ამ თავებში არსებული ძირითადი ტექსტის საწინააღმდეგო ცნობები. მაგალითად, ავთანდილი თავის ანდერძში სიკვდილეს წინ ამბობს:

უცხენოდ ვეფხი შევიპყრი, არ გჩნდა დაჭირვის ძნელობა.

ამას ვერ დასწერდა ვერცერთი შემდეგი დროის პოეტი, ვინაიდან მას ძალიან კარგად უნდა სცოდნოდა, რომ ვეფხი ხელით შეიპყრა არა ავთანდილმა, არამედ ტარიელმა. ასეთივე წინააღმდეგობის შემცველია სტრიქონი ტარიელის ანდერძიდან:

როსტომს უნდოდა შეპყრობა; ყმა მწივა ოცდარვანია.

ვეფხის-ტყაოსნის ყოველმა წამკითხველმა იცის, რომ ტარიელს დაადევნა როსტევანმა შესაპყრობად არა ოცდარვა, არამედ თორმეტი ყმა. რა თქმა უნდა, ასეთ ტლანქ შეცდომას არცერთი შემდეგი დროის გამგრძელებელი პოემისა არ დაუშვებდა.

3. გაგრძელებაში არის ისეთი ძველი სიტყვები და გამოთქმები, რომლებიც პოემის ძირითად ტექსტში არა გვხვდება; შემდეგი დროის გამგრძელებლისაგან ასეთი არქაიზმების დაშვება წარმოსადგენი არ არის.

ხოლო იმ აზრის დასასაბუთებლად, რომ ეს შვიდი თავი დაწერილია თვით რუსთაველის და არა სხვა რომელიმე მასზე აღრინდელი პოეტის მიერ, შეიძლება ვიხელმძღვანელოთ შემდეგი ორი მოსაზრებით:

1. ამ შვიდ თავში, ისე როგორც გაგრძელების პირველ სამ თავში, მრავალია ისეთი სტრიქონები და ცალკე გამოთქმები, რომლებიც ძირითადი ტექსტის სხვა და სხვა ადგილების პროტოტიპს წარმოადგენენ: ხოლო თავისივე ნათქვამის შესწორებული განმეორება, როგორც ვიცით, რუსთაველის უაღრესად დამახასიათებელი თვისება არის. ძნელი დასაჯერებელია, რომ რუსთაველს არ ეკუთვნის, მაგალითად, ასეთი სტრიქონი ხვარაზმელთა ამბავიდან:

ომსა ხვალისას ასკენიან; გესმის სიტყვისა ჩემისა?

ამ სტრიქონს პოემის ძირითად ნაწილში აქვს ორი შემდეგი პარალელი: „დაასკენეს იგი თათბირი ტაროს განაზრახებზე“ და განსაკუთრებით კი — „ნურვინ ვარევთ ერთმანერთსა, გესმის ჩემი და შებარი?“

მოვიყვან კიდევ პასტიჩოვების რამდენიმე ნიმუშს:

გ ა გ რ ძ ე ლ ე ბ ი ს შ ვ ი დ ი
თ ა ვ ი დ ა ნ :

ძ ი რ ი თ ა ნ დ ი ტ ე ქ ს ტ ი დ ა ნ :

- | | |
|--|--|
| <p>1. ბრძანებს ვადინოთ ინდოეთს სისხლი რუდ მონადენისა*).</p> <p>2. კადრეს ვაზირთა, მეფეო, ვართ დედის მუცლით მონანი.</p> <p>3. მაგა საქმისა ვერ მქნელნი ვართ აქამდისცა მონანი.</p> <p>4. ღმერთსა სწადს, ასრე სუბუქ გქნათ, ვითა დრამისა წონანი.</p> <p>5. წამწამთაგან უქრის ქარი.</p> <p>6. ომ გარდახდილნი ვბრწყინვიდეთ, ვართ ვითამც გუნდნია ცისა. ომგარდახდილი შვენოდეს, ჩამოხდეს, უდილადოსა.</p> <p>7. ლხინი მოსძულდა, არ უჩნდა ჩანგ, ბარბით და ნა ცემული.</p> <p>8. მე ვერ ვიტყვი, რაცა სჭირდა, ბევრი უნდა ქებად ენა.</p> <p>9. დალივნეს შიშითა მებრძოლნი...</p> <p>10. დაასკვნეს ესე თათბირი თარასგან ნავაზირებო.</p> <p>11. მოვიდა ინდოთ ლაჩქარი სიკეთე მიუწოთომია.</p> <p>12. მჯობი ყოველთა მხნეთასა.</p> <p>13. ერთკენ ავთანდილს და ფრიდონს...</p> <p>14. კვლა მოუბრუნდა ხვარაზმშას რისხვა ცით მონაბერისა.</p> | <p>1. ღმერთმან ქნას უხვად ვადინო შიგნით სისხლისა რუები.</p> <p>2. ვარ მუცლითგანვე დედისა თქვენად სამონოდ შობრილი.</p> <p>3. ვინცა ლა ჰკადრებს, მან ჰკადროს, რაცა ვთქვი, მასცა ვინანი.</p> <p>4. მისი ვერა ვსცან ამბავი, ვერცა დრამისა წონანი. ცოტაი ლხინი მომეცა მგზავსი დრამისა წონისა.</p> <p>5. ჰქრის, ვითა ქარი არ ავი.</p> <p>6. ომგარდახდილსა მშვენოდეს მე ენიანი კაბანი. ომგარდახდილი შვენოდა, შენატევეები ცხენისა.</p> <p>7. მოვშორდი ლხინსა ყველასა ჩანგსა, ბარბითსა და ნასა.</p> <p>8. ბრძენი ხამს მისად მაქებრად და ენა ბევრად ასული. მე ვინ ვაქებ? აფენს ბრძენთა ხამს აქებდეს ენა ბევრი.</p> <p>9. დალივნეს ბტერნი ომითა...</p> <p>10. დაასკვნეს ესე თათბირი ტარიას განაზრახებო.</p> <p>11. თუცა ფრიდონ და ავთანდილ სიკეთე მიუწოთომია.</p> <p>12. უმხნესი სხვათა მხნეთასა.</p> <p>13. ერთგან ფრიდონ და ავთანდილ.</p> <p>14. მთვე რისხვით გარდუბრუნდა ბორბალი და სიმრგვლე ცისა. რისხვით მობრუნდა ბორბალი ჩვენზედა ცისა შვიდისა.</p> |
|--|--|

*) საერთოდ ეს სტრიქონი თავისი წყობით და სიტყვის განმეორებით უაღრესად რუსთაველურია.

- | | |
|--|---|
| 15. აწ უყურეთ თქვენ, მსმენელნო, რა ფიცხელი არის ომი. | 15. აწ იყურებდით, მსმენელნო, გესმნეთ ფიცხელი ომნია. |
| 16. ჩამოხდეს ჩრდილთა ხეთასა. | 16. გარდახდეს ძირთა ხეთასა. |
| 17. მე თქვენი ქება ვითა ვთქვა, ბუდე ვარ აწ აუგისა. | 17. ავთანდილ უთხრა: „ვით მაქებ საქები ბრძენთა ენისა?“ |

2. ეს მეორე მოსაზრება მე განსაკუთრებით მნიშვნელოვანად მიმაჩნია და ამიტომ საჭიროა მისი უფრო მეტი ყურადღებით წაკითხვა. ზემოთ, ვახტანგისეული რედაქციის განხილვის დროს, საესეებით გამოიჩვენა გაგრძელების სამი პირველი თავის—ინდო-ხატაელთა ამბავის—ორგანიული კავშირი ძირითად ტექსტთან და ის გარემოება, რომ ძირითადი (ვახტანგისეული რედაქციის) ტექსტი და ეს სამი თავი ეკუთვნის ერთ ავტორს. ხოლო ამ სამი თავის ავტორი, როგორც ამას ყველა მკვლევარები აღიარებენ, ჩამომავლობით უნდა იყოს მესხი, რაც სჩანს შედარებიდან „კათალიკოს-მაწყვერელი“, და, მაშასადამე, ეს მესხია აგრეთვე ძირითადი ტექსტის ავტორიც. მეორე მხრით, ჩვენ გვაქვს პოემის ეპილოგის პირველი ცნობილი ტაეპი, რომელშიაც მისი ავტორი პირდაპირ ამბობს: „ესწერ ვინმე მესხი მელექსე...“ ამ ტაეპის დაწერა, რომელშიაც ლაპარაკია ვეფხის-ტყაოსანის ამბავის სიზმარივით დასრულებისა და მისი გმირების სიკვდილის შესახებ, როგორც ზემოთ დავინახეთ, შეეძლო მხოლოდ და მხოლოდ იმ პოეტს, რომელმაც დასწერა გაგრძელების უკანასკნელი თავები, სადაც აწერილია პოემის გმირთა სიბერე, დასნეულება და გარდაცვალება. მაშასადამე, გაგრძელების უკანასკნელი შვიდი თავიც იმავე მესხის მიერ უნდა იყოს დაწერილი, ვინაიდან ორი სხვა და სხვა მესხის დაშვება აქ ძალიან ძნელია. ეს მესხი არის რუსთაველი—მთელი ვეფხის-ტყაოსანის ავტორი.

აღნიშნული შვიდი თავი მეტის-მეტად სუსტია პოემის უდავო ნაწილთან შედარებით. ეს თავები უნდა წარმოადგენდნენ პოემის პირველი რედაქციის ნამსხვრევს. მათი წარმოშობის საკითხს ვრცლად ვეხები ჩემს პირველ წიგნში ვეფხის-ტყაოსანის შესახებ და ამიტომ აქ სიტყვას აღარ გავაგრძელებ ამის გარშემო. მხოლოდ კიდევ გავიმეორებ აქ ჩემს მოსაზრებას, რომ, თუ ეს თავები რუსთაველს არ ეკუთვნის, მაშინ ისინი დაწერილია უფრო ადრინდელი პოეტისაგან.

გარდა ამ ზედმეტი თავებისა, პოემის ზოგიერთ ძველ ხელნაწერში დაცულია მრავალი ისეთი ტაეპები, რომლებიც უმეტეს შემთხვევაში ძირითადი ტექსტის ძალიან სუსტ განმეორებას წარმოადგენენ და თავიანთი მდარე პოეტური ღირსებით დიდად წააგვანან გაგრძელების უკანასკნელ შვიდ თავს. ეს ტაეპებიც პირველი და ზოგ-

ჯერ მეორე რედაქციიდან უნდა იყვნენ შემორჩენილი. ვეფხის-ტყაოსანის მკვლევარებს ეს აზრი, რა თქმა უნდა, სასაცილოდაც არა ჰყოფნით. მათთვის წარმოუდგენელია, რომ ისეთ დიდებულ პოეტს, როგორც რუსთაველია, ასეთი სუსტი ტაეპები შეეთხზა. ჩემთვის კი, პირიქით, წარმოუდგენელია, რომ ვეფხის-ტყაოსანის გადამწერლებს, რომლებიც იმავე დროს რუსთაველის თაყვანისმცემლები და მისი საუკეთესო დამფასებლები იყვნენ, ამგვარი უშნო ლექსებით შეეცვალებოდათ პოეტის ბრწყინვალე ადგილები. რაც უფრო სუსტია ეს ტაეპები, მით უფრო ძლიერია ჩემი რწმენა იმაში, რომ ისინი უმალ არიან დაწერილი, ვიდრე მათი ორეულები უნდაო ტექსტიდან. მაგალითად, ყველამ იცის, თუ რა ბრწყინვალედ არის აწერილი ვეფხის-ტყაოსანში ნადირობა. მე ვერ წარმომიდგენია თუ შემდეგი დროის რომელ შემოქმედს მოუვიდოდა აზრად მისი ამგვარი დამახინჯება:

მეფე უბრძანებს: კაცი ხამს ჩვენთა ნაკრავთა მთვალავად,
ნაკოდთა შემადარებლად და მკვდართა არ დამმალავად;
სხვანი ისრისა ხმართავად, მომრთმელი არ ღაფალავად,
შენთა ნაკრავთა მართლად თქმა, სხვათათვის არ დამმალავად.

უბრძანა სრულად ლაშქართა, ვით ხელმწიფეთა წესია:
ყოვლგნით მოცევით მინდორი, მუნ ცეცხლი ნუ აკვესია;
სადაცა ნახოთ ნადირი ჩვენზედა მოასესია;
აწ პატრონ-ყმანი ნახენით, რომელი უარესია.

როსტან უბრძანა მომხრეთა, თვითონ აქავე დგებოდა;
მუნით ფიცხლადვე წავიდეს, ურჩობა არ ეგებოდა.
მოვიდა ჯოჯი, ისრისა სხვად ტყორცნა ვერ ერგებოდა;
მათ პატრონ-ყმისა ნასროლი უცთურად დაეგებოდა.

მას პატრონ-ყმანი გაუხდეს საჭვრეტლად უნდა გორიო;
მას დღესა მოკლა ავთანდილ, დავსთვალეთ ას-და ორიო.
ისრითა ეტლსა დააბამს, არ უჩანს მისი სწორიო,
ვისმცა დასცდების ლახვარი, ახლოს არს თუნდა შორიო.

დაუწყეს პყრობა ნადირთა, სროლა არ დავიწყებოდა;
დახოცილითა მათითა ქვეყანა აივსებოდა;
მათ მკვდართა სისხლნი დინდიან, კლდე და ღრე იწერებოდა.
მათთა მნახვთა კვლა ნახვა მათივე ენატრებოდა.

ეს ულაზათო ტაეპები უთუოთ ნადირობის აღწერის პირველ ვარიანტს წარმოადგენს, მათი ავტორი ან რუსთაველია, ან ყოველ შემთხვევაში, აღრინდელი მელექსე. უფრო კი რუსთაველი, ვინაიდან აქ არის ამის აშკარა ნიშნები; მაგალითად, ისეთი სრულიად უჩვეული ფრაზა, როგორც არის „მათთა მნახველთა კვლა ნახა მათივე ენატ-

რებოდა“, შეეძლო ეთქვა მხოლოდ იმას, ვინაც სთქვა: „ნახეს და ნახვა მოუნდათ უცხო სახანაგისა“, ე. ი. რუსთაველს.

არაფერი გასაკვირი აქ არ არის. პირიქით, გასაკვირი ზის იქნებოდა, რომ ვეფხისტყაოსანი მის ავტორს უვარიანტოთ დაეწერა. მსოფლიო ლიტერატურა აუარებელ მაგალითებს იძლევა იმისას, თუ რთვად ახდენდნენ მწერლები თავიანთი ნაწარმოებების გადაკეთებას. მაგალითად, ვოლტერი ხშირად თავის უკვე დადგმულ პიესებს სწერდა ხელახლა; ვარიანტები აქვს ჰამლეტს და ფაუსტს; გოგოლის „რევიზორს“ აქვს ხუთი ძირითადი ვარიანტი; ლერმონტოვის „მასკარადი“ და განსაკუთრებით „დემონი“ ყველასათვის ცნობილია თავიანთი ვარიანტებით; ტოლსტოის ჯერ მოფიქრებული ჰქონდა შედარებით პატარა მოთხრობა „დეკაბრისტები“, ხოლო მასალების ძებნის დროს მოთხრობის პირველი ქარგა გაფართოვდა და აქედან „ომი და ზავი“ გამოვიდა. ქართულ მწერლობაში ცნობილია ამ მხრით ი. ჭავჭავაძე („აზრილი“); მ. ჯავახიშვილი ჩვენი თვალის წინ ასწორებს თავის მოთხრობებს. შეიძლება ითქვას, რომ ლექსის არცერთი ტაეპი უვარიანტოთ არ ყალიბდება, მხოლოდ ზოგიერთი პოეტი ინახავს ამ ვარიანტებს, ზოგი არა.

მოვიყვან აქ ერთ საგულუსხმო ნიმუშს. პროფ. კეკელიძე თავის წიგნში „ქართ. ლიტ. ისტორია“ იხილავს ვახტანგ მეფის ერთ ნაწარმოებს და, სხვათა შორის, სწერს შემდეგს: „ამ ნაწარმოებს ჯერ კიდევ ვახტანგის სიცოცხლეში და მისივე ხელით სამი რედაქცია განუტყლია.“ მკვლევარს მოჰყავს რანდენიმე ტაეპის სამივე რედაქცია. აი ერთი ტაეპი სამივე სახით:

პირველი ვარიანტი:

დაუტევე სახლ-სამყოფი თვისნი, ტომნი; მონა, ძები; დავკარგულვარ უცხო თემსა, ვარ არვისგან განაძები, ვინ დამბადე, შემიწყალე, ყველასაგან მონაძები, შემომძარცვე რაც მაცვია, ჭირი, შემუნეა, საძაძები.

მეორე ვარიანტი:

დავაგდე სამკვიდრებელი, მოყვასი, მონა, ძები; სხვას თემად გადმოვიკარგე, არვისგან მონაძები, გამომიყვანე წყალობით გავარდნილ მონაძები, მომხადე შესამოსელი საგლოვი, საძაძები.

მესამე ვარიანტი:

დავაგდე სამკვიდრებელი, მოყვასი, მონა, ძები, სხვას თემად გადმოვიკარგე არვისგან მონაძები, აწ დავრჩომილვარ ღარიბად გავარდნილ, მონაძები, ვგების შემომძარცოს საგლოვი, მონაძები.

წარმოვიდგინოთ ეხლა, რომ ეს ნაწარმოებთ ისეთივე მნიშვნელოვანი იყოს, როგორც ვეფხის-ტყაოსანია და ჩვენამდე, ავტორის ხელნაწერის მაგიერ, მხოლოდ მის ასლებს მოელწია. მაშინ ხომ ჩვენი ფილოლოგები ყველა ამ ვარიანტებს ყალბისმქნელებს მიაწერდნენ და თან იმასაც კი გამოარკვევდნენ, თუ რომელი ყალბისმქნელი როდის ცხოვრობდა ან საქართველოს რომელი კუთხის შვილი იყო.

ი. აბულაძის აზრით, ვეფხის-ტყაოსანს სამი სხვა და სხვა პოეტის ხელში გაუფლია, პ. ინგოროყვას შეხედულებით, პოემას საუკუნეთა განმავლობაში დართვია ყალბი ადგილების სამი სხვა და სხვა პლასტი. მე კი ვფიქრობ, რომ რუსთაველმა რამდენჯერმე (შეიძლება სამჯერ) გადაამუშავა თავისი პოემა, რომელსაც ის სწერდა უთუოდ ათეული წლების განმავლობაში.

თუ ძალიან დაკვირვებით წავიკითხავთ, ჩვენ დავინახავთ, რომ პოემის უკანასკნელ რედაქციასაც შერჩენია აქა-იქ ამ გადაკეთების ნიშნები. მოვიყვან ამის ორ-სამ მაგალითს.

1 მაგალითი. შესავალის პირველ ორ ტაეპში რუსთაველს მიმართავს ღმერთს; შემდეგ მიდის თამარის ქება. ამის შემდეგ მეექვსე ტაეპი ასე იწყება:

აწ ენა მინდა გამოთქმად გული და ხელოვანება,
ძალი მომეც და შეწვენა შენგნით მაქვს, მივსცე გონება.

აქ რუსთაველი ისევ ღმერთს მიმართავს. შეუძლებელია, რომ პოეტს თავდაპირველად იმ თანამიმდევრობით დაეწერა ეს ტაეპები, როგორც ისინი პოემაშია წარმოდგენილი. მიმართვა ღმერთისადმი მან თითქოს უკვე გაათავა მეორე ტაეპში და რაღა საჭიროა მეექვსე ტაეპში ისევ ეს მიმართვა და ისიც ნაცვალსახელის საშუალებით („შენგნით“), რომელიც ისეთ შთაბეჭდილებას სტოვებს თითქოს აქ პოეტი მიმართავდეს არა ღმერთს, არამედ თამარს. საფიქრებელია, რომ იყო ისეთი მომენტი, როდესაც შესავალის პირველი ტაეპები რუსთაველს ასე ჰქონდა დალაგებული:

რომელმან შეჰქმნა სამყარო ძალითა მით ძლიერითა,
ზეგარდმო არსნი სულითა ჰყვნა ზეცით მონაბერთა.
ჩვენ კაცთა მოგვცა ქვეყანა, გვაქვს უთვალავი ფერთა,
მისგან არს ყოვლი ხელმწიფე სახითა მის მიერთა.

ჰე, ღმერთო ერთო, შენ შეჰქმენ სახე ყოვლისა ტანისა,
შენ დამიფარე, ძლევა მეც დათრგუნვად მე სატანისა.
მომეც მიჯნურთა სურვილი სიკვდიდმდე გასატანისა,
ცოდვათა შემსუბუქება მუნ თანა წასატანისა.

აწენა მინდა გამოთქმად გული და ხელოვანება
 ძალი მომეც და შეწევენა შენგნით მაქვს, მივცე გონება.
 მით შევეწინეთ ტარიელს ტურფადცა უნდა ხუნება.
 მათ სამთა გმირთა მნათობთა სჭირს ერთმანერთის მონება.

რუსთაველს მხოლოდ შემდეგ (შეიძლება სულ მალე, მაგალითად, ამ ტაეების ქალაღღზე გადატანამდეც კი) მეორე და მესამე ტაეების შუა ჩაურდავს თამარის ქება, ვინაიდან სხვა ადგილი ამისათვის არც შეიძლებოდა მოეძებნა მას: თამარის ქება, ცხადია, უნდა ყოფილიყო ლეთისადმი მიმართვის შემდეგ და პოემის გმირების დასახელებამდე.*)

2 მ ა გ ა ლ ი თ ი. ვეფხის-ტყაოსანის ამბავის მეორე თავი იწყება ტაეებით: „ნახეს უცხო მოყმე ვინმე, სჯდა მტირალი წყლისა პირსა...“ საერთოდ ფიქრობდენ, რომ ტარიელი პირველად როსტევეანმა და ავთანდილმა შეამჩნიეს. ამ ნიადაგზე, როგორც დავინახეთ, პ. ინგოროყვა მთელ ამბავს აშენებს. ეს შეცდომა არის. ტარიელი პირველად უქვევლად მონებმა ნახეს, რომლებმაც შემდეგ ჩრდილში მოსვენებულ როსტევეანსა და ავთანდილს მოახსენეს ეს ამბავი. რუსთაველს იმდენად უყვარს ყოველი მოვლენის დეტალურად და გარკვევით აღწერა, რომ საკვირველია, თუ რად არის ეს ადგილი ასე გაურკვეველი. მაგრამ, როგორც ზოგიერთი ხელნაწერებიდანა სჩანს, თავდაპირველად აქ ყველაფერი ნათლად ყოფილა გამოთქმული; პირველ რედაქციაში ყოფილა ტაეები:

მნახანი მოდგეს, ჩვენ ვნახეთ ტურფა რამ სანახავია,
 ტირს ვინმე გმირი ცრემლითა, უღელავს ზღვითა ნავია,
 ვეშპის ოდენი ცხენი ჰყავს ლამაზი რამე შავია;
 რაც შეიტყობის იმისგან, ჩვენთან არ უჩანს ზავია;

შემდგომ რედაქციაში ეს ტაეები, როგორც სუსტი, რუსთაველს მოუხსნია, მაგრამ სხვა მის ნაცვლად აღარ დაუწერია, რის გამო შექმნილა ერთგვარი გაუგებრობა**)

*) ვეფხის-ტყაოსანის ა. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს ხელნაწერში მეფეთა ქება შეიცავს კიდევ ორ ტაევს; ეს ქება იქ იწყება სიტყვებით: „შენ შექქმენ დავით მალაღლი...“ ამ ტაეების წაკითხვის შემდეგ ცხადი ხდება, რომ ისინი, პ. ემის პირველ რედაქციაში უთუოდ უნდა ყოფილიყვნენ, ვინაიდან ცნობილი ტაეები „ვის შევნის ლომსა ხმარება...“ დავითს იხსენიებს მხოლოდ ნ ა ც ვ ა ლ ს ა ხ ე ლ ი თ ს რ ლ ლ ი ა დ მოულოდნელად ღვთის ქების შემდეგ. ცხადია, მას წინ უსწრებდა ტაეები (ან ტაეები), სადაც ეს მეფე პირდაპირ იქნებოდა დასახელებული. ტექსტებში ასეთი უეცარი გადასვლების ან წყვეტების შემჩნევა განსაკუთრებით ძაშინ ხდება ადვილი, როდესაც გამორჩენილ ადგილებს წაკითხავ.

**) პოეტები ხშირად იღებენ თავიანთი ლექსებიდან ისეთ ადგილებს, რომლებიც, მათი აზრით, ან სუსტია ან ძალიან აჭიანურებს ნაწარმოე ს. საბოლოო

3. მაგალითი. ავიღოთ ნესტან-დარეჯანის პირველი წერილი ტარიელისადმი. ეს წერილი ოთხი ტაეპისაგან შესდგება, როგორც ემჩნევა, ერთ-ერთ წინა რედაქციაში წერილი ერთი ტაეპისაგან შესდგებოდა, ხოლო დანარჩენ ამბავს ტარიელს მოუთხრობდა ასმათი, რომელმაც ის ბარათი მიუტანა მას. ზოგიერთ ხელნაწერებს შეუწახავს ამის დამადასტურებელი ტაეპი, მაგალითად:

ასმათ დგას ჩემთვის მისისა წიგნისა წასაკითხავად:

მე ძოდან შენი ამბავი მითხრიან, ვისცა ვკითხავად,

გიბრძანებს,—მესმის, მოვლენო ლაშქარნი შენად მკითხავად,

ლომსა არ გამართებს ვაგლახი, თუ ჩემი თავი ითხა ვად.

მეორე ტაეპში ნათქვამია: „ასმათი მეუბნებოდა უშიშრად, არ შეკრძალოდა“ და სხ. უკანასკნელ რედაქციაში ასმათის პირით გადაცემული დავალებები პოეტს თვითონ ნესტან-დარეჯანის წერილში შეუტანია, მაგრამ ამ გადაკეთების კვალი მაინც დარჩენილა იქ კიდევ ასე, მაგალითად, წერილის პირველი ტაეპი თავდება სტრიქონით:

აწ ასმათი მოგახსენებს ყველაკასა ჩემგან თქმულსა.

ცხადია, ამის შემდეგ სიტყვა ასმათზე უნდა გადადიოდეს; კიდევ მეტი, წერილის მეორე, ე. ი. ზემოთმოყვანილი სტრიქონის მომდევნო ტაეპს ემჩნევა, რომ ის პირველად ასმათის სიტყვებს წარმოადგენდა, მაგრამ შემდეგ ნესტან-დარეჯანის წერილში იქნა შეტანილი შეუსწორებლად. ამ მეორე ტაეპში ნათქვამია:

ბედითი ბნედა სიკვდილი რა მიჯნურობა გგონია?

სჯობს, საყვარელსა უჩვენო საქმენი საგმირონია.

რედაქციას ამგვარი ათეტიზაცია იშვიათად შეემჩნევა. მაგალითად, „ვეფნი ონეგიანის“ ერთი თავი ასე იწყება:

Чем меньше женщину мы любим,

Тем больше нравимся мы ей.

თავდაპირველად კი ამ სტროფის წინ პოეტს ჰქონია კიდევ ოთხი სტროფი. აი უკანასკნელი მათგანი:

Дознался я, что дамы сами,

Душевной тайне изменя,

Не могут надиветься нами,

Себя по совести ценя.

Восторгя наши спосраваши

Им очень кажутся забавны;

И, право, с нашей стороны

Мы непростительно смешны.

მართალია, ნესტან-დარეჯანსაც შეეძლო მიეწერა თავის შესახებ „სჯობს, საყვარელსა უჩვენო სუქმენი საგმირონია,“ რის გამო რუსთაველს აღარც გადაუკეთებია ეს ადგილი, მაგრამ სხვა დასახელებული ნიშნების გვერდით ამ გამოთქმიდან შექველად სჩანს, რომ თავდაპირველად ის ასმათს მიეწერებოდა.

ის გარემოება, რომ ნესტანის წერილს პირველად ძალიან მოკლე იყო და ამ სიმოკლეს ასმათის ზეპირი გადაცემა ავსებდა, იქედანაცა სჩანს, რომ ტარიელის პასუხი ამ წერილზე სულ ორნახევარ სტრიქონს შეიცავს, ხოლო დანარჩენ სათქმელს იგი პირადად ასმათს აბარებს: „ესე კადრე, რადგან, მზეო...“ და სხვა.

მაგრამ ამ წერილის ტექსტის ისტორია მარტო ამით არ თავდება; როგორც სჩანს, ვეფხის-ტყაოსანის უპირველეს რედაქციაში მთელი ის ამბავი, რომელსაც ტარიელი უყვება ავთანდილს, მოთხრობილი იყო ავტორის პირით. ხსენებული წერილის შესახებ ასეთი ცნობა დარჩენილა იქედან:

ზედ მოსდგომია ასმათი ტარიელს იქა მჯდომელსა,
წიგნი მოართვა, იგ მისი მზე ვერ უდარებს რომელსა. და სხვა. *)

აი კიდევ მეორე ვარიანტული სტრიქონები, სადაც ტარიელისაგან პირველი პირით მოთხრობილი ამბავი („რამაზ მეფე მის წინაშე შეპყრობილი მოვიყვანე“ და „ნაომარსა, დაკოდილსა ხელი ყელსა ჩამომება“) გადმოცემულია მესამე პირით:

ხატეთს გამარჯვებული ხელჩამომული ტარია,
რამაზ მოჰგვარა მეფესა ხელ ხუნდით შენაკარია.

Закабляясь неосторожно,
Мы их любви в ногаду ждем,
Любви в безумии завем,
Как будто требовать возможно
От мотыльков и от дилей
И чувств глубоких и страстей.

ამას მოჰყვებოდა სტროფი „Чем меньше женщину мы любим...“ მაშასადამე, თავდაპირველად აქ ყოფილა ერთი რთული პარალელიზმი, მაგრამ პოეტს მოუხსნია მისი პირველი ნაწილი და გაუყვალვია ის სამი სხვა მოხსნილი სტოფისათვის, რის გამო აქ დარღვეულა მთლიანი პოეტური ფიგურა და დარჩენილი ამ პარალელიზმის მეორე ნაწილი მხოლოდ. პოეტის ამ შავ მუშაობას და მისი შემოქმედებითი აზრის პირველ ჩანასახს მკითხველი მხოლოდ მაშინ ამჩნევს, როდესაც ის მოხსნილ ადგილებს წაიკითხავს.

*) ნაწარმოების გადაკეთების დროს მესამე პირის შეცვლა პირველით, ან პირველის მესამეთი, იშვიათი მოვლენა არ არის. მაგალითად, სტრიქონები ლერმონტოვის „დემონის“ უკანასკნელ რედაქციიდან:

არ არის არავითარი ეჭვი იმაში, რომ ეს სტრიქონები უმაღლეს არის დაწერილი, ვიდრე ვეფხის-ტყაოსანის საბოლოო რედაქცია ჩამოყალიბდებოდა. მართლაც, როგორ შეიძლება წარმოვიდგინოთ, ვითომც რომელიმე შემდეგი დროის ყალბისმქნელს ისე დაბნეოდა დავთარი და პოემის ისეთი უცოდინარობა გამოეჩინა, რომ იქ პირველი პირით მოთხრობილ ამბავში აერია იგივე ამბავი, მაგრამ გადმოცემული მის მიერ მესამე პირით?!

В борьбе с могучим ураганом,
Одетый мажней и туманом,
Я шумно мчался в облаках—

პირველ რედაქციაში ასე იკითხებოდა:

В борьбе с шипучим ураганом,
Одетый мажней и туманом,
Он дико мчался в облаках.

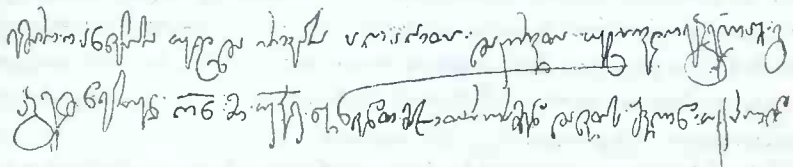
რუსთაველის შინაობა.

ამ საკითხის გარშემო ბევრი არაფერია სათქმელი. ჯერ-ჯერობით არ არსებობს არავითარი ისტორიულ-ლიტერატურული საბუთები, რომლის მიხედვით შესაძლებელი იყოს რუსთაველის ბიოგრაფიის აღდგენა თუნდაც ზოგად ხაზებში. მიუხედავად ამისა, ზოგიერთმა მკვლევარმა, სახელდობრ პ. ინგოროყვამ და ს. კაკაბაძემ, თავიანთ უკანასკნელ ნაშრომებში პოეტის საკმაოდ დეტალური „ბიოგრაფია“ წარმოგვიდგინეს. ს. კაკაბაძის ამ ცდის შესახებ მე უკვე მქონდა ზემოთ ლაპარაკი. იმგვარადვე უარყოფითად უნდა შევხედოთ პ. ინგოროყვას ცდასაც. მათი თავისთავად საინტერესო და აქა-იქ, შესაძლებელია, სიმართლის შემცველი ისტორიული ექსკურსები არ არის ვეფხის-ტყასანის ავტორთან გადაბმული არც ერთი მაგარი ძაფით. მათი ისტორიული ცნობები ერთსა და იმავე პიროვნებაზე სრულიად არ უდგება ერთი მეორეს, და ეს გარემოება კიდევ ერთხელ ადასტურებს ჩემი შეხედულების სისწორეს იმის შესახებ, რომ ვეფხის-ტყასანის საკითხების გადაჭრა ისტორიის საშულებით არამც და არამც არ შეიძლება.

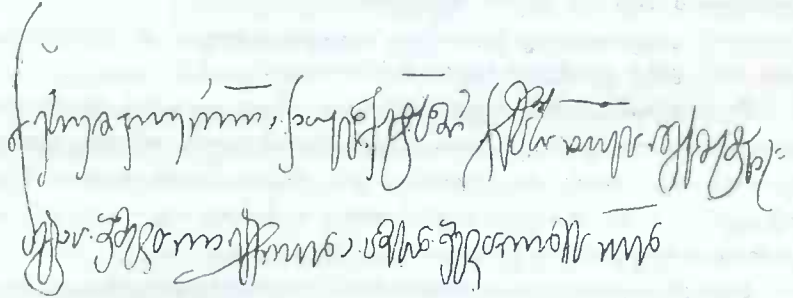
რუსთაველის ბიოგრაფიის გარკვევის დროს ს. კაკაბაძე და პ. ინგოროყვა მხოლოდ ერთ პუნქტში ხვდებიან ერთმანერთს. ორივეს აზრით ის ვიღაც შოთა, რომელსაც ხელი უწერია ჭიაბერის სიგელზე, არის შოთა რუსთაველი. მე მინდა გამოვსთქვა ამ ხელმოწერის შესახებ ერთი მოსაზრება. ჩემის ფიქრით, ეს ვიღაც შოთა, რომელიც ჭიაბერის სიგელზე აწერს ხელს, არ უნდა ყოფილიყო წერა-კითხვის საკმაოდ მცოდნე პირი. ის უნდა ეკუთვნოდეს იმ დიდგვაროვან პირთა რიცხვს, რომლებიც საშუალო საუკუნეებში, როგორც ჩვენში, ისე სხვაგან, გაცილებით უფრო მარჯვით ხმარობდნენ ხმალს, ვიდრე კალამს.

ასეთ შთაბეჭდილებას სტოვებს ამ ვიღაც შოთას ავტოგრაფი თუნდაც იმავე სიგელის ტექსტსა და კათალიკოსის ხელმოწერასთან შედარებით. ვეფხის-ტყასანის ავტორი უეჭველად მწიგნობარი უნდა ყოფილიყო. ძველად კი, როდესაც სტამბა არ არსებობდა, ან გავრცელებული არ იყო, მწიგნობრებს მოეთხოვებოდა „ლამაზი ხელი“. ცხადია, კერძოთ, ძველ პოეტებს ჰქონდათ ბუნებრივი სურვილი, რომ

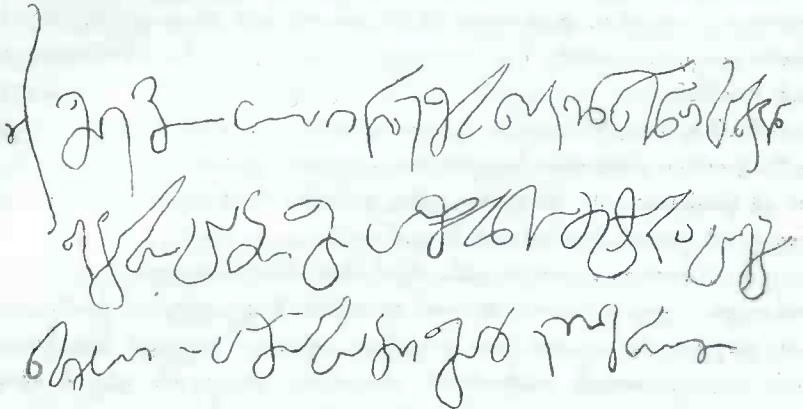
თავიანთი პოეტური ქმნილებებისათვის მხატვრული სახე მიეცათ გრაფიკული თვალსაზრისითაც. რომში, ვატიკანის მუზეუმში, ამ სტრიქონების ავტორს საკუთარი თვალით უნახავს იტალიანური რენესანსის დიდი პოეტების ავტოგრაფები. ეს ავტოგრაფები იშვიათი სილამაზით არის შესრულებული. პეტრარკა, მაგალითად, არა მარტო დიდი პოეტი, შესანიშნავი კალიგრაფიც ყოფილა. შეგვიძლია ასე შორსაც არ წავიდეთ, გავიხსენოთ ბარათაშვილის ხელნაწერი „ბედი ქართლისა“ და ჩვენ დავინახავთ, თუ რა ფაქიზი სიყვარულით გამოჰ-



სიგელის ტეჰსტის ნაწყვეტი.



კათალიკოსის ხელმოწერა.



ვილაც შოთას ხელმოწერა.

ყავდათ ასოები იმ მწერლებს, რომლებიც მოკლებული იყვნენ სასტამბო ხელოვნების მექანიკურ მხატვრობას. ამიტომ მე უღრმესად ვარ დარწმუნებული იმაში, რომ იმ ხელს, რომელმაც ვეფხის-ტყაო-

სანი დასწერა, ალბად ბევრად უკეთ შეედლო ქართული ასოების წერა, ვიდრე ამ ვილაც შოთას.

რომ ჩემი შეხედულება თვალსაჩინო გახდეს. მკითხველთათვის, მე მომყავს აქ ნაწერის შესადარებლად ჭიაბერის სიგელის ნაწყვეტი, კათალიკოს თევდორეს ხელმოწერა და ბოლოს ხელმოწერა ამ ვილაც შოთასი. ერთი თვალის გადავლებითაც კი შეიძლება დარწმუნდეს კაცი იმაში, რომ პირველი ორი ნიმუში მწიგნობრების ხელით არის დაწერილი, ხოლო უკანასკნელი კი თავის ყოვლად უსისტემო ასოებით მწიგნობრის ნაწერი არ უნდა იყოს. წერა-კითხვის უცოდინარობის ლიკვიდაცია რომ ვეფხის-ტყაოსანისებური პოემის დაწერისათვის საკმარისი იყოს, მაშინ ხომ ჩვენი მწერლობა გაცილებით უფრო მდიდარი იქნებოდა.

საინტერესოა კიდევ აქ ერთი დეტალი. პავლე ინგოროყვა ამ ხელმოწერის შესახებ სწერს შემდეგს:

„იმავე სიგელზე, მეთორმეტე საუკუნის დამლევის ან მეცამეტე საუკუნის დასაწყისის ხელით წარწერილია...“

მე ვფიქრობ, ამ სიტყვების მიზანი უნდა იყოს იმ უხერხულობის დაფარვა, რომელსაც ავტოგრაფის ულაზათობა იწვევს, თორემ, სხვა რომ არა იყოს რა, ყველასათვის ცხადია, რომ ასეთ ზედმიწევნითი თარიღებს ქართული პალეოგრაფიის ისტორია არ გვაძლევს და არც შეუძლია მოგვცეს.

ხედავთ: რუსთაველი სცხოვრობდა მეთორმეტე საუკუნის დამლევს და მეცამეტე საუკუნის დასაწყისში და ეს ავტოგრაფიც სწორედ „მეთორმეტე საუკუნის დამლევის ან მეცამეტე საუკუნის დასაწყისის ხელით“ ყოფილა თურმე შესრულებული! რა „ზუსტი“ სისწორით ხედებიან ერთმანერთს თარიღები! საერთოდ ეს „სიზუსტე“ რუსთაველი ანა ში, თითქოს ჩვენი ძველი ისტორიის ფაქტები და მოვლენები სასწორზე აწონილი მიეღოს მის ავტორს, დამახასიათებელია მთელი ამ წიგნისათვის, როგორც იმის ნიშანი, რომ იქ ბევრი რამ ყურით არის ერთი მეორესთან მიყვანილი.

პ. ინგოროყვა ამტკიცებს, რომ შოთა რუსთაველი იყო ერეთის ერისთავი — უდიდესი ფეოდალი, თითქმის მეფე პატარა მასშტაბით. ეს მე დაუჯერებლად მიმაჩნია თუნდაც შემდეგი ზოგადი მოსაზრების გამო. კაცობრიობის ისტორიამ თითქმის არ იცის ისეთი დიდი პოეტი, რომელიც იმავე დროს მეფე ან ძლიერი ფეოდალი ყოფილიყო. დიდი პოეზია, ისე როგორც ყოველი დიდი საქმე, შესაფერნაქთან ერთად, დიდ თავდადებას მოითხოვს; მისთვის საჭიროა ადამიანის მთელი სულიერი ცეცხლი; მასთან არ შეიძლება ისეთი მოღ-

ვაწეობის შეთავსება, როგორც არის, მაგალითად, სარდლობა, რომელიც თავის მხრით მოითხოვს უდიდეს ენტუზიაზმს. პოეტს ყველაზე უფრო პოეტის სახელი უნდა ხიბლავდეს; საშუალო საუკუნის ფეოდალისათვის კი მეომარის სახელი თითქმის ყველაფერი იყო; ეს სახელი სიყრმიდანვე მისი მხურვალე ოცნების საგანს შეადგენდა, ვინაიდან არცერთ სახელთან ისეთი თაყვინისცემა არ იყო დაკავშირებული იმდროინდელ საზოგადოებაში. ეს ფსიქოლოგია მით უმეტეს თამარ მეფის დროინდელი ქართველი ფეოდალებისათვის უნდა ყოფილიყო დამახასიათებელი, რადგანაც იმ დროს, ქართულმა იმპერიალიზმმა უმაღლეს წერტილს მიაღწია და ქართველი მეომარის სახელი უდიდესი ბრწყინვალეობით შეიმოსა. როგორ შეიძლება წარმოვიდგინოთ, რომ მაშინ, როდესაც ძღვევამოსილი ქართული სარდლობა მუსრს ავლებდა თავის ისტორიულ მტრებს კავკასიასა და წინა აზიაში, ერეთის ერისთავი, ეს უძლიერესი ქართველი ფეოდალი, სწერდა ლექსებს და საერთოდ გატაცებული იყო სერიოზული პოეტური შემოქმედებით? მართალია, პ. ინგოროყვა გადმოგვცემს, რომ რუსთაველმა ვითომც ვეფხის-ტყაოსანი გაძევებაში დასწერა, მაგრამ ნუ დავივიწყებთ, რომ გაძევებაში დიდი პოეტური ნაწარმოები არ იწერება. სამშობლოდან გადახვეწის დროს შეიძლება დაწერილიყო „არჩილიანი“, ან თუნდაც თეიმურაზის ლექსები და თარგმანები, მაგრამ არა ისეთი ყალიბის პოემა, როგორც ვეფხის-ტყაოსანია.

თვით ის შეხედულება, რომ რუსთაველი ერეთიდან იყო, რომელსაც დღეს მკვლევართა უმეტესი ნაწილი იზიარებს, მოკლებულია რაიმე მნიშვნელოვან საფუძველს. ეს შეხედულება პირველად თეიმურაზ ბატონიშვილმა გამოსთქვა მეცხრამეტე საუკუნეში. მაგრამ რა მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს მის ზეპირ განცხადებას, თითქოს რუსთაველი ერეთის მთავარი იყო და თამარ მეფის „ფინანსათა მინისტრი“? პროფ. კეკელიძე სრულიად სამართლიანად იხსენიებს ამ წყაროს აბუჩად (მნათობი, 1927, 5-6 გვ. 182) პ. ინგოროყვასთან კამათის დროს. ვეფხის-ტყაოსანში დაცულია ორი ზემოთ განხილული ცნობა იმის შესახებ, რომ მისი ავტორი არის მესხი, ამასვე ადასტურებს ისეთი მტკიცე ზეპირი გადმოცემა, რომელშიაც არავითარ შემთხვევაში დაეჭვება არ შეიძლება. პ. ინგოროყვასა და ს. კაკაბაძის მტკიცება, თითქო „რუსთველი“ რუსთავის მფლობელობას ჰგულისხმობს და წარმოებულია მზგავსად ზთვიერთი სხვა არისტოკრატიული გვარებისა, ჩემის აზრით, სრულებით სწორი არ არის. „რუსთველი“ ამ შემთხვევაში არის ფსევდონიმი, ისე როგორც ხონელი, შავთელი, ბიზანტიელი, როდოსელი, კოლოფონელი და სხვა.

ასეთი ფსევდონიმები ლიტერატურაში ნათელსა ჰფენენ მწერალთა არა მფლობელობის, არამედ წარმოშობის საკითხს. რუსთაველი რომ უმაღლესი არისტოკრატიის შვილი, ან პოლიტიკური მოღვაწე ყოფილიყო, ის, იმავე დროს როგორც დიდი პოეტი, მეტად პოპულარული და საპატიო პირი იქნებოდა თანამედროვეთა თვალში და უეჭველად მატყანეს ფურცლებზე მოხვდებოდა, მზგავსად დიდ გვაროვანი სარგის თმოგველისა, რომელსაც მემატყანე რიტორსა და ფილოსოფოსს უწოდებს, მიუხედავად იმისა რომ ეს მისი „რიტორობა და ფილოსოფოსობა“ შესაძლებელია პრობლემატიურიც იყო. ზეპირი გადმოცემაც იმას ადასტურებს, რომ რუსთაველი ძალიან მაღალი წოდებიდან არ იყო გამოსული. ის უნდა ყოფილიყო მწიგნობარი და სიყრმიდანვე პოეზიაში გადავარდნილი მთელი თავისი ბუნებით. უამისოდ ის ვეფხის-ტყაოსანის ვერ დასწერდა.

რუსთაველის ცხოვრებისა და ვეფხის-ტყაოსანის დაწერის დროს შესახებ ყველა მკვლევარები უკვე თითქმის ერთი და იმავე აზრისა არიან. ეს დრო უკავშირდება მეთორმეტე-მეცამეტე საუკუნეთა საზღვარს. ჩემის აზრით, რუსთაველი უნდა ყოფილიყო თამარის უნცროსი თანამედროვე. ვეფხის-ტყაოსანის წერა დაწყებული უნდა იყოს თამარის სიცოცხლეში და დამთავრებული მისი სიკვდილის შემდეგ. ამის საბუთს იძლევა პროლოგი, რომელიც, როგორც აღნიშნული მქონდა, იწერებოდა ავტორის მიერ სხვა და სხვა დროს და ამიტომ ყველა რედაქციების კვალს ატარებს. პროლოგის ერთ ცნობილ ტაეპში, ჩემის შეხედულებით, დაცულია გადამწყვეტი მნიშვნელობის ცნობა. აი ეს ტაეპი:

თამარს ვაქებდეთ მეფესა სისხლისა ცრემლდათხელი,
 ვთქვენი ჭებანი ვისნი მე არ ავად გამორჩეული;
 მეღნად ვიხმარე გიშრის ტბა და კალმად მინა რხეული,
 ვინცა ისმინოს, დაესვას ლახვარი გულსა ხეული.

ჩვენში ყველა იმ აზრის არის, თითქოს ამ ტაეპში რუსთაველი ამჟღავნებს თავის უიმედო სიყვარულს თამარისადმი. ეს სრულიად შემცდარი შეხედულება უნდა იყოს. მე ვფიქრობ, პოეტი გადმოგვცემს აქ თავის უღრმეს მწუხარებას იმის გამო, რომ თამარი ცოცხალი აღარ არის. ის აქ „სისხლის ცრემლებით“ დასტურის თამარის გარდაცვალებას, სრულიად დარწმუნებული იმაში, რომ მისი სიტყვები ლახვარივით მოხვდება ყოველი მსმენელის გულს. „სისხლის ცრემლები“ ვეფხის-ტყაოსანში მოხსენებულია რამდენჯერმე და ის ყოველთვის დიდ მწუხარებასა და გლოვას აღნიშნავს. მაგალითად, ფარსადანის სიკვდილის გამო ატირებული

ტარიელის შესახებ ნათქვამია: „სისხლისა ცრემლი თვალთაგან სდის და მიწყობით მიღნია“. ზემოთ მოყვანილ ტაეპში რომ რუსთაველს მხოლოდ თავისი პირადი გრძნობა არა აქვს მხედველობაში, ეს იმ მრავლობითი რიცხვიდანაცა სჩანს, რომელშიაც იქ სიტყვა „ვაქებდეთ“ არის ნახმარი.*) ამასთანავე ხსენებულ ტაეპს ემჩნევა, რომ თამარის გარდაცვალებიდან მის დაწერამდე დიდი დრო არ უნდა ყოფილიყო გასული.

თვით ის გამტკიცებული შეხედულება, თითქო შოთა რუსთაველი თამარზე იყო შეყვარებული და ამ თავის გრძნობებს აშკარად გამოსთქვამდა, ეჭვის ქვეშ უნდა იქნეს დაყენებული. ვეფხის-ტყაოსანის ზოგიერთ მკვლევარს თამარისა და რუსთაველის ურთიერთი დამოკიდებულება ძალიან გულუბრყვილოდ აქვს წარმოდგენილი. თამარ მეფის კარზე გამეფებული იყო სასტიკი ეტიკეტი, თამარს მისი თანამედროვენი უწოდებდნენ მეფეთ-მეფეს და ღვთისა სწორს; თაყვანისცემა და მოკრძალება მის წინაშე განუსაზღვრელი იყო. იმ დროინდელ პოეტებს ევალეობდათ ალბად მისი ქება; ყოველ შემთხვევაში მათ აკრძალული არ ექნებოდათ აღტაცებულიყვნენ მისი სულიერი და ხორციელი სილამაზით; მაგრამ ყოველივე ამას უნდა ჰქონოდა მხოლოდ და მხოლოდ პოეტური ფრაზეოლოგიისა და პლატონიურ ზრახვათა გამომქლავნების ხასიათი. ქართველ ხალხს თამარ მეფის გვერდით წარმოდგენილი ჰყავს მეორე უდიდესი პიროვნება—შოთა რუსთაველი. ხალხის შეხედულებით ორივე ღირსი იყო იმისა, რომ მათ ერთმანერთი ჰყვარებოდათ, ამიტომ მათი ურთიერთობა მან რომანტიკის სამოსელში გაჰხვია. მაგრამ მკვლევარებს მეტი სერიოზულობა და კრიტიკული განსჯა მოეთხოვებათ ამგვარი ლამაზი ლეგენდების განხილვის დროს. რუსთაველის პიროვნების სიდიადე ნათელი შეიქნა მხოლოდ თანდათან, მას შემდეგ რაც გამოიჩინა, რომ ის უდიდესი ქართველი პოეტია. მის თანამედროვეთა თვალში ის ალბად გაცილებით უფრო პატარა ადამიანი იყო. თამარისა და რუსთაველის შუა ამართული იქნებოდნენ მრავალი ისეთი ბრწინვალე პირები, რომლებიც გაცილებით უმალ დაიმსახურებდნენ დედოფლის ყურადღებას, ვიდრე ლამაზ შაირებზე გადამკვდარი პოეტი. ყველაფერს რომ თა-

*) პ. ინგოროყვას, რომელიც ამ ტაეპში სიყვარულის გამოცხადებას ხედავს, ეს სიტყვა წარმოდგენილი აქვს მხოლოდით რიცხვში იმ მიზნით, რომ იქ გამოთქმულ გრძნობას მიანიჭოს ვიწრო ინდივიდუალური ხასიათი, მაგრამ რუსთაველის სტრიქონის ასეთ კონიექტურას არ ამართლებს არც ხელნაწერები და არც გრამატიკა.

ვი დავანებოთ, დავით სოსლანის მეუღლეს საჯაროთ სიყვარულის გამოცხადებას ვერ გაუბედავდა ვერცერთი მისი ქვეშევრდომი რამდენადაც თავზე ხელაღებული არ უნდა ყოფილიყო იგი.

იმის დასამტკიცებელ ნიშნებს, რომ რუსთაველს თავდავიწყებით უყვარდა თამარი, ვეფხის-ტყაოსანის პროლოგში ნახულობენ. აქ საჭიროა დიდი სიფრთხილე; პროლოგის ზოგიერთი ტაეების ზედმიწევნითი გაგება საკმაოდ ძნელია და, გარდა ამისა, დროთა ვითარების გამო მათ დალაგებაში ცვლილება უნდა აყოს მომხდარი, ამიტომ ადვილი შესაძლებელია რუსთაველის მიმართვებს შემცდარი მისამართლები გაუკეთდეს და სრულიად ყალბად განიმარტოს მისი სიტყვები. მაგალითად, ს. კაკაბაძე, რომლის აზრით რუსთაველი იმდენად იყო შეყვარებული თამარზე, რომ ველადაც კი გაიჭრა და მთელ იმდროინდელი სამყარო შემოიარა, სწერს შემდეგს: „ამ ახლოს მყოფთა შორის იყო ჩვენი პოეტიც, რომელიც თამარზე გამიჯნურებული უძღვნის თავის ტრფობის საგანს „სისხლის ცრემლით“ შეზავებულ სიტყვებს:

მე რუსთველი ხელობითა ვიქმ საქმესა ამა დარი;
ვის ჰმორჩილავს ჯარი სპათა, მისთვის ვხელობ, მისთვის მკვდარი;
დაუძღურდი, მიჯნურთათვის კვლა წამალი არსით არი;
ანუ მომცეს განკურნება, ანუ მიწა მე სამარი.“

არა მარტო ს. კაკაბაძე, ყველა იმ აზრისაა, თითქო რუსთაველის ზემოთ მოყვანილი სიტყვები თამარს ჰგულისხმობდენ; ჩემის აზრით, აქ ნაგულისხმევია არა თამარი, არამედ ტარიელი. პოეტი ძალიან მწვავედ განიცდის თავის გმირების, განსაკუთრებით ტარიელის, უბედურებას. სწორედ ამ ტაეპის წინ რუსთაველი სწერს შემდეგს:

მო, დავსხდეთ, ტარიელისთვის ცრემლი გვდის შეუშრობილი,
მისებრი მართ დაბადებით ვინცა ყოფილა შობილი!
დავკვამ, რუსთველმან გავლექსე, მისთვის გულ დახვარსობილი.

ამის მომდევნო ზემოთ მოყვანილ ტაეშიაც ტარიელზე უნდა იყოს ლაპარაკი. იქ რუსთაველი სწერს თავის „დაუძღურების“ შესახებ არა როგორც შეყვარებული, არამედ როგორც პოეტი, როგორც შემომქმედი, რომელსაც ვერ მოუნახავს წამალი სიყვარულით გულდაკოდილი ტარიელის მოსარჩენად.

ასე გასინჯეთ, იმის თქმაც კი არ შეიძლება გადაჭრით, თითქო ტაეპი „ჩემი აწ სცანით ყოველმან, მას ვაქებ, ვინცა მიქია...“ ჰგულისხმობს თამარს. ჩემის აზრით, აქაც ვეფხის-ტყაოსანის გმირები, კერძოდ ტარიელია ნაგულისხმევი. ამ შემთხვევაში სი=

ტყეები „მას ვაქებ, ვინცა მიქია“ კიდევ ზედმეტი საბუთი იქნება იმის დასამტკიცებლად, რომ რუსთაველი დიდხანსა სწერდა თავის პოემას და უცვლიდა მას სახეს. სწორედ ასეთ გარემოებას გოეტე „ფაუსტის“ მიძღვნის პირველსავე სტრიქონში აღნიშნავს: ისევ ჩემთან ხართ თქვენ, აჩრდილნო, რომელნიც ჯერ კიდევ სიყრმის დროს მევლინებოდითო. არც სტრიქონი „იგია ჩემი სიცოცხლე უწყალო, ვითა ჯიქია“ შეიცავს ამ ტაეპში ხსენებული აზრის საწინააღმდეგო მნიშვნელობას, ვინაიდან რუსთაველი პირდაპირ გამიჯნულებულია თავისი პოემის გამირზე და დატანჯულიც არის მისგან („მისთვის გულ ლახვარ სობილი“, „მისთვის ვხელობ მისთვის მკვდარი“). ეს ჩემი მოსაზრება ამ ტაეპის ნამდვილი შინაარსის შესახებ განსაკუთრებით საყურადღებო იქნება მკითხველისათვის იმ შემთხვევაში, თუ ის გადაიკითხავს პროლოგში მის წინამორბედ ტაეპებს, სადაც რუსთაველი მსჯელობს პოეზიის საკითხებზე, და წვრილი ლექსების ავტორებს უპირისპირებს დიდი შასშტაბით გატაცებულ პოეტს. ეს მსჯელობა ბოლოვდება ტაეპით:

ჰხამს მეღვქე ნაჭირვებსა მისსა ცუდათ აბრკვობდეს,
ერთი უჩნდეს სამიჯნურო, ერთსა ვისმე აშოკობდეს,
ყოვლსა მისთვის ხელოვნობდეს, მას აქებდეს, მას აშკობდეს,
მისგან კიდე ნურა უნდა, მისთვის ენა მუსიკობდეს.*)

ამის შემდეგ კი რუსთაველი გადადის თავის თავზე, როგორც პოეტზე, და აცხადებს: „ჩემი აწ სცანით ყოველმან მას ვაქებ, ვინცა მიქია“-ო და სხ. აქ პოეტი ლაპარაკობს არა იმის შესახებ, თიოქო ის მთელი თავისი სიცოცხლე თავგამოდებით აქებდეს რომელიმე რეალურ პიროვნებას, ვინც არ უნდა იყოს იგი, თამარი თუ სხვა, არამედ იმას, რომ ის წვრილ-ფეხა მოშაარებებით არ გადახტის ერთი ლექსიდან მეორე ლექსზე, რომ ის შეპყრობილია ერთი დიდი პოეტური თემით, ერთი შემოქმედებითი ცეცხლით, ერთი მიჯნურობით“. ვეფხის-ტყაოსანის მკვლევარები (მარტი, ინგოროყვა, კაკაბაძე და სხვ.) შეცდომაში შეუყვანია ალბად აქ სწორედ ამ სიტყვა „მიჯნურობას“, რომელიც ზემოთ მოყვანილ ტაეპში გვხვდება. მათ დავიწყნიათ, რომ „მიჯნურობა“ რუსთაველის ლექსიკონით ნიშნავს არა მარტო ქალ-ვაჟის სიყვარულს, არამედ საერთოდ ყოველგვარ მხურვალე სიყვარულს, გატაცებას და ტრფიალს. გავიხსენოთ თუნდაც სიტყვები როსტევეანის შესახებ — „აქვს მიჯნურობა იმისი...“, ესე იგი ავთანდილის. ასე გასინჯეთ, რუსთა-

*) იხ. ს. კაკაბაძის მეორე გამოცემა.

ველი ღრმა სარწმუნოებრივ გრძნობასაც კი მიჯნურობას უწოდებს, და რა გასაკვირია, რომ მას ვეფხის-ტყაოსანის გმირების მიჯნურად მოჰქონდეს თავი. დასასრულ, ამ ტაეპის ასეთი განმარტება მოსპობს ერთ ცნობილ გაუგებრობას, რომელსაც ჰბადებს მისი უკანასკნელი სტრიქონი:

მისი სახელი შეფრქვევით ქვემოთ მითქვამს, მიქია.

ყველამ ვიცით, რომ „ქვემოთ“ თამარი სრულებით არ არის ნახსენები. ამ გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად პოემის ზოგიერთი მკვლევარები სიტყვა „შეფრქვევით“-ის მაგიერ სწერენ „შეფარვით“-ს, რაც იმის მაჩვენებელი უნდა იყოს ვითომც, რომ თამარი პოემაში ნაქებია ფარულად; მაგრამ სტრიქონის ამგვარი გასწორება ყოვლად დაუშვებელია ევფონიური თვალსაზრისით, ვინაიდან იქ ადგილი აქვს რამდენიმე ბგერის, კერძოდ „ქ“-ს, ალიტერაციას („მისი სახელი შეფრქვევით ქვემოთ მითქვამს, მიქია), რასაც არღვევს ზემოხსენებული გასწორება.

საკითხავია აგრეთვე, თუ ტაეპი „შიბრძანეს მათდა საქებრად...“ ვის „წარბთა და წამწამთა“ ქებას ჰგულისხმობს — თამარ შეფისას თუ ნესტან-დარეჯანისა და თინათინისას? ვახტანგის კომენტარიების მიხედვით, აქ რუსთაველს მხედველობაში ჰყავს თავისი პოემის გმირები და არა თამარი. თუ ეს ასეა, მაშინ ხსენებული ტაეპი თავდაპირველად შეიძლება სხვა ადგილას იყო მოთავსებული.

რა თქმა უნდა, თამარისადმი რუსთაველის სიყვარულის შესაძლებლობა გამორიცხული არ არის, მაგრამ არ არსებობს არავითარი საბუთი იმისათვის, რომ ვიფიქროთ, ვითომც ეს სიყვარული პოეტური თავყვანისცემის ფარგლებს გასცილდა და ამ გარემოებამ საბედისწერო როლი ითამაშა პოეტის ცხოვრებაში. პროლოგის ერთი ტაეპი, რომელიც ფორმალური ნიშნების მიხედვით შეუძლებელია რომ ყალბი იყოს, აშკარად გადმოგვცემს, რომ სიყვარულის ცეცხლს მართლაც სასტიკად დაუდაგავს პოეტის გული. იქ რუსთაველს პარალელი გაჰყავს თავისი პოემის გმირებისა და საკუთარი თავის შუა და ამბობს: „მე ვით ვიცან საქმე მათი თავით ჩემით შენახედმან“ და შემდეგ — „შეიზომნეს ჭირნი მათნი ჭირთა ჩემთა მეთედმან.“ მაგრამ შოთა რუსთაველის დროს თამარის გარდა სხვა ქალებიც იყვნენ საქართველოში და რომელიმე მათგანის სიყვარულსაც შეეძლო მრავალი ჭირისა და უბედურების მოტანა პოეტისათვის. ლეგენდაც რუსთაველის შესახებ ამასვე ადასტურებს...

შ ი ნ ა ა რ ს ი

ავტორისაგან	3
შესავალი	5
1. ანალოგიები	18
2. ვეფხის-ტყაოსანის ათეტიზატორთა ზოგადი საფუძვლები	18
3. ვეფხის-ტყაოსანის მე-26 გამოცემა ი. აბულაქის რედაქტორობით	30
4. ვეფხის-ტყაოსანი ს. კაკაბაძის მეორე გამოცემით	52
5. პავლე ინგოროყვას „რუსთველიანა“	59
6. ვეფხის-ტყაოსანის ვახტანგისეული რედაქცია	106
7. ვეფხის-ტყაოსანის ვარიანტები	129
8. რუსთაველის ვინაობა	150

შენიშნული შეცდომების გასწორება

დაბეჭდილია: გვ. სტრ.	უნდა იყოს:
ავტორების 10 29	ავტორების
მოახტინა 10 35	მოახდინა
წლებშის 12 5	წლებში
ის 14 29	ისე
მოდის 19 30	მიდის
მიოთებისა 41 32	მიითებისა
ტიპაურ 48 8	ტიპიურ
ტაეიების 48 9	ტაეების
მიწყეტა 48 11	მიწყვეტა
! 53 38	.
გამოარკვის 64 11	გამოარკვიოს
значени 77 34	значении
жюри 77 36	жюри
ნატურალისად 81 28	ნატუსალისად
ასეთი 96 32	ასეთი
lart 100 30	l'art
ასე 105 20	ესე
